

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 1022

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 71

Видається з 1966 року

Харків
2012

Вісник містить статті з актуальних проблем дискурсології, семантики і прагматики, когнітивної лінгвістики, лексикології і стилістики, лінгводидактики на матеріалі германських і романських мов. Висвітлено новітній доробок харківських, українських та російських лінгвістів за результатами їх кандидатських, докторських та подальших досліджень. Подається рецензія на серію посібників з перекладознавства.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 10 від 26 жовтня 2012 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2012

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

P.N. Donec „MYTHOS“ ALS KONZERTGATTUNG	6
A.A. Калита, Л.И. Тараненко РЕЧЕВАЯ МАНИПУЛЯЦИЯ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ, ФУНКЦИЯ, МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ	10
М.Ю. Антонова РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕЛІЧЕННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ГОМОГЕННІСТЬ ТА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ	20
В.Ф. Велівченко НЕПРЯМЕ ВТІЛЕННЯ ЕМОТИВНО-ОЦІННОГО ЗМІСТУ “ОСУД” У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	25
О.О. Чорновол-Ткаченко МОТИВАЦІЙНО-СТРАТЕГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУМОРИСТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ ПОЛІТИКІВ	31
М.П. Ющенко ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕЛЕДИСКУРСІ.....	36
Ю.О. Артеменко ПРОПОЗИЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ІМПЛІКАТУР ВИСЛОВЛЕНЬ З ІМПЛІКАТИВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ	41
І.М. Білоус ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОЦІННОГО КОМПОНЕНТУ В АНГЛОМОВНОМУ ФІТНЕС-ДИСКУРСІ	47
О.V. Dubtsova LINGUAL AND NON-LINGUAL CAUSES OF COMMUNICATIVE FAILURES (on the material of the English-language film discourse)	53
Д.М. Калішук ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ПРИЙОМИ МОВЛЕННЄВОГО МАНИПУЛЮВАННЯ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ. “ГРА У ПРОСТОНАРОДНІСТЬ”	59
О.О. Кобзєва ТИПОЛОГІЯ СТРАТЕГІЙ СУДДІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ	64
О.К. Лобова КОМИЧЕСКИЙ АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ ТЕАТРАЛЬНЫЙ ДИСКУРС: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ	69

Н.В. Масальська ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ПРИПУЩЕННЯ В НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ АФОРИЗМАХ	74
Н.О. Медведева ТЕМА В СЕГМЕНТОВАНОМУ ВИСЛОВЛЕННІ: ЇЇ СИНТАКСИЧНО-КОРЕЛЯТИВНА, МОРФОЛОГІЧНА Й СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ	80
О.О. Mozheiko ILLOCUTINARY CHARACTERISTICS OF THREATENING SPEECH ACTS IN ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE	86
О.М. Петренко ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ НЕВВІЧЛИВОСТІ	90
О.В. Рибаківа ВПЛИВ ПАРАМЕТРІВ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЇ НЕЗГОДИ (на матеріалі англомовного кінодискурсу)	95
КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА	
И.В. Давыденко СРЕДСТВА НОМИНАЦИИ КОНЦЕПТА <i>ЗЕМЛЯ</i> В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: СЕМАНТИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	100
О.В. Харченко ПРАЙМІНГ ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗПІЗНАВАННЯ КОМІЧНОГО	106
Н.В. Спіжавка РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОТОТИПОВОГО СЦЕНАРІЮ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ <i>ГНІВ</i> В БРИТАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	111
ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ	
S.I. Garagulya NAMES AS SYMBOLIC SIGNS IN CULTURE, GENERATIONS, AND TIME	116
Говердовский В.И. СИНОНИМЫ КАК КОННОТАТИВНЫЕ ДИВЕРГЕНТЫ	122
Самохіна В.О. ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЛІНГВІСТИЦІ	130
Т.К. Варенко МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ У ЖАНРІ ФЕНТЕЗИ (на матеріалі романів С. Мейер)	136

R. Kritsberg	
AMERICAN IDIOMS: HISTORY, STRUCTURE, SEMANTICS	141
К.І. Ластовка	
АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІЧНОГО У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	147
Ю.М. Литвиненко	
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІКОНІЧНОСТІ В БЛАЗОНАХ	154

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Л.М. Черноватий, М.Д. Волчанська	
СПІВВІДНОШЕННЯ ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ	158
Т.А. Комова	
TRADITIONS AND INNOVATIONS IN TEACHING ENGLISH IN THE LIGHT OF ANTHROPONYMIC PRAGMATICS	167
О.І. Гридасова	
ОЦІННО ТА СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ В АСПЕКТІ НАВЧАННЯ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ	172
Я.В. Довгополова	
СТИМУЛЮВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРАКТИВНОГО ПРОЕКТУ	177
Л.О. Ковальчук	
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ-ЕКОНОМІСТАМИ	183
М.В. Рябих	
МЕХАНІЗМ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ – ПОГЛЯД ЗСЕРЕДИНИ	189
В.С. Кузьміна	
ТРАДИЦІОННІЕ И НОВЫЕ ПОДХОДЫ К КОРРЕКЦИИ ОШИБОК В ПИСЬМЕННЫХ КОНТРОЛЬНЫХ РАБОТАХ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ.....	194
Н.В. Сорокіна	
ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ	198

РЕЦЕНЗІЇ

С.В. Засекін	
НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ Л.В. КОЛОМІЄЦЬ “МЕТОДОЛОГІЧНО-СТИЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВІД КІНЦЯ ХІХ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ”, “АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА МОДЕЛІ АНАЛІЗУ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ”	203

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 811.161.1'27

„MYTHOS“ ALS KONZEPTGATTUNG

P.N. Donec, Dr. habil. (Charkow)

Донець П.М. „Міф“ як вид концептів. У статті як окремий вид концептів пропонується категорія „концепт-міф“. Останній визначається як ірраціональний модальний смисл з явно вираженими афективним і валоративним компонентами, що проявляються, серед іншого, в глорифікації або демонізації відповідного референта. Їх виникнення і функціонування ілюструється на матеріалі радянського концепт-міфа КОРДОН.

Ключові слова: міф, міфологія, концепт, кордон.

Донец П.Н. „Миф“ как вид концептов. В статье в качестве отдельного вида концептов предлагается категория „концепт-мифа“. Последний определяется как иррациональный модальный смысл с явно выраженными аффективным и валоративным компонентами, проявляющимися, среди прочего, в глорификации или демонизации соответствующего референта. Их возникновение и функционирование иллюстрируется на материале советского концепт-мифа ГРАНИЦА.

Ключевые слова: миф, мифология, концепт, граница.

Donec P.N. „Myth“ as a concept type. In the article is as a separate concept kind the category of „concept-myth“ proposed. The last is determined as an irrational modal sense with obviously expressed emotional and valorativ components, showing up, among other, in glorification or demonization of the corresponding referent. Their occurrence and functioning is illustrated on material of the soviet concept-myth BORDER.

Key words: myth, mythology, koncept, border.

Die Konzeptologie als Richtung der kognitiven Linguistik entwickelt sich stürmisch, und die Zahl der in ihrem Rahmen ausgeführten Untersuchungen geht inzwischen in die Hunderte. Dieses Wachstum trägt aber größtenteils einen eher quantitativen Charakter, indem immer mehr Konzepte aus immer mehr Sprachen erforscht werden. Der Grad der theoretischen Erfassung des gesammelten Materials lässt dabei jedoch, wie es scheint, Besseres wünschen.

Dies trifft auch für einen so wichtigen Aspekt jeder Theorie wie Typologisierung der den Forschungsgegenstand bildenden Entitäten zu, in unserem Fall also – für die Typologisierung der Konzepte. Einen der wenigen Versuche, eine solche Typologie der Konzepte auszuarbeiten, hat seinerzeit S.G. Vorkačev unternommen. Als Typologisierungsmarkkmale treten bei ihm u.a. *Unikalität – Universalität, Individualität –*

Sozialität sowie der *Grad der Abstraktheit* auf (bei dem letzteren drängt sich eigentlich auch als Vorschrift die Opposition *Gegenständlichkeit – Abstraktheit* auf – P.D.). Unter den abstrakten Konzepten differenziert er wiederum zwischen *prädikat-hypostasierten* (GLÜCK, SCHÖNHEIT, FREIHEIT) und *Symbolkonzepten* (für die russische Kultur etwa – MATRJOŠKA, FAULBAUM, BIRKE). In der Grauzone dazwischen lägen Konzepte – *geistige Entitäten* [1, S. 18–19].

Die Liste der möglichen Unterscheidungsmerkmale ist selbstverständlich beträchtlich breiter. Als eine sehr wichtige Ergänzung in dieser Hinsicht würde sich die Opposition *rational – irrational* anbieten. Das erste Glied dieser Opposition setzt eine mehr oder weniger adäquate, das zweite – eine offenkundig falsche Widerspiegelung der Welt voraus. Bei den letzteren

kann man wiederum zwischen rein *kognitiv* falschen („Die Sonne dreht sich um die Erde“) und *modal* falschen, wie es u.a. bei *märchenhaften*, *legendären*, *fiktiven*, *phantastischen*, *illusorischen*, *Chimären*-, *Mirage*- u.ä. Inhalten der Fall ist, unterscheiden.

Eine der modal irrationalen Konzeptgattungen wäre der *Mythos*. Dieser Terminus wird zur Zeit in zweierlei Auslegung verwendet: (1) als Bestandteil der Mythologie, verstanden als archaische, vorwissenschaftliche Weltanschauung und Weltdeutung, deren Paradebeispiel wohl die altgriechische Mythologie wäre, und (2) eben als modaler Inhalt im oben erwähnten Sinne, was in erster Linie für moderne Massenmedien (z. T. auch für die Alltagskommunikation) typisch ist.

Im Grunde genommen, stellt die zweite Interpretation des betreffenden Terminus nichts anderes als Metapher dar, deren Comparandum (Bildspender) die Heldentaten der Figuren aus der klassischen Mythologie (z.B. die von Herkules) wären.

In dieser Arbeit wird *Mythos* in der zweiten Bedeutung gebraucht. Näher definiert kann er als ein irrationaler modaler Inhalt mit stark ausgeprägten affektiver sowie valorativer Komponenten, die sich vor allem in der *Glorifizierung* oder *Dämonisierung* der betreffenden „Referentia“, d.h. Hypertrophierung ihrer positiven bzw. negativen Merkmale äußern.

Als solche treten gewöhnlich bestimmte Personen (Politiker, Militärs, Sportler, Schauspieler usw.), Gruppierungen von Menschen (Ethnien, Mannschaften, Rockgruppen, Kunstvereinigungen, Truppenteile usw.), Ereignisse, bestimmte Produkte, Kunstwerke u.a.m.

Abgesehen von einzelnen Untersuchungen des politischen Diskurses [2, 3], wurde diese Konzeptgattung bisher wenig untersucht, was die *Neuigkeit* und den theoretischen Wert dieser Arbeit ausmacht.

In diesem Fall wird die Konzeptgattung „Mythos“ vor allem am Material des sowjetischen Konzeptes (gosudarstvennaja) GRANICA (STAATSGRENZE) erforscht. Das Konzept GRENZE gehört der Ebene der „geistigen Entitäten“ der oben angeführten Klassifikation von Vorkačev, also der mittleren Stufe der Abstraktion, indem es sowohl gegenständliche als auch verallgemeinerte Merkmale des Referens' umfasst.

Die Mythologisierung kann *natürlich*, sich von selbst ergebend, und *künstlich* (manipulativ) sein. Im Falle der „Grenze“ trug sie in der sowjetischen Kultur einen eindeutig manipulativen Charakter.

Die Mythologisierung gerade dieses Sachverhalts ist ziemlich einmalig in der Weltgeschichte und begann Mitte der 30-er Jahre des XX. Jh., was offensichtlich mit der Etablierung des totalitären Stalinismus verbunden war, vgl.: „In der Stalinschen Zeit wurde praktisch die ganze ausländische Welt als 'kompaktes Territorium der Finsternis' dargestellt, von wo die Gefahr des Krieges, Diversionen, Versklavung durch imperialistische Länder ausging. Daher kam die Sakralisierung der Grenze, die das sozialistische Ausland von der feindlichen Umgebung trennte – die 'heiligen Grenzen (rubeži) der Heimat'“ [4, S. 2].

Hierzu muss hinzugefügt werden, dass die erwähnte Sakralisierung der Staatsgrenze sich auch durch die „Geschlossenheit“ der sowjetischen Gesellschaft erklären lässt: das Regime versuchte, mit allen Mitteln die Abwanderung der qualifizierten Kräfte ins Ausland zu verhindern, sowie den Untertanen die Möglichkeit zu nehmen, die tatsächliche Lage der Arbeiterklasse in den kapitalistischen Ländern kennenzulernen.

Die Schaffung des Grenzmythos' erfolgte durch den Einsatz verschiedener Mittel. Eine wichtige Rolle spielte dabei der Film. Allein in den 30-er Jahren, in denen die Filmproduktion nicht gerade intensiv war, erschienen in der UdSSR mehrere Filme, die diesen oder jenen Bezug zur Grenze hatten: „*Džulbars*“ (1935), „*Dreizehn*“ (1936), „*Grenzwache an der Teufelsfurt*“ (1936), „*Die Grenze hinter Schloß und Riegel*“ (1937), „*Der Gast*“ (1939), „*Kommandant der Vogelinsel*“ (1939), „*Der Mut*“ (1939).

Es fällt auf, dass die Komponente „Grenzwache“ in ziemlich vielen Filmtiteln vorkommt: neben dem erwähnten „*Grenzwache an der Teufelsfurt*“, gab es auch „*Auf der fernen Grenzwache*“ (1940), „*Grenzwache in den Bergen*“ (1953), „*Stille Grenzwache*“ (1986).

Beim Titel „*Die Grenze hinter Schloß und Riegel*“ („granica na zamke“) ist es schwer zu sagen, ob er den stehenden Charakter dieser Wendung im Russischen bedingte, oder umgekehrt – ihr bereits

vorhandener, fast phraseologischer Status die Wahl des Titels beeinflusste.

Von der Popularität dieser Filme kann die Tatsache zeugen, dass „Džulbars“ für mehrere Jahrzehnte zum beliebten Rufnamen für die Hunde wurde.

Filme über die Grenze wurden auch später gedreht – einen großen Publikumserfolg hatte z.B. der Streifen „Über der Tissa“ (1958). In den 80er Jahren wurde eine ganze Serie (8 Teile) „Die Staatsgrenze“ produziert.

Ein weiteres Instrument zur Bildung des Mythos „Grenze“ stellte das Lied dar. In dem international wohl bekanntesten sowjetischen Lied „Katjuscha“ (M. Blanter, M. Isakowski, 1938) heißt es u.a. „...und lass den Kämpfer im fernen Grenzland von der Katjuscha grüßen...“.

In dem nicht weniger berühmten Lied „Drei Panzersoldaten“ (B. Laskin, D. Pokrass, 1938) gibt es die Zeile „...an der Grenze gehen die Wolken finster...“.

Selbst im „Sportmarsch“ von I. Dunaevskij und V. Lebedev-Kumač (1937) begegnen wir dem Vergleich: „He, Torwart, bereite dich auf den Kampf vor, stell dir vor, hinter dir verläuft der Grenzstreifen (...) Sei bereit, wenn die Stunde schlägt, die Feinde zu schlagen, schlag sie von allen Grenzen ab!“.

In dem immer noch aktuellen „Marsch der Luftwaffe“ („Aviamarsch“, J. Hait, P. German), der noch im Jahre 1923 geschrieben wurde, ist die Rede von „der friedlichen Ruhe unserer Grenzen, die in jedem Propeller atmet“.

Die Zahl der der Grenze und den Grenzsoldaten gewidmeten Erzählungen, Artikel usw. ist schwer überschaubar.

Typisch für die sowjetische Mythologie war die Schaffung von verschiedenen „Helden“ – in nahezu jeder Waffengattung und in jedem Beruf. Für den Grenzschutz war N. Karacupa „zuständig“, der 339 Grenzverletzer festgehalten und 129 in Kämpfen liquidiert haben soll. Sein Name wurde zum Prototyp eines Grenzsoldaten, der bis jetzt seine Bedeutung nicht verloren hat, und sogar als Bildspender für Metaphern dienen kann: „Zu den Sowjetzeiten galt als Ideal eines offiziellen Kritikers der Literatur Karacupa, der die

heiligen Grenzen des sozialistischen Realismus bewachte und die Verletzer massenweise packte...“ [5].

In den 50-er Jahren wurden in den Grenzregionen der Sowjetunion die sog. „Trupps der jungen Freunde der Grenzsoldaten“ organisiert. Im Programmlogo der Gute-Nacht-Sendung für die Kinder des ukrainischen Fernsehens (UT-1) gab es in der Sowjetperiode lange Zeit den Vers „...unser Grenzsoldat schläft nicht...“.

Der „Glorifizierung“ der Grenztruppen diente ab 1958 der speziell eingeführte „Tag des Grenzsoldaten“ (28. Mai), der im Unterschied zu vielen anderen „Tagen der Berufe“ (die zweite Ausnahme wäre wohl „Tag der Luftlandtruppen“) einen Volksfest-Charakter angenommen hat und bis jetzt von ehemaligen Angehörigen der Grenztruppen gefeiert wird, was wahrscheinlich auf das Selbstverständnis als Elitetruppe zurückzuführen wäre, wobei man als Zeichen der Zugehörigkeit zu dieser Waffengattung die Schirmmütze mit einem grünen Rand trägt.

Die affektive Komponente des Grenzkonzeptes der frühen und der reifen Sowjetunion äußert sich darin, dass der Raum „drüben“ als „Territorium der Finsternis“ mit vielen lauenden Gefahren (s. das oben angeführte Zitat von V. Kolossov), als etwas Unheimliches empfunden wird: „Die künstlerischen Texte, die der Grenze gewidmet sind, regenerieren das Bild von der ‘Insellage’ des Sowjetlandes. Hinter dem Stacheldraht und dem Schlagbaum reißt die Welt ab, denn hier endet der bekannte, bewohnte und folglich verständliche und vorhersehbare Raum“ [6].

Die Grenze war nicht nur „von außen“, sondern auch „von innen“ gefährlich: Grenzgebiete wurden in der Regel zu Sperrzonen, deren Betreten und Befahren nur mit einem speziellen Passierschein möglich war, erklärt. Illegale Übertretung der Staatsgrenze drohte mit einer hohen Gefängnisstrafe bis hin zur Todesstrafe, geschweige denn von der Möglichkeit, bei einem solchen Versuch verwundet oder erschossen zu werden.

In der letzten Zeit verliert die Grenze in Russland allmählich ihre mythischen Züge. Diese Tendenz fing eigentlich bereits in der Perestroika-Zeit an, was sich am Beispiel der Filmkomödie „Der Pass“ (G. Danelija, 1987) ablesen lässt: die Abenteuer des Haupthelden

beginnen damit, dass er die Grenze zufällig mit einem fremden Pass überquert.

Wiederum zufällig überschreiten die Grenze (in den beiden Fällen – die finnische) die handelnden Figuren der Erzählung von M. Weller „Die Legende vom verirrtten Patrioten“ (1997) sowie der Komodie von S. Rogozkin „Besonderheiten der nationalen Fangreise“ (1998) [6]. Die Tatsache, dass man die Grenze *zufällig* überqueren kann, und das dies zu einer Kette von *komischen* Vorfällen führt, zeugt unzweideutig vom Verlust des ehemals sakralen Charakters.

Die „Mythisierung“ der Grenze war nicht allein der sowjetischen Kultur eigen: noch im zaristischen Russland (insbesondere in der Ukraine) entwickelte sich der *Kosacken*-Mythos, in Serbien und Kroatien entstand der *Granicary*-Mythos, in den USA – der *Frontier*-Mythos. Deutliche mythische Eigenschaften besaß im Westen zu den Zeiten des Kalten Krieges das Konzept des *Eisernen Vorhangs*.

Die Perspektiven der Untersuchung liegen sowohl in der tieferen Erforschung des „Mythos“-Konzeptes GRENZE als auch in der Ermittlung und

Analyse weiterer Repräsentanten dieser Konzeptgattung.

LITERATUR

1. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования ; под общ. ред. проф. С.Г. Воркачева. – Волгоград : ВолГУ, 2007. – 400 с. 2. Гудков Д.Б. Прецедентные феномены в текстах политического дискурса / Д.Б. Гудков // Язык СМИ и тексты политического дискурса. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://evartist.narod.ru/text12/09.htm#з_18.
3. Питина С.А. Концепты мифологического мышления как составляющая концептосферы национальной картины мира / С.А. Питина. – Челябинск : Изд-во Челябинск. гос. ун-та, 2002. – 191 с. 4. Колосов В. Теоретическая лимология: новые подходы. „Международные процессы“ / В. Колосов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/three/004.htm>
5. Работнов Н. Колдун Ерофей и переросток Савенко. – „Знамя“. – 2002, № 1 / Н. Работнов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/znamia/2002/1/rab.html>
6. Бредникова О. Последний рубеж? „Отечественные записки“, 2002. – № 6 / О. Бредникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/?numid=7&article=308>

УДК 81'42

РЕЧЕВАЯ МАНИПУЛЯЦИЯ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ, ФУНКЦИЯ, МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ

*А.А. Калита, доктор филол. наук,
Л.И. Тараненко, канд. филол. наук (Киев)*

В статье раскрыты сущность и содержание известного в лингвистике и психологии множества дефиниций явления манипуляции. Путем использования кибернетического метода морфологического анализа и синтеза сложных систем сформулировано авторское определение понятия речевой манипуляции. На основе нового концептуального подхода сформирована структурно-когнитивная модель механизма порождения и декодирования смысла манипулятивного воздействия в коммуникации.

Ключевые слова: речевое воздействие, манипуляция, сферы духовного бытия, когниция, манипулятор, реципиент, речевая культура, аттрактор.

Калита А.А., Тараненко Л.І. Мовленнєва маніпуляція: визначення, функція, механізм реалізації. У статті розкрито сутність і зміст відомої в лінгвістиці й психології множини дефініцій явища маніпуляції. Шляхом використання кібернетичного методу морфологічного аналізу й синтезу складних систем сформульовано авторське визначення поняття мовленнєвої маніпуляції. На основі нового концептуального підходу сформовано структурно-когнітивну модель механізму породження й декодування смислу маніпулятивного впливу в комунікації.

Ключові слова: мовленнєвий вплив, маніпуляція, сфери духовного буття, когниція, маніпулятор, реципієнт, мовленнєва культура, аттрактор.

Kalita A., Taranenko L. Speech Manipulation: Definition, Function, Mechanism of Realization. The article reveals the essence and content of the known in linguistics and psychology variety of definitions of the manipulation phenomenon. Using the cybernetic method of morphological analysis and synthesis of complex systems the authors formulate their own definition of the notion of speech manipulation. On the basis of a new conceptual approach they suggest a structural-and-cognitive model of generating and decoding mechanism of the manipulative influence upon the utterance meaning in communication.

Key words: speech influence, manipulation, spheres of spiritual life, cognition, manipulator, recipient, speech culture, attractor.

Лингвисты, исследующие коммуникативную деятельность индивида, все более интенсивно осваивают в последнее время обширное пространство научного знания, продуцируемого рядом смежных дисциплин. Этим и объясняется повышение актуальности изучения феномена суггестивного воздействия, а также закономерностей и средств его реализации в коммуникации.

Многоуровневость и разнонаправленность подходов к изучению данного явления порождают в современных лингвистических исследованиях

определенное разнообразие терминов, которыми предлагается обозначать суггестивное воздействие. Чаще всего авторы работ используют такие понятия, как речевое воздействие [17; 32, с. 47], персуазивное воздействие [26, с. 63], персуазивный дискурс [45, с. 28], персуазивная коммуникация [36, с. 25–26], внушение [31, с. 16], манипуляция, нейролингвистическое программирование [5, с. 27], демагогия [24, с. 137] и т.п. Нередко в научных трудах термин “суггестивное воздействие” отождествляется с понятием “коммуника-

ция”, определяемым как процесс передачи индивидом вербальных стимулов с целью модификации поведения других индивидов [44, с. 12] или как регуляция поведения реципиента [20, с. 32] и т.д.

При этом используются термины “общение”, “речевое общение”, “речевая деятельность”, “коммуникация”, главным характеризующим признаком которых является момент взаимодействия, влияния, воздействия партнеров по общению друг на друга. Например, Н.И.Формановская определяет общение как коммуникативно-социальную деятельность по обмену различной информацией, т.е. как сообщение адресанта адресату некоего (информативного и фатического) содержания для воздействия на его интеллектуальную и/или эмоциональную сферу, регулирования практических и ментальных действий, согласования речевых/неречевых поступков, деятельности и отношений – ради достижения желаемого результата [33, с. 18–19].

В терминах системного подхода предлагается под воздействием в самом общем смысле понимать процесс, реализуемый в ходе взаимодействия двух или более равноупорядоченных систем, результатом которого является изменение в структуре (пространственно-временных характеристиках или состоянии) хотя бы одной из этих систем [16, с. 4–5; 6, с. 60]. В целом с этим согласуется следующее определение: психологическим естественно считать такое воздействие индивидуального или группового субъекта В, которое вызывает или предотвращает изменение психологических характеристик и проявлений индивида-реципиента А, в том числе относящихся к его деятельности / поведению в целом, его сознанию / бессознательному [1, с. 57]. В более конкретном случае под психологическим воздействием понимается изменение психологических характеристик личности, групповых норм, общественного мнения или настроения за счет использования психологических, социально-психологических закономерностей [7, с. 13; 19, с. 491]. И, наконец, в общем случае акт общения с точки зрения его целенаправленности на запланированный эффект предлагается [27, с. 34] определять как психоло-

гическое воздействие.

Такое многообразие мнений естественно, поскольку в зависимости от концептуальных подходов и уровней рассмотрения общего явления суггестии, авторы, формулируя приведенные понятия, учитывают лишь определенную совокупность признаков, обеспечивающую им возможность построения эффективных теоретических моделей. И, тем не менее, очевидно, что вопрос предварительной классификации таких признаков является своевременным.

Не менее разнообразны, публикуемые в лингвистических и психологических источниках, определения явления суггестии как процесса влияния на психическую сферу человека. Они содержат, как правило, избыток конкретной информации о психофизиологических механизмах и вербально-гипнотических средствах реализации и протекания процесса суггестии (см., напр., [25; 18; 29, с. 697; 31, с. 16–17; 22, с. 241 и др.]). Кроме того, в существующем поле определений манипуляции и суггестии часто, а порой и не вполне обоснованно, употребляются такие сопряженные с ними понятия, как внушение, гипноз, зомбирование, нейролингвистическое программирование (НЛП) и т.п.

Ситуация осложняется тем, что подавляющее большинство авторов не затрудняет себя необходимостью дифференцировать главные стороны явления речевой манипуляции: ее функций, механизмов, способов, приемов и средств реализации, что в значительной степени осложняет восприятие научной картины явления речевой манипуляции.

Поэтому предпринятая нами теоретическая разработка имеет целью формирование общего для лингвистики определения явления манипуляции в речевой коммуникации, а также описание ее функций и механизмов реализации.

В соответствии с поставленной целью для анализа филологических и психологических формулировок понятия манипуляции в речевом общении нами была составлена матрица альтернатив смылосодержащих элементов дефиниций данного явления, сущность которых раскрыта в Таблице 1.

Таблиця 1

Матриця альтернатив смислодержачих елементів формування поняття маніпуляції
в філологічному та психологічному знанні

№ п/п	СТРУКТУРНІ КОМПЛЕКСИ				[ ] УНІВЕРСИ
	1. Целевой	2. Технологический	3. Духовный	4. Объектный	
	основные смысловые элементы формирования структурных комплексов				
	Цель	технология	сознание, подсознательное, бессознательное	индивид, группа, массы	
	<i>содержание элементов формирования</i>				
1	господство	скрытое насилие	сознание, подсознательное	-	[2]
2	господство	изменение внутреннего мира	сознание, подсознательное	-	[3]
3	обезволивание	скрытое применение власти	бессознательное	индивид	[43:8]
4	личный интерес	косвенное воздействие обманным путем	бессознательное	-	[50]
5	навязывание выбора	скрытое влияние	бессознательное	-	[47]
6	одержание победы	структурирование внутреннего мира	сознание, подсознательное	-	[48]
7	побуждение к действию	обман, игра на слабостях	сознание, бессознательное	индивид	[49]
8	использование кого-либо	психологическое подавление	бессознательное	индивид	[28]

Продолжение Таблицы 1

9	подчинение своей воли	скрытое принуждение	бессознательное	[38]
10	эксплуатация	психологическое подавление	сознание	[39]
11	навязывание образа действий	скрытое возбудение намерений	бессознательное	[6, 58]
12	влияние на поведение	применение власти	сознание, подсознательное	[41]
13	починение своей воли	обезволивание и помыкание	бессознательное	[6]
14	побуждение к действию	дешифррация	сознание, бессознательное	[4]
15	изменение общественного мнения	косвенное воздействие, обман	сознание, бессознательное	[17]
16	получение выгоды	создание ложной активности	сознание, подсознание	[40]
17	навязывание идей, ценностей, действий	создание ложной картины реальности	сознание, бессознательное	[30]
18	влияние и управление	обман, пренебрежение	психологическая роль, бессознательное	[46]
19	побуждение к определенной реакции	провоцирование	подсознательное, бессознательное	[21]
20	изменение поведения	программирование мнений и настроений	бессознательное	[29, 757]
21	изменение психического состояния	тайное воздействие	бессознательное	[12, 11]
22	подчинение	воздействие через СМИ	сознание, подсознательное	[34, 83]
23	контроль желаний	интерактивный коммуникация	сознание, подсознательное	[42, 211, 212]
			индивид	
			индивид	
			массы	
			индивид	
			индивид	
			массы	
			массы	
			массы, группа	
			массы, группа	
			индивид	
			массы	
			индивид, группа	
			массы	
			индивид, группа	

Отметим, что для разработки структурного алгоритма построения матрицы был использован известный кибернетический метод морфологического анализа сложных систем [23], ведущими принципами которого являются иерархическое соподчинение элементов системы (в нашем случае – структурные комплексы и структурные элементы) и ранжирование морфологических рядов (сходных по внешнему признаку элементов: цель, технология и т.д.).

Структурированное таким образом поле альтернатив смылосодержащих элементов понятия манипуляции показывает, что для построения общей дефиниции явления манипуляции необходимо и достаточно обозначить ее цель, сжато изложить технологию ее реализации, указать конкретные сферы духовного мира реципиента, на которые направлена манипуляция, и объект ее воздействия.

При анализе приведенных в матрице целей становится очевидным, что практически ни одна из них не отвечает поставленному выше условию формулирования общего для лингвистики определения, поскольку содержание каждой из них – конкретно. Кроме того, психологическая и лингвистическая практика наглядно свидетельствует о существовании явления манипуляции без осознанно поставленной коммуникантом цели (инстинктивное подражание реципиента родителям и друзьям, увлечение собеседником, очарование ребенка и т.д.).

Что же касается содержания формулировок технологии манипуляции, то в матрице в качестве альтернатив указаны либо отдельные конкретные пути манипуляции, либо приемы, методы и средства ее реализации. Это, как видим, также противоречит поставленному в цели работы условию структурирования общего определения.

К сожалению, существенной неполнотой характеризуется и совокупность смылосодержащих элементов третьего структурного комплекса матрицы, описывающего сферы духовного бытия реципиента. Эта неполнота заключается в том, что ни в одной из анализируемых формулировок не имеет место важнейшее триединство сознания, подсознательного и бессознательного [35, с. 439],

без которого, как это показано в работе [14, с. 210], коммуникация не может быть осуществлена.

Обобщение результатов изложенного анализа содержательного насыщения элементов матрицы (см. Табл. 1) позволило нам структурировать формулировку общей лингвистической дефиниции, в соответствии с которой *манипуляцией в речевой коммуникации является осуществляемое непроизвольно или с определенной целью скрытое не прямое психо-коммуникативное воздействие на реципиента, группу лиц или массу людей, обеспечивающее изменение взаимосвязанных алгоритмов и режимов функционирования их сознания, подсознательного и бессознательного.*

При таком подходе к проблеме становится очевидным, что в первой колонке матрицы (морфологический ряд целей) мы имеем дело, преимущественно, с подфункциями, совокупность которых подчинена скрытому не прямому подавлению мышления и/или воли реципиента как основной функции речевой манипуляции, обобщенной в дефиниции понятием скрытого непрямого психо-коммуникативного воздействия.

Следует также отметить, что рассмотренные конкретные подфункции речевой манипуляции, детерминируются, по сути, ее направленными на реципиента целями: навязывание выбора, побуждение к неестественному действию, подчинение своей воли, изменение мнения, управление мнением и действием, побуждение к определенной реакции, изменение психического состояния, контроль желаний, навязывание идей и ценностей и т.п. Это, на наш взгляд, вполне допустимо, поскольку в данном случае цель и подфункция выступают в роли неотъемлемых сторон диалектически взаимодействующего объект-субъектного единства.

Рассмотрение основных закономерностей работы механизмов, обеспечивающих функционирование речевой манипуляции, осуществлялось нами на основе фундаментальных положений современной концепции бытия духовной сферы коммуниканта [13, с. 90–91; 14, с. 205–213], которые предварительно были апробированы в работах [8; 10; 11].

Подчеркнем, что важным моментом такого рассмотрения выступало дополнительное деление сферы духовного бытия индивида на *экзистенциальную* сферу (область бессознательного) с присутствием ей эмоциональным мышлением, *ментальную* (область подсознательного) с эмо-рациональным мышлением, *трансцендентную* (также область подсознательного) с рациональным мышлением и *сознание* с его логическим мышлением.

При этом мы исходили из алгоритма [14, с. 210] взаимного функционирования указанных сфер, в соответствии с которым, во-первых, высказывание, продуцируемое манипулятором с определенной интенцией, аккумулируя энергии всех уровней его мышления и, будучи проконтролированным сознанием, материализуется в коммуникации. Во-вторых, при этом подразумевалось, что информация, фиксируемая сознанием реципиента, поступает одновременно во все остальные сферы его духовного бытия и в результате взаимодействия энергий этих сфер вырабатывает ответную реакцию в виде речемышления или мыследействия. Кроме того, как специфическая особенность коммуникации вообще и манипулятивной ситуации в частности нами учитывалась способность реципиента к

неполному, ошибочному, а, порой, и противоестественному для него декодированию смысла высказывания.

Таким образом, была сформирована структурно-когнитивная модель функционирования механизмов порождения и декодирования смысла манипулятивного воздействия в коммуникации, приведенная на рис. 1.

Модель представляет собой систему, состоящую из двух подсистем (или отдельных систем) духовного бытия манипулятора и реципиента. Соответственно требованиям системного подхода, каждая из указанных систем функционирует в определенной, ограниченной оболочке среде – сфере речевой культуры коммуниканта. Заштрихованная на рис. 1 зона пересечения указанных сфер манипулятора и реципиента, является зоной совпадения их речевых культур. От качественной и количественной сторон этой зоны и зависит адекватность/неадекватность декодирования реципиентом информации (смысла высказывания), посылаемой манипулятором. Как правило, доминирующей характеристикой рассматриваемой зоны является совпадение/несовпадение архетипов речемыслительной и мыследеятельной культур коммуникантов.

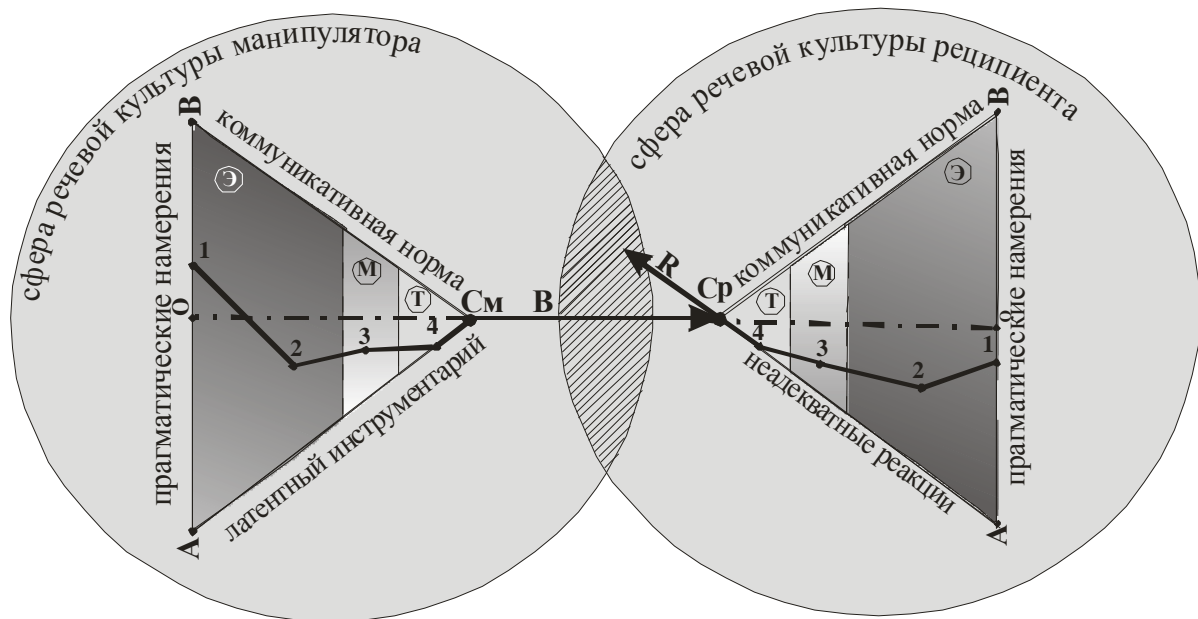

Рис. 1. Структурно-когнитивная модель функционирования механизмов порождения и декодирования смысла манипулятивного воздействия в коммуникации

Очевидно, что, используя модель рис. 1, мы можем в рамках левой сферы рассматривать механизм материализации высказывания манипулятором, а в правой – соответствующий механизм перцептивно-визуального и логического декодирования содержания сообщения реципиентом.

Так, в левой части модели внутри сферы речевой культуры манипулятора мы имеем дело с типичной сложной неравновесной саморазвивающейся системой его духовного бытия, функционирующей в сфере речевой культуры. Зарождающиеся в этой системе прагматические намерения (АВ), трансформируются в конкретную цель манипулятора, изображенную точкой 1. Далее под воздействием параметров порядка (латентный инстру-

ментарий манипулятора и коммуникативная норма) структура-аттрактор (путь) 1-См саморазвития системы, состоящая из частных аттракторов 1-2, 2-3, 3-4 и т.д., формируется в трех (экзистенциальная, ментальная, трансцендентная) сферах, или на трех уровнях духовного бытия говорящего [15, с. 132–163; 11]. Сформировавшись в психической сфере манипулятора, высказывание, будучи проконтролированным его сознанием (точка См), материализуется в письменной или устной форме (вектор В).

Для повышения наглядности описания механизма манипуляции обратимся к модели формирования смысла и формы манипулятивного воздействия в устной коммуникации (рис. 2).

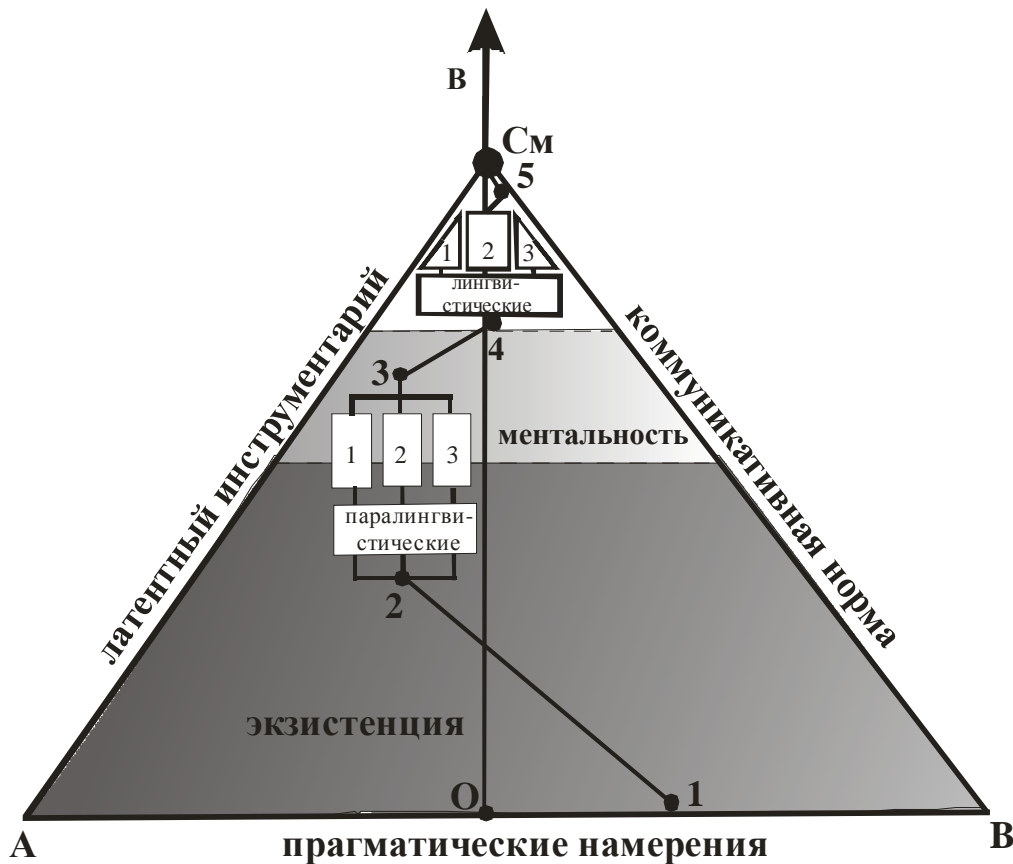

Рис. 2. Модель формирования говорящим смысла манипулятивного воздействия в устной коммуникации

Условные обозначения:

лингвистические средства: [1] – фонетические, [2] – лексико-грамматические, [3] – стилистические; паралингвистические средства: [1] – кинесические, [2] – проксемические, [3] – гаптические

Из модели видно, что зародившаяся в бессознательной сфере цель манипуляции (точка 1), формализуется в виде аттрактора 1-2, отклоняющегося в сторону латентного инструментария (сторона АСм) как параметра порядка. Такое развитие аттрактора явно свидетельствует о скрытых намерениях говорящего.

Отметим здесь, что в обоснованной нами концепции функционально-энергетического подхода к механизму актуализации высказывания [9] выбор паралингвистических средств коммуникации происходит, преимущественно, в сфере его подсознания, разделяемой [35, с. 439], соответственно, на сферы бессознательного (экзистенция) и предсознательного (ментальность). Поэтому на модели рис. 2. сложный частный аттрактор 2-3 выбора паралингвистических средств коммуникации развивается в духовной сфере коммуниканта внутри ее экзистенциального и ментального уровней. Исходящие из точки 2 параллельные ветви сложного частного аттрактора 2-3, являются результатом выбора кинесических, проксемических и гаптических паралингвистических средств коммуникации. Выбор указанных средств осуществляется на основе существующих в памяти манипулятора трех соответствующих им вееров архетипичных альтернатив. Завершается данный выбор синтезом проксемики, кинесики, гаптики и т.п. в точке 3, также тяготеющей к латентному инструментарю как параметру порядка. Затем имеет место саморазвитие простого частного аттрактора (3-4), завершающееся в точке 4 трансцендентной сферы духовного бытия индивида с характеризующим ее рациональным типом мышления. Отклонение точки 4 в окрестность мнимой оси идеальной актуализации высказывания (О-См) свидетельствует о рациональной необходимости поиска психикой манипулятора компромисса между латентными намерениями и коммуникативной нормой, существующей в сфере его речевой культуры. Конечная точка частного аттрактора (4) является одновременно исходной точкой следующего частного сложного аттрактора 4-5, отражающего выбор манипулятором лингвистических средств комму-

никации. Здесь (точка 5) очевидно стремление говорящего использовать коммуникативную норму для достижения максимального манипулятивного эффекта, т.е. стремление манипулятора расширить зону совпадения его речевой культуры с культурой реципиента. Далее происходит саморазвитие последнего частного аттрактора 5-См, результаты которого, будучи обработаны сознанием, материализуются в рассматриваемом случае в форме высказывания (вектор В). Остается лишь отметить, что в случае рассмотрения письменной коммуникации подсистему выбора паралингвистических средств (см. рис. 2) необходимо заменить в модели подсистемой выбора графических, пиктографических, образно-наглядных и т.п. средств, а в подсистеме выбора лингвистических средств аннулировать фонетические.

Для рассмотрения механизма декодирования смысла манипулятивного воздействия реципиентом, обратимся к правой половине модели рис. 1. В сферу его духовного бытия как сложную открытую неравновесную систему, ограниченную треугольником АСрВ, от манипулятора поступает информация (вектор В), расщепляемая сознанием (точка Ср) на ее перцептивно-визуальные и логические составляющие, параллельно и одновременно достигающие трех описанных выше сфер его духовного бытия: экзистенциальной, ментальной трансцендентной. Поскольку обязательным условием манипулятивной коммуникации является ожидание от индивида ответной реакции, то необходимым для ее протекания параметром порядка в саморазвивающейся системе духовного бытия реципиента, как и бытия манипулятора, остается коммуникативная норма. Однако в случае достижения манипулятором планируемого эффекта, вторым параметром порядка управления саморазвитием структуры аттрактора 1-Ср ответной реакции реципиента (речемышление и мыследействие) выступают заложенные в его психической сфере неадекватные реакции. Мы видим, что в рассматриваемом примере, изображенный в координатах системы АСрВ, аттрактор саморазвития ответной реплики/действия реципиента (вектор R) тяготеет

к его неадекватным реакциям как параметру порядка. Это и является убедительным доказательством того, что манипулятивное воздействие достигло своей цели, вследствие чего, в отличие от вектора манипулятивного воздействия В (рис. 2), отражающего компромисс между коммуникативной нормой и латентными намерениями манипулятора, вектор ответной реакции реципиента R (рис. 1) характеризуется неадекватной направленностью.

Отметим при этом, что источники неадекватной реакции реципиента, а, следовательно, и порождения соответствующего параметра порядка, могут корениться в каждой из описанных выше сфер сознания (логическая) и подсознания (рациональная, эмо-рациональная, эмоциональная). В свою очередь, толчком, или исходной синергетической точкой хаотического саморазвития процесса актуализации неадекватной реакции могут являться [14, с. 97–126] любые, порой неосознаваемые индивидом, ничтожно малые внешние воздействия (напр., пренебрежительность тона манипулятора, нотки его хамства, легко декодируемая ложь и т.п.) или энергетически слабые параметры состояния психосферы адресанта (напр., какие-либо его комплексы, состояние дисгармонии, собственные недооценка/переоценка и т.п.).

Мы надеемся, что предложенное в работе системно-концептуальное видение и моделирование механизмов реализации речевой манипуляции послужит новым стимулом для более глубокого изучения и осмысления лингвистами ее феноменологических сторон и парадоксов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балл Г.А. Анализ психологических воздействий и его педагогическое значение / Г.А. Балл, М.С. Бургин // Вопросы психологии. – 1994. – № 4. – С. 56–66. 2. Бессонов Б.Н. Идеология духовного подавления / Б.Н. Бессонов. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – 295 с. 3. Волкогонов Д.А. Психологическая война: Подрывные действия империализма в области общественного сознания / Д.А. Волкогонов. – М. : Воениздат, 1983. – 288 с. 4. Грачев Г. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. Гра-

чев, И. Мельник. – М. : Эксмо, 2003. – 112 с. 5. Дилтс Р. Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛП / Р. Дилтс. – СПб. : Питер, 2008. – 320 с. 6. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Изд-во МГУ, 1997. – 344 с. 7. Кабаченко Т.С. Активизация человеческого фактора: методы психологического воздействия / Т.С. Кабаченко // Психологический журнал. – 1986. – Т. 7. – № 4. – С. 11–22. 8. Калита А.А. Синергетическая концепция порождения интерферированной речи билингом / А.А. Калита, О.Р. Валигура // Языки и этнокультуры Европы: Всероссийская научно-практическая конференция с международным участием, посвященная юбилею доктора филологических наук, профессора Натальи Николаевны Ореховой / Глазов. гос. пед. ин-т. – Глазов, 2010. – С. 205–217. 9. Калита А.А. Функционально-энергетический подход: механизм актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания / А.А. Калита, А.В. Клименюк // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2004. – Харків : Константа. – № 635. – С. 70–78. 10. Калита А.А. Обоснование синергетической модели анализа устной речи / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції “Формула компетентності перекладача” (23 березня 2011 р.). – К. : НТУУ “КПІ”. – 2011. – С. 102–105. 11. Калита А.А. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Наукові записки. – Вип. 96 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка. – 2011. – С. 213–219. 12. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М. : ЭКСМО, 2005. – 832 с. 13. Клименюк А.В. Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивидов / А.В. Клименюк // Наукові записки. – Вип. 81 (3). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка. – 2009. – С. 88–104. 14. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция : монография / А.В.Клименюк. – Тернополь : Підручники і посібники, 2010. – 304 с. 15. Клименюк О.В. Методологія та методи наукового дослідження : навч. посібник / О.В.Клименюк. – К. : “Міленіум”, 2005. – 186 с. 16. Ковалев Г.А. О системе психологического воздействия. (К определению понятия) / Г.А. Ковалев // Психология воздействия (проблемы теории и практики) : сб. науч. тр. / АПН СССР. НИИ общей и пед. психол. / Ред. Бодалев А.А. – М. : Изд-во АПН СССР, 1989. – 153 с. 17. Кожина Н.С. Феномен речевого воздействия и коммуникация /

- Н.С. Кожина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lingvomaster.ru/articles.php>. 18. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов / Н.Г. Комлев. – М. : ЭКСМО, 2006 – 672 с. 19. Куница В.Н. Межличностное общение : учебник для вузов / В.Н. Куница, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с. 20. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 216 с. 21. Манипуляция [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psyberia.ru/psyhodiary/manipulation>. 22. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация / Е.В. Медведева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 280 с. 23. Одрин В.М. Морфологический анализ систем. Построение морфологических таблиц / В.М. Одрин, С.С. Картавов. – К. : Наукова думка, 1977. – 148 с. 24. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1984. – 796 с. 25. Осокина С.А. Языковые механизмы воздействия на человека: монография / С.А. Осокина. – Барнаул : Графикс, 2007. – 224 с. 26. Полуёкова С.Ю. Персуазивные стратегии в современном просветительском дискурсе / С.Ю. Полуёкова // Вестник Перм. ун-та. Серия : Российская и зарубежная филология. – 2010. – Вып. 4(10). – С. 63–67. 27. Психолингвистические проблемы массовой коммуникации / Под ред. А.А. Леонтьева. – М. : Наука, 1974. – 146 с. 28. Сагатовский В.Н. Социальное проектирование (к основам теории) / В.Н. Сагатовский // Прикладная этика и управление нравственным воспитанием. – Томск, 1980. – С. 83–89. 29. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 1599 с. 30. Социологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovari-online.ru/word/>. 31. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч посібник / В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Ф. Компанцева, Є.Д. Скулиш, О.Д. Бойко, В.В. Остроухов; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К. : ЗАТ “ВПОЛ”, 2011. – 248 с. 32. Федорова Л.Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л.Л. Федорова // Вопросы языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46–50. 33. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 212 с. 34. Франке Г. Манипулируемый человек / Пер. с нем. / Г. Франке – М. : Политиздат, 1964. – 362 с. 35. Фрейд З. Психология бессознательного : сб. произведений / Сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М.Г. Ярошевский / З. Фрейд. – М. : Просвещение, 1990. – 448 с. 36. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 136 с. 37. Шелестюк Е.В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 / Е.В. Шелестюк. – Челябинск, 2009. – 43 с. 38. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Пер. с англ; науч. ред. Я.Н. Засурский / Г. Шиллер. – М. : Мысль, 1980. – 326 с. 39. Шостром Э. Человек-манипулятор: Пер. с англ. / Э. Шостром. – Мн. : ТПЦ “Полифакт”, 1992. – 128 с. 40. Экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovarus.ru/?di=6281&PHPSESSID>. 41. A Modern Dictionary of Sociology / Edd. G. A. Theodorson, A. G. Theodorson. – N.Y. : Barnes & Noble, 1979. – 469 p. 42. Dijk T. van. Discourse and Power / T. van Dijk. – N.Y. : Palgrave Macmillan, 2008. – 308 p. 43. Goodin R.E. Manipulatory politics / R.E. Goodin. – New Haven, L. : Yale University Press, 1980. – 250 p. 44. Hovland C.I. Communication and persuasion: psychological studies of opinion change / C.I. Hovland, I.L. Janis, H.H. Kelley. – L. : Yale UP, 1953. – 315 p. 45. Lakoff R.T. Persuasive discourse and ordinary conversation with examples and advertising / R.T. Lakoff // Analyzing discourse: text and talk / Ed. by Tannen D. – Georgetown : Georgetown UP, 1982. – P. 25–42. 46. Oxford Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oxforddictionaries.com/definition/manipulate>. 47. Proto L. Who’s pulling your strings? How to stop being manipulated by your own personalities / L. Proto. – Wellingborough: Thorsons, 1989. – 144 p. 48. Riker W.H. The Art of Political Manipulation / W.H. Riker. – New Haven, L. : Yale University Press, 1986. – 156 p. 49. Rudinow J. Manipulation / J. Rudinow // Ethics. – 1978. – Vol. 88. – № 4. – P. 338–347. 50. Yokoyama O.T. Disbelief, Lies and Manipulations in a Transactional Discourse Model / O.T. Yokoyama // Argumentation. – 1988. – № 2. – P. 133–151.

УДК 811.111'42

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕЛІЧЕННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ГОМОГЕННІСТЬ ТА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ

М.Ю. Антонова, канд. філол. наук (Київ)

У статті досліджуються лінгвокогнітивні механізми реалізації перелічення в економічному дискурсі. Перелічення в економічному дискурсі конституюється опозицією семантично гомогенних та гетерогенних рядів. Гомогенні та гетерогенні перелічення слугують розкриттю значень економічних понять, що засвідчує здатність перелічення до структурування фахових знань.

Ключові слова: гетерогенність, гомогенність, економічний дискурс, перелічення, фахові знання.

М.Ю. Антонова Реализация перечисления в экономическом дискурсе: гомогенность и гетерогенность. В статье исследуются лингвокогнитивные механизмы реализации перечисления в экономическом дискурсе. Перечисление в экономическом дискурсе конституируется оппозицией семантически гомогенных и гетерогенных рядов. Гомогенные и гетерогенные перечисления используются для раскрытия значений экономических понятий, что свидетельствует о способности перечисления структурировать профессиональные знания.

Ключевые слова: гетерогенность, гомогенность, перечисление, профессиональные знания, экономический дискурс.

M. Antonova. Functioning of enumeration in economic discourse: homogeneity and heterogeneity. Linguocognitive characteristics of enumeration are investigated on the material of economic discourse. In economic discourse enumeration consists of homogeneous and heterogeneous enumerative blocks. Homogeneous and heterogeneous enumerations are used to refer to meanings of the economic notions, which illustrates the capacity of enumeration to structure domain-specific knowledge.

Key words: domain-specific knowledge, economic discourse, enumeration, heterogeneity, homogeneity.

Об'єктом дослідження є перелічення у англomовному економічному дискурсі, предметом – його лінгвокогнітивні характеристики.

Мета дослідження полягає у визначенні когнітивних особливостей реалізації семантично гомогенних та гетерогенних перелічувальних рядів у англomовному економічному дискурсі.

Актуальність визначається застосуванням когнітивно-дискурсивного підходу до дослідження перелічення, що уможливує виявлення особливостей його когнітивної природи на матеріалі економічного дискурсу.

З лінгвістичної позиції економічний дискурс можемо розглядати як особливу соціальну даність, “особливий світ”, що існує в економічних текстах, яким притаманна особлива грамати́ка, особлива

лексика, особливі правила слововживання і синтаксису, особлива семантика [4].

Дискурс як об'єкт та предмет вивчення, на відміну від тексту, визначається трьома аспектами, а саме: аспектом мовного використання, когнітивним аспектом (йдеться про передавання / конструювання ідей і переконань) та соціально-прагматичним аспектом (взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах і ситуаціях). Ці аспекти вивчаються, відповідно, лінгвістикою, психолінгвістикою та когнітивною лінгвістикою, соціо- та прагмалінгвістикою із використанням даних соціальних наук [6].

А.А. Кручиніна визначає економічний дискурс як сукупність економічних текстів, які функціонують у визначеному соціумі на основі їхньої префе-

ренційної спільності в межах однієї предметної галузі [1, с. 137].

Згідно з соціо- та прагмалінгвістичним аспектом дослідження дискурсу Н.М. Щекіна під економічним дискурсом розуміє систему текстів, об'єднаних спільною тематикою і таких, що виникають у процесі комунікації у сфері економіки під впливом різних факторів (екстралінгвістичних, прагматичних, соціокультурних та ін.) [7, с. 124].

Когнітивний та соціально-прагматичний аспекти відображені у підході до дослідження і визначення економічного дискурсу О.В. Тарасової, яка визначає економічний дискурс як інтегративну сукупність англомовних текстів економічної тематики, що функціонують у межах комунікативної сфери економіки і обслуговують потреби індивідів, що перебувають в економічних відносинах, тобто, професійно чи опосередковано залучені до економічної діяльності. Автор також наводить критерії виділення економічного дискурсу: тематична область “взаємовідносини людини з усталеною в суспільстві системою економічних зв'язків і відносин”; певна система економічних концептів, які визнають представники соціуму; особлива економічно зумовлена цільова спрямованість комунікантів, що передбачає вибір відповідних мовних засобів та мовленнєвих стратегій; власне мовні (структурно-функціональні) ознаки тощо [5, с. 184].

У нашому дослідженні ми спираємось на визначення економічного дискурсу Р.С. Пилипенком, який тлумачить його з трьох позицій. “По-перше, економічний дискурс є універсальною міждисциплінарною підвалиною будь-якої економічної форми, інформації та комунікації. По-друге, економічний дискурс – це сукупність комунікативних подій, які відбито в колективній психології мовців, з усіма їх цінностями й нормами економічного життя людини. По-третє, економічний дискурс являє собою сукупність економічних текстів у найширшому суспільному та культурно-історичному контексті” [2, с. 46].

В економічному дискурсі перелічення конституюється семантично гомогенними рядами, тобто такими, що представлені суто економічними сфе-

рами діяльності людини та семантично гетерогенними перелічувальними рядами, які пов'язані з проникненням в економіку інших сфер діяльності людини. Результатом кількісного аналізу перелічення в економічному дискурсі є прототипічна модель його вживання, де ядро представлене гомогенними перелічувальними рядами (70%), а периферія – гетерогенними (30%).

Зауважимо, що семантична гетерогенність перелічувальних рядів в економічному дискурсі зумовлена, між іншим, неоднорідністю природи самого поняття “економіка” (з гр. *oikonomia* – управління домогосподарством). Наведемо його визначення: 1) господарство, сукупність засобів, об'єктів, процесів, які використовуються людьми для забезпечення життя, задоволення потреб шляхом створення необхідних людині благ, умов і засобів існування із залученням праці; 2) наука про господарство, способи його ведення людьми, відносини між людьми в процесі виробництва і обміну товарів, закономірності ведення господарських процесів [3]. Як видно з дефініції, “економіка” є досить широким поняттям, що включає у себе, окрім суто матеріальних процесів виробництва і обміну послуг та товарів, ведення господарства ще і соціальну сферу діяльності людини, що лежить в основі усіх цих процесів.

Гомогенні перелічення. Проаналізуємо особливості реалізації гомогенних перелічувальних рядів на матеріалі таких економічних понять, як “небанківські фінансові інститути”, “біржове зведення”, “ціноутворення продажу біржових нот”, “комісійні”, “баланс” та “довіра до компаній”.

Небанківські фінансові інститути: *Deposits can also be held at non-bank financial institutions such as building societies, mortgage corporations, savings and loans associations and finance houses; however, such institutions generally have to hold cheque account balances at banks themselves and thus public deposits with them are not regarded as part of the nation's money supply in many countries* [8].

Перелічення як носій гомогенної фахової інформації розкриває зміст поняття небанківських фінан-

сових інститутів через називання їх видів: житлово-будівельні кооперативи, іпотечні корпорації, позико-ощадні асоціації та фінансові дома.

Біржове зведення: *Today, the last sale prices of securities that are listed on the New York Stock Exchange and also traded regionally are reported on the Consolidated Tape. In addition to trade reports, a variety of other messages are transmitted to provide information such as market open / close announcements, trading halts, periodic and end-of-day market activity summary reports, and other information.* [9, с. 1].

Опис значення біржового зведення здійснюється наданням визначення цього поняття через детальне перелічення інформації, яка у ньому відображається. Відповідно, біржове зведення містить не лише торгові бюлетені, але і оголошення щодо відкриття / закриття ринку, інформацію про тимчасове припинення торгівлі, підсумкові звіти ринкової діяльності, що надаються періодично і наприкінці дня та іншу інформацію.

Ціноутворення продажу біржових нот: *The sales price of the ETN is based on the supply and demand in the marketplace. Sales price take into account all factors relevant to the establishment of any price, including but not limited to the perceived value and direction of the underlying index or asset class, the ETN's expected total return, the creditworthiness of the issuer, and liquidity in the marketplace* [9, с. 1].

Елементи гомогенного перелічення надають інформацію щодо факторів встановлення ціни продажу біржових нот, які, власне, зводяться до урахування цінності та спрямування / сфери базового індексу або класу активів, очікуваного сумарного доходу від біржових нот, кредитоспроможності емітента та ліквідності ринку.

Комісійні: *Fees associated with ETNs in the market today range anywhere from 0.30% to 1.25%. The issuer charges an annual fee that accrues through the term of the ETN. Fees may be described in the prospectus by such terms as an "investor fee", "issuer fee", "expense ratio" or "tracking fee"* [10, с. 2].

Елементи гомогенного перелічувального ряду представлені можливими назвами комісійних як невід'ємної складової біржових нот, а саме: “комісійні інвестора”, “комісійні емітента”, “коефіцієнт / доля витрат фонду” або “операційні комісійні”. Перелічення називаючи терміни, що використовуються для позначення комісійних виконує номінативну функцію.

Баланс: *They must also identify and attach a definite value at the balance sheet date to assets, liabilities, unsold stocks and partly used equipment* [8].

Опис значення поняття балансу в наведеному переліченні здійснюється називанням показників (активи, пасиви, непродані акції та частково експлуатоване обладнання), що є визначальними для цієї форми звітності. Власне гомогенні елементи називають складові такої форми звітності як балансовий звіт.

Довіра до компаній: *In 1806 a handful of major companies –; the Sun Fire Office (1710), the Royal Exchange Assurance (1721) and the Phoenix Fire Office (1782) –; between them still transacted 60 per cent of fire insurance* [8].

Елементи перелічення називають страхові компанії, роки заснування яких вказують на їх надійність, а відсоток, який вони займають на ринку страхування від пожеж доводить довіру до них з боку клієнтів. Надання елементами перелічення тематично однорідної інформації свідчить про гомогенність ряду. Перелічення компаній у поєднанні з роками їхнього заснування сприяє лаконічній та однозначній подачі інформації.

Гетерогенні перелічення. Умовою існування гетерогенних перелічень є опис економічних знань через поєднання неоднорідних понять у межах одного ряду. Проаналізуємо особливості гетерогенних перелічувальних рядів на матеріалі таких економічних понять, як “сегментування ринку”, “закон про власність”, “ризик специфічний для біржових нот”, “розмір компанії”, “обізнаність споживачів щодо компаній”, “кооператив”, “безпритупність”, та “розрахунок площі”.

Сегментування ринку: *The market for private*

motor-cars, for example, can be broken down into several segments, depending on income levels, family commitments, benefits sought and many other preferences [8].

Поділ ринку на сегменти сприяє досягненню основної мети ринкових відносин, яка полягає у рівновазі між попитом та його товарним забезпеченням. Елементи перелічення складають цільові групи споживачів, які виділяють з урахуванням їхніх потреб, тобто структурування поняття ринку відбувається через залучення таких факторів, як рівень прибутку, уподобання, користь, цільове застосування придбаної речі та ін. Елементи перелічення є семантично гетерогенними, адже фактори, що є визначальними для сегментування ринку, не є однорідними.

Закон про власність: *The law allowed Soviet citizens the right to own and inherit property, mineral resources, equipment, money, shares and water [8].*

Вищенаведене перелічення представлено такими об'єктами, як власність, ресурси корисних копалин, обладнання, гроші, акції та водні ресурси, право на володіння та успадкування яких регулюється в межах закону встановленого державою. Тематика речення і характер описуваного поняття зумовлюють семантичну гетерогенність елементів перелічення. Роль перелічення полягає в інформуванні стосовно прав громадян в межах закону.

Ризик специфічний для біржових нот: *The index or asset class for performance replication in an ETN may or may not be concentrated in a specific sector, asset class or country and may therefore carry specific risks [10, с. 3].*

Ризик для біржових нот полягає в тому, що індекс або клас активів біржових нот не завжди концентрується в конкретному секторі, класі активів або країні. Гетерогенність перелічення зумовлена семантичною неоднорідністю елементів ряду.

Розмір компанії: *Q. To put the business in perspective, can you outline the size of Courtaulds Engineering –; how many employees, turnover, divisions and sites? [8].*

Опис даного поняття гетерогенними елемента-

ми перелічення здійснюється через уточнення невід'ємних його складових, таких як кількість працівників, оборот коштів, число підрозділів та кількість належної території.

Обізнаність споживачів щодо компаній: *They commented: 'If companies do not have strong notions of themselves, as reflected in their values, stories, myths and legends, people's only security comes from where they live on the organisation chart.' [8].*

Опис змісту поняття здійснюється через перелічення можливих джерел інформації щодо компаній для споживачів. Гетерогенність перелічення зумовлена семантичною неоднорідністю елементів ряду.

Кооператив: *The majority of CO-OPs are food stores, but some sell clothes, furniture and household items [8].*

Опис змісту поняття “кооператив” здійснюється через виявлення його різновидів. Гетерогенність перелічення зумовлена неоднорідністю різновидів вербалізованого поняття.

Безпритульність: *A survey by the corporation showed that homelessness was increasing because of unemployment, mortgage default and family break-up [8].*

Вербалізація відсутності постійного місця проживання здійснюється переліченням факторів, що спричиняють зростання безпритульності. Йдеться про безробіття, нездатність погасити іпотечний кредит та розлучення. Елементи перелічення є неоднорідними, що свідчить про семантичну гетерогенність ряду.

Розрахунок площі: *We often need to calculate square footage, or area, in everyday life –; eg how much carpet to buy for a room, the amount of turf needed for a new lawn, the size of a new kitchen... [8].*

З'ясування змісту поняття обчислення площі здійснюється переліченням випадків використання такого розрахунку у повсякденному житті. Гетерогенність перелічення пояснюється проектуванням розрахунку площі на повсякденне життя, де приклади такого розрахунку є неоднорідними і нескінченими.

Отже, в економічному дискурсі перелічення як засіб структурування та репрезентації концептуальної інформації складається із семантично гомогенних (70%) і гетерогенних (30%) перелічувальних рядів, які формують відповідно ядро та периферію прототипічної моделі вживання перелічення. Семантично гомогенними є перелічення, елементи яких описуючи зміст економічних понять представлені суто економічними сферами діяльності людини. У той час як семантична гетерогенність перелічень зумовлена проникненням в економіку інших сфер діяльності людини, які відображаються елементами ряду при розкритті сутності понять.

Перспективою майбутніх досліджень може слугувати з'ясування структурних особливостей перелічувальних рядів у економічному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кручинина А.А. Англицизмы во французском экономическом дискурсе / А.А. Кручинина // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса : сб. науч. ст. – СПб. : Изд-во : СПбГУЭФ, 2001. – С. 137–145. 2. Пилипенко Р.С. Німецький економічний дискурс: методологія, моделі, жанри : монографія / Р.С. Пилипенко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – 316 с. 3. Райзберг Б. Современный экономический словарь [Електронний ресурс] / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева. – Ре-

жим доступу : <http://vocabulary.ru/dictionary/88/word/%DD%CA%CE%CD%CE%CC%C8%CA%CO> 4. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века : сб. статей. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. – С. 35–73. 5. Тарасова Е.В. К проблеме определения экономического дискурса в лингвистике / Е.В. Тарасова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.” – Харків : Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2004. – № 635. – С. 183–187. 6. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : 200-річчю Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна присвячується. – Х. : Константа, 2005. – 356 с. 7. Щекина Н.М. Типы текста в экономическом дискурсе / Н.М. Щекина // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса : сб. науч. ст. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 123–130.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> 9. The Consolidated Tape [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nyse.com/pdfs/ts_consolidated_tape.pdf 10. What You Should Know About Exchange Traded Notes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nyse.com/pdfs/what_you_should_know_about_ETNs_8_08.pdf

УДК 811.111'42

НЕПРЯМЕ ВТІЛЕННЯ ЕМОТИВНО-ОЦІННОГО ЗМІСТУ “ОСУД” У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

В.Ф. Велівченко, канд. філол. наук (Черкаси)

Ця стаття присвячена аналізу особливостей непрямого втілення емотивно-оцінного змісту “осуд” у сучасній англійській мові. Розмежовуються три прагматичні типи непрямих висловлень-осудів, котрими є констатив-осуд, квеситив-осуд і прохібітив-осуд. Кожний з них представлений низкою різновидів, які уможливають варіювання як експресивності, так і ступеня категоричності вираженого осуду.

Ключові слова: емотивно-оцінний зміст “осуд”, негативні емоції мовця, констатив-осуд, квеситив-осуд, прохібітив-осуд.

Велівченко В.Ф. Непрямое воплощение эмотивно-оценочного содержания “осуждение” в современном английском языке. Эта статья посвящена анализу особенностей непрямого воплощения эмотивно-оценочного содержания “осуждение” в современном английском языке. Разграничиваются три прагматические типы непрямых высказываний-осуждений, которыми являются констатив-осуждение, квеситив-осуждение и прохибитив-осуждение. Каждый из них имеет свои разновидности, которые и обеспечивают варьирование как экспрессивности, так и степени категоричности выраженного осуждения.

Ключевые слова: эмотивно-оценочное содержание “осуждение”, негативные эмоции говорящего, констатив-осуждение, квеситив-осуждение, прохибитив-осуждение.

Velivchenko V.F. Indirect Expression of the Emotive-Evaluative Content ‘Disapproval’ in Modern English.

This article analyzes indirect expression of the emotive-evaluative content ‘disapproval’ in modern English. The article explains the distinction between three pragmatic types of the utterance-disapproval, namely constative-disapproval, quessitive-disapproval, and prohibitive-disapproval. Each type has its kinds due to which the speaker can vary expressiveness and flatness of the expressed disapproval.

Key words: emotive-evaluative content ‘disapproval’, the speaker’s negative emotions, constative-disapproval, quessitive-disapproval, prohibitive-disapproval.

Зосереджуючись на комунікативному значенні актуалізованих мовних одиниць, комунікативно-функціональний підхід до аналізу мовних сутностей висвітлює їхні функціональні характеристики, проявлені у процесі мовленнєвого спілкування співрозмовників. При цьому мовна особистість (мовець) постає як осереддя нерозривного зв’язку між мисленнєвим (психічним), емоційним (психологічним) і мовленнєвим (дієвим), покладеними в основу комунікативної діяльності людини. Саме нерозривність цього зв’язку надає мовним одиницям, актуалізованим у мовленні, здатність розширювати свій змістовий обсяг. Таке розширення виявляється, зокрема, в тому, що на додаток до ос-

новного, фактуального змісту, актуалізовані мовні одиниці здатні виражати ще й емотивно-оцінний зміст, зумовлений конкретною комунікативною ситуацією.

Проблема мовної емотивності та пов’язані з нею питання емоційного мовлення вже давно аналізуються у лінгвістичній літературі. Це і лінгвістичне явище конотації, і питання емотивного синтаксису, і проблеми емотивних висловлень – як в аспекті побудови їх інваріантної моделі, так й в аспекті розмежування їх прагматичних різновидів [див. 1; 7; 4; 2 та ін.].

Мета цієї статті полягає у лінгвопрагматично-му аналізі одного з різновидів емотивних вислов-

лень сучасної англійської мови – тих, що опосередковано втілюють емотивно-оцінний зміст “осуд”. Тож об’єктом аналізу є особливості вираження емотивно-оцінного змісту “осуд” в сучасній англійській мові, а предметом вивчення виступає непрямий спосіб вираження цього змісту у комунікативному процесі. Актуальність теми статті зумовлена її належністю до розвідок, здійснюваних у рідчизні новітньої когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної науки про мову, яка, поєднуючи основні положення і методики когнітивної лінгвістики і лінгвопрагматики, забезпечує всебічне вивчення ролі суб’єкта мови в комунікативному процесі, в якому й вживаються висловлення різних прагматичних типів, зокрема й непрямі осуди. Наукову новизну цієї статті вбачаємо в її внеску до емотології та прагмалінгвістичних досліджень, які аналізують емотивний компонент комунікативного процесу.

ОСУД як одна з негативних емоцій репрезентує негативне оцінне ставлення мовця до адресата або до його конкретних дій. Об’єктивуючи внутрішній негативно-емоційний стан мовця, ОСУД, як і будь-яка інша емоція, виконує не лише оцінну, а й мотиваційну функцію, тобто мотивує поведінку мовця, у тому числі й комунікативну. Встановленими є чотири можливі причини, за наявності яких негативна емоція ОСУД стає джерелом ініціальної мовленевої поведінки мовця [5, с. 58]: 1) незацікавленість мовця або поганий настрій мовця; 2) несхвалення мовцем поведінки або певної дії адресата; 3) образа мовця на адресата; 4) незадоволення певних бажань мовця.

Лінгвальним утілювачем емоції ОСУД мовця є *висловлення-осуд* як окремий різновид емотивно-оцінних висловлень. Комунікативним призначенням такого висловлення є вираження мовцем власної негативно-оцінки адресата або певних його дій. Семантика висловлення-осуду завжди віддзеркалює негативні емоції мовця, наявні в нього на момент або впродовж конкретного комунікативного процесу. Отже, висловлення-осуд є складним у змістовому плані, оскільки до нього завжди включені три складники: 1) певний фактуальний зміст,

трансльований мовцем; 2) оцінний зміст, який, виражаючи негативне ставлення мовця до адресата / дій адресата, завжди маркується аксіональним знаком “мінус”; 3) емотивний зміст, який завжди корелює з наявними у мовця негативними емоціями. Негативними емоціями, які є специфічними для аналізованого типу висловлення і які утворюють його негативно-емоційну “оболонку”, є ВІДПРАЗА, НЕДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ, ОСУД, відомі як “тріада недружелюбності” [8, с. 242]. Серед них негативна емоція ОСУД має найнижчий ступінь негативності та інтенсивності свого прояву.

Висловлення-осуд як лінгвальний утілювач негативно-емоції ОСУД ідентифікується за відповідною іллокутивною силою, або прагматичним емотивно-оцінним змістом “осуд”, що втілює фактичний комунікативний намір мовця. Саме цьому прагматичному змістові й підпорядковується семантика висловлення-осуду. Це означає, що спосіб вираження емотивно-оцінного змісту “осуд” може бути різним, а вибір цього способу безпосередньо залежить від мовця, який не лише добирає конкретні мовні одиниці на втілення цього змісту, а й задає певну стилістичну тональність своєму мовленнєвому спілкуванню з адресатом.

Варіювання способу вираження емотивно-оцінного змісту “осуд” може розглядатися у двох площинах: 1) лінгвістичній – в аспекті варіювання дібраних мовцем лексичних і синтаксичних одиниць на втілення семантики осуду; 2) лінгвопрагматичній – в аспекті збігу або розбіжності між семантикою дібраних мовцем мовних одиниць і реалізованою мовцем комунікативною інтенцією (що є предметом нашого аналізу). Тож, обмежуючись лише лінгвопрагматичним аспектом аналізу вираження висловленням-осудом емотивно-оцінного змісту “осуд”, розрізняємо два можливі способи його вираження: прямий і непрямий.

Прямий спосіб вираження осуду є прагматично простим: при його застосуванні осуд як комунікативна інтенція мовця отримує лінгвальну експлікацію. Експлікацією комунікативної інтенції осуду є використання мовцем формальних мовних одиниць із відповідною семантикою – це спеціалізо-

вані мовні засоби на втілення саме інтенційного емотивно-оцінного змісту “осуд”, а не якогось іншого. Тобто, прямий спосіб вираження осуду характеризується збігом емотивно-оцінного змісту “осуд” і пропозиціонального змісту висловлення мовця [6, с. 11]. Таке висловлення обов’язково включає до свого складу: а) на рівні лексичних засобів вираження – негативні емотиви; б) на рівні синтаксичних засобів вираження – заперечувальну або експресивну конструкцію, яка може бути як окличною, так і неокличною. Окличність вказує на найвищу ступінь категоричності вираженого осуду, як, наприклад, у (1):

- (1) *‘The poor woman has deluded herself into believing she’s my sister. She followed me to Boston and tried to murder me.’*
‘My God! That’s terrible!’ (1, p. 252).

Безперечно, емотивно-оцінний зміст “осуд” отримує найповнішу пряму представленість у перформативах – висловленнях мовця, організованих такими дієсловами, як *disapprove, reproach, judge, wish*. Проте в сучасній англійській мові такі висловлення майже не вживаються. Зокрема, вживання перформативів на кшталт *I (want to) reproach you... ; I (want to) disapprove you ... ; I (want to) judge you ...* є дуже обмеженим: вони можливі лише в деяких комунікативних ситуаціях і за умови, що мовець свідомо акцентує на офіційності розмови. У повсякденній комунікації такі перформативні висловлювання-осуди неможливі, оскільки вони протирічають відомим вимогам комунікативної ввічливості і кооперації. Уживання висловлень, організованих дієсловом *wish*, також не можна вважати прямим способом вираження осуду, оскільки в сучасній англійській мові синтаксична конструкція “*I wish + адресат + were / was*” сприймається радше як сталий супозитивний вираз, в якому особовий займенник *I* має послаблену семантику [3, с. 99], а основний комунікативний зміст виражається дієслівною конструкцією, яка слідує за “*I wish + адресат*”. Наприклад:

- (2) *Tyler shrugged. ‘Frankly, I don’t know. I wish you went to court to contest the will’* (1, p. 165).

Таким чином, можна говорити про те, що для

сучасної англійської мови вираження емотивно-оцінного змісту “осуд” прямим способом не є характерним. Натомість поширеним і типовим є вираження цього змісту непрямим способом.

Непрямий спосіб вираження осуду є прагматично складним: при його застосуванні інтенційний емотивно-оцінний зміст “осуд” переводиться мовцем в імплікацію – шляхом уживання інших, неспеціалізованих мовних одиниць. Фактично ж трансльований емотивно-оцінний зміст “осуд” виводиться не зі значення актуалізованих мовних одиниць, а зі змісту всього висловлення або зі змісту комунікативної ситуації. У таких випадках необхідними й обов’язковими стають фонові знання, спільні для мовця й адресата. Саме вони, забезпечуючи співрозмовникам належний рівень комунікативної компетенції, уможливають коректне вираження й розуміння фактично трансльованого осуду.

За відомим принципом комунікативної співпраці, або принципом кооперації Г.П. Грайса [9], мовець повинен дотримуватися певних “мовчазних” правил нормативної комунікативної поведінки. Ці правила, відомі як максими Грайса, доповнюються ще й правилами комунікативної ввічливості [10], за якими мовець повинен докладати певних додаткових комунікативних зусиль для того, щоб пом’якшити або усунути травмувальний для адресата ефект, який завжди супроводжує будь-яке аксіонально негативне висловлення. Ця комунікативна вимога набуває особливого значення у випадках, коли мовець змушений несхвально відгукуватися про адресата або його конкретні дії. Тому вираження емотивно-оцінного змісту “осуд” у непрямий спосіб і надає мовцю можливість пом’якшити своє висловлення. Наприклад:

- (3) *‘Have you had breakfast?’*

‘I’m not hungry,’ she said coldly.

‘You’d better have something. You’re eating for two now, you know’ (1, p. 290), –

де пом’якшення травмувального ефекту вираженого виразу ввічливості (*you’d better*) та митигаційного словосполучення (*you know*) в якості фінального елемента підкресленої репліки мовця.

Типовими для сучасної англійської мови можна вважати так звані ситуативні висловлення-осуди. У них відсутні мовні одиниці, які семантично співвіднесені з негативною оцінкою. Тобто, такі висловлення, взяті ізольовано, поза контекстом їх уживання, неможливо кваліфікувати як осудливі. Несхвальний компонент змісту таких висловлень мовця можна вивести виключно з обставин конкретної комунікативної ситуації, яка віддзеркалює як взаємовідносини між співрозмовниками (мовцем й адресатом), так і їх спільні загальні фонові знання. Наприклад:

- (4) *Tyler hurried into his chambers and picked up the telephone. 'Father?' 'I hope I'm not disturbing you, Tyler?' There was malice in his voice. 'As a matter of fact you are. I'm in the middle of a trial and –' 'Well, give him a traffic ticket and forget it'* (1, p. 186), –

де трансльований мовцем емотивно-оцінний зміст “осуд” стає зрозумілим лише з огляду на характер взаємовідносин, які склалися між батьком-мільярдером (мовцем) і його сином-суддею (адресатом): батько постійно принижує власного сина та при найменшій нагоді виражає йому свій осуд за його нетрадиційну орієнтацію, яку той вдало приховує від усіх, окрім свого батька.

Характерною ознакою непрямого способу вираження мовцем осуду є розбіжність між інтенційним емотивно-оцінним змістом “осуд” та іллокутивною силою висловлення, яке цей зміст утілює. Це означає, що таке висловлення не є експресивом. Це якийсь інший прагматичний тип, зокрема, констатив, квеситив або прохібітив, прагматично ускладнений ще однією, додатковою іллокутивною силою експресиву, яка стає домінантною. Проаналізуємо непряме втілення емотивно-оцінного змісту “осуд” кожним із зазначених прагматичних типів висловлення окремо.

Констативи-осуди мають граматичну форму розповідного речення – стверджувального або заперечного. Вони не є однорідними та демонструють варіювання за вираженою мовцем характери-

стикою об'єкта, що викликає в нього негативну оцінку (осуд). Розрізняємо три прагматичні різновиди констативів-осудів: прості, модусні та віолятивні.

Простими вважаємо констативи-осуди, за допомогою яких мовець виражає лише свій осуд адресата або його конкретної дії, без вираження своєї негативної реакції на здійснену негативну оцінку. Тобто, пропозиціональний зміст констативів-осудів безпосередньо відбиває лише виражену мовцем негативну оцінку адресата або його дії; модусна частина такого осуду опускається мовцем як зайва. Наприклад:

- (5) *“Fitzgerald says they're already looking into the disappearance of the body, and they've come to a dead end. No pun intended,” Tyler said. “What's more, the police want this kept quiet, or they'll have every weirdo in town turning up a body.” “We can ask them to investigate this phony!” Tyler shook his head. “This is not a police matter. It's a private –” He stopped for a moment, then said thoughtfully, “You know ...”* (1, p. 166), –

де мовець виражає свій осуд бажанню адресата звернутися за допомогою до поліції. Ужитий мовцем митигатор *you know* пом'якшує виражену мовцем негативну оцінку дії, яку бажає здійснити адресат. Особисте ставлення мовця до ситуації, що склалася, не є вираженим.

Модусними вважаємо констативи-осуди, якими мовець виражає як осуд негативно оціненого адресата або його конкретної дії, так і власне негативне ставлення до об'єкта негативної оцінки. Наприклад:

- (6) *“I'm afraid it's an impostor.” “An impostor, sir?” “Yes. They'll be coming out of the woodwork, Clark, all claiming a right to the family fortune.” “That's terrible, sir. Shall I call the police?”* (1, p. 277), –

де модусна частина вираженого мовцем осуду вербалізована емотивом *terrible* – прикметником із негативною семантикою.

Віолятивними вважаємо констативи-осуди,

за допомогою яких мовець указує адресату на його поведінку, яка порушує норму, загально визнану суспільством або окремою його групою. Наприклад:

(7) *“Come on,” Steve insisted. “You must have SOME proof.” He intended to nail her with her own lies.*

“I have nothing,” she said.

He studied her, surprised. <...> “That’s too bad,” Steve said. “Judge Stanford wants you to get out of town” (1, p. 286), –

де мовець виражає свій осуд поведінки адресатки, яка намагається відстоювати свої інтереси без будь-яких доказів на свою користь.

До окремого різновиду констативів-осудів відносимо ті, що втілюються спонукальним реченням і можуть тлумачитись і як осудливі, і як імперативні (директивні). Наприклад:

(8) *Steve sat there, studying her. “How does it feel to be a celebrity?” he asked.*

“Please, don’t joke about that. I feel terrible” (1, p. 300), –

де підкреслене висловлення мовця допускає подвійне тлумачення.

Вважаємо, що цей різновид констативів-осудів набуває імперативності, тобто отримує ілюктивну силу директива, лише за умови виконання адресатом каузованої дії, тобто коли фіксується можливість перетворення ірреальної ситуації в реальну.

Констативи-осуди тісно пов’язані з квеситивами-осудами, що й зумовлює легкість їх взаємних трансформацій.

Квеситиви-осуди мають граматичну форму питального речення. Вони теж не є однорідними. Розрізняємо такі три їх різновиди: стандартні, риторичні та іронічні. За допомогою квеситивів-осудів мовець виражає свою негативну оцінку адресата або його конкретних дій, спираючись на норми поведінки й моралі, загально визнані суспільством або його окремою групою. Квеситиви-осуди також уживаються мовцем для посоромлення адресата (див. (10), наведений нижче).

Стандартні квеситиви-осуди поєднують у собі і запитання, і осуд, як, наприклад, у (9).

(9) *“Then why did you not say so at once?”* (1, p. 169).

Риторичні квеситиви-осуди лише формально співпадають із запитанням, тому що вони, фактично, є твердженнями, які не потребують відповіді. Наприклад:

(10) *The wedding took place two months later. It was a small wedding – one hundred and fifty people – and the bride and groom went to Jamaica for their honeymoon. It was a fiasco. On their wedding night Naomi said, “What kind of man have I married, for God’s sake? What have you got a dick for?”* (1, p. 184).

Іронічні квеситиви-осуди завжди містять іронію як засіб, використовуваний мовцем для підсилення ефекту вираженого осуду. Наприклад:

(11) *“I’m in the middle of a trial. I can’t possibly go to Boston now.”*

There was a moment of ominous silence. “What did you say?”

“I said ...”

“You aren’t going to disappoint me again, are you, Tyler? Maybe I should talk to Fitzgerald about some changes in my will?” (1, p. 187).

Прохібитиви-осуди вживаються мовцем задля того, щоб запобігти виконанню адресатом дії, яка є небажаною для мовця. Цей прагматичний різновид висловлення-осуду завжди реалізує одразу два інтенційні змісти: “заборона” і “осуд”. Наприклад:

(12) *“Don’t be ridiculous! Did you call the police?”* (1, p. 275).

Прохібитиви-осуди здатні мати різну ступінь категоричності. Так, зниження ступеня категоричності вираженого осуду спостерігається у випадках, коли мовець говорить не про реальний негативний факт, а про факт позитивний, хоча й нереалізований, як, наприклад, у (13) і (14):

(13) *“You should never have come here”* (1, p. 349).

(14) *“You didn’t have to go through any of that,” he said* (1, p. 349).

Підвищення ступеня категоричності вираженого осуду спостерігається за наявності у прохібтиві-осуді мовних одиниць із емотивно-оцінною семантикою. Оскільки таке висловлення стає травму-

вальним для адресата, мовець зазвичай говорить про реальний негативний факт, а не про можливий позитивний. Наприклад:

(15) *“For God’s sake, I can understand the boy getting her pregnant, but you don’t marry a waitress”* (1, p. 92).

Ступінь категоричності вираженого осуду підвищується також і тоді, коли у складі прохібітива-осуду вживається будь-яке модальне дієслово. Наприклад:

(16) *“You can’t go on like this”* (1, p. 150).

Найвищу ступінь категоричності й експресивності мають прохібітиви-осуди з окличною граматичною формою. Наприклад:

(17) *“You’re angry,” I sighed. “He shouldn’t have said anything!”* (1, p. 77).

Отже, вираження мовцем емотивно-оцінного змісту “осуд” шляхом заборони адресатові виконувати ту або ту дію демонструє варіативність свого мовного втілення.

Можливість непрямого вираження емотивно-оцінного змісту “осуд” за допомогою різних прагматичних типів висловлення – констативів, квеситивів і прохібітивів – свідчить про його максимально можливу комунікативну варіативність, проявлену як здатність утілюватися всіма можливими типами речення: розповідним, питальним і спонукальним. Саме така повна (тричленна) комунікативно-синтаксична представленість непрямого способу вираження осуду уможливорює трансляцію відповідного емотивно-оцінного змісту за різних комунікативних умов.

Як загальний висновок, зазначимо, що за не типовості вираження емотивно-оцінного змісту “осуд” прямим (прагматично простим) способом, сучасна англійська мова має інші засоби його вираження, які є прагматично складними. Це непрямий спосіб вираження осуду, що демонструє значну формальну, комунікативно-синтаксичну і прагматичну варіативність. Така комплексна варіа-

тивність і надає мовцю можливість змінювати – підвищувати або понижувати – ступінь категоричності вираженого осуду. Коректне розуміння непрямом вираженого осуду потребує від обох комунікантів наявності спільних загальних фонових знань, які формують їхню комунікативну компетенцію.

Перспективу подальших досліджень висловлення-осуду сучасної англійської мови вбачаємо в з’ясуванні його варіативності в залежності від гендерної характеристики як мовця, так й адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Вилкова Т.Н. Экспрессивность текста / Т.Н. Вилкова [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.utmn.ru/frgf7N09/text07.htm>
3. Вольф Е.М. Оценочное значение и соотношение признаков хорошо / плохо / Е.М. Вольф // Вопросы языкознания. – Вып. 5. – М. : Наука, 1986. – С. 98–131.
4. Гладь С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С.В. Гладь. – К. : КДЛУ, 2000. – 19 с.
5. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард ; [пер. с англ. А. Татлыбаева]. – С-Пб. : Издательство “Питер”, 2008. – 464 с. – (Серия “Мастера психологии”).
6. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница “Нова Книга”, 2009. – 272 с.
7. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоции / В. И. Шаховский. – М.: Гнозис, 2008. – 416 с.
8. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра / Т.В. Шмелева. – Саратов : Саратов. ун-т, 1997. – С. 241–247.
9. Grice H.P. Logic and Conversation / H.P. Grice // Syntax and Semantics ; [ed. by T. Givon]. – N.Y. : Academic Press, 1975. – Vol. 3 : Speech Acts. – P. 41–58.
10. Leech, G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – L., N.Y. : Longman Linguistic Library, 1983. – 250 p.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Sheldon, S. Morning, Noon & Night / S. Sheldon. – HarperCollins Publishers, 1995. – 368 p.

УДК 811.111'27'42:32

МОТИВАЦІЙНО-СТРАТЕГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУМОРИСТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ ПОЛІТИКІВ

О.О. Чорновол-Ткаченко, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено лінгвістичному аналізу вербального гумору у політичному дискурсі через призму мотиваційно-стратегічних особливостей гумористичної складової публічних виступів політиків. Автор робить спробу поєднати психологічні та соціальні аспекти гумористичних фрагментів таких виступів.

Ключові слова: вербальний гумор, мотиваційно-стратегічні особливості, політичний дискурс, публічний виступ політиків, стратегія.

Чорновол-Ткаченко О.А. Мотивационно-стратегические особенности юмористической составляющей публичных выступлений политиков. Статья посвящена лингвистическому анализу вербального юмора в политическом дискурсе сквозь призму мотивационно-стратегических особенностей юмористической составляющей публичных выступлений политиков. Автор делает попытку объединить психологические и социальные аспекты юмористических фрагментов таких выступлений.

Ключевые слова: вербальный юмор, мотивационно-стратегические особенности, политический дискурс, публичное выступление политиков, стратегия.

Chornovol-Tkachenko O.O. Motivational and strategic peculiarities of humorous component in politicians' public speaking. The article focuses on linguistic analysis of verbal humor in political discourse in the light of motivational and strategic peculiarities of humorous component in politicians' public speaking. The author makes an attempt at combining psychological and social aspects of humorous fragments in rhetoric speech.

Key words: motivational and strategic peculiarities, political discourse, politicians' public speaking, strategy, verbal humor.

За словами Оуена Лінча, весь корпус наукових досліджень гумору можна поділити на дві загальні категорії: (а) такі, що займаються питанням, чому індивіди використовують гумор (з мотиваційної/психологічної позиції); та (б) такі, що вивчають роль, який вплив гумор справляє на суспільство (з соціологічної позиції) [1]. Беручи до уваги той факт, що вербальний гумор – це явище комунікативне, а в людському спілкуванні психологічний та соціальний аспекти є нерозривними складовими процесу, вважаємо за необхідне поєднати зазначені підходи до вивчення гумору. Метою даної розвідки вбачаємо у спробі створення комунікативно-орієнтованої методики дослідження вербального гумору з урахуванням як психологічних, так і соціальних чинників. Той факт, що переважна більшість наукової літератури концентрується на кожному

з них окремо, надає нам можливість говорити про актуальність створення комбінованої методики дослідження такого складного та соціально важкого явища як гумор.

Об'єктом дослідження є вербальний гумор у сучасному політичному дискурсі, а предметом – мотиваційно-стратегічні особливості гумористичної складової публічних виступів політиків. Матеріалом для даного фрагменту дослідження ми обрали публічні виступи перших осіб США та їх інтерв'ю у популярних телевізійних ток-шоу.

У межах лінгвістичних досліджень мотиваційної складової вербального гумору традиційно розрізняють три основних теорії: теорію переваги, теорію звільнення від напруги та теорію невідповідності (детальний огляд теорій дивись у [3]). В основі розбіжностей цих теорій, що набули вже ста-

тус класичних, фактично лежить розрізнення таких понять, як гумор та сміх як емоційна реакція на нього. Важливо розуміти, що ці два явища не можна ототожнювати або сприймати як взаємозалежні: по-перше, не всі гумористичні висловлювання породжують сміх (деякі з них можуть бути неефективними з різних на те причин), а по-друге, сміх може бути проявом позитивних емоцій, не викликаних гумористичним ефектом. Зауважимо, однак, що всі три теорії зробили значний внесок у розуміння природи вербального гумору на психологомотиваційному рівні. Так, теорія переваги експлікує відчуття індивіда щодо об'єкта комічної ситуації; теорія звільнення від напруги аналізує ефект від комічної ситуації; теорія невідповідності вивчає умови, необхідні для того, щоб ситуацію можна було назвати комічною.

Із допомогою теорії переваги можна, наприклад, проаналізувати гумористичні фрагменти політичного дискурсу, у яких глузливе ставлення до політичного опонента має за мету принизити його (що відповідає інструментальній стратегії боротьби за владу: принижуй опонента / демонструй перевагу (моральну, інтелектуальну і т.ін.)). При цьому глузливий гумор політики мають використовувати таким чином, щоб зберегти позитивне ставлення аудиторії. Наприклад, під час промови на щорічному званому обіді для представників преси (the White House Correspondents' Association) у травні 2012 року президент Барак Обама згадує про свого давнього політичного опонента, колишнього віце-президента США:

Приклад 1

... Dick Cheney was supposed to be here, but he is very busy working on his memoirs, tenably titled 'How to Shoot Friends and Interrogate People' (1).

Цей фрагмент містить натяк Обама на неприємний інцидент, коли Чейні помилково підстрелив на полюванні свого друга, а також на методи допитів, що практикувалися під час перебування Чейні на посту Міністра оборони США. Обама демонструє аудиторії свою моральну перевагу, бо в його біографії відсутні такі неприємні епізоди, що свого часу викликали обурення електорату.

Позбавлення слухачів психологічної напруги можна вважати однією з інструментальних цілей політичних діячів. Можемо припустити, що вдалий жарт – це ефективний інструмент “перенаправлення” енергії, запобігання конфлікту або виходу з незручної для політика ситуації. Прикладом такої тактики вважаємо відповідь Барака Обама на неочікуване запитання хлопчика під час зустрічі президента з виборцями у Новому Орлеані у 2009 році:

Приклад 2.

PRESIDENT: ... What do you have to say?

BOY: I have to say, why people hate you and why – they are supposed to love you, and God is love and...

PRESIDENT: That's what I'm talking about...

First of all, I did get elected president, so not everybody hates me... (2).

Президент зумів розрядити потенційно напружену ситуацію із допомогою гумористичної ситуації та продовжити свій публічний виступ згідно з запланованою тематикою.

Теорія невідповідності є найбільш розвинутою з трьох перерахованих вище. Не можемо не погодитись з Джоном Моррілл, який зауважував, що “спроможність отримувати задоволення від невідповідності – це унікальна людська якість... тому інші представники тваринного світу формують своє світосприймання на практичній основі та мають сприймати сигнал про невідповідність як про потенційну загрозу” [2, с. 12]. Завдяки такій спроможності людина може відсторонитися від ситуації, перейти від буквального розуміння до афективного, декодуючи невідповідність, що лежить в основі гумористичного ефекту. Яскравим прикладом явної логічної невідповідності є слова Опри Уінфрі під час її останньої зустрічі з президентом Обамою та його дружиною на телебаченні:

Приклад 3.

WINFREY: We're back with the president and First Lady, first time ever that's ever happened on the "Oprah" show, 25 years. I didn't think you could surprise me with anything new, particularly as we're almost, you know, almost to the end, 17 shows left.

B. OBAMA: I know.

WINFREY: And now the both of you sit here. What an honor. My grandmother is not turning over the grave, she got up and got dressed in the grave (3).

Комічний ефект тут виникає завдяки інтерпретації фразеологізму, адже “перевернутися в могилі” передбачає негативну оцінку якогось факту дійсності, а не конкретні фізичні дії (спостерігаємо порушення мовних і онтологічних норм – померла людина перевдягається задля такої визначної події, як візит президента до її онуки).

У наведеному епізоді Опра Уінфрі згадує про свою покійну бабусю, яка нібито “підвелась із труни та переодяглася” заради такої важливої події як інтерв’ю її онуки з першими особами держави.

Таким чином, хоча кожна з зазначених теорій гумору має певну пояснювальну силу щодо природи комічного, багато залишається невизначеним та непоясненим. Припустимо, що використання соціально-орієнтованої технології аналізу гумору у політичному спілкуванні прояснить онтологічну та функціональну природу комічного.

Комунікативний та соціологічний підходи до вивчення гумору мають за мету вивчення того, як комічне функціонує у соціальному контексті. При цьому соціологічні студії аналізують широкий спектр таких функцій: ідентифікаційну, диференційну, контролюючу та резистентну, а комунікативно спрямовані дослідження більш детально зупиняються на певних типах комунікативних функцій комічного: знущанні, намаганні покращити атмосферу спілкування, спробі заволодіти увагою слухача, переконанні і т. ін. у меншому соціальному контексті [1, с. 431].

З огляду на матеріал нашої розвідки, важливим є розуміння того, що комічне у досліджуваному дискурсі не є гомогенним. Так, ненавмисні помилки у вимові, наприклад, можуть викликати сміх аудиторії, але через свою спонтанність та відсутність мотиваційної бази не становлять інтерес для нас. Більш типовою (та цікавою для нас) репрезентацією комічного у промовах політичних діячів є гумор: акт мовця, який несе у собі навмисний

ефект створення задоволення або веселої атмосфери для слухачів з метою зміни їх ставлення або позиції [4]. При цьому для мовця-політика важливим стає той факт, чи розпізнала аудиторія його намір створити гумористичний ефект. Матеріал дослідження свідчить про те, що досягти цього мовець може різними засобами: використовуючи контекст, місце проведення зустрічі з виборцями, логічну невідповідність, різноманітні лінгвістичні механізми (наприклад, гру слів), вираз обличчя та сміх. Слухач на власний розсуд вирішує, чи спроба створити гумористичний ефект була вдаюю або ні.

Проблема комунікативної успішності гумористичного фрагменту у політичному дискурсі виявляється складною та складається з щонайменш трьох причин. По-перше, для мовця-політика важливо мати намір створити відповідну атмосферу серед слухачів та намагатися змінити погляди та ставлення аудиторії. По-друге, аудиторія має ідентифікувати спробу мовця як гумористично спрямовану. По-третє, аудиторія має визнати цю спробу смішною та, відповідно, змінити свої погляди та ставлення (прямо чи опосередковано). При цьому немає нічого нелогічного або аномального у тому, що навіть за умови створення адекватної атмосфери аудиторія, навіть зрозумівши жарт (тобто вірно ідентифікувавши спробу мовця як гумористично-спрямовану), може не вважати його достатньо переконливим для того, щоб змінити свої погляди та ставлення. Це справа вибору слухача. Інакше кажучи, із допомогою жарту аудиторію неможливо змусити змінити свою поведінку/думки. Це викликає питання: чому ж політики продовжують йти на ризик, що комунікативна задача не буде виконана, та включають до своїх промов гумористичні фрагменти? Гіпотетично можемо пояснити це високим потенціалом гумору як інструменту здійснення психологічного впливу на соціальні групи.

Із великого розмаїття філологічних досліджень питань онтології та опису властивостей гумору у політичному дискурсі ми хотіли б виділити роботу Філіпса-Андерсона [4], у якій автор аналізує

інструментальні стратегії комічного у зазначеному полі. На наш погляд, цінність цього підходу полягає у тому, що дослідник робить висновки на основі загального синтетичного підходу, що інкорпорує в собі психологічні аспекти, засади психолінгвістики та прагматики. Він зазначає, що гумор у політичному дискурсі виконує три доволі широкі інструментальні стратегії, а саме: підготовчу, тематичну та особистісну [4, с. 71].

Підготовча стратегія спрямована на те, щоб налаштувати аудиторію на сприйнятливність. Прикладами даної стратегічної функції можуть бути такі її різновиди, як:

- намагання заволодіти увагою аудиторії (особливо на початку публічного виступу):

Приклад 4.

PRESIDENT OBAMA: Thank you! Thank you, everybody! Good evening. You know I had an entire speech prepared for this wonderful occasion. [Президент дістає декілька аркушів з кишені піджака.] But now that I'm here I'm gonna try something different. [Президент відкладає аркуші вбік.] Tonight I wanna speak from the heart, speak off the cuff. [У цей час перед президентом з'являється електронне табло з текстом виступу] (1);

- послаблення напруженої атмосфери (див. приклад 2);

- визначення ціннісних орієнтирів та переконань, спільних для мовця та слухача.

Наприклад, під час інтерв'ю з Опрою Уінфрі Барак та Мішель Обама ототожнюють себе з мешканцями Чікаго та проводять аналогію між чи

Приклад 5.

B. OBAMA: Yes, (inaudible) to be here. It's always nice to find an excuse to come home.

WINFREY: Does it still feel like home? Or does it feel like a place you used to live?

B. OBAMA: No, it still feels like home. Our closest friends are here.

M. OBAMA: Our family is here.

B. OBAMA: Our family is here. Our house is here.

WINFREY: Yes.

*B. OBAMA: And the house is very clean, because...
...*

WINFREY: When you're flying in, those, does it feel like, oh, we're going home.

M. OBAMA: Yes, yes.

B. OBAMA: Yes, it does, (inaudible).

M. OBAMA: But it is fun to fly over the skyline and, you know, (inaudible).

WINFREY: It's still — don't you think it's still one of the prettiest skylines in the world?

B. OBAMA: Great — greatest city in the world. (CROSSTALK)

WINFREY: (Inaudible) greatest city in the world. I think so, too.

M. OBAMA: And clean.

WINFREY: And so clean.

M. OBAMA: And so clean (3).

Тематична стратегія гумору у політичному дискурсі використовує безпосередню тему виступу як привід для дискусії або як засіб дистанціювання від цієї теми. Така стратегія має декілька проявів, серед яких поширеним є:

- підкреслення того, що мовець несерйозно ставиться до проблеми, піднімаючи її на сміх. Наприклад, Мішель Обама вважає закиди опонентів її чоловіка щодо його походження сміхотворними:

Приклад 6.

B. OBAMA: ... kind of go away. And then it kept on building and I was amused by it [the accusation]. But we would joke about it...

M. OBAMA: I wasn't.

B. OBAMA: ... she wasn't.

WINFREY: You weren't amused by it? (LAUGHTER)

WINFREY: What were you saying about it?

M. OBAMA: It's ridiculous (3).

Під час виступу на національному з'їзді демократичної партії президент Обама використав інший різновид тематичної стратегічної функції, запропонувавши на розгляд аудиторії тему радикальних поглядів його опонентів, представників республіканської партії, щодо міжнародної політики:

Приклад 7.

After all, you don't call Russia our number one

enemy – not al-Quaida, Russia – [laughter] – unless you're still stuck in a Cold War mind warp (4).

Особистісна стратегія (суть якої полягає у тому, що мовець намагається підтримати або створити власний імідж або певне уявлення про свого опонента через опис своїх внутрішніх характеристик або особливостей останнього) може реалізуватись у декількох напрямках:

Продуктивною виявляється тактика вданої самокритики. Наприклад, президент Обама вдало відхилив критику у свій бік, наполягаючи на тому, що свої рішення він узгоджує з волею американського народу, хоча його опоненти не розуміють цього:

Приклад 8.

And that – and that means I know what it means to send young Americans into battle, for I've held in my arms the mothers and fathers of those who didn't return. I've shared the pain of failures who've lost their jobs. If the critics are right that I've made all my decisions based on polls, then I must not be very good at reading them [laughter] (4).

Доволі розповсюдженою є інший різновид особистісної стратегії, а саме гумористичний “напад” на опонента, коли мовець намагається зберегти повагу аудиторії до себе. Наприклад, під час виступу на тому ж з'їзді у 2012 році Барак Обама різко критикує Мітта Ромні та його прибічників за намагання економічно підтримати найбагатший прошарок населення США, у той час, коли сам президент захищає інтереси середнього класу Америки:

Приклад 9.

But when Governor Romney and his friends in Congress tell us we can somehow lower our deficits by spending trillions more on new tax breaks for the wealthy – well – [boos] – what'd Bill Clinton call it? You do the arithmetic. [Laughter, cheers, applause]. You do the math (4).

Проведений у дослідженні емпіричний аналіз довів, що частотність використання гумористичних прийомів у сучасному політичному дискурсі

свідчить про їх цінність щодо досягнення політичними-мовцями своїх цілей. Гумор у політиці – це явище, яке багаторазово вивчалось представниками різних галузей гуманітарного знання, але при цьому його складність та багатошаровість залишають широке поле для подальших, більш синтетичних студій. Вважаємо, що саме комбінована методика дослідження мотиваційно-стратегічних особливостей гумористичної складової публічних виступів політиків є на даному етапі найбільш універсальною та всеохоплюючою. Завдяки тому, що ми беремо до уваги як психологічні (внутрішні), так і соціальні (зовнішні) аспекти гумористичних фрагментів виступів, ми сподіваємося, що результати нашої розвідки є більш науково вірогідними.

Перспективною дослідження вважаємо вивчення персуазивного потенціалу різних гумористичних стратегій у політичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lynch O.H. Humorous Communication: Finding a Place for Humour in Communication Research / O.H. Lynch // *Communication Theory*. – Volume 12, Issue 4. – University of Munich, 2002. – P. 423–445.
2. Morreall J. 1989. Enjoying incongruity / J. Morreall // *Humor*. – 2 (1). – Mouton deGruyter, 1989. – P. 1–18.
3. Marreall J. Taking Laughter Seriously / J. Marreall. – State University of New York Press, 1983. – 144 p.
4. Phillips-Anderson M. A. A Theory of Rhetorical Humor in American Political Discourse / Michael-Andrew Phollips-Anderson. – UMI, 2007. – 262 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=LiTrDkpycm4&feature=relmfu>.
2. YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=BewOcp1jtDU>.
3. The Washington Post [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://projects.washingtonpost.com/obama-speeches/speech/725>.
4. NPR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.npr.org/2012/09/06/160713941/transcript-president-obamas-convention-speech>.

УДК: 811.133.1'42

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕЛЕДИСКУРСІ

М.П. Ющенко, канд. філол. наук (Львів)

Статтю присвячено вивченню засобів аксіологічної характеристики особистості у франкомовному публіцистичному теледискурсі. Автор встановлює роль стереотипу особи та способи формування оцінки особистості, а також специфіку її структури у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: категорія особистості, категорія оцінки, міжкультурна комунікація, теледискурс, французька мова.

Ющенко М.П. Средства выражения оценки личности во французском публицистическом дискурсе. Стаття посвящена изучению средств аксиологической характеристики личности во французском публицистическом теледискурсе. Автор определяет роль стереотипа и способы формирования оценки личности, а также ее специфику в межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: категория личности, категория оценки, межкультурная коммуникация, теледискурс, французский язык.

Jushchenko M.P. Means of the axiological characteristics of personality in French publicist TV-discourse. The article deals with the means of the axiological characteristics of personality in French-speaking TV-movie. The author establishes the role of the individuals stereotype and the ways of forming judgments of personality and its specificity in intercultural communication.

Key words: category of judgments, category of personality, intercultural communication, telelanguage, French.

Постановка проблеми. Учені розуміють дискурс “як нерозривну єдність двох взаємозумовлених аспектів: мовного і суспільного” [2, с. 26], “інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативну діяльність” [8, с. 28], що функціонує в широкому соціокультурному контексті і лінгвістичним втіленням якої є текст [7, с.7]. Ця характеристика повною мірою стосується публіцистичного теледискурсу, метою якого є повідомлення про актуальні події в сучасному світі, оцінка цих подій та вплив на формування ставлення до них суспільства. Роль теледискурсу у міжкультурній комунікації, його оцінний характер, підвищення в ньому ролі особистості, а також тенденція до стереотипізації сприйняття світу засобами масової інформації зумовлюють актуальність вивчення закономірностей аксіологічної характеристики особистості у телевізійному мовленні.

Метою нашого дослідження є розгляд закономірностей аксіологічної характеристики особистості у франкомовному публіцистичному теледискурсі. Завданням цієї статті є встановлення механізму аксіологічної характеристики особи, визначення концептуальних елементів категорії оцінки особистості та окреслення мовних засобів їх вираження у франкомовних публіцистичних телефільмах.

Об'єктом вивчення є тексти публіцистичних телефільмів із серій “Політичні вбивства” та “A Visage Découvert” (TV 5), що розповідають про видатних політиків та актуальні події в сучасному світі. Події, які зображено в аналізованих текстах фільмів, відбуваються переважно поза межами Франції, у них беруть участь представники різних культур. Тому предметом вивчення є категорія оцінки особистості у міжкультурній комунікації та принципи добору засобів аксіологічної характеристики.

Метою нашого дослідження є розгляд закономірностей аксіологічної характеристики особистості у франкомовному публіцистичному теледискурсі. Завданням цієї статті є встановлення механізму аксіологічної характеристики особи, визначення концептуальних елементів категорії оцінки особистості та окреслення мовних засобів їх вираження у франкомовних публіцистичних телефільмах.

Як відзначають дослідники текстів різного характеру, механізм оцінювання діє насамперед через наявність в описі “спеціалізованих” у своїй аксіологічній функції мовних одиниць, які у східно-західноєвропейських мовах вивчені досить добре (Н. Аругюнова, Д. Шмельов, А. Уфімцева, В. Телія, Й. Стернін, Н. Лук’янова, С. Єрмоленко, В. Чабаненко, А. Івін, О. Вольф, Є. Кузнєцов, Т. Космеда, О. Бессонова, Я. Пузиніна, Є. Бартмінський та ін.), особливо це стосується одиниць лексико-семантичного рівня мови, які функціонують за принципом глобального бінарного оцінювання (*добрий /поганий, позитивний / негативний*) [5; 3, с. 11–130].

У працях, присвячених антропологічно-когнітивним дослідженням оцінювання, розглядаються також мовні засоби, які не мають у своєму лексичному значенні елементів конотації, однак непрямо характеризують об’єкт оцінювання шляхом активізації периферійних семантичних ознак, зазвичай описових, які співвідносяться з виразно оцінними ознаками, що приховані у відповідних мовних стереотипах. Так, Є. Бартмінський наводить приклад прикметника *селянський*, який у сполученні зі словом *розум* не тільки означає “розум, притаманний селянину”, але й, відповідно до стереотипу селянина, – розум “здоровий, тверезий, практичний”, і зазначає, що ця стереотипна риса може бути оцінена як позитивно, так і негативно, залежно від контексту [1, с. 139]. Разом з цим, аналізуючи тексти публіцистичних телефільмів, враховуємо, що інформація у комунікації може передаватись відкрито або приховано, і відповідно смисл повідомлень може бути експліцитним чи імпліцитним [4, с. 173–175], а також те, що визначальною рисою новітньої журналістики вважають використання прихованих мовних механізмів формування оцінки [6, с. 409].

У текстах телефільмів про політичні події оцінюванню піддаються різні елементи зображуваних ситуацій, але насамперед оцінку одержують їх учасники. Ця оцінка може ґрунтуватися на описі зовнішнього вигляду особи, рис її характеру, поведінки, ставлення до неї інших людей, а також на характеристиці особистого простору.

В аксіологічній характеристиці персонажів автори фільмів використовують як засоби вираження, які передають пряму оцінку, так і такі, що поза контекстом не мають оцінного характеру. У характеристиці особистості обидві групи мовних засобів набувають оцінного значення не шляхом співвіднесення із названими вище підкатегоріями, а через відповідність /невідповідність певному стереотипу особи.

Ця відповідність може носити різний характер. Так, зовнішні ознаки персонажа фільму виконують функцію іконічного знака, за яким впізнають стереотип особи (напр., *un gamin noir* – представник соціальних низів; *dans l’uniforme du héros populaire avec 4 étoiles* – військовий-герой), або індексального знака, який відображає типові ознаки представника певної соціальної групи чи його переконання (*Jean Selim avait fait faire des t-shirt avec un profil d’une ville dans le noir. Y’avait : “We did it in the dark” – Mardi Noir*). Скажімо, на те, що молодий Колін Пауелл, майбутній держсекретар США, – виходець із соціальних низів, вказує, зокрема, зазначена у тексті коментаря риса його зовнішності “*un gamin noir né de parents immigrés*” (Visage №4); бездоганна зовнішність, притаманна Серджіо Вієра де Мелло (*il restait toujours très beau et impeccable*), вказує на його відповідність стереотипу дипломата (Mardi Noir).

При цьому відповідність /невідповідність зовнішньої ознаки елементам стереотипу не прямо пропорційні з підкатегоріями оцінки “позитивний / негативний”. Це відношення може бути асиметричним. Так, висловлення, яке містить інформацію про стереотипну бездоганність зовнішнього вигляду представника ООН, супроводжується доповненням про відхилення від цього правила, яке, однак не знижує його оцінку, а підносить її позитивність, оскільки підкреслює основну рису миротворця – відмову від власних інтересів заради миру: *Je l’ai connu dans des situations [...] où il restait toujours très beau et impeccable mais où il n’hésitait pas [...] à avoir les mains dans la boue* (Mardi Noir). Появу нового типу особистості – поміркованого мусульманина, який орієнтується на Захід, але шанує традиції, сигналі-

зує опис зовнішності чоловіка Беназір Бхутто: *Malgré ses costumes à l'occidentale, le prétendant, Asif, respecte les traditions* (Duel au Pakistan).

До іншого типу відношень між аналізованими підкатегоріями можемо віднести характеристику зовнішності майбутнього прем'єр-міністра Пакистану, юної Беназір Бхутто, яка відрізнялась від стереотипу смаглявої східної дівчини світло-рожевим кольором обличчя: *Benazir, surnommée "Pinkie", la rose, en raison de son teint pâle [...]* (Duel au Pakistan). Невідповідність стереотипу жінки-мусульманки у сукупності із іншими рисами, що теж вказують на відмінність, відхід від цього стереотипу, сприймається як позитивна, оскільки виражає "іншість, оригінальність, несхожість" Беназір із типовими представниками певних категорій осіб. Вона була іншою і створила собою новий стереотип – східної жінки-політика: *Et elle fait école. Le Bangladesh a lui aussi désormais une femme à sa tête* (Duel au Pakistan).

Невідповідність усталеним нормам як "іншість", яка одержує від глядача позитивну оцінку, показана у зіставленні характеру чи поведінки Беназір із типовими рисами різних стереотипів. Так, студентка Беназір відрізнялася від інших заможних студентів Оксфорду відсутністю снобізму, а від бідніших – забезпеченістю: *Benazir aimait beaucoup s'amuser. Elle donnait souvent des réceptions. Nous autres, pauvres étudiants, nous ne pouvions pas nous le permettre. [...]. Benazir ne faisait pas cela par snobisme, c'était uniquement pour le plaisir d'avoir du monde autour d'elle* (Duel au Pakistan). Однак, "іншість" доньки Алі Бхутто виявлялась також у її східних манерах, що сприймалися англійськими студентами як дивні: *Elle avait d'ailleurs une manie amusante: elle appelait tout le monde "darling", "chéri"* (Duel au Pakistan).

Самоідентифікація персонажа фільму найчастіше відбувається теж шляхом співвіднесення із певним стереотипом, якому відповідають чи не відповідають основні риси характеру оцінюваної у фільмі особистості. Так, Серджіо Вієра де Мелло ставить вище за все свій обов'язок перед світом, тому ототожнює себе із солдатом: *Je ne suis qu'un soldat,*

Carolina, je fais ce qu'on me dit de faire (Mardi Noir). Беназір Бхутто визначає себе насамперед як жінку-мусульманку: *En tant que femme musulmane, je me sens très concernée par le sort des autres femmes, qu'elles soient musulmanes ou non* (Duel au Pakistan). Колін Пауелл теж називає себе солдатом і дотримується у житті принципів, притаманних, на його думку, цьому стереотипу: *Je serai toujours un soldat. Ma manière d'appréhender les problèmes, mon approche de la vie, ma perception des choses sont celles d'un soldat*. Однак самоідентифікація перших двох персонажів не збігається з оцінкою, яку дає їм оточення.

Якщо для Пауелла характерна типовість його шляху як втілення американської мрії (*Joli parcours, très "à l'américaine"*), і його самооцінка збігається з оцінкою, яку йому дає соціум (*l'homme conserve une âme de militaire*), то для Серджіо Вієра і для Беназір Бхутто характерна винятковість, відмінність від інших і розбіжність між самоідентифікацією та зовнішньою оцінкою. На відміну від самоідентифікації Серджіо Вієра, оточення оцінює його як різносторонню особу, відповідну іншим стереотипам, насамперед стереотипу дипломата: *Sergio est un humanitaire mais aussi un diplomate. Ainsi, va Sergio, diplomate et baroudeur, intellectuel et aventurier* (Mardi Noir).

Стереотип жінки-мусульманки, слабкої, людини другого сорту, передано через сприйняття фундаменталістів (*Une femme n'est pas aussi forte qu'un homme. Elle n'est pas faite pour commander à la guerre, à l'usine ou dans les champs*), а також шляхом опису типової поведінки жінок Пакистану (*... bien des femmes ne sortent encore que voilées de la tête aux pieds, cachées du regard des hommes. Ici [...] la femme appartient à son mari* (Duel au Pakistan)). Поведінка, стиль життя, сильний характер Беназір відрізняються не тільки від цього стереотипу, але й від стереотипу жінки взагалі: *Mais Bénazir n'est pas une femme comme les autres. Mais elle n'a jamais montré ses sentiments. Vous voyez tout le monde avait peur de Benazir, même sa tante* (Duel au Pakistan). Однак, незважаючи на цю невідповідність, твердість характеру, відданість справі

належать до позитивно оцінюваних рис у складі нового стереотипу жінки-політика, щодо якого автори фільму вводять до тексту алюзію, згадуючи Маргарет Тетчер (*Le portrait de Benazir orne désormais les murs de cette pépinière de talents politiques. Margaret Thatcher elle même n'a pas eu droit à cet honneur*).

У теледискурсі Беназір Бхутто відводиться роль втілення нового стереотипу сучасного політика мусульманського Сходу, демократичного, орієнтованого на Захід: *Alors que l'intégrisme progresse partout dans le monde, elle représente aussi la face modérée de l'Islam; Les Pakistanais sont impressionnés par cette femme qui a résisté mieux que beaucoup d'hommes à la dictature*.

Винятковість персонажів – представників стереотипу сучасного політика передається також через їх вікову характеристику: *Benazir n'a que trente cinq ans. Au même âge, son père était encore simple ministre (Duel au Pakistan); A vingt ans, Sergio s'engage dans les Nations Unies, ...il sillonne le monde pour secourir les populations déplacées par les guerres (Mardi Noir)*.

Спостерігаємо тут також вживання емоційно-оцінної лексики з позитивним забарвленням, серед якої – різні частини мови, слова з прямим і переносним значенням: *Son charisme, et sa beauté, sa bonne connaissance de l'occident, la placent au rang des stars internationales (Duel au Pakistan); Il était adorable, il était très souriant, un garçon charmant; une équipe formidable; un gang absolument merveilleux; Et Nadia était le ciment de ca, Nadia était une merveilleuse lumière (Mardi Noir)*. Позитивної оцінки особистості надають також лексеми, які містять значення винятковості у своїй семантичній структурі: *Benazir est l'une des premières femmes à en être élue présidente; Première femme au monde à diriger un pays musulman (Duel au Pakistan); C'est le seul Haut Fonctionnaire de l'ONU que tout le monde appelle par son prénom (Mardi Noir)*.

Винятковість особистості підкреслюється нетиповістю матеріального та духовного особистого простору, до якого належать матеріальні умо-

ви та суспільне оточення особи. Так, обраність Беназір Бхутто підтверджується її походженням та умовами формування особистісних рис: висока освіченість, якої набула в престижному університеті – *En venant dans cette prestigieuse université, elle suivait le parcours qu'avait effectué son père*; належність до інтелектуальної еліти – *Tout un monde sépare cette éducation privilégiée de la vie du peuple pakistanais*; належність до однієї з найбагатших родин – *La vie luxueuse que menait Benazir [...] était à mille lieues de la misère des villages du Sind*; незвичність і масштабність політичних планів – *[...] d'élections législatives triomphales, une ambitieuse réforme*. У висловлюваннях, які передають ці риси стереотипу нового політика мусульманського Сходу, використано емоційно-оцінну лексику, яка передає переважно безвідносно вищий і найвищий ступінь міри ознаки з позитивним навантаженням: *prestigieuse université, éducation privilégiée; horizon beaucoup plus large, la vie luxueuse, la vaste bibliothèque, ambiance d'abondance matérielle et intellectuelle*.

Ця ж риса обраності особистості проектується на неї шляхом зображення виняткової складності політичних та моральних умов, у яких вона перебуває. Ці ознаки також найчастіше виражено емоційно-оцінною лексикою, яка має значення негативно оцінюваних явищ, станів чи їх ознак (статичних чи динамічних), що передають найвищий або абсолютний рівень міри їхнього вияву: *la plus affreuse de ma vie; c'était insoutenable; j'étais totalement impuissante; avec un acharnement particulier; dans une chaleur insupportable, particulièrement dangereuse, la violence, la corruption, une armée surpuissante*.

Таким чином, стереотип сучасного політика Сходу у франкомовній міжкультурній комунікації містить у своїй структурі релевантні для його розуміння та позитивно оцінювані елементи: “винятковість, обраність”, “інтелектуальність”, “відданість ідеї”, “твердість характеру”, “орієнтованість на Захід”, які будуються на відмінності від ознак традиційних стереотипів. На противагу цьо-

му, стереотип американського політика містить ознаку “типовості”, “втілення американської мрії”.

Аксіологічний характер телеоповіді про суспільне явище чи подію полягає також в актуалізації загальнолюдських моральних цінностей і зіставленні з ними зображуваного у фільмі, що створює умови для певного оціночного висновку, до якого спрямовують глядача автори фільму. Позитивну оцінку у французьких телефільмах одержує відповідність особистості західноєвропейському розумінню моралі. Так, до позитивних рис жінки-політика долучаються стереотипні риси жінки – люблячої матері, вірної дружини, відданої доньки і сестри: *Elle veut jouer à temps plein son rôle de mère; Le vendredi c'est pour mes enfants; [...] pour moi, c'était un devoir: mon frère n'était pas un homme sans famille* (Duel au Pakistan).

Висновок. Оцінність є важливою ознакою сучасного теледискурсу. До найважливіших підкатегорій у ієрархії категорії оцінки публічної особистості належать не категорії “добрий /поганий”, “естетичний /неестетичний”, а підкатегорії “відповідний /невідповідний до стереотипу”. Отже, стереотип як набір усталених рис відіграє важливу роль в аксіологічній характеристиці персонажа телефільму. На реалізацію цих підкатегорій спрямований опис зовнішності, поведінки, рис характеру, зображення особистого матеріального і духовного простору, умов формування особистості. До засобів вираження належать як спеціалізовані мовні засоби емоційно-оцінного характеру, які добираються за їх відповідністю релевантним рисам бажаного

стереотипу, так і засоби неспецифічні, які імпліцитно передають цю відповідність як позитивно чи негативно оцінювану учасниками комунікації.

Необхідність вивчення структури та змістового наповнення стереотипу сучасного політика у франкомовному теледискурсі, місця в ньому позитивно та негативно оцінюваних рис, засобів створення т. зв. “об’єктивності” телеоповіді, а також роль стереотипу в аксіологічній характеристиці публічної особистості визначають перспективність цього напрямку досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata / J. Bartmiński. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 2006. – 318 s.
2. Grzmił-Tylutki H. Gatunek w świetle francuskiej teorii dyskursu / H. Grzmił-Tylutki. – Kraków, 2007. – 278 s.
3. Puzynina J. Język wartości / J. Puzynina. – Warszawa : PWN, 1992. – 264 s.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич [2-ге вид., доп.]. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 375 с.
5. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. – Львів : ЛНУ, 2000. – 349 с.
6. Федорова Л. Категорія оцінки: до проблеми становлення та вираження в слові / Л. Федорова // Лінгвостилістика: об’єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. праць ; відп. ред. В.Г. Скляренко. – К., 2007. – С. 408–414.
7. Шевченко І.С. Дискурс и его категории / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 973. – С. 6–12.
8. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Х. : Константа, 2005. – С. 21–28.

УДК: 811.111'37

ПРОПОЗИЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ІМПЛІКАТУР ВИСЛОВЛЕНЬ З ІМПЛІКАТИВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ

Ю.О. Артеменко (Кременчук)

Статтю присвячено вивченню пропозиційних властивостей імплікатур висловлень з імплікативними предикатами в англомовному розмовному дискурсі на матеріалі сучасних серіалів та повнометражних кінострічок. Надається визначення пропозиції та окреслюється її структура з позицій відмінкової граматики. Для висловлень з імплікативними предикатами корпусу пропонується перелік досліджених відмінкових рамок з точки зору частотності вживання.

Ключові слова: імплікативний предикат, пропозиція, пропозиційна формула.

Артеменко Ю.А. Пропозициональные свойства импликатур высказываний с импликативными предикатами. Стаття посвящена изучению пропозициональных свойств импликатур высказываний с импликативными предикатами в англоязычном разговорном дискурсе на материале современных сериалов и полнометражных кинофильмов. Дается определение пропозиции и очерчивается ее структура с позиций падежной грамматики. Для высказываний с импликативными предикатами корпуса предлагается перечень исследованных падежных рамок с точки зрения частотности их употребления.

Ключевые слова: импликативный предикат, пропозиция, пропозициональная формула.

Artemenko Y.O. Propositional features of implicatures of utterances with implicative predicates. The article deals with the analysis of propositional features of implicatures of utterances with implicative predicates in the English informal discourse on the material of modern serials and feature-length films. The definition of proposition is given and its structure from the point of view of case grammar is outlined. The list of case frames for the analyzed utterances with implicative predicates is proposed from the point of view of their occurrence frequency.

Key words: implicative predicate, proposition, propositional formula.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки термін “пропозиція” міцно затвердився у вжитку. Це поняття є одним з ключових у логіці, де означає “речення, судження, висловлення” (лат. *propositio*) – категорію, область значення якої складають істиннісні значення (“істина” й “хиба”) [12, с. 482–484]. Починаючи з другої половини ХХ ст. до нього почали часто звертатися й мовознавці, що обумовлюється розвитком когнітивної лінгвістики. Незважаючи на велику кількість мовознавчих студій пропозиції [1; 3; 5; 6; 9; 14; 15; 21; 23 тощо], науковці поки що не знайшли спільного знаменника у визначенні й деяких аспектах цього поняття. Наприклад, не існує єдиної класифікації пропозицій, оскільки запропоновані варіанти у кожному окремому випадку обумовлюються

релевантністю цілям дослідження лінгвістів. Щодо пропозиційних особливостей імплікатур висловлень з імплікативними предикатами в розмовному англомовному дискурсі, то вони, наскільки нам відомо, є явищем недослідженим. Це обумовлює актуальність нашої студії.

Об’єктом дослідження є висловлення з імплікативними предикатами англомовного розмовного дискурсу, які аналізуються на предмет пропозиційних властивостей їх імплікатур за допомогою методів інтерпретаційного та логіко-семантичного аналізу. Матеріалом дослідження є 2 000 висловлень з імплікативними предикатами, відібраних методом суцільної вибірки зі сценаріїв семи сезонів сучасного телесеріалу “Gilmore Girls” та 130 повнометражних кінострічок.

Метою цієї статті є встановлення пропозиційних властивостей імплікатур висловлень з імплікативними предикатами в розмовному англомовному дискурсі та систематизація таких висловлень з точки зору частотності використання певних відмінкових рамок.

Н.Д. Арутюнова зазначає, що під час своєї еволюції поняття пропозиції пододало декілька етапів: 1) спочатку воно відповідало цілісному судженню, як певній формі думки, що складається з модусу ствердження і диктуму; 2) затим воно визначалося як “об’єктивований” зміст думки, відділений від суб’єктивної модальності і безпосередньо співвіднесений з позначуванним “станом справ”, як ніби постійним супутником пропозиції був би модус ствердження, а єдиним її призначенням – “портретування”, відтворення фрагментів дійсності, що дозволяло пропозиції зберегти зв’язок з істиннісним значенням; 3) зрештою, термін “пропозиція” був застосований до значення тієї частини будь-якого речення, тієї семантичної структури, яка здатна сполучатися з будь-яким “модусом комунікативної цілі”, тобто з дієсловами, що виражають цілеспрямованість мовленнєвого акту [3, с. 34]. Сучасні лінгвісти трактують пропозицію, як правило, з двох основних позицій – об’єктивістської (пропозиція – це структура незалежна від свідомості людини) та суб’єктивістської (пропозиція існує у свідомості суб’єкта мовлення). Із затвердженням антропоцентричного підходу в лінгвістиці, більш прийнятною видається друга точка зору.

У нашому дослідженні ми беремо за основу поняття пропозиції, як його трактує Л.Р. Безугла – як “різновид ментальної репрезентації людини, яка становить конфігурацію концептів і активується в її свідомості в процесі когнітивно-комунікативної діяльності” [4, с. 92]. Пропозиція є явищем когнітивним [10, с. 138; 24, с. 75] і універсальним, тобто не прив’язаним до конкретної мови або висловлення [14, с. 36; 19, с. 119].

За структурою виділяють атомарні пропозиції (до складу яких входять один або декілька аргументів та один предикат) і комплексні (мають два або більше предикатів) [1]. За ступенем вербалі-

зованості виділяються повні (експлікатури), неповні (мають імпліцитно виражені компоненти – імплікатури) та імпліцитні пропозиції (імплікатури) [4, с. 93].

Оскільки пропозиція є “базою для функціонування мовленнєвоактових смислів у когнітивістському розумінні” [4, с. 93], вона має власну побудову, яка відбивається як у поверхневій, так і у глибинній структурі речення, при чому в останній – у повному обсязі. Описуючи структуру пропозиції у нашому дослідженні, ми слідом за І.П. Сусовим розуміємо під нею нелінійну семантичну конфігурацію за участю семантичного предикату і семантичних актантів, у якій предикат головує над актантами [16].

В англійській мові існує група предикатів, які тягнуть за собою інфінітивні та/або герундіальні речення-комплемнти та пресупонують їх істинність або хибність. Такі предикати називаються імплікативними [22]. У глибинній структурі речення з імплікативними предикатами є повними конструкціями з предикатними актантами – це “вид побудов в англійському синтаксисі, в яких у найбільш стислій формі передається зміст, котрий у мовах синтаксичної побудови зазвичай передається складними реченнями” [8, с. 5]. Такі конструкції є ієрархічно організованими не лише у структурному, а й у семантичному плані. Так, у висловленні *John managed to solve the problem* предикатний вираз [John manage X] є головним і на поверхневому рівні відповідальним за граматичне оформлення речення, але семантично неповним, а предикатний вираз [John solve problem] є залежним, але головним з точки зору семантичного наповнення. Таким чином, ми визначаємо V1 [manage] як граматичний предикат висловлення, V2 – [solve] як його семантичний предикат.

Така нерівнозначність предикатів пояснюється накладанням пропозицій. Тон усієї побудови задає V1 і його граматична оформленість, а реалізація однієї правосторонньої валентності на цілу пропозицію, а не простий семантичний актант, визначає наперед її рівень. У свою чергу, підрядний предикат V2 відповідає за семантичну повноту вислов-

лення. На семантичному рівні такі конструкції з предикатними актантами осмислюються як бі-пропозиційні структури: *John managed to solve the problem* – [John (S1) manage (V1) X] – перша пропозиція, яка у випадку з імплікативними предикатами залучає до висловлення як мінімум одну пресупозицію + (John (S2=S1) solve (V2) problem) – друга й головна пропозиція, що відбиває дійсний стан речей, передача інформації про який є іллокутивною ціллю висловлення.

Здатність підрядного предикату бути семантичним ядром висловлення реалізується навіть у випадку, коли у глибинній структурі висловлення з імплікативним предикатом предикатів більше двох. Розглянемо такий дискурсивний фрагмент:

Randolf: *Is the Government prepared to make an opening statement?*

Ross: [standing] *Yes sir. Ross walks to the jury box. [continuing]: The facts of the case are this: At midnight on August 6th, the defendants went into the barracks room of their platoon-mate, PFC William Santiago. They woke him up, tied his arms and legs with rope, and forced a rag into his throat. A few minutes later, a chemical reaction in Santiago's body called lactic acidosis caused his lungs to begin bleeding.* (+> *His lungs began to bleed* +>> *His lungs bled*) *He drowned in his own blood and was pronounced dead at 32 minutes past midnight. (A few good men)*

У поверхневій структурі речення *A few minutes later, a chemical reaction in Santiago's body called lactic acidosis caused his lungs to begin bleeding* функцію присудка виконує імплікативне дієслово *cause*, дієслово *begin* заповнює позицію його компонента і водночас розпочинає новий ланцюг “імплікативне дієслово + комплемент”, оскільки у складі імплікативної моделі “*begin bleeding*” саме воно виступає ядром, а дієслово *bleed*, відповідно, є його комплементом. На глибинному рівні до складу цього висловлення входять три предикати, а, отже, три пропозиції, його семантичним ядром при цьому є *V3 bleed*.

Надалі у висловленнях з імплікативними предикатами ми досліджуватимемо пропозиційні влас-

тивості останньої суб'єктно-предикатної групи праворуч, оскільки ця пропозиція, межі якої у нашому випадку співпадають з контурами імплікатури, є домінантною.

Дослідження пропозиційних властивостей імплікатур, породжених висловленнями з імплікативними предикатами, передбачає залучення теорії відмінкової (рольової) граматики, основоположником якої вважають американського лінгвіста Ч. Філмора [17]. Як ми вже зазначали вище, центральним елементом у досліджуваних імплікатурах ми вважаємо предикат, що є семантичним ядром опису ситуації, який у більшості прослідкованих нами випадків виражається дієсловом. Відповідно до своєї семантики предикат обумовлює характер і кількість підлеглих актантів, кожний з яких є носієм однієї з можливих з ним відносин [7, с. 13]. Здатність предиката відкривати позиції на актанти мовознавці найчастіше називають валентністю. Теорія відмінків, запропонована Ч. Філмором, набула широкого застосування у лінгвістиці, за її допомогою описані різні мови, хоча підходи мовознавців (У. Чейфа, Дж. Андерсона, Дж. Грубора, У. Кука, Л. Теньєра, А.А. Холодовича, С.Д. Кацнельсона, І.П. Сусова, В.В. Богданова, Ю.Д. Апресяна, Д. Локвуда, Н.Н. Леонтьєвої, Р. Шенка та ін.) до відмінкової граматики відрізняються у питаннях визначення логічної структури речення, термінологічного корпусу, прийомів і критеріїв визначення інвентарю відмінків (відмінкових рамок або фреймів), їх остаточної кількості та допустимих поєднань (див. огляд в [7; 13] та ін.), а також того, за допомогою яких формальних засобів семантичні зв'язки відображаються у структурі речення. Під час своїх студій вчені спираються на різну кількість глибинних відмінків – від п'яти на початковому етапі дослідження у Ч. Філмора до 25 у Ю.Д. Апресяна – однак набір універсальних семантичних ролей в основному перехрещується. Вважаємо, що найбільш релевантним для цілей нашого дослідження є набір з 12 відмінків, що збігаються у класифікаціях семантичних актантів, запропонованих вітчизняними та зарубіжними лінгвістами [2; 5; 6; 7; 11; 16; 18]: (1) агентив (Agt) – істота-продуцент

дії; (2) експерієнсив (Exp) – істота-суб'єкт сприйняття, носій емоцій і т. ін.; (3) пацієнс (Pat) – істота, на яку спрямовує дію істота-продуцент дії. Ми вважаємо за доцільне об'єднати у цьому відмінку Адресат і Бенефактив; (4) результатив (Res) – істота або неістота, яка виникла, припинила існування або зазнала змін; (5) об'єктив (Obj) – істота або неістота, яка бере участь у дії, але не зазнає якісних змін; (6) перцептив (Per) – предмет сприйняття; (7) інструмент (Instr) – предмет, за допомогою якого здійснюється дія; (8) елементив (Elem) – стихійна сила як джерело змін у стані справ; (9) локатив (Loc) – місце, де відбувається дія; (10) аблатив (Abl) – місце, звідки починається переміщення у просторі; (11) фінитив (Fin) – місце, що є кінцевим пунктом переміщення у просторі; (12) транзитив (Trans) – місце, через яке пролягає шлях. Описуючи пропозиційну структуру імплікатур висловлень з імплікативними предикатами, ми також залишаємо за рамками домінантної пропозиції сірконстанти, оскільки вони, будучи не окремими аргументами, а складовими того, що Ч. Філмор визначає як “модальність”, яка супроводжує пропозицію [17, с. 403], жодним чином не впливають на кінцеві результати нашого дослідження.

Усього нами було зареєстровано 30 варіацій відмінкових рамок висловлень з імплікативними предикатами. Їх структурний аналіз засвідчив, що 97% досліджених нами пропозицій є атомарними. Семантичний аналіз предикатів, здатних на чолі цілої пропозиції зайняти єдину відкриту правосторонню позицію після імплікативного предикату, дозволив нам об'єднати їх у шість основних груп: 1) предикати дії; 2) предикати процесу; 3) предикати стану; 4) предикати ментальної діяльності; 5) предикати сприйняття; 6) предикати мовленнєвої діяльності. З точки зору валентності дієслова, що виконує роль ядра пропозиції, досліджені нами предикати є 1) одномісними (16,7%), 2) двомісними (33,3%), 3) тримісними (43,3%); 4) чотиримісними (6,7%).

Мінімальна відмінкова рамка пропозиції Р виглядає як Р = V (Agt). Частотний аналіз дає нам змогу зробити висновок, що ця рамка є не лише

типовою для висловлень з імплікативними предикатами, а й найбільш уживаною – 30% у матеріалі корпусу нашого дослідження. На наш погляд, це можна пояснити “лаконічною” природою цих імплікатур. У поверхневій структурі такого висловлення ключова роль належить імплікативному предикату, роль якого може виконувати імплікативне дієслово або імплікативне дієслівне словосполучення. У глибинній структурі смисловий зсув відбувається на користь предиката, вираженого у поверхневій структурі дієсловом-комплементом. Так чи інакше, у центрі уваги в обох планах знаходиться дія або стан. Для того, щоб зробити висновок про істинність пропозиції, що відбиває певну дію або стан, виражені глибинним домінантним предикатом, мовцю достатньо мінімального обсягу інформації про саму дію й її виконавця, як у наступному дискурсивному фрагменті:

Lorelai: *Come on, Mom, this is silly. I mean, think back to before the whole Friday night dinner thing. We still had a relationship.*

Emily: *You mean the one where I would trick you into calling me by leaving a message on your answering machine saying I had something important to tell you, but I wouldn't include the details so you had no choice but to call me.*

Lorelai: *Yes.*

Emily: *And then when you did call, we'd talk about the weather, you'd ask about the DAR, and then you'd put Rory on the phone, even when she was too young to talk. (+> She didn't talk)*

Lorelai: *It was not always like that. (Gilmore Girls, season 3, episode 20)*

Другою за частотою вживання є відмінкова пропозиційна рамка Р = V (Agt, Obj) – 21% простежених випадків, що узгоджується з даними про те, що в англійській мові найбільш узагальненою моделлю поверхневої структури розповідного речення є модель SVO, де S – підмет, V – присудок, O – додаток [20; 7, с.11]. Наприклад:

Sophie's music shop. [Michel and Lorelai enter]
Michel: *I don't even know why we are bothering to select music. (+> We are selecting music) Why*

not just turn on the radio and hope for the best? Maybe we'll get lucky and a hip-hop station will be playing Snoop Doggy Dogg.

Lorelai: *Michel, come on. I said I'm sorry. We're gonna have a beautiful ceremony. Look, here's Zach. Hi, Zach. [...] Zach's gonna do the music for the ceremony. (Gilmore Girls, season 7, episode 14)*

На третій позиції за частотою вживання знаходиться відмінкова рамка $P = V$ (Agt, Pat) – 11,5%:

Christine: *Then we'll just have to hire a lawyer... bring a civil suit and try to get the City Council to call for a hearing by the Welfare Board.*

Rev. Briegleb: *Just one problem. Not one lawyer outside this room was willing to take on the Police Department. Too risky, they said. So finally I went to the very best attorney in town, a man who's sued the city four times and won. Unfortunately, we could never afford to hire him. (+> *We didn't hire him*)*

Christine: (crestfallen) *I see....*

Hahn: *Which is why I'm doing this pro bono. (Changeling)*

Доволі широко у корпусі нашого дослідження вживається відмінкова рамка $P = V$ (Agt, Res) – близько 10% простежених випадків. Розглянемо такий дискурсивний фрагмент:

[They stop at the open door of a classroom.]

Rory: *Check it out. I had him for microeconomics last year.*

Professor: *Pricing must be more than fungible, but also scarce. Take our seashells example. While fungible, they exist in infinite supply and so fail a scarcity test. (+> *They don't pass a scarcity test*)*

[Chris pretends to snore.] Rory [smacks him, horrified]: *Dad!*

Chris [pretending to wake up]: *What? Uh, uh, fungible?*

Rory: *Dad! That's a Nobel Prize winner. (Gilmore Girls, season 6, episode 14)*

Цей фрагмент нам також демонструє здатність деяких імплікативних дієслів та імплікативних дієслівних словосполучень функціонувати паралель-

но як у повних, так і у згорнутих конструкціях з предикатними актантами. Такі утворення є синонімічними з точки зору смислу, хоча й не абсолютно ідентичними, навіть з урахуванням можливих трансформацій. У реченні *They fail a scarcity test* V2 [pass] не оформлений синтаксично і як компонент смислу цієї структури він є імпліцитним, що, тим не менше, не заважає йому бути семантичним предикатом всього утворення.

Відмінкові рамки $P = V$ (Exp, Per), $P = V$ (Agt, Fin) та $P = V$ (Agt, Pat, Obj) зустрічаються у корпусі нашого дослідження з частотою 6-7% кожна. Решта 23 є дуже рідко вживаними – їх питома вага у нашому емпіричному матеріалі коливається від 0,25 до максимум 3%.

Таким чином, представлення висловлень з імплікативними предикатами нашого корпусу у вигляді відмінкових рамок дозволило окреслити базові формули пропозицій цих висловлень і встановити частотність їх вживання.

До перспектив дослідження відносимо дослідження зв'язку між пропозиційними особливостями висловлень з імплікативними предикатами та різними стратегіями, що їх реалізує у мовленні адресант.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамец П. Образование предложений из пропозиций в современном русском языке / П. Адамец. – Прага : Univ. Karlova, 1978. – 159 с.
2. Апресян Ю.Д. Избранные труды, том 1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Изд. фирма "Восточная литература" РАН, 1995. – 364 с.
3. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
4. Безугла Л.Р. Вербализация импліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
5. Богданов В.В. Структурно-семантическая организация предложения / В.В. Богданов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 205 с.
6. Гак В.Г. Высказывание и ситуация / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики, 1972. – М. : Наука, 1973. – С. 349–372.
7. Гріднева Н.Н. Основы семантики синтаксиса : учеб. пособие по теоретической грамматике англ. языка / Н.Н. Гріднева. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2009. –

- 48 с. 8. Гриднева Н.Н. Основы семантики синтаксиса. Конструкции со свернутыми предикатными актантами : учеб. пособие по теоретической грамматике английского языка / Н.Н. Гриднева. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 54 с. 9. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л. : Наука, 1972. – 216 с. 10. Кубрякова Е.С. (ред.) Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Фил. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с. 11. Леонтьева Н.Н. Создание информационного языка на базе семантического анализа текста / Н.Н. Леонтьева // НТИ. – 1971. – № 8, сер. 2. – С. 8–15. 12. Логический словарь-справочник / [авт.-сост. Кондаков Н.И.]. – 2-е, испр. и дополн. изд. – М. : Наука, 1975. – С. 482–484. 13. Мачак О.Ю. Семантика та типологія предикатів статальних інтенсивно-допустових конструкцій зі значенням місця / О.Ю. Мачак // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2009. – № 18. – С. 80–85. 14. Падучева Е.В. Высказывание и его соотношенность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений). – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 288 с. 15. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения : учеб. пособие для вузов / А.Ф. Прияткина. – М. : Высш. школа, 1990. – 176 с. 16. Сусов И.П. Введение в теоретическое языкознание [Электронный ресурс] / И.П. Сусов. – Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~ips/LingFak1.htm>. 17. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 369–495. 18. Чейф У.Л. Значение и структура языка / У.Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 482 с. 19. Becker K. Wahrheit und sprachliche Handlung: Untersuchungen zur sprachphilosophischen Wahrheitstheorie. – München/Freiburg : Alber, 1988. – 361 S. 20. Dryer Matthew S. Order of Subject, Object and Verb [Electronic resource] / Matthew S. Dryer, Martin Haspelmath (eds.) // The world Atlas of Language Structures Online. – Access: <http://wals.info/chapter/81>. 21. Frege G. On sense and reference / G. Frege // Translations from the philosophical writings of Gottlob Frege. – Oxford : Blackwell, 1952. ? P. 56–78. 22. Karttunen L. Implicative verbs / L. Karttunen // Language. – Vol. 47, № 2. – 1971. – P. 340–358. 23. Russel B. Logic and knowledge / B. Russel. – Routledge, 1988. – 400 p. 24. Strecker B. Beweisen: eine praktisch-semantische Untersuchung. – Tübingen : Niemeyer, 1976. – 157 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Sherman-Palladino A. Gilmore Girls: Film Script [Electronic resource] / Amy Sherman-Palladino // Fansite. – Access: <http://www.crazy-internet-people.com/site/gilmoregirls/scripts.html>. – Title from the screen, 2000–2007. 2. Sorkin A. A few good men: Film Script [Electronic resource] / A. Sorkin // The Internet Movie Database. – Access : <http://www.imsdb.com/scripts/A-Few-Good-Men.html>. – Title from the screen, 1991. 3. Straczynski M.J. Changeling: Film Script [Electronic resource] / M.J. Straczynski // The Internet Movie Database. – Access : <http://www.imsdb.com/scripts/Changeling.html>. – Title from the screen, 2008.

УДК 811.111:81'374:[796

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОЦІННОГО КОМПОНЕНТУ В АНГЛОМОВНОМУ ФІТНЕС-ДИСКУРСІ

І.М. Білоус (Харків)

Статтю присвячено аналізу особливостей вербалізації оцінного компонента в англomовному фітнес-дискурсі. Надано загальну характеристику фітнес-дискурсу та визначено його види; систематизовано цінності, що вербалізуються у ньому, кореспондуючи з вираженням позитивної/негативної оцінки; встановлено кількісні співвідношення вербалізованих цінностей і оцінок та видів англomовного фітнес-дискурсу.

Ключові слова: англomовний фітнес-дискурс, вербалізація цінностей, види фітнес-дискурсу, інституційний дискурс, позитивна/негативна оцінка, оцінний компонент.

Белоус И. М. Вербализация оценочного компонента в англоязычном фитнес-дискурсе. Статья посвящена анализу особенностей вербализации оценочного компонента в англоязычном фитнес-дискурсе. Дана общая характеристика фитнес-дискурса и определены его виды; систематизированы ценности, которые вербализируются в нем в соответствии с выражением положительной/отрицательной оценки; определены количественные соотношения вербализированных ценностей и оценок, а также видов англоязычного фитнес-дискурса.

Ключевые слова: англоязычный фитнес-дискурс, вербализация ценностей, виды фитнес-дискурса, институциональный дискурс, положительная/отрицательная оценка, оценочный компонент.

Bilous I. M. Verbalization of the evaluative component in English fitness-discourse. This article deals with the analysis of the evaluative component verbalization in English fitness-discourse. It gives a general description of fitness-discourse and specifies its types, systematizes the values verbalized in it which correspond with the expression of positive/negative evaluation; defines the quantitative correlation of the verbalized values and evaluations in English fitness-discourse types.

Key words: English fitness-discourse, evaluative component, fitness-discourse types, institutional discourse, positive/negative evaluation, verbalization of values.

До актуальних проблем сучасної лінгвістики належить аналіз реалізованих мовних одиниць з погляду їх включеності до розумово-комунікативної діяльності людини. У зв'язку з цим, об'єктом дослідження стають різноманітні побутові та інституційні дискурси, з-поміж яких і спортивний [3; 4; 7–12; 15]. Слід зауважити, що спортивний дискурс – це явище досить багатопланове, подане такими різновидами, як спортивний репортаж, спортивний коментар, інтернет-форум, різними телевізійними та газетними жанрами спортивної тематики тощо [4; 9–12; 15].

Особливим різновидом спортивного дискурсу, який, на наш погляд, лежить на його периферії, є фітнес-дискурс. До рис, що об'єднують його

зі спортивним дискурсом, належать: інституційні характеристики, а саме: базові діади учасників (тренер – спортсмен, інструктор – клієнт), окремі хронотопічні характеристики (хід, структура, тривалість та місце проведення тренувань/занять), деякі цілі та стратегії; але між ними є і очевидні розбіжності, зумовлені розбіжностями у видах людської діяльності – спорту як такого (спорт – це специфічний *вид фізичної* або інтелектуальної активності, яку здійснюють з метою *змагання*, а також поліпшення здоров'я, отримання морального і *матеріального* задоволення, прагнення до удосконалення і *слави*, покращення навичок (*виділено мною – І.Б.*) [17]) та фітнесу (фітнес – це сукупність заходів, спрямованих на різносто-

ронній фізичний розвиток людини, формування високого рівня *здоров'я*; вид активного *дозвілля*, *стиль життя*, який допомагає підтримувати *тіло й дух* у гарній формі; *оздоровча методика*, яка дозволяє змінювати форму тіла і його вагу і надовго закріпити досягнутий результат та включає в себе фізичні тренування у поєднанні з правильно підбраною дієтою відповідно до протипоказань, віку, стану здоров'я, побудови та особливостей організму [16; 19; 20]).

Спортивний дискурс вже певною мірою вивчено у мовознавчих студіях. На матеріалі російської мови вітчизняні та зарубіжні учені дослідили специфіку спортивного дискурсу у мас медійному просторі [3; 11], вивчили особливості жанру спортивного репортажу та мовну особистість спортивного коментатора [4], базові метафори спортивного дискурсу [7], особливості формування соціальної оцінки у спортивному дискурсі [15]; розробили класифікацію дискурсивних мовних особистостей спортивних коментаторів [8]; на матеріалі англійської мови досліджено лінгвoseміотичні характеристики спортивного дискурсу, у межах яких розглянуто базові концепти спортивного дискурсу, його жанри та стратегії, мовну особистість спортивного коментатора [10], мовну репрезентацію оцінки в інтернет-форумі, який дослідники відносять до жанру спортивного дискурсу [9].

У той самий час, фітнес-дискурс, який є об'єктом нашого дослідження, ще не вивчався у лінгвістичних термінах. На наш погляд, його особлива позиція у складі більш масштабного сегменту розумово-комунікативної вербалізації діяльності – спортивного дискурсу – та популярність фітнесу як діяльності визначають обраний нами об'єкт як цікавий для наукових спостережень. Фітнес-дискурс представлений кількома видами, найпопулярнішими з яких є йога, аеробіка, пілатес та стретчінг. У нашому дослідженні ми розмежовуємо йогу та інші види фітнесу на основі їх прагматичних установок: йога – сукупність різних духовних, психічних та фізичних практик спрямованих на управління психічними та фізіологічними функціями організму з метою досягнення особистістю піднесено-

го духовного та психічного стану [18]. Заняття аеробікою, пілатесом та стретчінгом – це види фітнесу, які представлені комплексом вправ та націлені на розвиток гнучкості, витривалості, розтяжку м'яз, координацію рухів, зменшення ваги тіла та надання тону, форми окремим частинам тіла [20]. Як наслідок, розбіжності у прагматичних установках йоги та інших видів фітнесу (аеробіки, пілатесу та стретчінгу) обумовлюють превалювання того чи іншого виду цінностей і, відповідно, специфіку вербалізації оцінки на цих видах занять.

Відомо, що в основі будь-якого дискурсу лежать ментальні структури – фіксовані форми ментального досвіду (концепти, когнітивні схеми), які в умовах пізнавального контакту з дійсністю забезпечують можливість надходження інформації про події, що відбуваються, і її перетворення, а також керування процесами переробки інформації і вибіркової інтелектуальної відображення [14, с. 27]. У складі структури свідомості виокремлюють предметний, ціннісний та образний складники [13, с. 104]. У зв'язку із цим, можна вести мову про вербалізацію усіх цих компонентів у фітнес-дискурсі.

Мету даної статті вбачаємо у визначенні та аналізі видів цінностей англomовного фітнес-дискурсу й дослідженні специфіки вербалізації оцінки у різних його видах.

Дослідницький матеріал склали відеофрагменти фітнес-занять, зокрема заняття йогою, аеробікою, пілатесом та стретчінгом.

Оцінка – суб'єктивно-об'єктивне або об'єктивно-суб'єктивне відношення людини до об'єкту, виражене мовними засобами експліцитно чи імпліцитно [2, с. 4]. Людина як істота соціальна та біологічна є виразником власної та соціальної мовної картини, аксіологічний бік якої має градуальний характер з полюсами “добре” та “погано”.

Спіраючись на запропоновану А.А. Івіним структуру оцінки [4, с. 21–28], визначимо оцінні компоненти фітнес-дискурсу. *Суб'єктом* оцінки на фітнес-занятті виступає фітнес-інструктор, *предметом* оцінки є зовнішній вигляд, самопочуття клієнта та рівень виконання клієнтом фізичних

вправ. Виражена суб'єктом оцінка має абсолютний та порівняльний *характер*: визначає рівень якості референта як “хороший” чи як “поганий”, “кращий” чи “гірший”. Четвертий компонент структури оцінки – *підстава* – позиція, що схиляє суб'єктів до схвалення, докору чи вираження байдужості у зв'язку з різними референтами.

Структурні компоненти оцінки обумовлюють її видове розмаїття, тобто залежність оцінки від певних цінностей буття людини.

Так, О.Л. Бессонова визначає чотири аксіологічних рівні ієрархії цінностей: 1) сенсорні цінності, що пов'язані з сенсорним досвідом людини; 2) життєві, які пов'язані з фізіологічними та психологічними діями, станами, відносинами, що є аксіологічно значущими для людини; 3) духовні, що пов'язані з морально-етичними нормами; 4) а також абсолютні, пов'язані з вірою в широкому розумінні [2, с. 8].

У рамках запропонованої ієрархії аксіологічного компоненту вважаємо за доцільне деталізувати види цінностей на фітнес-заняттях. Так, у межах життєвих цінностей ми виокремлюємо суто психологічні та суто фізіологічні цінності фітнес-дискурсу; у межах сенсорних цінностей – естетичні, у межах духовних – емоційні, до абсолютних цінностей фітнес-дискурсу ми відносимо такі, що відображають віру у здібності та можливості клієнта.

З аналізу фактичного матеріалу, а саме текстових фрагментів занять *йогою* (вони складають 40% усієї вибірки), можна зробити висновок, що *фізіологічні* цінності у цьому виді фітнесу є основними, оскільки випадки їх вербалізації становлять 15% всього матеріалу. Так, у прикладі (1) фізіологічні цінності, об'єктивовані мовними одиницями *ailments, posture, breathing, strength, flexibility*, представлені позитивно маркованими оцінними компонентами *to improve, to cure, to prevent*.

(1) *With yoga you learn a series of exercises to improve your posture, breathing, strength and flexibility. Many of the ailments can be cured and prevented once you start off with yoga* [22].

На другому місці даного підвиду фітнес-дискурсу перебувають *психологічні* цінності, які мають

кількісний показник 6%. Як ілюструє текстовий фрагмент (2) психологічні цінності (*confidence, self-esteem, quality of life*), вербалізуються за посередництвом таких позитивно забарвлених мовних одиниць, як *wonderful, to improve, beautiful, to love*.

(2) *Yoga is a wonderful way to improve the confidence, your self-esteem. Beautiful! Love it! This all improves the quality of your life* [25].

Найменший кількісний показник на заняттях йогою становлять *естетичні* цінності – 2%. Як видно з даного текстового фрагменту (3), естетичні цінності (*lean, strong, firm legs*) реалізуються у мовленні інструктора такими мовними засобами: *great, wonderful, to tone*.

(3) *Now it's time for our Yoga "Lean legs." This is great/wonderful to tone those legs, to make them strong and firm* [26].

На противагу заняттям йогою, ядро цінностей на заняттях *аеробікою, пілатесом та стретчингом* (60% вибірки) формують *естетичні* цінності (13% від загального лексичного матеріалу занять). Наступні приклади демонструють, як інструктор з фітнесу акцентує увагу клієнта на естетичному вигляді певних частин тіла після виконання фізичних навантажень, де естетична цінність (*look*) реалізуються наступними оцінними компонентами позитивного характеру: *hard-rock, sexy, great, wonderful*:

(4) *Let's begin to have a hard-rock bottom! Sexy butt/legs/belly* [21].

(5) *You'll look great in jeans, tights or mini-skirts, in whatever you wear* [21].

(6) *You look so wonderful!* [21]

Друге місце по частоті вживання на заняттях аеробікою, пілатесом та стретчингом відводиться *фізіологічним* цінностям (11%). Так, вербалізуючи фізіологічні цінності (*stomach, stamina*), адресант оцінює фізичне навантаження як позитивну (*good*) діяльність, що підвищує та зміцнює (*to boost*) витривалість людського організму:

(7) *It's good for the stomach* [21].

(8) *It'll boost your stamina* [22].

Іншим видом цінностей на заняттях аеробікою, пілатесом та стретчингом є *психологічні* цінності

(8%), які визначають поведінку учасників фітнес-дискурсу, їх настроїв та наміри. Текстовий фрагмент (9) представляє собою позитивну оцінку інструктором фізичної активності батьків як прикладу для наслідування їх дітьми у майбутньому:

(9) *If you have children, make sure they are living by good example. You are **instilling** them a healthy life style [25].*

Абсолютні цінності у всіх підвидах фітнес-дискурсу становлять найменший відсотковий показник (1% йога, 5% – інші види фітнесу), проте мають важливе значення, оскільки підтримка та віра у можливість й здібності клієнта відіграють важливу роль у досягненні кінцевого результату фітнес-занять. З аналізу фактичного матеріалу, використаного на заняттях усіх вищезазначених видів фітнесу, приходимо до висновку, що абсолютні цінності (*belief*) реалізуються у мовленні інструктора з фітнесу через такі мовні одиниці: *can, good person, great, worth*.

(10) *Just a nice comfortable walk, you can do it. **I believe in you!** It's light and easy [22].*

(11) *You did great! You're worth it, you're a good person [23].*

Оцінка на фітнес-занятті відповідає за динаміку та емоційно-психологічний заряд заняття. Загалом оцінний компонент англomовного фітнес-дискурсу носить здебільшого суб'єктивний позитивно-оптимістичний характер, проте наявна й оцінка негативного плану. Так, на заняттях йогою вона складає 5% загального матеріалу. Простежимо особливості вираження негативної оцінки на занятті йогою. У прикладі (12) за допомогою негативно маркованої лексики (*problems, to suffer*) вказується на психологічні переживання та страждання клієнта з приводу наявних проблем у минулому, у текстовому фрагменті (13) лексичні одиниці *stress, illness, killer*, які мають негативну конотацію, виражають думку про основні фактори, що піддають сучасну людину багатьом фізіологічним ризикам, спричиняючи проблеми зі здоров'ям. Негативно маркована лексика, представлена у висловленні (14) дієприкметниковими зворотами (*going, starting*) та заперечною часткою *not*, пе-

редає зневажливе ставлення продуцента з приводу невіри у себе та кінцевий результат своєї діяльності реципієнтом:

(12) *It (yoga) helps you in many ways and would help you clear your problems which made you suffer for years together [26].*

(13) *According to many research studies, stress is the underlying factor in almost three fourth of all **illnesses** that prevail in humans. It is especially regarded as the number one killer condition in fast paced nations [26].*

(14) *"There are only two mistakes one can make along the road to truth: not going all the way; and not starting at all" [25].*

На заняттях пілатесом, аеробікою та стретчингом вербалізація негативної оцінки становить 10%. Більший відсотковий показник у порівнянні із показником негативної оцінки, використаної на проаналізованих уроках йогою, можна пояснити наявними розбіжностями в установках кожного із видів фітнесу.

Як ілюструє текстовий фрагмент (15), слова *hate, drooping, bulging* виражають негативне ставлення до естетичного вигляду певних частин тіла клієнта. У прикладі (16) інструктор переконує клієнта у необхідності фізичної активності, інакше у випадку ледарства та ігнорування настанов матиме місце фізіологічне заржавіння. Для підсилення думки адресант вживає дієслово *to rust*, що несе негативне смислове навантаження. Висловлення (17) є своєрідним застереженням про негативний ефект психологічної залежності людини від частого прийому їжі, що є згубним для фігури клієнта. Підсилюючий ефект у цьому висловлюванні несе заперечна конструкція, виражена допоміжним дієсловом *do* та часткою *not*.

(15) *This is the area that we all hate! No more drooping muscles and bulging areas [22].*

(16) *If you rest you'll rust, so keep moving, come on! [23]*

(17) *March it out even during the commercial, don't run to the refrigerator! [22]*

Отримані результати узагальнено у таблиці:

Таблиця 1

**Кількісні параметри мовної об'єктивації цінностей та оцінок
у видах англомовного фітнес-дискурсу**

Фітнес-дискурс										
Цінності	Йога					Інші види				
	Фізичні	Психологічні	Естетичні	Абсолютні	Усього	Фізичні	Психологічні	Естетичні	Абсолютні	Усього
Позитивна оцінка	15%	6%	2%	1%	24%	11%	8%	13%	5%	37%
Негативна оцінка	3%	1%	–	1%	5%	3%	1%	5%	1%	10%

Підсумовуючи результати аналізу, приходимо до висновку, що позитивна оцінка в англомовному фітнес-дискурсі вербалізується у переважній, а негативна – незначній кількості випадків; у той же час цінності, що формують підставу оцінки, варіюють у видах досліджуваного дискурсу.

У цій роботі ми обмежились лише вивченням оцінного компоненту англомовного фітнес-дискурсу. У зв'язку з цим, дослідження емотивності фітнес-занять вважаємо перспективним напрямком у вивченні фітнес-дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

- Білоус І.М. Визначення дискурсу фітнес-класу як одного із видів спортивного дискурсу / І.М. Білоус // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізації них процесів : III Міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 квіт. 2011 р. : тези доп. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – С. 17–19.
- Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.Л. Бессонова. – К., 2003. – 22 с.
- Дубчак І.Є. Спортивний дискурс в російському масмедійному комунікативному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / І.Є. Дубчак. – К., 2009. – 21 с.
- Зильберт А.Б. Спортивный дискурс: базовые понятия и категории; исследовательские задачи / А.Б. Зильберт // Язык. Сознание. Коммуникация. – 2001. – Вып. 17. – С. 103–112.
- Ивин А.А. Основания логики оценок / А.А. Ивин – М. : МГУ, 1970. – 229 с.
- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 447 с.
- Кудрин С.А. Базовые метафоры спортивного дискурса как текстопорождающие модели : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / С.А. Кудрин. – М., 2011. – 22 с.
- Мальшева Е.Г. Русский спортивный дискурс: теория и методология лингвокогнитивного исследования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Е.Г. Мальшева. – Омск, 2011. – 46 с.
- Овсянникова М.А. Языковая репрезентация оценки в интернет-форуме как жанре спортивного дискурса (на материале современного английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М.А. Овсянникова. – М., 2012. – 26 с.
- Панкратова О.А. Лингвосомиотические характеристики спортивного дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Панкратова Ольга Александровна. – Волгоград, 2005. – 228 с.
- Снятков К.В. Коммуникативно-прагматические характеристики телевизионного спортивного дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Снятков Константин Владимирович. – Череповец, 2008. – 245 с.
- Трубченинова А.А. Эмотивность и оценочность в немецком газетном спортивном дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Трубченинова Анна Александровна. – М., 2006. – 207 с.
- Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
- Дискурс

як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / [Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В., Пасинок В.Г. та ін.] / під заг. ред. І.С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. – 354 с. 15. Шарафутдинова С.В. Формирование социальной оценки в дискурсе СМИ (на материале спортивного дискурса) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / С.В. Шарафутдинова. – Ижевск, 2010. – 27 с.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. В стиле Фитнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fit.com.ua>. 17. Вільна енциклопедія “Вікіпедія” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. 18. Свободная энциклопедия “Википедия” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>. 19. Фитнес, фитнес дома, фитнес клуб, упражнения по фитнесу

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fitnessinfo.com.ua>. 20. Фітнес – це не просто вид активного дозвілля, це стиль життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?>. 21. Denise Austin – Butt Exercises [Electronic resource]. – Access : <http://www.youtube.com/watch?v=5iuPEUaV5hk>. 22. Denise Austin Classic 2 [Electronic resource]. – Access : <http://www.youtube.com/watch?v=HMXSBUJrmAQ>. 23. Denise Austin Lose Those Last 10 Pounds [Electronic resource]. – Access : <http://www.youtube.com/watch?v=U0izWMGEiXU>. 24. Denise Austin Pilates: Hips & Thighs [Electronic resource]. – Access : <http://www.youtube.com/watch?v=zKSNyQzfXBY>. 25. Denise Austin Sexy Desert Workout ! [Electronic resource]. – Access : <http://www.youtube.com/watch?v=zWTgenT3kZw>. 26. Denise Austin: Yoga Legs Workout [Electronic resource]. – Access : http://www.youtube.com/watch?v=OQ0O6sguU_M.

УДК 808.55

LINGUAL AND NON-LINGUAL CAUSES OF COMMUNICATIVE FAILURES (on the material of the English-language film discourse)

O.V. Dubtsova (Kharkiv)

The article defines physiological, technical, linguistic and cognitive, cognitive and lingual causes of communicative failures. We prove that if in a situation of communication there is a contradiction, based on the violation of ontological, ethological, linguistic and ethological or lingual norms, communicative failures are accompanied by a comic effect, which causes a humor response. Awareness of the comic effect by the participants of a situation of communication resolves the communicative failure.

Key words: communicative failure, norm violation, comic effect.

Дубцова О.В. Лінгвальні та позалінгвальні причини комунікативних невдач (на матеріалі англomовного кинодискурсу). У статті встановлюються фізіологічні, технічні, лінгвокогнітивні, когнітивні та лінгвальні причини комунікативних невдач. Доводиться, що у випадку наявності у комунікативній ситуації протиріччя, яке базується на порушенні онтологічних, етологічних, лінгвоетологічних або лінгвальних норм, комунікативні невдачі супроводжуються комічним ефектом, що спричиняє сміхову реакцію. Усвідомлення комічного ефекту учасниками комунікативної ситуації допомагає урегулювати комунікативну невдачу.

Ключові слова: комунікативна невдача, порушення норми, комічний ефект.

Дубцова О.В. Лингвальные и нелингвальные причины коммуникативных неудач (на материале англоязычного кинодискурса). В статье определяются физиологические, технические, лингвокогнитивные, когнитивные и лингвальные причины коммуникативных неудач. Доказывается, что в случае наличия в коммуникативной ситуации противоречия, которое основывается на нарушении онтологических, этологических, лингвоэтологических или лингвальных норм, коммуникативные неудачи сопровождаются комическим эффектом, что вызывает смеховую реакцию. Осознание комического эффекта учасниками коммуникативной ситуации помогает урегулировать коммуникативную неудачу.

Ключевые слова: коммуникативная неудача, нарушение нормы, комический эффект.

The aim of the article is to identify and describe the causes of communicative failures, accompanied by a comic effect.

The topicality is stipulated by the need to establish the causes of communicative failures in order to harmonize communication and remove obstacles that lead to the emergence of communicative conflicts.

The object of the research is speech-behavioral acts, which contain the addressee's non-understanding or inadequate understanding of the addresser and the subject is causes of non-understanding.

The material of the article is represented by 500 fragments, selected from scripts of the English-language film discourse, which illustrate speech-behavioral acts, containing communicative failures of different types.

There are different views on the meaning of phenomenon "communicative failure" (further CF) in communicative linguistics. After having analyzed the existing definitions of CF [3, p. 67; 5, p. 31; 7, p. 68] and taking into account our own observations, we believe that in the most general sense, CF should be

interpreted as a situation of communication where one of the communicants fails to understand or misunderstands the speech-behavioural act of the other communicant and the fact of non-understanding/ inadequate understanding is explicated by verbal or nonverbal actions of the communicants [4, p. 61]. A situation of communication is understood as a complex set of external conditions of communication and internal mood of speakers, reflected in the product of speech – utterance, discourse [12, p. 42].

This article is focused on CF of first and second types. CF of the first type include speech-behavioral acts, in which there is no semiosis, i.e. a linguistic expression of the addresser does not activate any meaning / concept (mental image of a particular entity or situation) in the mind of the addressee and does not refer the addressee to any referent (the actual entity / situation of a non-lingual reality).

CF of the second type include speech-behavioral acts, in which a verbal expression or a nonverbal action activates in the minds of the addresser and the addressee different concepts, referring to two different referents (entities / situations).

A concept is understood as a basic unit of structured knowledge that enables to associate the meaning with a language unit, which verbalizes it in the discourse [6, p. 90, 2, p. 23-28, 8, p. 4-6]; a unit of mental or psychological resources of our consciousness and the information structure that reflects the knowledge and experience of a person, and an operational semantic unit of memory, mental lexicon, conceptual system and language of the brain, the whole picture of the world, reflected in the human psyche [6, p. 90]. Following M. V. Nikitin, we identify a verbalized concept with the meaning of a linguistic expression [10, p. 6].

According to our observations the described CF occur as a result of technical, linguistic, cognitive and lingual causes. CF of the first type can also result from physiological causes.

If an unsuccessful speech-behavioral act contains a contradiction, connected with the violation of certain norms (ontological / ethological / linguistic and ethological / lingual), CF are accompanied by a comic

effect, which relieves stress and helps to settle the misunderstanding.

Aberration is called incongruence [11, p. 56]. One of the most prominent proponents of the theory of incongruence, A. Schopenhauer interprets laughter as an emotion, which is the result of ‘absurd’ awareness, i.e. a conflict between physical reality and expectations based on the imagination of this reality, the real object and the imagination of the object (thing, person, event, situation, etc.) [13, c. 109]. In accordance with the theory of incongruence, comic is defined as an aesthetic category that allows for the reflection of phenomena, containing alogisms, violations, aberrations, unconformity, contradiction [11, p. 56]. A comic effect of the joke is understood as the result of the addressee’s reaction to the disagreement between the expected and actual development of the reference situation due to the deviation of the actualized information from the norm” [9, p. 82].

In a situation of CF a comic effect has its own specific character and occurs not so much because of the deviation from information norm of the actualized reference situation (i.e., subject matter, which is the object of thematization in the addresser’s utterance, as it happens in the intentional joke), as primarily because of the unconformity of norms (ontological / ethological / linguistic and ethological / lingual) of a communicative situation as a whole (i.e., all aspects of the situation are taken into account: place, time, communication style, social status, psychological and personal characteristics of communicants, their psychological state at the moment of communication, pronunciation specificity, etc.). The participants of a speech-behavioral act do not always realize the existing incongruence, unlike the third party – the viewer, interpreter of the film discourse. Awareness of incongruence causes a comic effect with the viewer. If the participants of a situation of communication are aware of the norm unconformity, a comic effect relieves stress and helps to resolve CF.

Physiological causes of CF are usually connected with abnormal physical condition of the addresser or the addressee (alcoholic intoxication, drug addiction, loss of consciousness due to pain, illness, memory loss,

etc.), which prevents their full participation in the communication process. For example:

(1) MAC: ***Do you remember the amnesia darts I pulled out of your neck in Jakarta?***

INDY: **Amnesia darts?**

MAC: *See, you don't remember! Take my word for it, you owe me.* (Indiana Jones)

In the above example, CF has a physiological cause, resulted from the addressee's memory loss. Mac's question *Do you remember the amnesia darts I pulled out of your neck in Jakarta?* does not refer Indi to the thematized reference situation: India cannot remember how Mack saved his neck from amnesia darts as they had caused his amnesia.

Technical causes are stipulated by mechanic communicative noise, which causes information deformation in communication channels (car engine / ventilator noise, indoors / outdoors noise, telephone malfunction if communication takes place by phone, etc.). For example:

(2) [Jessica sits in a taxi with a large winter coat on. She's on the phone. It's summer in New York].

JESS [into phone]: *It's a surprise for him. I'm going to walk in and just drop my coat on the ground. What do you think?*

[Jess' model-beautiful best friend, CECE MEYERS, is putting on her shoes in front of the mirror].

CECE: *Why don't you hang it up?*

JESS: *No...* [speaking softly] ***I'm not wearing anything underneath.***

[The DRIVER looks back at her through the rearview mirror].

CECE: **What? I can't hear you.**

JESS: *I'm... I'm naked under my coat.*

CECE: **Are you whispering something?**

JESS: [louder] ***I'm naked!*** (New Girl)

In the present situation, CF of the first type results from such *technical reasons* as car noise and poor mobile connection: Jessica is taking a taxi, talking with her friend Cece on the phone who cannot hear what Jessica is saying (*What? I can't hear you*). CF is accompanied by a comic effect, which arises from the violation of *ethological norms* of decency: usually one

does not talk about intimate things in public (in the presence of the driver, Jess is telling her friend that she has no clothes under the fur coat: *I'm not wearing anything underneath*). The comic effect is increased by the fact that Jess was forced to repeat this phrase louder and louder, as required by her friend Cece who cannot hear her. Jess, who is the addresser in the analyzed situation of communication, obviously does not realize the unconformity of her speech-behavioral act to ethological norms, unlike the viewer (reaction to this situation of communication is viewers' laughter).

The following example illustrates CF of the second type, which is the result of technical causes:

(3) Frasier is radio psychiatrist. In "Seattle" magazine, with the hottest hundred men and women in town he noticed a very attractive woman and his producer, Roz, insisted on phoning her.

FRASIER: *Chester, I'm afraid this problem might be just a little too complex for the few seconds we have remaining. Uh, why don't you try to call us back tomorrow, I'll make sure that you get on first thing.*

CHESTER: *Gee, it's awful tough to get through.*

FRASIER: *Well, I'll tell you what, hang tight and when I get off the air I'll pick up and try to help you then.*

CHESTER: *Take your time. [...]*

ROZ: *Hi, Miss Marshall? Could you please hold for Dr. Crane? Thank you.*

[She pushes Hold and steps back. She and Bulldog urge Frasier to pick up the phone].

FRASIER: *Oh, all right. "Once more unto the breach." [picks up and punches line one] Hello, this is Dr. Frasier Crane. I know we've never met, but you know, from everything I know about you, you just seem like the most fascinating person. I was just wondering if — well, why don't I just come out and say it? Would you be so good as to have dinner with me tonight? **Oh well, well, that's very gracious of you to accept, Chester, but I didn't mean you.***

[to Roz] **Roz, you could have told me Madeline was on line two!**

ROZ: *You could have asked.* (Frasier)

Frasier was running out of broadcasting time and asked Chester to hold the line. Frasier's producer decided to introduce him to a girl from the magazine and dialed her number, using the second line. Frasier expressed his admiration for the girl and invited her to dinner. Chester, who was waiting on the first line and heard the invitation, thought, that he was invited to dinner.

Linguistic and cognitive causes of CF are the result of ignorance of the language, used in the process of communication. Here is an example of CF of the first type:

(4) Indy was talking to Russian soldiers.

INDY: *Alright I need a compass. Compass?*

[The Soldiers look at each other, confused].

(Indiana Jones)

The addressees (Russian soldiers) do not understand the English language, used by the addresser (Indy). Therefore, they have no association between the linguistic form, concept and the referent. The addresser's utterance is only a combination of sounds for them.

The fact of non-understanding of the addresser's message is explicated with the help of such means of nonverbal communication as *kinesics*, namely kinesic signals such as facial expression and eye contact: *the soldiers look at each other, confused*.

CF of the second type is analyzed in example (5).

(5) [Marta (Niles's 78-year-old Guatemalan maid) leads Frasier into the bathroom in Niles's mansion. The room is dominated by a huge rectangular steel tank with a hatch on the side].

MARTA: *Missy Crane esta en la caja.*

Frasier: «*Mrs. Crane is in the box.*»

MARTA: *En la caja.*

[Marta leaves].

FRASIER: *Maris? This is Frasier. I am tired of waiting for you to come out of this ridiculous deprivation tank. Now, listen. We've got to talk, we've got to talk about Niles.*

[Silence].

FRASIER: *Will you come out of there! Look, Maris... I know that you're having an affair. But I care for you both, and I want to help you do what's best for your marriage.*

[Silence].

FRASIER: *Oh, will you stop this! Just come out of this box! All right, all right! I'm going to open this door! I'm going to count to three and I don't care if you're naked!* [reconsiders] *I'm going to count to ten! Oh, the hell with this! All right!*

[Frasier yanks the hatch open — and gasps. Sitting in the tank is Niles — naked, dripping wet, and speechless with horror. Marta comes back with fresh towels].

FRASIER: *Niles... I'm so sorry. Marta, you said Mrs. Crane was in the box!*

MARTA: [looking] *Si, Missy Crane.*

FRASIER: *No, that's MISTER Crane!*

NILES: **Marta has trouble with her pronouns.**

(Frasier)

In this situation, CF is also caused by linguistic and cognitive factors. Frasier wanted to talk to Niles's wife about her love affair. The maid told Frasier that Mrs. Crane was at home and showed him to the bathroom. Not seeing Maris, Frasier began to share his concern about her betrayal but there was no reaction. Then Frasier opened the tank and saw Niles. It has turned out that the maid speaks English poorly (*Marta has trouble with her pronouns*), which leads to the violation of *grammatical rules*, resulting in a comic effect. Awareness of lingual incongruence by the participants of communication relieves stress, caused by non-understanding, and helps to overcome CF.

Of much greater interest to the linguistic study are cognitive and lingual causes of CF.

Cognitive causes are the result of differences in the presupposition of communicants. In our study presupposition is understood as a common fund of knowledge, shared experience, shared previous information about a phenomenon, event, situation, etc., which communicants have [1, p. 205]; the zone of intersection of cognitive spaces of the participants of communication, which is actualized in the communication process [ibid.]. The difference in the presupposition of communicants is primarily caused by the lack of relevant concepts of the participants of communication or failure to understand the nature of their relations. We shall analyze the example of CF of the first type:

(6) Indy was reading a book.

INDY: *“Follow the lines in the earth that only the gods can read which lead to Orellana’s cradle, guarded by the living dead.”* [an idea] *Only the gods can read. He’s talking about **the Nazca Lines**.*

MUTT: **What are those?** (Indiana Jones)

In this communication act, Matt cannot interpret Indy’s speech because he does not know what the Nazca Lines mean. He lacks mythological, historical and cultural knowledge. In other words, a relevant concept is not formed in the addressee’s mind and the utterance *the Nazca Lines* does not send him to any referent.

The analysis of CF of the second type is presented in example (7).

(7) TIM: *Jill is working some extra hours, so I didn’t have a chance to get to the store.*

WILSON: *Mmm. So you’re running the house tonight, huh?*

TIM: *I’m trying to, but she is not making it anything easier.*

WILSON: *Mmm-hmm-hmm-hmm-hmm.*

TIM: *She can’t stand to let me do things the way I want to do them, right? Because she won’t deal with the fact that my ways may be different, but they get the job done.*

WILSON: *Well, Tim, sometimes it’s hard for people to accept new ideas.*

TIM: *Not for me.*

WILSON: *Well, you are a very special man. **Quite like Galileo.***

TIM: *Yeah, I had his wine!*

WILSON: **No, no, no, Tim. I’m talking about the 17th century Italian astronomer. He was ridiculed for teaching that the Earth revolves around the Sun.**

TIM: *And he believed that?!*

WILSON: **Tim. The Earth does revolve around the Sun.**

TIM: [Grunting] *Oh yeah yeah, sure yeah, does. It’s just that we’re spinning so we don’t notice it.* (Home Improvement 2)

In the above example, CF of the second type, resulted from cognitive causes, is resolved with the

help of a comic effect caused by the violation of *ontological norms*. CF takes place as the addressee lacks knowledge of philosophy: not knowing who Galileo is, Tim decided that he is compared with the producer of wine. Having found out who Galileo is, Tim questioned his theory, that is, generally accessible truth that the Earth revolves around the Sun. Thus, Tim personifies a person who does not have universal knowledge about ontological laws of objective reality and thus he is the exception to the norm. Tim’s unconformity to the expectations about the average person’s level of knowledge causes a comic effect with the viewer.

Lingual causes of CF are connected with the deviation of the addresser’s utterance from the stereotyped semiotic model of language behavior. A common reason for this deviation, which leads to CF of the first type, is economy of language resources:

(8) Rachel was at the airport meeting Ross but she saw him with another woman. She rushed back home and told everybody about it.

RACHEL: ***Airport, airport. Ross, not alone, Julie, arm around her. Cramp, cramp.***

CHANDLER: **Ok, I think she’s trying to tell us something. Quick, get the verbs.** (Friends)

In this example, CF is the result of violating syntactic rules of English sentence construction. Rachel is hurrying to tell her friends about Ross’s new girlfriend before he brings her and introduces to them, that is why there are not any verbs in Rachel’s sentences. Rachel is trying to explain that she saw Ross with another girl named Julie (*Ross, not alone, Julie*) at the airport (*Airport, airport*) and he was hugging her (*arm around her*). Realizing only that she wants to say something quickly, Chandler reacts to this attempt with utterance *Quick, get the verbs* and thus demonstrates the awareness of lingual incongruence.

A common lingual cause of CF of the second type is the possibility of ambiguous interpretation of linguistic expressions based on polysemy. For example:

(9) Daphne and Niles were sitting at the fireplace. Niles has feelings for her.

DAPHNE: *Dr. Crane...*

NILES: [passionately:] *Yes, Daphne?*

DAPHNE: *We're losing the fire.*

NILES: *No we're not, it's burning with the heat of a thousand suns!*

DAPHNE: [turning to the fire:] *But it's down to its last embers!*

NILES: [calming down:] *Well then... I'll put some wood on it!* (Frasier)

Sitting at the fireplace with her friend Niles, Daphne wants to warn him that the fire was about to go out (*We're losing the fire*), using lexeme *fire* in the literal sense. Niles, who has feelings for Daphne, interprets her literal expression in a metaphorical sense and assures her that *fire* (passion) is *burning with the heat of a thousand suns*. A comic effect is caused by the simultaneous realization of literal and metaphorical meanings of a lexeme that each participant of communication interprets in his/her own way.

Thus, summarizing the results of the analysis of CF, which occur due to the lack of semiosis in a situation of communication and those in which a verbal expression or a nonverbal action activates in the minds of the addresser and the addressee different concepts, we may conclude that CF of first and second types are the result of technical, linguistic and cognitive, cognitive and lingual causes. CF in which there is not any semiosis may also occur due to physiological causes. If in a situation of communication there is a contradiction, based on the violation of ontological, ethological, linguistic and ethological or lingual norms, CF are accompanied by a comic effect, which causes a humor response either of the third party or the participants of a situation of communication. In the latter case, the comic effect helps to resolve CF.

A detailed analysis of the identified types of CF is considered as prospects for further research.

REFERENCES

1. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 376 с.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : [курс лекций по английской филологии] / Н.Н. Болдырев. – Тамбов : ТГУ, 2001. – 123 с.
3. Городецкий Б.Ю. К типологии коммуникативных неудач / Б.Ю. Городецкий, И.М. Кобозева, И.Г. Сабурова // Диалоговое взаимодействие и представление знаний. – Новосибирск, 1985. – С. 64–78.
4. Дубцова О.В. Коммуникативна невдача як об'єкт лінгвістичного дослідження / О.В. Дубцова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія”. – 2011. – № 972. – С. 57–62.
5. Ермакова О.П. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога) / О.П. Ермакова, Е.А. Земская // Русский язык в его функциональных разновидностях. Коммуникативно-прагматический аспект. – М. : Наука, 1993. – С. 30–65.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина] / [под общей ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : Моск. гос. ун.-т, 1996. – 245 с.
7. Культура русской речи : [учебник для вузов] / [под ред. проф. Л.К. Граудиной и проф. Е.Н. Ширяева]. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 560 с.
8. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М. : РАН, 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
9. Мартынюк А.П. Несоответствие норме как источник смехового эффекта в тексте англоязычного анекдота / А.П. Мартынюк // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Фенікс, 2008. – Вип. 20. – С. 80–89.
10. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании / М.В. Никитин. – Владимир : ВГУ, 1974. – 127 с.
11. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : [монография] / В.А. Самохина. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразіна, 2008. – 356 с.
12. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
13. Schopenhauer A. Werke in 10 Banden / A. Schopenhauer. – Zürich : Campus, 1977. – Bd. 2: Die Welt als Wille und Vorstellung. – 265 S.

**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ПРИЙОМИ
МОВЛЕННЕВОГО МАНІПУЛЮВАННЯ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.
“ГРА У ПРОСТОНАРОДНІСТЬ”**

Д.М. Калищук (Луцьк)

У статті розглядається поняття маніпулятивного впливу як однієї з провідних психолінгвістичних характерних ознак політичного дискурсу, засоби та прийоми для здійснення маніпулятивного впливу на адресата; виявляються та аналізуються особливості використання різноманітних мовних засобів та конструкцій, що слугують таким прийомом маніпулятивного впливу як „гра у простонародність”.

Ключові слова: політичний дискурс, маніпуляція, прийоми маніпулятивного впливу, прийом „гра у простонародність”.

Калищук Д.Н. Психолінгвістические приемы речевого манипулирования в политическом дискурсе. “Игра в простонародность”. В статье рассматривается понятие манипуляционного воздействия как одного из главных психолінгвістических характерных признаков политического дискурса, средства и приемы для осуществления воздействия на адресата; определяются и анализируются особенности использования различных языковых средств и конструкций, которые служат таким приемом манипуляционного воздействия как „игра в простонародность”.

Ключевые слова: политический дискурс, манипуляция, приемы манипуляционного воздействия, прием „игра в простонародность”.

Kalishchuk D.M. Psycholinguistic Techniques of Speech Manipulation in Political Discourse. “Plain Folks”. The article focuses on the notion of manipulation as one of the main psycholinguistic features of political discourse, means and techniques of manipulative influence on the recipient; the peculiarities of using different means and constructions of language that serve as “plain folks” manipulation technique, are defined and analysed.

Key words: political discourse, manipulation, manipulation techniques, “plain folks” technique.

Упродовж останніх років політичний дискурс стає об’єктом пильної уваги лінгвістів, психолінгвістів, політологів, журналістів. Політика – це колективна, складно організована, цілеспрямована діяльність, котра потребує масової комунікації між державою та громадянами, між окремими представниками влади та окремими громадянами. Політична комунікація характеризується публічністю, нестабільним та неоднорідним характером аудиторії та спрямованістю в один бік (від комунікатора до адресата). Із ускладненням політичного процесу посилюється маніпулятивність політичного мовлення, і цим зумовлена актуальність нашого дослідження. Мета статті – аналіз психолінгвістичного прийому мовленнєвого маніпулятив-

ного впливу “гра у простонародність”, виявлення та описання мовних засобів, які використовуються для його здійснення. Політична комунікація визначається багатьма факторами, серед яких виділяють мовні, соціально-економічні, релігійні, етнічні, соціокультурні. Тільки тоді, коли дослідник має чітке уявлення про усі ці фактори, він здатен осмислити ті зміни, які відбуваються у політичній комунікації на сучасному етапі, і таке наукове осмислення можливе лише у межах міждисциплінарного підходу. У наш час особливо актуальною стає проблема лінгвістичної інтерпретації політичної події (або політичного процесу загалом). Мовне маніпулювання – це використання особливостей та можливостей мови і принципів її використання з метою при-

хованого (тобто неусвідомленого адресатом) впливу на адресата у потрібному для мовця напрямку [1, с. 220–221].

Загально визнаним є той факт, що маніпулятивність є однією із основних ознак сучасного політичного дискурсу. Маніпуляція, як і будь-яке інформаційне подразнення, передбачає спеціальну подачу інформації, яка може здійснюватись кількома загальними способами: перекручування інформації (від відкритої неправди до зсуву поняття в семантичному, значеннєвому полі), що дає змогу коригувати ступінь психологічного впливу, створювати власний образ реальності; приховування інформації; маніпулювання зі способом подачі матеріалу і часом подачі інформації; підпорогова подача інформації (урахування особливостей неусвідомлюваного сприйняття інформації); перевантаження адресата відомостями, відібраними за певним параметром [5, с. 49]. У найзагальнішому розумінні маніпуляція – це вид психологічного впливу для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, намірів, відношень чи установок, які не збігаються з наявними у адресата в конкретний момент. Маніпуляція – це психологічний вплив, спрямований на неявне спонукання іншого до здійснення визначених маніпулятором дій [2, с. 60]. Політичною маніпуляцією називається специфічний тип впливу, який має на меті впровадження у свідомість під виглядом об'єктивної інформації прихованого, але бажаного для тих чи інших політичних груп змісту таким чином, щоб у адресата на основі даного змісту сформувалась думка, максимально наближена до тієї, що вимагається [1, с. 221]. Механізми маніпулювання невіддільні від мови. Одні й ті ж самі засоби використовуються як для з'ясування істини, так і для її викривлення. Жоден із мовних механізмів не призначений спеціально для маніпулювання, проте майже кожен із них може бути використаний для цього.

Маніпуляція – це особлива комунікативно-мовленнєва стратегія, спрямована на впровадження у психіку адресата бажань, установок, оцінок, які слугують для здійснення інтересів адресанта. Це може розглядатись як варіативна реалізація за-

гальної персуазивної стратегії. При маніпулюванні наявне особливе мовленнєве формулювання, яке використовує можливості мови для прихованого впливу. Для здійснення маніпулятивного впливу суб'єкт вибирає певні прийоми та тактики і використовує (відбирає) певні мовні засоби [6, с. 46–47]. Психолінгвістичні методи аналізу політичного тексту дозволяють виявити різні мовні конструкції, що слугують прийомами маніпулятивного впливу, найпоширенішими серед яких є прийоми „надузагальнення”, „наведення прикладу”, „розширення”, „атрибуція”, „наклеювання ярликів”, „удале узагальнення”, „перенесення”, „свідчення”, „гра в простонародність”, „підтасовка карт”, „роби, як усі”, „спрощення”, „аксіоматичність”, „відволікання уваги” [3, с. 65–66; 4, с. 59–64].

Об'єктом нашого дослідження є мовні засоби та конструкції, які слугують прийомом маніпулятивного впливу „гра у простонародність” (plain folks) на *materials* промов Барака Обама. „Гра у простонародність” – це прагнення схилити аудиторію на свій бік шляхом ототожнення себе з нею – „я з народу”, „я – один із вас” [3, с. 66]. Мета цього прийому – установити дружні стосунки з аудиторією, переконуючи її, що автор належить до простого народу, а отже, його ідеї, висловлювання, вчинки повинні оцінюватись позитивно. Тут ініціюються асоціативні зв'язки особи автора з позитивними цінностями через їхню народність. Імідж „людини з народу” має формувати довіру й позитивне ставлення [5, с. 109]. Для цього відправнику повідомлення потрібно створити враження, що він мислить і говорить так, як мислять і говорять його слухачі / читачі / глядачі. Адресант створює семантичне поле „свої”, для чого дуже часто використовується так званий інклюзивний займенник *mi* (*we*), особливість якого полягає в тому, що він може об'єднувати у своїй семантиці відправника та отримувача повідомлення. Наприклад:

(1) *My fellow citizens. I stand here today humbled by the task before us, grateful for the trust you have bestowed, mindful of the sacrifices borne by our ancestors. ... At these moments, America has carried out on not simply because of the*

*skill or vision of those in high office, but because **We the People** have remained faithful to the ideals of **our** forbearers, and true to **our** founding documents. So it has been. So it must be with this generation of **Americans** [1].*

- (2) *On September 11, 2001, in **our** time of grief, the **American people** came together. We offered our neighbours a hand, and **we** offered the wounded **our** blood. **We** reaffirmed **our** ties to each other, and **our** love of **community** and **country**. On that day, no matter where **we** came from, what **God** **we** prayed to, or what race or ethnicity **we** were, **we** were **united** as one **American family** [5].*
- (3) *Like **any** cash-sprapped family, **we** will work within a budget to invest in what **we** need and sacrifice what **we** don't. And if **I** have to enforce this discipline by veto, **I** will [6].*

У (1) та (2) Барак Обама, використовуючи займенник **we** та похідні від нього **us**, **our**, підкреслює те, що він і його аудиторія належать до одного кола, яке він окреслює як **the people**, **americans** у (1), **the american people** у (2). Для того, щоб переконати аудиторію у тому, що вони насправді є єдиним цілим, Обама підкреслює наявність спільного минулого, спільних предків – **our ancestors**, **our forebearers** у (1), що є ознакою приналежності до однієї родини **one american family** у (2), причому ці родинні зв'язки розширюються на общину і навіть на усю країну, що передається через використання лексем **community**, **country** у (2). У прикладі (3), говорячи про фінансові проблеми, Обама вводить образ „сімейного бюджету”, нагадує про те, що треба економити, як це робить більшість сімей, підкреслює, що він є „одним із вас, членом вашої родини”, і тому, відповідно, отримувачі повідомлення повинні зробити правильний висновок – він не може прийняти рішення, яке б зашкодило його власній сім'ї.

- (4) ***We are part of the American family. We believe that in a country where every race and faith and point of view can be found, we are still bound together as one people; that we share common hopes and a common creed; that the dreams of a little girl in Tucson are not so different***

*than those of **our own children**, and that they all deserve the chance to be fulfilled [7].*

- (5) *Now, the conversation I had with **Joe the plumber**, what I essentially said to him was, “Five years ago, when you were in position to buy your business, you needed a tax cut then”. And what I want to do is to make sure that **the plumber, the nurse, the firefighter, the teacher, the young entrepreneur** who doesn't yet have money, I want to give them a tax break now. And that requires **us** to make some important choices [2].*

У (4) та (5) Барак Обама наводить приклади із життя пересічних людей (**a little girl in Tucson**), простих американців усіх професій (**the plumber, the nurse, the firefighter, the teacher** etc.). Він називає їх на ім'я (**Joe**) як у (5) чи, не називаючи імені, використовує означений артикль, щоб подати інформацію як уже відому (**the nurse** etc.) у (5), або для більшої достовірності називає місце події (**Tucson**) у (4). Такі прийоми змушують адресата відчутти ситуацію, наблизити її до реальності опису, співставити себе із особами та подіями, які описані. Спільність, співвіднесеність із ситуацією підсилюється використанням лексем **common**, **our**, **us**. (6) *It's the answer spoken by young and old, rich and poor, Democrat and Republican, black, white, Hispanic, Asian, Native American, gay, straight, disabled, Americans who sent a message to the world that **we** have never been just a collection of individuals or a collection of red states and blue states. **We are, and always will be, the United States of America** [1].*

- (7) ***The American people** know what the right choice is. So **do I** [9].*
- (8) ***By ourselves**, this change will not happen. **Divided, we are bound to fail.** ... That beneath all the differences of race and region, faith and station, **we are one people.** ... That is **our** purpose here today. That's why I'm in this race. Not just to hold an office, but to **gather with you** to transform a nation. ... I want **us** to take up the unfinished business of perfecting **our union**, and **building a better America** [4].*

Необхідність об'єднання для прийняття спільних рішень для спільного майбутнього підкреслюється використанням лексем *common* (7), *to gather with you, divided we are bound to fail, our union* у (8). Для того, щоб наголосити на тому, що він насправді не є кимось, хто вищий, чи кращий, чи чимось відрізняється від народу, Барак Обама вживає вирази *we are one people* у (8), *one nation* у (6), причому він уточнює, хто це – *we: the young and old, native Americans, Hispanic, black, white* etc. у (6), для того, щоб кожен отримував відчуття, що він є членом родини президента і бере активну участь у прийнятті важливих рішень для власного ж майбутнього. Активність власної позиції Обама підкреслює використанням лексеми **I** та конструкції *So do I* в активному стані, дійсному способі дієслова у (7). Образ Америки як домівки, яку вони будують усі разом (*Building a better America*) у (8), лише підсилює дух родинності.

(9) *The decisions we make today are going to determine whether or not our kids grow up in a country where those values still thrive. And Scranton, I don't know about you, but I want our kids to grow up – I want Malia and Sasha and all your kids, I want them to come into a country that is built on those big, generous values, an America that reflects the values that we inherited from our parents and our grandparents* [8].

(10) *I came from very modest means. I had a single mom and my grandparents raised me and it was because of the help of scholarship and my grandmother scrimping on things that she might have wanted to purchase and my mom, at one point, getting food stamps in order for us to put food on the table. Despite all that, I was able to go to the best schools on earth and I was able to succeed in a way that I could not have succeeded anywhere else in this country. The same is true for Michelle and I'm sure the same is true for a lot of you* [10].

Модель великої родини і відчуття залучення до неї створюється, коли Обама називає свою дружину та дочок на ім'я (*Malia, Sasha* у (9), *Michelle* у (10)), що одразу робить їх близькими кожному

та ставить їх у один ряд із простими американцями – *all your kids* у (9), *a lot of you* у (10). Розповідаючи про своїх маму, бабусю, які виховували його у скрутних умовах (*a single mom, my grandmother, scrimping, food stamps*) у (10), Барак Обама доводить, що він насправді розуміє проблеми простих людей, вони є близькі для нього, оскільки він сам неодноразово із ними стикався, проте йому вдалося досягнути успіху (абстрактного, без жодних уточнень), ніби „забуваючи” сказати про те, що зараз він живе в умовах, які для більшості американців є недосяжними, згадка про них зробила б далеким та недосяжним і самого президента.

Отже, на основі проведеного аналізу можна стверджувати, що політичний дискурс наскрізь пронизаний стратегіями та тактиками для здійснення маніпулятивного впливу на адресата. Для цього політики використовують у своєму мовленні різноманітні прийоми. Вибір мовних засобів зумовлений прогнозуванням ефекту, який ті чи інші вербальні елементи та конструкції можуть спричинити. Прийом „гра у простонародність” є характерним прийомом політичного мовлення Барака Обами. Для цього він використовує певні лексеми (*we, one nation, one people, Americans, common, family*), які слугують своєрідною основою для об'єднання в одну велику родину. Звертаючись до фактів з власного минулого, порівнюючи свою історію із історіями простих людей, Обама створює образ сім'янина, сусіда, друга, члена общини, який розділяє погляди пересічних американців, виріс на тих самих цінностях, що й вони, виховує своїх дітей так, як і вони. Це робить президента близьким кожному громадянину і, відповідно, посилює довіру до його слів та вчинків, однозначно привертає аудиторію на його бік.

У нашій роботі ми зосередили увагу на аналізі лише одного психолінгвістичного прийому „гра у простонародність”, але, оскільки дослідники політичного дискурсу виділяють значну кількість прийомів маніпулятивного впливу, тож аналіз мовних засобів та конструкцій, які використовуються для реалізації кожного з них, видається дуже перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гронская Н.Э. Языковые механизмы манипулирования массовым политическим сознанием / Н.Э. Гронская // Вестник Нижегород. ун-та имени Н.И. Лобачевского. – 2003. – № 1. – С. 220–231.
  2. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – СПб. : Речь, 2004. – 304 с.
  3. Засекина Л.В. Психолінгвістична діагностика : навч. посібник / Л.В. Засекина, С.В. Засекін. – Луцьк : РВВ „Вежа”, 2008. – 188 с.
  4. Психолінгвістическая експертиза ксенофобии в средствах массовой информации / Под ред. А.А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2003. – 85 с.
  5. Різун В.В. Лінгвістика впливу : монографія / В.В. Різун, Н.Ф. Непийвода, В.М. Корнєєв. – К. : Видав.-поліграф. центр „Київський університет”, 2005. – 148 с.
  6. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – М. : Флинта; Наука, 2006. – 136 с.
- СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ**
1. Barack Obama's Victory Speech. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/the-full-text-of-barack-obamas-victory-speech-993008.html>
  2. Complete Final Debate Transcript. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://latimesblogs.latimes.com/washington/2008/10/debate-transcri.html>
  3. Obama Inaugural Address. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obamaspeeches.com/>
  4. Obama Presidential Announcement. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obamaspeeches.com/099-Announcement-For-President-Springfield-Illinois-Obama-Speech.htm>
  5. Osama bin Laden Killed: Barack Obama's Speech in Full. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/8487354/Osama-bin-Laden-killed-Barack-Obamas-speech-in-full.html>
  6. Remarks by the President in State of the Union Address. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-state-union-address>
  7. Remarks by the President in State of the Union Address. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/01/25/remarks-president-state-union-address>
  8. Remarks by the President on the American Jobs Act. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/30/remarks-president-american-jobs-act>
  9. State of the Union 2012. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.washingtonpost.com/politics/state-of-the-union-2012-obama-speech-excerpts/2012/01/24/gIQA9D3QOQ_story.html
  10. The second Presidential Debate. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elections.nytimes.com/2008/president/debates/transcripts/second-presidential-debate.html>

УДК 811.111'42

ТИПОЛОГІЯ СТРАТЕГІЙ СУДДІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

О.О. Кобзева (Харків)

Статтю присвячено розробці типології стратегій, реалізованих суддею в американському судовому дискурсі. Основою типології є стереотипні ролі, що їх виконує вказаний учасник в умовах інституційної діяльності у залі суду. Систематизація стереотипних ролей та відповідних їм функцій уможливило визначення переліку локальних стратегій.

Ключові слова: американський судовий дискурс, локальна стратегія, стереотипна роль, стратегія, суддя, типологія.

Кобзева О.А. Типология стратегий судьи в американском судебном дискурсе. Статья посвящена разработке типологии стратегий, реализованных судьей в американском судебном дискурсе. Основой типологии являются стереотипные роли, исполняемые указанным участником в условиях институциональной деятельности в зале суда. Систематизация стереотипных ролей и соответствующих им функций дает возможность определить перечень локальных стратегий.

Ключевые слова: американский судебный дискурс, локальная стратегия, стереотипная роль, стратегия, судья, типология.

Kobzeva O.O. Typology of judge's strategies in American courtroom discourse. The article focuses on working out the typology of strategies realized by judge in American courtroom discourse. The basis of typology are stereotypic roles realized by the mentioned participant in the courtroom institutional activity. Systematization of stereotypic roles and corresponding functions enables the establishing of the local strategies list.

Key words: American courtroom discourse, judge, local strategy, stereotypic role, strategy, typology.

До актуальних напрямків мовознавчого аналізу сьогодні належить висвітлення найрізноманітніших проблем аналізу дискурсу, у тому числі аналіз його стратегічного аспекту.

Серед чисельних доробків, присвячених вивченню стратегій та тактик, наявні такі, що спрямовані на розробку теоретичних постулатів і моделей [6; 10 та ін.], та такі, що присвячені аналізу конкретних стратегій і тактик якоїсь дискурсивної формації [1].

Об'єктом нашого дослідження є американський судовий дискурс (АСД), головними учасниками якого виступають суддя, представники сторони обвинувачення та сторони захисту. Основна увага в лінгвістичних дослідженнях приділяється особливостям мовлення останніх [2; 3], у той час як мовленнєва діяльність судді в інституційних умо-

вах процесу вивчена значно менше. Оскільки саме судді належить пріоритетна позиція у рамках функціонування суду як суспільного інституту, вважаємо такий стан справ не виправданим, а, відтак, аналіз стратегій і тактик АСД починаємо саме з вивчення тих, що реалізуються суддею.

Метою цієї статті є розробка принципів визначення та диверсифікації стратегій судді й встановлення на цій основі їх основних типів.

Суддя як один з основних учасників судового процесу посідає у ньому пріоритетну позицію з точки зору наданих йому владних повноважень, він організує увесь процес судового засідання – його початок, перебіг і завершення, а також здійснює контроль за дотриманням інституційно визначених норм з боку інших учасників. У ході організації судового засідання суддя може запропонувати сто-

ронам вирішення конфлікту без повного судового розгляду, тобто запровадити спрощену судову процедуру; може закликати сторони до консолідації та прийняття одностайного рішення; а також спрямовувати сторони до прийняття юридично правильних рішень [8, с. 310–312].

У разі порушення процесуальних норм, або найменшого відхилення від них, суддя реалізує своє інституційне право на керівництво процесом, зокрема скеровує учасників на дотримання визначеного законом регламенту [8, с. 310], забороняючи, приміром, свідчити з чужих слів (*hearing rule*), ставити нашттовхуючі питання (*leading question*); вимагаючи змінити формулювання запитання; вказуючи на нерелевантність питання, спонукаючи до постановки питання, націленого на отримання фактичної інформації, роблячи розпорядження процедурного характеру та контролюючи часові параметри та ін. [5, с. 15–16].

Головні функції, права та обов'язки судді визначені нормами діяльності суду як соціального інституту, саме ними керується цей учасник АСД, добре усвідомлюючи їх, про що свідчить наступний приклад:

(1) *“Now, the court, that would be me as the judge, and counsel, the attorneys, have well-defined and distinct roles in the trial of this case. The attorneys, of course, are advocates for the side that each represents during this litigation. I am not an advocate. I am more analogous to a referee, if you will, in an athletic contest between two parties. It's my job to enforce the rules and to ensure that each side is treated fairly. My job is to ensure that the parties participate fully and fairly in the trial of this case. In the event there is a dispute about where rules apply or what the rules mean, it is my job as a matter of law to resolve all such issues” (Case № 04-CV-1067-REB-CBS, p. 37).*

Звернемо увагу на той факт, що пояснюючи свої функції (*to enforce the rules, to ensure each side is treated fairly. ... participate fully and fairly in the trial, to resolve all such issues*), суддя у наведеному прикладі пов'язує їх з виконанням певних реалій

(*I am not an advocate. I am more analogous to a referee*). Це цілком кореспондує з дискурсологічними постулатами, використаними нами задля розробки принципів типології стратегій судді, а саме такими:

- аксіоматичним для дискурсологічних розвідок твердженням про наявність нерозривного зв'язку між мисленням, мовою та комунікацією;
- трактуванням стереотипу як ментального підґрунтя ролі, що охоплює визначення стереотипу (“соціокультурно маркована одиниця ментально-лінгвального комплексу представника певної етнокультури, що реалізується у мовленнєвому спілкуванні у вигляді нормативної локальної асоціації із стандартною для цієї культури ситуацією спілкування” [9]), розподіл стереотипів на стереотипування, “що зберігаються у вигляді кліше свідомості та функціонують як *еталони*, вони диктують, передбачають набір асоціацій та зумовлюють мовну форму, що їх висловлює, тобто виконують предикативну функцію. *Еталон* – це “міра”, “мірило”, згідно якого оцінюються ті чи інші феномени, його можливо лише наслідувати, адже сам еталон унікальний” [7]) та стереотипи поведінки, які зберігаються в свідомості у вигляді штампів та виступають у ролі *канону*, виконуючи прескриптивну функцію, нав'язуючи певну поведінку. Адже *канон* – це норма, згідно якої здійснюється певна діяльність [7]), з урахуванням наявності нерозривного зв'язку між обома типами, поєднання вербальної репрезентації предметної інформації про права і обов'язки носія ролі (канон) та аксіологічної інформації, закоріненої на нормах і цінностях (еталон) [4] та розуміння стереотипної ролі як стійко закріпленого в національній свідомості набору прав і обов'язків, та асоційованих з ними моделей поведінки, втілених у вербальних проявах [4]. Трактування стереотипу як ментального підґрунтя локальних стратегій дискурсу з урахуванням нелінійності зв'язків між стереотипом та його вербальною реалізацією [10].

Викладене дає підстави уважати, що стереотипна роль, особливо та, що її виконує індивід в інституційній діяльності, кореспондує із функцією – виконанням носієм стереотипної ролі певного цільо-

вого призначення. З цього випливає можливість виявлення стратегій, реалізованих суддею, з опорою на стереотипні ролі, виконувани ним у судовій залі.

Аналіз наявного досвіду свідчить про наявність спроб аналогічних систематизацій. Так, наголошуючи на визначеності комунікативної поведінки цього учасника судового дискурсу особливостями побудови та функціонування інституту правосуддя, що сягає корінням у специфіку національного менталітету (іншими словами культурно-соціальної прескрипції), зважають й на індивідуальний аспект діяльності судді, а саме його здатність виступати у ролях судді-рефері; судді-учасника драматичного дійства; судді-лінгвіста; судді-звичайної людини [5, с. 10]. Перелічені ролі автор вважає соціальними, але на наш погляд, їхня безперечна особистісна забарвленість, дає підстави трактувати їх як соціально-психологічні. Також, хочемо звернути увагу на обставину, що наведений перелік ролей видається нам далеко неповним й таким, що встановлений на підставі різних критеріїв (якщо виокремлена роль “суддя-звичайна людина”, то очевидно, що вона має бути протиставлена усім іншим, які репрезентують суддю як одного з головних учасників судового засідання, до того ж згадана роль буде периферійною в інституційній діяльності).

У інших розвідках вивчено стратегії та тактики судді, а саме стратегії самопрезентації та презентації, у межах яких суддя застосовує тактики групової ідентифікації, дистанціювання тощо. До однієї з провідних стратегій судді відносять також стратегію встановлення об’єктивної істини (тактика логічного висновку, тактика доведення неспроможності вимог /доказів) стратегію контрольного підтвердження (тактика повтору), стратегію співробітництва (тактика пропозиції, тактика раціонального переконання) [8, с. 309].

У відповідності до конструйованої реальності (безпосередня реальність зали суду; події, що спричинили судовий процес; власне сфера закону) [11] виокремлюються три типи тактик: тактики, що сприяють дотриманню загальних норм поведінки у залі суду; тактики, що сприяють збільшенню ефективності процесу свідчень та впливаючих на їхню

змістову наповненість; тактики, що роз’яснюють юридичні моменти

Відповідно пропонуються різноманітні класифікації тактик судді, зокрема у ситуації допиту ці тактики поділяються на три групи: 1). тактика створення первинної реальності, контроль процедури (розпорядження стосовно судової процедури, розпорядження на майбутнє, дозвіл вийти, контроль чутності голосу, нагадування про обов’язки та забезпечення прав, заклик до дотримання норм поведінки); 2). тактика відтворення вторинної реальності: контроль змісту свідчень (контроль часових норм свідчень, окреслення кола тем, вказівка на релевантність/ нерелевантність свідчень, конкретизація та уточнення інформації, контроль формулювань, стимулювання висновків, прямий запит інформації); 3). тактика звернення до реальності права: юридичні пояснення (роз’яснення принципів судового процесу, роз’яснення правових категорій, кваліфікація дій з точки зору права, перетин юридичних коментарів). Усі зазначені тактики можуть перетинатися у процесі допиту [5, с. 16-17].

Кожна з наведених класифікацій має власну логіку побудови та підкріплена чималою кількістю емпіричного матеріалу, проте жодну з них не вважаємо за можливе узяти за основу, оскільки усі вони не вкладаються у концептуальні рамки нашого дослідження.

Виходячи з головного сталого чинника, покладеного в основу ролі СУДДЯ, а саме – функції, пропонуємо власну таксономію (аналогічну за принципом побудови до системи сімейних ролей, розроблених у [4]). Оскільки головна функція судді – це функція управління (*управляти – to rule* [Lingvo], *rule – exert control, direction or influence on* [MW, p. 1023]), вважаємо за можливе виокремити такі ролі:

- СУДДЯ-РОЗПОРЯДНИК

У межах реалізації цієї ролі суддя здійснює своє право організації засідання, віддаючи розпорядження стосовно самої судової процедури у різних її аспектах (створення первинної реальності) та стосовно викладу змісту подій, що спричинили судовий процес (створення вторинної реальності).

- СУДДЯ-КОНТРОЛЕР

Реалізація цієї ролі пов'язана із покладеним на суддю обов'язком слідкувати за дотриманням правових та процесуальних норм й усіляко запобігати й перешкоджати їх порушенню (контроль за виконанням процесуальних норм кореспондує з конструюванням первинної, а правових норм – правової реальності).

- СУДДЯ-ПРАВНИК

У рамках цієї ролі суддя реалізує своє право надавати інформацію правового й процесуального характеру іншим учасникам процесу, конструюючи ті самі типи реальності, що й у попередньому випадку.

- СУДДЯ-ПОСЕРЕДНИК

Ця роль ґрунтується на обов'язку судді скеровувати сторони процесу на пошук консенсусу в правовій площині, як про те вже згадувалося раніше, й виступати учасником, що вирішує процесуальні конфлікти сторін [15].

Усі ці ролі повною мірою охоплюють інституційні права й обов'язки судді, що дає підстави уважати

їх головними, проте це не означає незгоду із думкою про наявність особистісних проявів у інституційному дискурсі.

Цілком очевидно, що діючи у межах суспільно визначених прав і обов'язків у передбачений ними спосіб, кожний суддя залишається “звичайною людиною”. Особистісні прояви, хай украй обмежені, також заслуговують на увагу, однак роль СУДДЯ-ОСОБИСТІСТЬ, у межах якої вони реалізуються, визначаємо як допоміжну, оскільки такі прояви у ході судового засідання покликані оптимізувати виконання головних – інституційних ролей.

Варто також звернути увагу на те, що індивідуальний чинник реалізується суддею в АСД у двох аспектах: як власне особистісний, коли суддя виражає своє ставлення до подій, та як міжособистісний, коли він об'єктивує своє ставлення до інших учасників процесу.

Підсумовуючи викладене, ілюструємо встановлений перелік ролей судді в АСД на рис. 1.1: (периферійний статус ролі СУДДЯ-ОСОБИСТІСТЬ тут позначено пунктирною лінією)

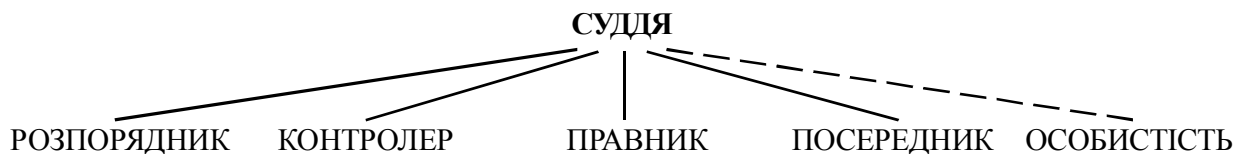

Рис. 1.1. Складові стереотипної ролі СУДДЯ в американському судовому дискурсі

Цілком очевидно, що набір стереотипних ролей коливається у кожному судовому засіданні, у першу чергу через наявність / відсутність журі, а також у зв'язку із перебігом самого засідання, що визначає конкретні цілі судді, а отже використовуваним ним стратегії та тактики.

Керуючись викладеним раніше міркуваннями про нерозривний зв'язок знання, мислення, мови й комунікативних цілей у дискурсі; про стереотипи як ментальне підґрунтя стереотипних ролей, про зв'язок стереотипів-уявлень зі стереотипами поведінки, про відсутність жорсткого відтворення стереотипних моделей поведінки навіть у досить жорстких інституційних рамках АСД, вважаємо за правильне встановити перелік стратегій та тактик судді в АСД з опорою на набір стереотипних ролей.

Глобальну стратегію судді, відтак, визначаємо як стратегію управління до локальних відносно стратегії розпорядження, контролю, використання юридичних норм, посередництва у конфлікті, також враховуємо допоміжну локальну стратегію виявлення особистісного ставлення.

Отже, доходимо висновку про те, що перелічені стратегії виявлені на основі ментального підґрунтя – стереотипа – та комунікативної цілі, повною мірою репрезентують стратегічний потенціал діяльності судді. Кожна зі згаданих локальних стратегій реалізується певними тактиками з притаманними їм мовленнєвими засобами. Їх детальний опис, їх можливі комбінації та особливості їх реалізації в АСД формують перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Стратегия и тактика речевого поведения / Н.Д. Арутюнова // Прагматические аспекты изучения предложения и текста : сб. науч. тр. ; [отв. ред. Г.Г. Почепцов]. – К. : КГУ, 1983. – С. 3–12.
2. Баранов А.Н. Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов / А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 84–93.
3. Белова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А.Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – С. 11–16.
4. Гридасова О.І. Особливості вербалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Гридасова Олена Ігорівна. – Харків, 2009. – 202 с.
5. Дубровская Т.В. Судебный дискурс: речевое поведение судьи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Т.В. Дубровская. – Саратов, 2009. – 26 с.
6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : УРСС, 2002. – 284 с.
7. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія : [лекціонний курс] / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 283 с.
8. Понамарьова Л. Стратегії і тактики мовлення судді в судово-процесуальному дискурсі / Л. Понамарьова // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький : СКД, 2010. – Вип. 8. – С. 306–314.
9. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю.Е. Прохоров. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 216 с.
10. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
11. Gibbons J. Forensic Linguistics. An introduction to language in the justice system / J. Gibbons. – UK : Blackwell publishing, 2003. – 348 p.
12. Gibbons J. Language in the law / J. Gibbons et al. – New Delhi : Orient Longman Private Limited, 2004. – 139 p.
13. Lingvo = АBBYY Lingvo 12: Словарь [Electronic resource]. – Режим доступу : www.Lingvo.ru.
14. MW = Merriam Webster's Collegiate Dictionary – [tenth edition]. – Springfield, Mass., 1993. – 1559 p.
15. Philips S.U. The judge as third party in American trial-court conflict talk / S.U. Philips // Conflict talk: Sociolinguistic investigations in conversations. – [Ed. A.D. Grimshaw]. – Cambridge, UK : CUP, 1990. – P. 197–209.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ**ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Case № 04-CV-1067-REB-CBS, William Cadorna, plaintiff, v. the City & County of Denver, defendant [Electronic resource] / day 1 // THE UNITED STATES DISTRICT COURT FOR THE DISTRICT OF COLORADO. – 2006. – V. I. – 237 p. – Access : <http://www.jdsupra.com>.

УДК 811'111'42

КОМИЧЕСКИЙ АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ ТЕАТРАЛЬНЫЙ ДИСКУРС: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

О.К. Лобова (Харьков)

В статье рассматривается функциональная специфика англоязычного комического театрального дискурса в жанре стэндап-комедии. Выделены гедонистическая метафункция и ее подфункции: критическая, аксиологическая, информационно-наблюдательная, функция детабуизации.

Ключевые слова: дискурс, комический институциональный дискурс, стэндап-комедия, функция.

Лобова О.К. Комічний англomовний театральний дискурс: функціональний аспект. У статті розглядається функціональна специфіка англomовного комічного театрального дискурсу у жанрі стендап-комедії. Виокремлено гедоністичну метафункцію та її підфункції: критичну, аксіологічну, інформаційно-спостережливу, функцію детабуїзації.

Ключові слова: дискурс, комічний інституційний дискурс, стендап-комедія, функція.

Lobova O.K. English humorous theatrical discourse: functional aspect. This article investigates functional peculiarities of the English humorous theatrical discourse. Hedonistic metafunction and its subfunctions are singled out: axiological, critical, observational, detabooing.

Key words: discourse, function, humorous institutional discourse, standup-comedy.

Объектом данной статьи является комический театральный институциональный дискурс в жанре стэндап-комедии, представляющий собой интерактивную когнитивно-коммуникативную деятельность субъектов (комика-профессионала и зрителя) в совокупности лингвальных и экстралингвальных аспектов; дискурсивную деятельность комической тональности, которая проходит в рамках социального института комедии, характерной чертой которой является смеховое отношение к действительности. Стэндап-комедия (сольное, интерактивное выступление стэндап-комика перед живой аудиторией с определенной целью – доставить эстетическое гедонистическое удовольствие) в основном изучалась в рамках теории профессионального комизма как материал к практическому применению в комедийных постановках (см. M. Bent [3], J. Carter [4], G. Dean [5], O. Double [6], S. Quirk [7], J. Rutter [8], J. Sankey [9], R. A. Stebbins [10], E. Tafoya [11]). Стэндап-комедия впервые становится объектом исследования и представляет собой жанр профессионального комического инсти-

туционального дискурса. Также принципиально новым является и предмет статьи – функциональные особенности комического театрального институционального дискурса, что и обуславливает актуальность статьи.

Материалом статьи послужили видеозаписи и скрипты выступлений современных американских и английских профессиональных стэндап-комиков, взятых из интернет-источников.

Функции дискурса определяются его целями (ср. функциональный – т.е. предназначенный для достижения какой-либо цели [1, с. 163]). “Понятие “функциональный” означает “нацеленный” на использование языка и текста в процессе коммуникации, направленной на обеспечение эффективности общения” [2, с. 24].

В фокусе нашего исследования находятся характерные функции комического театрального институционального дискурса, которые раскрывают его специфику. Отличительной особенностью функций комического институционального дискурса являются средства, которые использует адресант

для их реализации – в большинстве случаев – это нарушения норм (логико-понятийных, валоративных, онтологических, дискурсивных и др.), а также лексико-стилистические средства, с помощью которых происходит актуализация комического.

Основной метафункцией комического институционального дискурса является гедонистическая. Данная функция глобальна, т.к. рассмешить – априори присуще стэндап-комику. К подфункциям гедонистической функции относим наблюдательную, критическую, ценностную, а также функцию детабуизации, которые реализуются с помощью шуток стэндап-комиков.

1) Критическая функция. Цель комического институционального дискурса в обществе – подвергать осмеянию социальные, политические, культурные, этические, эстетические взгляды общества, искать нелепые комические противоречия в существующих понятиях, принципах, нормах и традициях, предлагать новые ракурсы рассмотрения существующих проблем. Основная задача адресанта комического институционального дискурса – расширить мировоззрение адресата, разрушить устоявшиеся принципы. В комическом институциональном дискурсе шуток в которых актуализируется критическая функция имеют негативную тональность. Например:

(1) *Адресант: The reason they call it the American Dream is because you have to be asleep to believe it.*

Адресант: [laughter] [1].

Комический эффект данной шутки реализован с помощью нарушения логико-понятийных норм. В основе нарушения лежит языковая игра на лексическом уровне. Адресант использует омоним *dream*, который имеет два значения: 1. мечта и 2. сон. Пуант шутки (*you have to be asleep to believe it*) актуализирует второе значение, которое противоречит первой части шутки (*The reason they call it American dream*), что приводит к комическому эффекту.

Кроме критики политической верхушки страны, в комическом институциональном дискурсе осмеянию подвергаются профессиональные алогичные

поступки. Примером может служить следующая шутка:

(2) *Адресант: There is a moment of compassion.*

Before the lethal injection, they do an alcohol swab, which is so nice!

Адресант: [laughter].

Адресант: (разыгрывает сценку между человеком, приговоренным к смертной казни (A₁), и сотрудником, который вводит смертельную инъекцию (A₂)):

A₁ What the fuck are you doing?

A₂ We don't want you to get that last-second infection! (протирает место инъекции ватным тампоном со спиртом). IT'S ALL SAFE NOW.

Адресант: [laughter][2].

Комизм основан на нарушении логико-понятийных норм: медицинский работник дезинфицирует участок кожи, перед тем как ввести смертельную инъекцию, что бессмысленно, т.к. человека в любом случае ждет смерть, не важно получит он инфекцию или нет (ср. *Before the lethal injection, they do an alcohol swab*). В шутке также использован прием иронии (*which is so nice*). Адресант ввел в шутку данный прием для того, чтобы обратить внимание адресата на пуант, который мастерски им завуалирован. Без приема иронии шутка могла бы не быть по достоинству оценена адресатом. Адресант наглядно иллюстрирует представленную шутку (разыгрывает сценку между заключенным и медиком), чтобы показать нелепость и глупость ситуации.

2) Аксиологическая функция. Комический театральный институциональный дискурс в жанре стэндап-комедии отражает уровень культуры, моральные устои и традиции, систему ценностей, которые формируются в лингвокультурном обществе. Ценности адресата также формируются комическим институциональным дискурсом, т.к. адресант посредством шуток может воздействовать на адресата, показывать позитивные/негативные стороны явлений и событий, тем самым прививать адресату новые нормативные взгляды. Анализ шуток стэндап-комиков в комическом институ-

туциональном дискурсе позволяет смоделировать систему ценностей общества. Вопросы этики и морали поднимаются в шутках, которые реализуют аксиологическую функцию. Например:

(3) *Адресант: Religion has convinced people that there's an invisible man...living in the sky. Who watches everything you do every minute of every day. And the invisible man has a list of ten specific things he doesn't want you to do. And if you do any of these things, he will send you to a special place, of burning and fire and smoke and torture and anguish for you to live forever, and suffer, and burn, and scream, until the end of time. But he loves you. He loves you. He loves you and he needs money.*

Адресант: [laughter] [3].

В данной шутке затрагивается тема религии. Комический эффект здесь основан на нарушении валоративных норм: адресант нивелирует значение Бога, подвергает сомнению Его любовь к людям и подчеркивает позитивное отношение церкви к деньгам. Интенсификация комического происходит за счет использования эвфемизмов (ср. *an invisible man* – Бог; *has a list of ten specific things* – десять заповедей; *a special place* – ад). Вуалирование религиозных лексем нейтральными по смыслу выражениями создаёт ироническую тональность в шутке; адресант тем самым показывает свое пренебрежительное отношение к религии. Синтаксический прием повтора (*But he loves you. He loves you. He loves you*) интригует адресата и подводит к кульминации шутки – *he needs money*. Смысл шутки, сконцентрированный в кульминации, состоит в том, что религия не настолько “святая”, как ее описывает комик в первой части шутки. Инконгруэнтность начала и конца шутки объясняется саркастическим, издевательским отношением адресанта к священнослужителям, которые не брезгают принимать от своих прихожан материальные подарки.

В шутках объективируются духовные ценности англоязычного общества:

(4) *Адресант: Before I met my husband I'd never fallen in love, though I've stepped in it a few times.*

Адресант: [laughter] [4].

Комизм в шутке основан на трансформации фразеологического выражения *to fall in love*. Стэндап-комик заменяет первую лексему выражения синонимом, образовавшийся в результате преобразования “фразеологизм” (*to step in love*) приводит к комическому эффекту.

3) Информационно-наблюдательная функция комического театрального институционального дискурса эксплицируется в тематике шуток. Стэндап-комики описывают обыденные ситуации повседневной жизни, которые незаметны для обычного человека. Они представляют житейские ситуации под комическим углом. Адресант показывает, что даже тривиальные моменты в жизни могут быть комичными. Юмор – это интеллектуальная способность подмечать в явлениях их комические стороны. Чувство юмора связано с умением субъекта обнаруживать противоречия в окружающем мире. Например:

(5) *Адресант: I know I will not understand women. I know I will never be able to understand how a woman can take boiling hot wax, pour it on her upper thigh and rip the hair out by the root and still be afraid of a spider.*

Адресант: [laughter] [5].

Юмор в шутке реализуется за счет нарушения логико-понятийных норм. Комичность ситуации обусловлена лингвистическим приемом контраста: *take boiling hot wax, pour it on her upper thigh and rip the hair out by the root u be afraid of a spider*. Стэндап-комик противопоставляет депиляцию воском боязни пауков. При этом синтаксический повтор в начале шутки (*I know I will not*) готовит адресата к восприятию смешной инконгруэнтной ситуации в пунте шутки.

Адресант в комическом институциональном дискурсе, по сути, не делает открытий, а представляет адресату обыденные ситуации, но с комической стороны:

(6) *Адресант: Why do we even use the term 'horsepower'? Is that to further humiliate horses? The space-shuttle rockets have 20 million horsepower. Is there any point in still*

comparing it... to the horses? Any chance of going back to using rockets with horses, trying to keep track of how many we're gonna need? "Hey, horse. There's a rocket engine that broke down." "Can you get 20 million friends together really fast?"

Адресант: [laughter] [6].

Ироническое утверждение комика о том, что использование термина "лошадиная сила" унизи-тельно для лошадей реализует нарушение логических норм в данной шутке. Комический эффект интенсифицируется гиперболой – *There's a rocket engine that broke down.* "Can you get 20 million friends together really fast?"

4) Функция детабуизации. В комическом театральном институциональном дискурсе употребление лексики из таких табуированных тем как физиологические процессы, обценной лексики, принадлежащей к сферам "запретного", табуированных названий предметов, частей тела, использование нецензурных выражений в адрес политиков, священнослужителей не является маркером агрессивности, инвективности, невежливости в комическом институциональном дискурсе. Детабуизация, т.е. намеренное использование запретной лексики является нормой для комического дискурса. В некоторых шутках комический эффект основан не на использовании лексико-стилистических средств, а на употреблении табуированных слов, что вызвало одобрение со стороны адресата. Например:

(7) Адресант: My father died f*cking. He did. My father was 57 when he died. The woman was 18. My father came and went at the same time.

Адресант: [laughter] [7].

Комический эффект создается благодаря стилистическому приему антитезы, путем сопоставления логически противоположных понятий. Лексической основой антитезы в шутке являются антонимы *to come* и *to go*. Глагол *to come* полисемантичен и имеет два значения: 1. приходиться и 2. сексуальное удовлетворение. Обыгрывание данной лексемы приводит к комическому эффекту.

В шутках стэндап-комики затрагивают не только темы для "взрослых". В нижеприведенной шутке

обыгрывается лексема *dingleberry*, которая часто встречается в разговорах детей:

(8) Адресант: Another word you don't hear too often is "Dingleberries!" You know? You never hear it in "Meet the Press?" The dingleberry solution, the dingleberry-gate... Nothing! I guess this is 'cause "dingleberries" is one of them words you don't say too much past your tenth birthday! It's not a grown-up's word! It's a kid's word! "Dingleberries!" Always sounded kinda Christmasy to me! Won't you say there's a holiday ring to it? "Dingleberries!"

"John, you may want to hang some dingleberries over the front door! And when Mary Ann comes over she can kiss you under the Dingleberries!"

Адресант: [laughter] [8].

Юмор шутки состоит в обыгрывании слова *dingleberries*, которое созвучно со словосочетанием *jingle bells*. Основываясь на фонетическом сходстве, комик развивает абсурдную ситуацию – *John, you may want to hang some dingleberries over the front door! And when Mary Ann comes over she can kiss you under the Dingleberries*, что приводит к комическому эффекту.

Комический институциональный дискурс полифункционален. Однако в данном дискурсе преобладают в большей степени критическая и наблюдательная функции, что связано с тем, что стэндап-комедия, прежде всего – это рассказ комика о современной жизни, ее негативных и позитивных аспектах.

Перспективным представляется углубленное рассмотрение функциональных характеристик комического институционального дискурса в ракурсе стратегий и тактик, с помощью которых, данные функции могут быть реализованы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Положин М.М. Курс лекцій з лінгвіоісторіографії : [навч. посібник для студ. філол. спец.] / Положин М.М. – Вінниця : Фоліант, 2004. – 272 с.
2. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня докт. філол. наук: 10.02.04 / В.О.Самохіна. – Київ, 2010. – 36 с. 3. Bent M. The Everything Guide to Comedy Writing: From Stand-up to Sketch – All You Need to Succeed in the World of Comedy Everything Books / Bent M. – Adams Media, 2009. – 304 p. 4. Carter J. The Comedy Bible: From Stand-up to Sit-com – The Comedy Writer’s Ultimate How to Guide / Carter J. – Simon and Schuster, 2001. – 304 p. 5. Dean G. Step by step to stand-up comedy / Dean G. – Heinemann, 2000. – 191 p. 6. Double O. Getting the joke. The inner workings of stand-up comedy / Double O. – London Methuen, 2005. – 320 p. 7. Quirk S. Containing the Audience: the room in stand-up comedy / S. Quirk // Participations Journal of Audinece and Reception Studies. – 2011. – № (2). – P. 219–238. 8. Rutter J. Stand-Up as Interaction: Performance and Audience in Comedy Venues / Rutter J. – Manchester: University of Salford, 1997. – 286 p. 9. Sankey J. Zen and the art of stand-up comedy / Sankey J. – Routledge: Theatre Arts Books, 1998. – 214 p. 10. Stebbins R. A. The laugh-makers: stand-up comedy as art, business, and life-style / Stebbins R.A. – McGill-Queen’s Press: MQUP, 1990. – 160 p. 11. Tafoya E. The Legacy of the Wisecrack: Stand-up Comedy as the Great American Literary Form / Tafoya E. – Universal-Publishers, 2009. – 240 p.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch?v=mGU2Z1WJwXs>
2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.script-orama.com/movie_scripts/r/robin-williams-live-on-broadway-script.html
3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://atheism.about.com/library/quotes/bl_q_GCarlin.htm
4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.anvari.org/fortune/Miscellaneous_Collections/36449_before-i-met-my-husband-id-never-fallen-in-love-though-id-stepped-in-it-a-few-times.html
5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://j0zj0z.blogspot.com/2007/05/jerry-seinfeld-im-telling-you-for-last.html>
6. Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.subzin.com/quotes/Jerry+Seinfeld%3A+I'm+Telling+You+for+the+Last+Time'/The+space+shuttle+rockets+have+20+million+horsepower>
7. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bestcomedyonline.net/comedy-quotes/richard-pryor-quotes>
8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.subzin.com/quotes/George+Carlin%3A+Life+Is+Worth+Losing/Another+word+you+don't+hear+too+often+is+dingleberries>

УДК 81-115

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ПРИПУЩЕННЯ В НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ АФОРИЗМАХ

Н.В. Масальська (Донецьк)

Стаття присвячена зіставному вивченню засобів вираження припущення в німецьких та українських афоризмах. Метод кількісного аналізу дозволив виокремити і систематизувати дані для зіставлення за принципом “від найчастотнішого – до найменш вживаного”. Виявляється, що маркери припущення в афоризмах двох мов поєднані семантичною єдністю і не мають значних розбіжностей, окрім саме показників частоти.

Ключові слова: афоризм, дискурс, засоби вираження припущення, категорія припущення, модальність, функціональний стиль, частота вживання мовної одиниці, якісний і кількісний аналіз.

Масальская Н.В. Сопоставительный анализ средств выражения предположения в немецких и украинских афоризмах. Стаття посвящена сопоставительному изучению средств выражения предположения в немецких и украинских афоризмах. Метод количественного анализа позволил выделить и систематизировать данные для сопоставления по принципу “от наиболее частотного – до наименее используемого”. Установлено, что маркеры предположения в афоризмах двух языков объединены семантическим единством и не имеют значительных расхождений, кроме показателей частоты.

Ключевые слова: афоризм, дискурс, категория предположения, качественный и количественный анализ, модальность, средства выражения предположения, частота использования языковой единицы.

Masalska N.V. Comparative analysis of means of presupposition in German and Ukrainian aphorisms. This article deals with the comparative analysis of means of presupposition in German and Ukrainian aphorisms. Method of quantitative analysis allowed to distinguish and systematize data for comparison based on a principle “from the most frequent - to the least frequent”. It was found out that markers of presupposition in aphorisms in both languages are united by semantic unity and don't have significant discrepancies except frequency indicators.

Key words: aphorism, discourse, category of presupposition, functional style, language unit usage frequency, means of presupposition, modality, qualitative and quantitative analysis.

1. Вступні зауваження

Припущення є складовою частиною мовної категорії модальності й входить до складу її польової структури. Мовні засоби, семантично поєднані змістом “припущення”, утворюють функціонально-семантичне мікрополе зі зміщеним ядром-периферійним членуванням. Значення засобів припущення розподіляються за шкалою, визначальним фактором якої є зростання або зниження ступеню вірогідності дії. Нижчий ступінь у шкалі займає значення абсолютної невпевненості, потім відповідно по наростаючій: сумнів; припущення з середнім ступенем впевненості або допущення про можливість, вірогідність; вищий ступінь впевненості.

Різні аспекти припущення як окремо, так і у складі модальності, вивчалися у наукових роботах значного кола вітчизняних і закордонних дослідників, серед яких В.В. Віноградов, Є.В. Гулига, А.А. Драгомірецький, Н. Долер, А.П. Загнітко, О.В. Іванова, Л.Н. Кулешова, О.І. Наконечна, Ф.Р. Палмер, Т.А. Фрітц, Б.В. Хричіков, К.В. Школина та багато інших [5; 7; 9; 22; 10; 11; 14; 16; 27; 23; 18; 19]. Об'єкт вивчення цієї статті становлять граматичні і лексичні маркери припущення, а також синтаксичні конструкції з модальними словами / прислівниками в німецьких та українських афоризмах, напр.: (1) *Der ist schon weise der den Weisen versteht.* (G.C. Lichtenberg, Aphorismen und

andere Sudeleien) [26, с. 24]. ‘Той, напевно, мудрий, хто розуміє мудреців’. – упевнене допущення, створене модальним словом *schon*, що відноситься до лексичних маркерів припущення. (2) *І малими ділами можна заслужити милість Божу*. (Володимир Мономах) [18, с. 30] – суб’єктивне припущення-гіпотеза з високим ступенем вірогідності, виражене дієслівним складеним присудком *можно заслужити*. Предметом дослідження виступає кореляція частот вживання засобів вираження припущення у двох різносистемних мовах. Актуальність теми полягає не лише у зіставному вивченні маркерів припущення в двох мовах, а й у вивченні особливостей їх функціонування в афоризмах – малому літературному жанрі, якому притаманні специфічні риси на структурному, семантичному та прагматичному рівнях. Підхід, що поєднує інструменти мови (в даному випадку, засоби вираження припущення) і властивості дискурсу афоризму, виявляється цікавим і володіє рисами наукової новизни.

Мета роботи полягає у проведенні зіставного аналізу засобів вираження припущення в німецьких і українських афоризмах. Для досягнення поставленої мети вирішується ряд завдань, а саме: встановлюються та порівнюються маркери припущення в німецькій і українській мовах; досліджується частота їх вживання в англійських і німецьких афоризмах; визначаються їх спільні риси і розбіжності у мовах, що вивчаються. Матеріалом для дослідження слугували німецькі та українські афоризми у кількості 6000 одиниць (по 3000 тисячі одиниць відповідно у кожній із мов). Для вирішення поставлених завдань у статті використані сучасні методи лінгвістичного дослідження, а саме: зіставний, кількісний, компонентний і структурно-семантичний, що дає змогу різносторонньо детермінувати інструментарій припущення.

2. Граматичні маркери припущення в німецьких і українських афоризмах

У німецьких афоризмах граматичний набір засобів припущення представлений синтаксичними конструкціями, які включають форми Футур I і II, часто у сполученні з модальними дієсловами, спо-

лучення *scheinen, glauben + zu* з інфінітивом I/II, непряму мову, дубітативний індикатив, кондіціоналіс речення, конструкції з використанням сполучників *dass-* і *ob-*. Кількісний аналіз доводить, що у німецьких афоризмах найчастіше вживаються конструкції зі сполучниками *dass-* і *ob*, напр.: *Hat man wohl schon daran gedacht, dass der Sonne etwas von uns zuströmen könnte?* (G.C. Lichtenberg, *Aphorismen und andere Sudeleien*) [25, с. 130]. – Чи вже замислювався хтось над тим, що сонце могло би трохи віддалитися від нас?

Другим за частотою вживання маркером виявляється кондіціоналіс (7,3%), який виражає допущення або гіпотезу про певну можливість у майбутньому з середнім ступенем вірогідності; напр.: *Eigentlich wäre es Inflexion, durch die ganze Masse der Erde bewirkt.* (G.C. Lichtenberg, *Aphorismen und andere Sudeleien*) [25, с. 128]. “Власно кажучи, це було б відхилення, завдяки якому функціонує вся маса землі”.

Синтаксична конструкція *scheinen, glauben + zu + інфінітив I/II* передає припущення мовця про певний факт, гіпотезу або здогад з високим або середнім ступенем вірогідності (3,1%); напр.: *Scheint uns nicht alles von der aufkommenden Finsternis bedroht zu werden, das karge Glück unseres Daseins?* (K.H. Waggerl, *Aphorismen*) [28, с. 85]. “Чи не здається нам, що всьому загрожує наступаюча темрява, мізерному щастю нашого життя?”

Футурум I, II виражає припущення з високим ступенем вірогідності, який межує з упевненим твердженням (2,4%); напр.: *Und darum sind es allein die Kräfte des Herzens, die uns vielleicht noch einmal werden retten können.* (K.H. Waggerl, *Aphorismen*) [28, с. 85]. “І тому вся сила, яка можливо врятує нас ще раз, тільки в серці”.

Дубітативний індикатив (індикатив недостовірності) виражає припущення про гіпотетично-існуючу дійсність або сумнів мовця в тому, чи дійсно відбулася певна подія. Частота його вживання в німецьких афоризмах складає 0,6%; напр.: *Könnte es nicht eine bloße gut kalibrierte Röhre sein?* (G.C. Lichtenberg, *Aphorismen und andere Sudeleien*)

[25, с. 135]. “Може, це просто добре калібрована трубка?”

Непряма мова втілює значення нейтрального або невпевненого припущення-сумніву формами претеріального кон’юнктиву. Цей засіб виявився найменш вживаним в німецьких афоризмах серед інших граматичних маркерів – 0,5%. Напр.: *Wie kann ich mir hierdurch Vorteil verschaffen, er habe auch Namen wie er wolle?* (G.C. Lichtenberg, Aphorismen und andere Sudeleien) [25, с. 139]. “Як я можу досягти переваги, (якщо) вона теж має ім’я, яке хоче мати?”

В українських афоризмах, на відміну від німецьких, граматичний інструментарій припущення представлений виключно умовним способом. Поле умовності є складною семантико-синтаксичною структурою; А.П. Загнітко підкреслює, що «модальне значення умовності являє собою вказівку на те, що відсутня в момент мовлення відповідність основного змісту речення дійсності могла б мати місце за певної умови, конкретно визначеної чи невизначеної у змісті самого речення. Основним формально-морфологічним засобом вираження умовної модальності є умовний спосіб дієслова-предиката, зрідка інфінітив з умовною частинкою би (б)» [10, с. 113]. У сучасній українській мові умовний спосіб охоплює широкий діапазон значень і експлікує припущення середнього ступеню вірогідності, сумнів та низький ступінь вірогідності за шкалою припущення. Проведений кількісний аналіз свідчить про те, що граматичний спосіб виявляється більш поширеним в українських афоризмах (56,1%), ніж у німецьких (24%). Напр.: Коли хочеш багатого урожаю, то не шкодуй насіння. (Георгій Кониський) [17, с. 71].

3. Лексичні маркери припущення в німецьких та українських афоризмах

В німецьких та українських афоризмах лексичні засоби вираження припущення представлені модальними словами і модальними частками, які виступають простішими маркерами суб’єктивної модальності. Лексичні засоби утворюють лексико-семантичну систему, що вивчається шляхом аналізу диференціальних семантичних ознак її оди-

ниць. У німецьких афоризмах домінуючими за частотою вживання виявляються модальні частки (26,7%), а саме: *etwa* (16,8%), *doch* (6,3%), *ja* (5,3%), *wohl* (3,1%), *nun* (2,1%), *einmal* (1,3%), *nur* (0,8%), *eben* (0,6%), *bloß* (0,4%). Завдяки своїй лексико-семантичній полімодальності, вони значно доповнюють, інтенсифікують або знижують ступінь припущення, відбиваючи відношення мовця до висловлення; напр.: *Es lässt sich gewiss nach jedem was gut gesagt ist etwas Ähnliches formen, wenn es auch öfters bloß Transszendentmachung wäre.* (G.C. Lichtenberg, Aphorismen und andere Sudeleien) [25, с. 89]. “Після чогось гарно сказаного звичайно з”являється щось подібне, навіть якщо частіш за все це є просто створюванням чогось трансцендетного”.

Модальні слова в німецьких афоризмах займають друге місце за частотою вживання (22,3%), характеризуючи суб’єктивні висловлення як вірогідні, потенційні, ймовірні тощо без надання інформації про відношення мовця; а також збагачуючи значення інших модальних засобів. Так, припущення-сумнів з середнім ступенем вірогідності виражається модальними словами *eventuell*, *möglich*, *möglicherweise*, *womöglich* (6,8%); припущення-сумнів з низьким ступенем вірогідності – *vielleicht*, *scheinbar* (5,4%). Найвищий ступінь припущення, тобто практично повна впевненість, реалізується модальними словами *bestimmt*, *gewiss*, *sicher/sicherlich*, *offenbar/offensichtlich*, *anscheinend*, *natürlich*, словосполученням *allem Anschein* тощо (5,2%); найнижчий ступінь припущення, сумнів актуалізують модальні слова *fraglich*, *kaum*, *schwerlich*, *zweifelhaft* (4,9%). Напр.: *Ja, über alles seine Meinung [sagen] mit so vielen Zusätzen von Neuem als möglich; ohne dieses wird aus allem nichts nur hüte dich vor dem Drucken-Lassen.* (K.H. Waggerl, Aphorismen) [28, с. 89]. “Так, про все казати свою думку, додаючи при цьому як можна більше нового; без цього нічого не вийде, стежилися тиску”.

Останнє місце займають перформативні дієслова припущення *annehmen*, *denken*, *glauben*, *meinen*, *scheinen*, *vermuten*, *zweifeln* тощо (7%); напр.: *Die*

meisten Leute glauben an Gott, aber das ist gewöhnlich alles, was sie in der Sache tun. (К.Н. Waggerl, Aphorismen) [28, с. 50]. “Більшість людей вірять у Бога, та зазвичай це все, що вони насправді роблять”.

В українських афоризмах найбільш вживаними лексичними засобами передачі припущення виявляються модальні прислівники (14,6%): так, прислівники *мабуть, може, можливо, ймовірно* тощо виражають значення середнього або низького ступеню вірогідності; *певно, напевно, видно, очевидно, очевидно* і т. п. – високого. Напр.: *Не можна, мабуть, інакше, як тільки горем та бідою довести людей до розуму.* (Пантелеймон Куліш) [17, с. 91].

На другому місці розташувалися перформативні дієслова припущення *казати, сподіватися, здаватися, думати, припускати, сумніватися* тощо (6,3%); напр.: *Бути у світі і нічим не позначити свого існування – це здається мені жахливим.* (Микола Гоголь) [17, с. 83].

Найменш вживаними виявляються модальні частки *наче, начебто, немов, немовби, ніби, нібито, хіба що* і т. п. (3,8%); напр.: *Право сильного ніби знімає з ужитку людську невічливість.* (Василь Стус) [17, с. 209].

4. Синтаксичні конструкції з модальними дієсловами та прислівниками як маркери припущення в німецьких і українських афоризмах

В сучасній німецькій мові припущення виражається синтаксичними конструкціями з модальними дієсловами MÜSSEN, KÖNNEN, MÖGEN, DÜRFEN, WOLLEN, SOLLEN. Найпоширенішим за частотою вживання маркером припущення виступає конструкція KÖNNEN у сполученні з інфінітивом I або II, а також усталене сполучення *kann sein* (4,8%). Сполучення KÖNNEN з інфінітивом I виражає припущення з високим ступенем впевненості, яке відноситься до теперішнього часу, KÖNNEN з інфінітивом II – припущення, пов’язане з минулим у значенні високого або середнього ступеню вірогідності. У заперечних реченнях, конструкції з KÖNNEN актуалізують припущення з негативним характером і відтінком неімовірності.

Напр.: *Es können wohl die klügsten eines Volkes jeweils Macht und Gewalt in Händen haben, aber nicht die Weisesten, denn der Weise scheut Gewalt und Macht* (К.Н. Waggerl, Aphorismen) [28, с. 37]. “Влада та сила може належати найрозумнішим представникам нації, але тільки не наймудрішим, бо мудрі люди бояться влади та сили”.

Другою за частотою вживання синтаксичною конструкцією виявляється сполучення MÜSSEN з інфінітивом I або II (3,9%): інфінітив I експлікує припущення з найвищим ступенем вірогідності, що відноситься до теперішнього часу, підкреслюючи одночасність припущення і дії, інфінітив II – до минулого, вказуючи на передування припущення; напр.: *Wenn ich Krieg, Hunger, Armut und Pestilenz betrachte, so kann ich unmöglich glauben, dass alles das Werk eines höchst weisen Wesens sei; oder es muss einen von ihm unabhängigen Stoff gefunden haben, von welchem es einigermaßen beschränkt wurde...* (К.Н. Waggerl, Aphorismen) [28, с.53]. “Коли я думаю про війну, голод, бідність та чуму, я ніяк не можу повірити в те, що це все створено кимось наймудрішим, чи може він винайшов якійсь матеріал, що від нього ніяк не залежить та у якійсь мірі обмежує його...”.

Характерними для німецьких афоризмів інструментами вираження припущення виявляються конструкції з модальним дієсловом MÖGEN (3,7%). Сполучення MÖGEN з інфінітивом I (теперішній час) або II (минулий час) виражають нерішуче припущення або суб’єктивне допущення можливості з меншим або низьким ступенем вірогідності, який часто підкреслюється інтонаційною емпфазою або семантично посилюються наявністю часток *etwa, gegen* та ін. Форма *mag sein* втілює значення впевненого припущення про можливість з відтінком згоди. Напр.: *Was mag wohl die Ursache sein, dass wir so wenig recht gute Geschichtschreiber haben, Leute, die die Lieblinge der Nation sind, die auf allen Tischen angetroffen werden?* (G.C. Lichtenberg, Aphorismen und andere Sudeleien) [25, с. 8]. “Що ж може бути причиною того, що в нас так мало хороших істориків, які є улюбленцями нації, яким раді за будь-яким столом?”

Сполучення WOLLEN з інфінітивом I або II відносно часто вживаються у німецьких афоризмах, реалізуючи відтінок сумніву (3,5%). У значенні суб'єктивно-гіпотетичного припущення більшого або меншого ступеню вірогідності, модальне дієслово WOLLEN вживається, як правило, у сполученні з інфінітивом II; напр.: *Jeder möchte die Welt verbessern und jeder könnte es auch, wenn er nur bei sich selber anfangen wollte.* (К.Н. Waggerl, Aphorismen) [28, с. 70]. “Кожен хоче зробити світ кращим і кожен зміг би це зробити, якщо б тільки захотів почати з себе самого”.

Конструкції з SOLLEN, подібно до WOLLEN, виражають значення сумніву або невпевненого припущення сполученням з інфінітивом I або II і зустрічаються в німецьких афоризмах у 3,3% випадків. У заперечних питальних реченнях або у претерітумі кон'юктиву, синтаксичні конструкції з модальним дієсловом SOLLEN виражають припущення-сумнів, основане на гіпотетичному допущенні більшого або меншого ступеню вірогідності. Напр.: *Immer sich zu fragen: sollte hier nicht ein Betrug stattfinden?* (К.Н. Waggerl, Aphorismen) [28, с. 118]. “Завжди питай себе: чи немає тут обману?”

Частота вживання конструкцій з DÜRFEN в німецьких афоризмах виявляється найнижчою – лише 0,8% випадків. У сполученні з інфінітивом I (теперішній час) або II (минулий час) модальне дієслово DÜRFEN передає впевнене припущення-думку з відтінком чемності або обережно-висунуте суб'єктивне припущення, яке відноситься до речення в цілому. Значення може посилюватися прислівником *wohl*, який виступає у функції емфатичного елемента. Форма претерітума кон'юктива DÜRFTE у третій особі однини маркує неральність дії; DÜRFEN у третій особі множини виражає значення припущення-заперечення (у заперечних реченнях) або гіпотезу з високим ступенем впевненості (у стверджувальних). Напр.: *Darum darf man es wohl auch dem lieben Gott nicht verübeln, wenn er manchmal unser Gestrampel von der heiteren Seite nimmt, wie es den Anschein hat.* (К.Н. Waggerl, Aphorismen) [28, с. 82]. “Тому, мабуть, не ображаються навіть на Бога, коли він іноді

сміється над нашими вчинками, які мають комічний вигляд”.

В українських афоризмах припущення виражається синтаксичною конструкцією, яка включає в себе дієслівний складений присудок, утворений сполученням модального прислівника *може/повинно* з інфінітивом будь-якого дієслова. Частота вживання цього засобу становить 19,2%. Діапазон варіації значень може варіюватися від найвищого ступеню впевненості до повної невпевненості. Напр.: *Не все в тому світі є, що може бути.* (Георгій Кониський) [17, с. 72].

5. Висновки

Таким чином, на основі проведеного зіставного аналізу засобів вираження припущення в англійських і українських афоризмах з використанням методу кількісного підрахунку, можна стверджувати, що засоби двох мов поєднані семантичною єдністю і не мають значних розбіжностей, окрім саме даних частотності:

1) диференційною рисою німецької мови є різноманітність набору граматичних маркерів припущення порівняно з українською; тим не менш, дані кількісного підрахунку вказують на те, що частота вживання граматичних маркерів в німецьких афоризмах більш, ніж удвічі менша за українські (див. 2), що, відповідно, визначає їх меншу поширеність;

2) набір лексичних засобів в двох мовах є практично однаковим, що свідчить про їх семантичну подібність. Але, застосування лексичних маркерів у німецьких афоризмах більше, ніж вдвічі перевищує використання маркерів цієї групи в українських (див. 3), що, в свою чергу, говорить про їх більшу розповсюдженість;

3) набір синтаксичних конструкцій з модальними дієсловами та прислівниками зі значенням припущення в німецькій мові є ширшим ніж в українській, хоча частота вживання цих засобів в афоризмах є приблизно однаковою (див. 4), що можна розцінювати як характерну рису дискурсу в двох мовах.

Перспективи дослідження проблеми, яка вивчається у статті, полягають, по-перше, у подаль-

шому зіставному аналізі засобів вираження припущення в інших різносистемних мовах; по-друге, у встановленні і порівнянні особливостей впливу інших дискурсів на вибір маркерів припущення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Б.А. Теоретическая грамматика немецкого языка / Б.А. Абрамов. – М. : Изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 288 с.
2. Алексеева І.О. Семантика та прагматика англійських часток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / І.О. Алексеева. – Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. – 21 с.
3. Бондаренко В.М. Виды модальных значений и их выражение в языке / В.М. Бондаренко // Филол. науки. – 1979. – № 2. – С. 61–84.
4. Вежбицкая А. Семантика грамматики / А. Вежбицкая. – М. : РАН, Ин-т науч. информации по обществ. наукам, 1992. – 31 с.
5. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Исследования по русской грамматике. – М. : Просвещение, 1975. – 216 с.
6. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1998. – 256 с.
7. Гульга Е.В. Грамматика немецкого языка / Е.В. Гульга, М.Д. Натанзон. – М. : Менеджер, 2008. – 399 с.
8. Гуревич В.А. Употребление модальных слов в современном немецком языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / В.А. Гуревич. – Л. : ЛГУ, 1959. – 21 с.
9. Драгомирецкий А.А. Семантические типы и структура референции высказываний гипотетической модальности (на материале французского, английского и украинского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.15 / А.А. Драгомирецкий. – Одеса, 2004. – 223 с.
10. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис / А.П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во Донецьк. ун-ту, 2001. – 662 с.
11. Иванова О.В. Поняття модальності в українському мовознавстві / О.В. Иванова // Вивчаємо українську мову і літературу, 2007. – № 28 (140), жовтень. – С. 30–32.
12. Коваль А.П. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови / А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – К. : Вищ. школа, 1975. – 336 с.
13. Краус И. Квантитативным социолингвистическим моделям в теории языка и стиля / И. Краус // Вопросы стилистической стилистики. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 203–216.
14. Кулешова Л.Н. Функционально-семантическая категория модальности истинности в русском языке (на материале научно-гуманитарного дискурса) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Л.Н. Кулешова. – Черкассы : Черкас. гос. ун-т, 2003. – 216 с.
15. Лингвистические исследования. Грамматические категории в разносистемных языках // Редкол. А.М. Мухин и др. – М. : Ин-т языкознания, АН СССР, 1985. – 240 с.
16. Наконечна О.І. Категорія об'єктивної модальності в українських прислів'ях і приказках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.І. Наконечна. – К. : Ін-т укр. мови, 1997. – 192 с.
17. Телецька Т.В. Предметна модальність і модальність вірогідності у мові та мовленні (на матеріалі української, російської, французької та англійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / Т.В. Телецька. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2005. – 22 с.
18. Українська афористика. – К. : Просвіта, 2001. – 320 с.
19. Хрычиков Б.В. Категория модальности, ее объем и средства выражения в современном русском языке : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Б.В. Хрычиков. – Каменец-Подольский : Изд-во Каменец-Подол. пед. ин-та им. В.П. Затонского, 1994. – 316 с.
20. Школина К.В. Синонимия способов выражения модальности в современном немецком языке / К.В. Школина. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1971 г. – С. 29–75.
21. Эйхбаум Г.Н. Теоретическая грамматика немецкого языка / Г.Н. Эйхбаум. – СПб : Санкт-Петербург. гос. ун-т, 1996. – 435 с.
22. Die besten Witze von A-Z. – München: Bassermann Verlag, 2003. – 400 s.
23. Döhler N. Semantik und Pragmatik der Modalität im Englischen / N. Döhler. – Barendorf, 2002. – 125 s.
24. Fritz T.A. Modalität im Deutschen / T.A. Fritz // Aspekte der Verbalgrammatik (Germanische Linguistik). – Wiesbaden, 2000. – S. 85–104.
25. Gross J. The Oxford Book of Aphorisms / J. Gross. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 383 p.
26. Lichtenberg G.C. Aphorismen und andere Sudeleien / G.C. Lichtenberg. – Stuttgart : Phillip Reclam jun., 2003. – 236 s.
27. Modalität und Modus. Allgemeine Fragen und Realisierung im Slavischen // H.H. Jachnow, N.B. Mečkovskaja, B.Ju. Norman, A.E. Suprun. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 1994. – Band 4. – 413 s.
28. Palmer F.R. Mood and modality / F.R. Palmer. – Cambridge: Cambridge University press, 1986. – 243 p.
29. Waggerl K.H. Aphorismen / K.H. Waggerl. – Salzburg/Wein : Otto Müller Verlag, 2003. – 87 s.

УДК 811.133.1'367.52

**ТЕМА В СЕГМЕНТОВАНОМУ ВИСЛОВЛЕННІ:
ЇЇ СИНТАКСИЧНО-КОРЕЛЯТИВНА, МОРФОЛОГІЧНА
Й СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ**

Н.О. Медведєва (Харків)

У даній статті подається стисла характеристика основних рис, притаманних тематичному елементу сегментованого висловлення, а також розглядаються особливості вираження теми з точки зору морфології, синтаксису, семантики й прагматики. Крім того, визначається відносна поширеність вживання кожного з типів теми.

Ключові слова: детермінованість, експресивний, логічний, морфологічне вираження, подвійна сегментація, рема, сегментоване висловлення, корелятивно-синтаксична роль, тема.

Медведєва Н.А. Тема в сегментированном высказывании: её синтактико-коррелятивная, морфологическая и семантико-прагматическая характеристики. В данной статье характеризуются основные признаки тематического элемента сегментированного высказывания, а также рассматриваются особенности выражения темы с точки зрения морфологии, синтаксиса, семантики и прагматики. Кроме того, определяется относительная частота употребления каждого из типов темы.

Ключевые слова: детерминированность, экспрессивный, логический, морфологическое выражение, двойная сегментация, рема, сегментированное высказывание, коррелятивно-синтаксическая роль, тема.

Medvedeva N.O. The theme in segmented utterance: its syntactic, morphological, semantic and pragmatic characteristics. This article describes the main features of the theme of segmented utterance and its peculiarities from the point of view of morphology, syntax, semantics and pragmatics. Besides, there is an attempt to determine the frequency of use of each type of the theme.

Key words: determinancy, expressive, logical, morphological expression, double segmentation, rheme, segmented utterance, syntactic function, theme.

У лінгвістичній літературі сегментовані висловлення розглядаються головним чином як явище експресивного синтаксису й прояв спонтанного мовлення і, як наслідок, класифікуються як аграматичні конструкції з точки зору нормативної граматики. Однак при цьому дані висловлення не є хаотичною сукупністю лексем, а мають власні закономірності побудови й підкоряються певним граматичним законам. Визначення подібних закономірностей і їх вивчення представляє інтерес для багатьох науковців (А.А. Андрієвська, О. Новаковська, Ж. Тамін, А.-К. Бертю та інші), що свідчить про актуальність дослідження даної проблеми.

У поданій статті увага приділяється головним чином тематичному елементу, оскільки його взаємовідношення з рематичною частиною й субститутом обумовлює специфічність сегментованих

конструкцій і дає підґрунтя для визнання сегментованого висловлення як окремого типу синтаксичних структур експресивного синтаксису.

Об'єкт даної роботи – тема-рематичне членування сегментованого висловлення. Предметом дослідження є тематичний елемент як ключовий компонент сегментованих конструкцій. Мета поданої статті – визначити характерні риси вираження теми сегментованого висловлення і її позиційні варіанти. Матеріалом для написання статті й аналізу корпусу прикладів слугували роботи як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, а також твори художньої літератури французьких письменників 20 ст.

Перш за все зазначимо, що темою сегментованого висловлення виступає відокремлений сегмент, тоді як рема – синтаксично повне, незалежне ви-

словлення, яке однак характеризує тему. Отже, першою особливістю теми сегментованого висловлення є її відокремлення від решти висловлення (реми) пунктуаційно й інтонаційно. По-друге, А.-К. Берту, П. Атталі, П. ле Гоффік зауважують, що темою сегментованого висловлення може виступати лише означений (*déterminé*) компонент. Подібна характеристика стосується, імовірно, теми, вираженої іменником або номінальною групою, де визначеність виражається в першу чергу за допомогою детермінантів: означеного артикля, присвійного або вказівного займенників. Виняток складають неозначені, або недетерміновані, компоненти, які мають узагальнююче значення [6; 8]. Подібна детермінованість теми,

на думку П. ле Гоффіка, зумовлена тим фактом, що сегмент-тема позначає те, про що говориться або вже згадувалося експліцитно або імпліцитно в попередньому контексті. М. де Форнель зазначає, що тематичний елемент повинен обов'язково мати актуального референта, тоді як його субститут, наявність якого є обов'язковою умовою винесення компоненту висловлення в сегмент, наділений віртуальною референцією й відтворює лише формальні ознаки теми.

Беручи до уваги результати досліджень лінгвістів (А.А. Андрієвська, М. Ріжель, П. ле Гоффік та ін.), морфологічне вираження потенційної теми і її корелятивна синтаксична роль можуть бути представлені в вигляді таблиці:

Таблиця 1

	Підмет	Прямий додаток	Непрямий додаток	Обставинний додаток	Іменникова частина складеного присудка
Субстантив	+	+	+	+	
Займенник (особовий або вказівний)	+	+	+		
Інфінітив	+	+			
Прикметник					+

Коли йдеться про сегментацію підмета, додатка тощо, слід мати на увазі, що сегмент позбавлений будь-якої синтаксичної функції, оскільки знаходиться поза межами висловлення, незалежно від своєї позиції. Синтаксична функція сегменту корелює з синтаксичною функцією його субституту, що дає підстави розрізняти сегментацію підмета, додатку тощо. Незважаючи на відокремлену позицію, тема не є незалежною від реми. Тема й рема сегментованого висловлення є взаємозалежними й взаємодоповнюючими частинами сегментованої конструкції, оскільки особливість даних конструкцій полягає саме в бінарній структурі.

Визначення відношень між темою й ремою обумовлює ряд суперечок серед лінгвістів. Так, А.А. Андрієвська вважає сегмент потенційним номінальним реченням. О. Новаковська й Ж. Тамін сприймають тему як прикладку, що відноситься

до прономінального субституту. Вочевидь, існує деяка схожість між темою сегментованого висловлення й прикладкою у тому, що інформація, яку виражає тема, "розшифровує" зміст займенника-субституту, пояснює його. Однак при цьому між темою й субститутутом відсутні імпліцитні предикативно-атрибутивні відношення, що встановлюються між прикладкою й компонентом, до якого вона відноситься. Між темою й субститутутом існують кореферентні відношення.

У процесі дослідження було зроблено спробу визначити поширеність застосування явища сегментації за морфологічною й синтаксичною ознаками у відсотковому еквіваленті. За 100% приймалася загальна кількість прикладів, що складає близько 3000 висловлень. Отримані результати подаємо в вигляді таблиць:

Таблиця 2

Морфологічне вираження	іменник	займенник	дієслово	прикметник
Відсотковий еквівалент	63%	32%	3%	2%

Таблиця 3

Корелятивна синтаксична функція	підмет	прямий додаток	непрямий додаток	обставина	складена частина іменникового присудка
Відсотковий еквівалент	65%	25%	6%	1,5%	2,5%

Зауважимо, що наведені результати носять симптоматичний характер і відображають тенденції вживання того чи іншого типу сегментованого висловлення.

Враховуючи аналіз праць лінгвістів, що досліджують проблему сегментованих висловлень, а також результати аналізу корпусу прикладів, зазначимо, що найчастіше в сегмент виносяться субстантивні частини мови: іменник і займенник (особовий або вказівний). Вочевидь, це пояснюється субстантивною природою теми. Відповідно сегментують головним чином підмет й прямий додаток. Порівняймо:

- Сегментація підмета:

Une vingtaine de réfugiés sont sortis et presque autant sont rentrés juste après, ça continuait de défiler ça semblait ne jamais devoir s'arrêter. Jamais je n'aurais imaginé qu'ils pouvaient être autant, ces types (O. Adam, p. 90).

On serait bien, nous, dans le désert, à pleurer sur la vie (F. Groult, p. 22).

- Сегментація прямого додатку:

Les lettres de Sonia Rossinante, je les avais tant aimées que mon imagination avait secrètement dessiné, en hommage à leur style, un beau visage pour leur auteur (S. Hochet, p. 28).

L'art de communiquer à la sauvette quand l'âge et la vie vous ont mis au rebut. Cela, Ludvik

pouvait le comprendre, la ville pullulait de tels gens en manque de parole; ... (S. Germain, p. 78).

Як правило, постпозитивний іменник у ролі непрямого додатку обов'язково потребує прийменника, тоді як для препозиції вживання прийменника є факультативним. Це пояснюється тим, що займаючи постпозицію, тематичний елемент вживається вже після того, як була визначена його граматикино-синтаксична функція, а тому його форма повинна обов'язково відтворювати форму субституту [4, с. 86]:

1) *Oh! dit-elle – un peu méprisante – la politique, mon père ne s'en occupe pas!* (M. Pagnol, p. 73).

2) – *Comment veux-tu qu'une femme incapable de bazer un livre de poche ait pu t'envoyer à la mort? C'est ce qu'il faudra lui expliquer, à ta Julie* (D. Pennac, p. 222).

У першому прикладі препозитивна тема вжита без прийменника, тоді як у другому – постпозиція обумовлює вживання прийменника à. Якщо порівняти дані приклади, то можна припустити, що в першому висловленні безприйменникова форма теми задає предмет розмови й має на меті привернути увагу мовця до цього предмету, рема ж містить інтерпретацію даної теми мовцем і відображає її граматикино-синтаксичну форму за допомогою субституту.

Прийменникова форма іменника може викону-

вати також корелятивну синтаксичну функцію обставинного додатку. Особливістю даного сегменту є те, що відокремленню підлягає лише обставина місця, що пояснюється наявністю субститути “у”. При цьому найчастіше сегментуються обставини місця, які вводяться за допомогою прийменника *à*, хоча не виключені й інші варіанти прийменників: *chez*, *dans* тощо. У даному типі сегментації, як і в випадку сегментації непрямого додатку, прийменник виражається як експліцитно, так і імпліцитно, що залежить від позиції теми:

Je le vois, comme si j’y étais en 1922, ce soir-là, au Théâtre Antoine (L. Aragon, p. 79).

Tu t’y promenais, dans l’humble Glenmara, comme tu te promenais dans la vie, en gardant tes distances et en aiguisant ta sévérité (F. Groult, p. 37).

Особливість теми, вираженої особовим займенником, полягає в тому, що вона репрезентується саме наголошеною (тонічною) формою. Крім того, референт теми-займенника на відміну від теми-іменника визначається лише за контекстом.

Сегментація дієслова можлива лише у випадку відокремлення неозначеної форми, тобто інфінітиву. Справа в тому, що дієслово в особовій формі є граматичним предикативним центром, а тому позбавлене можливості виступати темою, тоді як інфінітив, не маючи предикативно-вербальної самостійності, отримує таку здатність [1, с. 86]. Як правило, субститутом інфінітиву виступає вказівний займенник, що виконує роль підмета висловлення:

Je fus stupéfait. Copier sur le voisin, c’était une action déshonorante (M. Pagnol, p. 208).

Інколи тематичним значенням наділяється прикметник. При цьому корелятивна синтаксична роль останнього визначає можливість відокремлення в сегмент. Так, прикметник лише як іменникова частина складеного присудка може бути винесений у сегмент [1, с. 88]:

Française, elle l’est vraiment (L. Aragon, 50).

За словами М. Ріжель, досить часто така тема супроводжується прийменником *pour*.

Додамо, що тема сегментованого висловлення

не обмежується однією лексемою на позначення певної частини мови, вона може бути досить поширеною:

J’espère que je ne nous trahis pas. Je tente, tu sais, je tente d’être aussi exacte que possible. Je les aime, ces deux combattants de la vie et de nous-mêmes que nous fûmes. Je les aime à en pleurer (F. Groult, p. 49).

Heureux de cette manière, aussi fortement secoué de bonheur, j’allais l’être encore plusieurs fois, mais cela ne dura pas plus d’une année, la première, jusqu’au moment où l’insatisfaction lucide prendrait le pas sur le plaisir béat d’avoir vu un texte que l’on a rédigé exister, imprimé sur du papier journal, avec, en plus, son nom au bas de l’article (P. Labro, p. 25).

Досить часто тема супроводжується ізолянтами (а) або уточнюючими словами (б), які ще чіткіше підкреслюють позицію й ставлення мовця до мовленнєвої ситуації, третьої особи, самого себе тощо. До ізолятів відносять такі слова й вирази, як quant à, pour ce qui est de, en ce qui concerne, pour ma part [4; 12], серед уточнюючих слів називають aussi, non plus, même, seul:

А) *Le rire d’Yves, c’était le prénom du gardien, résonna si fort que deux moineaux abandonnèrent leur branche pour s’enfuir à tire-d’aile. Quant à moi, je partis tête basse, mains dans les poches, à l’autre bout de la cour* (M. Levy, p. 25).

Pour ma part, je suis de ceux qui aspirent au silence au moins par intermittence; je me compare un peu au nageur qui respire entre deux brasses (S. Hochet, p. 86).

Б) *Moi aussi, comme Brenda, je tiens mon journal* (F. Groult, p. 33).

Moi non plus, je ne comprenais pas (M. Pagnol, p. 46).

Слід також зазначити, що значення тематичного елемента суттєво залежить від його позиції у висловленні. Розрізняють дві моделі сегментованих висловлень: репризу як висловлення, коли займенник слідує за сегментом, й антиципацію – дієслівний комплекс (рема) передує сегментові (темі) [3, с. 669]. Реприза передбачає повтор теми

в вигляді прономінального субституту, тоді як при антиципації субститут визначає наперед появу теми:

Mais la magie de Brum, au fait, il n'en restait plus rien (S. Germain, p. 20).

Je n'ai jamais compris pourquoi ils l'avaient fermé, ce camp (O. Adam, p. 23).

Вважається, що сегментація за допомогою репризи носить експресивно нейтральний [5, с. 190], інтелектуальний [3, с. 669], логічний [2, с. 9] характер. Антиципацію навпаки характеризують як яскраво емоційну [5, с. 190], афективну [3, с. 669], емфатичну [2, с. 9] модель сегментованого висловлення. Досить часто конструкції з репризою мають порівняльний відтінок, тоді як антиципація надає оціночного ефекту.

Лінгвісти звертають також увагу на існування подвійної сегментації, що полягає в одночасному винесенні декількох компонентів висловлення. Як правило, їхня кількість не перевищує три сегменти, однак дані конструкції зустрічаються дуже рідко. Досить поширеними є висловлення з двома сегментами. Аналіз корпусу прикладів обумовлює розмежування двох типів подвійної сегментації: паралельної і симультанної. До паралельної подвійної сегментації належать складні висловлення, де формально сегменти два, однак кожен з них має власну рему, а тому аналізується як сегментоване висловлення з одним сегментом:

Tu sais, Marc, il a une vie très chargée, son travail et le reste, ça remplit bien ses journées (S. Hochet, p. 111).

Інший тип, симульганна подвійна сегментація, представлений висловленнями з двома сегментами, які відносяться до однієї рематичної частини, а тому їхня семантико-прагматична характеристика має дещо інший характер, а саме: замість одного суб'єктивно важливого компоненту в даному висловленні їх два:

Pauvre Souris, elle ne les a pas eues, ces Caraïbes (F. Groult, p. 189).

Комбінування сегментів при подвійній симультанній сегментації представляє три потенційні схеми тема-рематичного членування:

1) Обидва сегменти передують рематичній частині (T_1, T_2, R):

Moi, une retenue comme ça, ça ne me ferait pas peur (M. Pagnol, p. 276).

2) Обидва сегменти слідуєть за ремою (R, T_1, T_2):

– *Et qu'est-ce qu'il en pensait, A.S. Neill, du beau Clarence?*

– *Il se demandait si son projet allait réussir. Il en doutait, je crois* (D. Pennac, p. 60).

3) Комбінована конструкція, де поєднуються пре- і постпозиція сегмента (T_1, R, T_2):

Moi, j'y suis bien dans cette guérite chaude, à l'abri (F. Groult, 54).

З точки зору прагматичного значення приклади 1 і 2 передають відтінки значень, притаманні репризі й антиципації відповідно, а у висловленні 3 відтінки значень комбінуються.

Слід також додати, що існують випадки повтору однієї і тієї ж теми:

Ma conscience! À quoi pouvait-elle me servir, ma conscience! (M. Pagnol, p. 278).

Формально ми маємо приклад подвійної симультанної сегментації, однак прагматичне значення даних конструкцій відрізняється від звичайних висловлень з двома різними темами. Якщо при подвійній сегментації у свідомості мовця виникає два інформаційних центри, до яких він хоче привернути увагу слухача, то при повторі теми, остання набуває ще більшого емфатичного наголосу, оскільки вона з'являється в висловленні тричі: два рази в формі теми й один раз у формі прономінального субституту.

Підводячи підсумки, можна визначити наступні особливості тематичного елементу сегментованого висловлення:

- 1) відокремлена позиція;
- 2) детермінованість;
- 3) обов'язкова наявність прономінального субституту теми;
- 4) з морфологічної точки зору темою можуть виступати тільки самостійні частини мови;
- 5) у процесі прагматизації висловлення темою

можуть бути компоненти висловлення, що виконують корелятивну синтаксичну роль підмета, прямого, непрямого або обставинного додатків і іменникової частини складеного присудка;

б) у залежності від позиції тематичного елемента розрізняють дві структурні моделі сегментованих висловлень: репризу й антиципацію. При чому антиципація є більш експресивною конструкцією порівняно з репризою, що пояснюється постпозицією теми;

7) виділяють явище подвійної сегментації, коли висловлення має декілька тем-сегментів одночасно. Доцільно розрізнити подвійну паралельну й симультанну подвійну сегментацію, а також подвійну сегментацію з ідентичною темою.

Наведена в статті морфологічна й позиційно-синтаксична характеристика теми в сегментованому висловленні може бути перенесена на дискурс, що являє перспективи для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская А.А. Синтаксис современного французского языка (на французском языке) / А.А. Андриевская. – К. : Вища школа, 1973. – 204 с. 2. Васильева А.К. О смысловых особенностях расчлененного предложения / А.К. Васильева // Современный французский язык. Ученые записки. – Т. 212. – Ленинград, 1959. – С. 5–19. 3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с. 4. Реферовская Е.А. Теоретическая грамматика французского языка. Ч. 2. Синтаксис простого и сложного предложений (на фр. яз.) : учебник по курсу теоретической грамматики фр. яз. для студентов ин-тов и фак. иностр. яз. / Е.А. Реферовская, А.К. Васильева. – М. : Просвеще-

ние, 1983. – 334 с. 5. Реферовская Е.А. Лингвистические исследования / Е.А. Реферовская. – Ленинград : Наука, 1983. – 215 с. 6. Bertoud A.-C. Paroles à propos. Approche énonciative et interactive du topic / Anne-Claude Bertoud. – Paris : Orphys, 1996. – 206 p. 7. Fornel M. Constructions disloquées, mouvement thématique et organisation préférentielle dans la conversation / Michel de Fornel // Langue française. – 1988. – № 78. – P. 101–123. 8. Goffic P. le. Grammaire de la phrase française / P. le Goffic. – Paris : Hachette, 1993. – 592 p. 9. Nowakowska A. Thématisation et dialogisme: le cas de la dislocation / A. Nowakowska // Langue française. – 2009. – № 163. – P. 79–98. 10. Riegel M. Grammaire méthodique du français / M. Riegel, J.-C. Pellat, R. Rioul. – Paris : Presses Universitaires de France, 1994. – 646 p. 11. Tamine J.G. Pour une grammaire de l'écrit / J.G. Tamine. – Paris : Belin, 2004. – 240 p. 12. Wartburg W. Précis de syntaxe du français contemporain / Walter von Wartburg, Paul Zumthor. – Berne : Éditions Francke, 1973. – 400 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Adam O. À l'abri de rien / Olivier Adam. – Paris : Éditions de l'Olivier, 2007. – 220 p. 2. Aragon L. Blanche ou l'oubli / Louis Aragon. – Paris : Gallimard, 1971. – 596 p. 3. Germain S. Éclats de sel / Sylvie Germain. – Paris : Gallimard, 1996. – 188 p. 4. Groult F. La passé infini / Flora Groult. – Paris : Éditions J'ai lu, 1984. – 224 p. 5. Hochet S. Moutarde douce / Stéphanie Hochet. – Paris : Éditions Robert Laffont, 2001. – 200 p. 6. Labro P. Un début à Paris / Philippe Labro. – Paris : Gallimard, 1994. – 350 p. 7. Levy M. Le voleur d'ombres / Marc Levy. – Paris : Éditions Robert Laffont, 2010. – 280 p. 8. Pagnol M. Le temps des secrets. Souvenirs d'enfance. Tome 3 / Marcel Pagnol. – Paris : Éditions de Fallois, 1988. – 288 p. 9. Pennac D. La petite marchande de prose / Daniel Pennac. – Paris : Gallimard, 1989. – 372 p. 10. Zola É. Au Bonheur des Dames / Émile Zola. – Paris : Librairie générale française, 1984. – 510 p.

УДК 811.111'42

ILLOCUTINARY CHARACTERISTICS OF THREATENING SPEECH ACTS IN ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE

O.O. Mozheiko (Kremenchuk – Kharkiv)

In this paper the place of threatening speech act in the system of speech acts is established with the help of cognitive-pragmatic approach and its hybrid nature is substantiated. The felicitous and infelicitous threatening speech acts are differentiated.

Key words: commissive, directive, facility, hybridism, speech act, successful, threat.

Можейко О.О. Іллокутивні характеристики мовленнєвого акту погрози в сучасному англомовному діалогічному дискурсі. У статті встановлюється місце мовленнєвого акту погрози в системі мовленнєвих актів за допомогою когнітивно-прагматичного підходу, обґрунтовується його гібридність. Розмежується поняття вдалого та невдалого мовленнєвого акту погрози.

Ключові слова: вдалість, гібридність, директив, мовленнєвий акт, комісив, погроза, успішність.

Можейко Е.А. Иллокутивные характеристики речевого акта угрозы в современном англоязычном диалогическом дискурсе. В статье устанавливается место речевого акта угрозы в системе речевых актов с помощью когнитивно-прагматического подхода, обосновывается его гибридность. Разграничиваются удачный и неудачный речевой акт угрозы.

Ключевые слова: гибридность, директив, комиссив, речевой акт, угроза, удачность, успешность.

The linguistic research of any speech act (SA) is traditionally based on the study of speech activity aspects (psychological, social, informational ones) and also on the set of its components and their differentiation degree, the character of relations settled between its components etc. The dissemination of cognitive-communicative approach opens up wide possibilities for establishing cognitive machinery of SA's functioning in discourse, specification of illocutive types, branching of separate subtypes, establishing of illocutive indicators of certain language. In particular it concerns the threatening SA, which was analyzed in the communicative pragmatic context [1; 2; 4; 5; 6; 8; 9; 12], without being an object of scientific research basing on cognitively directed theory of speech acts.

The object of this research is threatening SAs, realized in the modern English dialogical discourse, studied for its expression specifics in English and its place in the system of SA.

The aim of this paper is to establish main characteristics in realization of threatening SA in the modern English dialogic discourse.

The material of this research is the utterances with the help of which threatening SAs are realized. They were obtained by means of continuous sampling from the screen script of modern English serial "Prison break".

Though SA is traditionally considered to be a minimal unit of linguistic activity [10, p. 43] it gets modified meaning in the modern paradigm. As L.R. Bezugla notes, the initial aim of realization of SA by addressant is the perlocutive aim – the influence on addressee. A person that lives in society and communicates with other agents, aspires to influence the partner in communication, the situation and circumstances of communication. The speech influence that becomes apparent in communication plays both the main part of intermediary and end in itself [1, p. 78].

SA as a unit of linguistic activity is characterized by intentionality, conventionality, addressee-ness, addressantness, propositionality [7, p. 87]. In our research we'll hold the traditional view onto SA's interpretation, in accordance with which its main components (kernel of its pragmatic structure) are

locative, illocutive and perlocutive factors. According to J.L. Austin, SA is a three-level formation, where locative act is an act of speaking, pronouncing of utterance which is characterized by phonetic, lexicogrammatical and semantic structures, having a certain force, provides not only the meaning of relevant proposition but also communicative intention of addressant of utterance; perlocutive act aims at the effect on the addressee, achievement of some result.

After the detailed examination of the place of threats in the existing classification of SAs several conflicting hypotheses were established, namely:

- 1) the threatening SA is ignored;
- 2) the threatening SA is not singled out into the separate class, but it enters into a composition of the separate illocutionary type: a) commissive (Wunderlich D., Austin J.L., Searle J.R.); b) directive (Shelinger T.N., Perez Hernandez L.);
- 3) the threatening SA is singled out into the separate class (Pochepzov G.G.);
- 4) threats are considered to be composite SA (Burenko T.M., Bezugla L.R., Karaban V.I.).

Threat in our research is regarded as hybrid SA that is based on its illocutive specificity and hybrid character of the facility rules in its realization.

We understand the hybrid SA as an act that combines the features of two illocutive types banding two equal inherent constituents of illocutive force [2, p. 13]. In our case such illocutive forces as imperative (requirement to addressee to do some action) and commissive (liabilities of speaker to do some action in future if the requirement is not fulfilled). The hybrid nature of threatening SA is caused by a complex of linguistic (lingvocognitive and lingvopr pragmatic) and extralinguistic (psychological) factors. It should be mentioned that problem of threat positioning in common SA system requires the considering of all the components of language system such as pragmatic, semantic, sociolinguistic, psycholinguistic, lexical (vocabulary or nominal), syntactic, morphological, and phonologic-phonetic ones.

Threat combines features of directive and commissive: directive constituent is presented in speaker's perlocutive aim to make the addressee do a

certain action and commissive constituent – in overted in proposition liability of speaker to do future action that can lead to adverse consequences for speaker. The communicant who realizes this SA is in a better position, that is why it is he/she who puts threat into life.

The SA hybrid nature is based on the felicity rules specificity [8, p. 175] – preparatory, propositional, sincerity, perlocutionary, essential. Felicity rules make special cognitive-pragmatic space which is created by: the sender of the SA and its addressee, circumstances, relationship between communicants, their personal practical aims and communicative intentions, their social status and roles, distribution of communicative roles, time and place of the communicative act. Perlocution of the SA is very important from the point of view of its successful realization. In nonsuccessful threatening SA the sender can not force the addressee to do the necessary for him act because the addressee can have some reasons for disobedience.

The preparative rule characterizes the situation of SA and reasons that force speaker to express the threat:

- 1) speaker is under the circumstances that condition future addressee's action-1;
- 2) speaker thinks that addressee can do action-1;
- 3) speaker is interested in action-1;
- 4) addressee doesn't want to do action-1 because of some reason;
- 5) there is an opportunity for speaker to make addressee to do action-1 by threatening;
- 6) future speaker's action-2 contradicts addressee's interests;
- 7) speaker can do future action-2;
- 8) it is not obvious for both of them that addressee will do action-1 under other circumstances;
- 9) it is not obvious for both of them that speaker will do action-2 under other circumstances.

The rules 1), 2), and 8) are essential for directive SA; rules 7) and 9) – for commissive SA; rules 3), 4), 5) and 6) are specific for threatening SA.

Prepositional rule of threatening SA lies in the fact that speaker expresses prepositional meaning. Two predicates are distinctive for it – future action-1 of addressee (directive) and future action-2 of speaker (commissive).

Sincerity rule of threat is true speaker's wish for addressee to do action-1 that binds threat with directive type. The speaker's wish to do action-2 him/herself in future (that is applied to commissive type) is facultative. Psychological basis of threat lies in speaker's intensification of wish for addressee to do action-1 in speaker's interests. Categorical wish leads to the exaggerated speaker's activity as for the means of implementation of this wish, achievement of his/her aim. That is why threatening SA has usually concomitant illocutionary force of emotivity. Emotions that accompany threat are negative. The indicators of negative emotions are expressive lexis, interjections, semantic and syntactic reiterations, ellipsis, anacoluthons, aposiopesis etc.

Threat is usually accompanied by non-verbal signals – kinesic (gesticulation and facial expression), proxemic (speaker's approaching to the addressee), prosodic (rise or decrease of tone, specific intonation and rhythm), that expresses consistent emotions of speaker:

You just proved my point. You're a con and that's all you'll ever be.

(Sucre makes a threatening gesture to Hector, at which he scoffs and leaves.)

Perlocutive rule of threatening SA has also a hybrid nature: speaker is on the point to make the addressee to do action-1 (directive) firstly, to make the addressee believe that he/she will really do action-2 secondly (commissive) if the addresser will not do action-1. Between two actions there is correlation of condition – speaker will do action-2 only on condition that addressee will do action-1 and vice versa – if the addressee does action-1 speaker will not do action-2. This convention of threat characterizes its essential condition as being hybrid SA.

The threat can be expressed in two utterances – with verbs in the imperative form and in future tense. These forms demonstrate potential consequences of disobedience that display logic-semantic structure of threatening SA (notification of addressee about future action (that contradicts his/her interests) that have to correct addressee's behavior in an appropriate way for speaker [1, p. 736].

(Police Officers are stationed behind their vehicles, pointing guns at the bank entrance)

Police Officer: Put down your weapon!

(Michael pulls another gun from its holster, raises both hands into the air and drops them).

There is a realization of threatening SA in this discursive fragment. Police officers implement directive SA *Put down your weapon!*, commissive component *If you do not put your weapon down, we will shoot!* is implicated and developed by non-verbal means (police officers turn gun on the entrance of the bank). In this fragment we can speak about facility SA, as perlocutive aim was achieved – Michael gave up.

As E.G. Papovyants notes, for understanding of SA a correct interpretation of its illocutionary force is needed. Thus illocutionary force interacts with proposition which is characterized by rules of truth and SA is characterized by facility rules. It is important to use facility rules to realize speaker's intention and to occur the illocutionary act [5, p. 211].

According to L.R. Bezugla and D. Wunderlich, we differentiate the concept of facility and successful SA [1, p. 103] and believe that addresser's understanding of speaker's illocutionary aim is important for facility of SA. In the case when speech act is realized and illocutionary act is failed, we speak about non-facility SA. At the same time, a facility SA can be successful (perlocutionary aim was achieved and the addressee does the necessary action for speaker) and non-successful (perlocutionary aim was not achieved and the addressee does not do the necessary action for speaker):

POPE: Next time you bad mouth me in front of my superiors, there are going to be serious consequences. Do I make myself clear, Captain?

BELLICK: Yes Sir.

POPE: Good...

This example demonstrates that perlocutive aim was not achieved, the addressee understands that the speaker has all the opportunities to damage him in the case of disobedience. That is why he decides to agree.

In the non-successful act the speaker can't make the addressee do necessary act for him/her as the

addressee can have some reasons for disobedience. For example the addressee can understand that speaker is unable to fulfill the threat because of some reasons that vary depending on the situation:

T-Bag (warningly): Easy, now.

Tweener: No, no, you think you're gettin' up in this, you got another think comin', you homo.

T-Bag: You got a foul mouth, you know that?

Tweener: Yeah, I do. And you come near me again, I'm gonna kill you!

T-Bag (amused, in disbelief): Well, then, you're just gonna have to, little man.

(Tweener goes to walk away, T-Bag is laughing, very amused.)

33 percent of all perlocutive acts of our research are non-felicitous. According to our results the reasons of non-felicitous perlocutive threatening act can be:

1) physical or psychological speaker's inability to threaten;

2) the threat is not essential for the addressee:

3) the addressee has information about speaker's bluff;

4) the addressee has information that the speaker will be unable to threaten though he doesn't know about it.

Thereby cognitive-pragmatic approach to the analysis of threatening SA made it possible to establish its place in the SA system, to substantiate its hybrid nature and to differentiate the concept of felicitous and non-felicitous threatening SA.

As perspectives of this research we can name the establishment of cognitive-pragmatic characteristics of directive and commissive components of hybrid threatening SA and detection of structural models of its expression by means of the English language.

LITERATURE

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Буренко Т.М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI-XXI століть : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Буренко Тетяна Миколаївна. – Х., 2008. – 20 с.
3. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В.И. Карабан – К. : Вищ. школа, 1989. – 131 с.
4. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22–131.
5. Паповянец Э.Г. Перлокутивная функция речевого акта угрозы / Э.Г. Паповянец // Ювілейні четверті Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : матеріали міжнар. наук.-метод. конф. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – С. 210–212.
6. Почепцов Г.Г. Прагматический аспекти изучения предложения (к построению теории прагматического синтаксиса) / Г.Г. Почепцов // Иностр. языки в школе. – 1975. – № 6. – С. 15–25.
7. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А.М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с.
8. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194.
9. Шелингер Т.Н. Нетрадиционно выделяемые коммуникативные единицы современного английского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Т. Н. Шелингер. – Л. : ВАС, 1986. – 16 с.
10. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin. – Oxford : Clarendon Press, 1962. – 166 p.
11. Pérez Hernández L. Illokution and Cognition: A Constructional Approach / L. Pérez Hernández. – Universidad de la Rioja : Servicio de Publicaciones, 2001. – 366 p.
12. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / D. Wunderlich. – Fr/ M. : Suhrkamp, 1976. – 416 S.

УДК 811.111'42

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ НЕВВІЧЛИВОСТІ

О.М. Петренко (Харків)

Статтю присвячено дослідженню функціональних типів неввічливості. Виділено мотиви та цілі, що їх переслідують мовці, вдаючись до неввічливості під час спілкування. Особлива увага приділяється інструментальності зазначеного явища.

Ключові слова: агресія, емоційна/примусова/розважальна неввічливість, інструментальна неввічливість, обличчя.

Петренко Е.Н. Функциональные типы невежливости. Статья посвящена исследованию функциональных типов невежливости. Установлены мотивы и цели, преследуемые говорящим, прибегающим к невежливости во время общения. Особое внимание уделяется инструментальности указанного явления.

Ключевые слова: агрессия, эмоциональная/принудительная/развлекательная невежливость, инструментальная невежливость, лицо.

Petrenko O.M. Functional types of impoliteness. The article focuses on the studying of functional types of impoliteness. It singles out motives and aims of a speaker using impoliteness in interaction. Special attention is paid to the instrumentality of the mentioned phenomenon.

Key words: aggression, affective/coercive/entertaining impoliteness, instrumental impoliteness, face.

Стаття присвячена важливій та актуальній проблемі принципів комунікації, зокрема принципу неввічливості. Метою даної статті є дослідити функції неввічливості. Під неввічливістю ми розуміємо негативну установку по відношенню до певних типів поведінки, що мають місце у конкретних контекстах. Вона спирається на очікування, інтенції комунікантів та/або соціальний контекст ситуації неввічливості. Ситуативна поведінка адресанта вважається неввічливою, тобто розцінюється негативно, коли виникає конфлікт між очікуваннями/побажаннями адресата щодо певних вчинків і тим, яким чином він їх сприймає.

В якості об'єкта аналізу ми зосередимося на неввічливості, яку Л. Бібе називає інструментальною, тобто такою, що "служує певній меті" [1, с. 154]. За даними наукової літератури відомі декілька спроб визначити функції інструментальної неввічливості. Зокрема, Г. Каспер, розглядаючи лінгвальну неввічливість як один з проявів грубості, запропонувала три типи навмисної грубості: (1) грубість через брак контролю, (2) стратегічна

грубість та (3) іронічна грубість. Л. Бібе стверджує, що існує дві основні функції неввічливості: (1) з метою отримання влади та (2) задля вираження негативних почуттів. Хоча Г. Каспер у своїх роздумах про неввічливість і згадує про жартівливість та солідарність [6, с. 211], проте ані вона, ані Л. Бібе не зупиняються у своїх роботах на позитивній функції неввічливої поведінки.

Різновидами інструментальної неввічливості є емоційна, примусова та розважальна неввічливість. Варто зазначити, що на нашу думку, жоден зі згаданих типів неввічливості не виключає ймовірності одночасного існування іншого.

В одних із перших досліджень агресії Дж. Доллард та його колеги з Йельського університету розуміли неввічливу форму поведінки як роздратовану реакцію на розчарування та/або провокацію [4]. Проте, в якості пояснення всіх типів агресії зазначена гіпотеза є надто спрощеною. Зрештою, це просто біологічна, рефлексивна теорія емоцій – людина переживає емоції, зокрема, злість, у відповідь на розчарування та дає їм вихід у вигляді

агресії. Емоційні стани зазнають когнітивної оцінки, тобто аналізу, яким чином людина розуміє, що сталося, чому це відбулось, якою сердитою вона себе почуває, яким може бути план подальших дій і т.п. Причиною агресії може бути певна фрустрація, або ж подібна поведінка може бути викликана переслідуванням певної мети.

Подібні аргументи можна застосувати до **емоційної неввічливості**. У деяких випадках вона є більш інструментальною, в інших – більш імпульсивною та рефлекторною. Проте продукування агресивного мовлення ніколи не буває настільки рефлекторним, аби можна було “пропустити” процес когнітивної оцінки. На думку Г. Каспер, емоційна неввічливість спричиняє невимусене вираження емоцій, зокрема, в ситуаціях, коли це є забороненим [6, с. 10–209], адже існують етикетні норми емоційних виявів у певних ситуаціях. Але емоційна неввічливість може бути набагато більш інструментальною, аніж пропонує Г. Каспер. Прикладом емоційної неввічливості може стати уривок записаного на автовідповідач повідомлення актора Алека Болдуїна для своєї доньки, яка вкотре не відповідає на його дзвінки:

“...you have insulted me for the last time. You don't even have the brains or the decency as a human being... You've made me feel like a fool over and over again... So you'd better be ready to meet with me... I'm gonna let you know ... what a rude little pig you really are” [11].

Найбільш тісно пов'язаною з емоцією злості є лайка (cursing): “злість можна розглядати як таку, що існує впродовж континууму від рефлекторних та автоматичних реакцій до стратегічних та контрольованих виразів” [5, с. 55]. Детально розробляючи форми вербальної агресії, Т. Джей наголошує на тому, що вербальна агресія слугує більш, ніж одній меті. У більшості випадків вона приймає одну з двох форм: ворожу агресію або інструментальну агресію. У випадку ворожої вербальної агресії метою лайки є завдання шкоди людині, яка образила мовця або ж зашкодила самоповазі мовця. За інструментальної вербальної агресії метою лайки є отримання відплати за допомогою

використання агресивного мовлення. Ворожа та інструментальна лайка є стратегічними, а не автоматичними (рефлексивними) [5, с. 57]. Ключовим моментом є те, що лайка використовується через переслідування певної мети. Цілеспрямована злість є стратегічною, інструментальною емоційною неввічливістю. Одним із випадків цілеспрямованого використання злості Т. Джей вбачає у відплаті, що є суттю лихослів'я, лаяння та ображення [5, с. 106]. Отже, емоційна неввічливість є цілеспрямованим виявом підвищених емоцій, зазвичай злості або гніву, причому метою є звинуватити адресата за спричинення негативного емоційного стану. Чим менш цілеспрямованою є емоційна неввічливість, тим вона є менш інструментальною.

Примусова неввічливість має на меті реорганізацію цінностей між мовцем та слухачем таким чином, що мовець має з цього користь або ж його переваги підкріплюються чи захищаються. Така неввічливість передбачає примусову дію не в інтересах адресата й таким чином спричиняє обмеження його свободи дій та конфлікт інтересів. Дж. Тедеші та Р. Фелсоном вважають, що примусова дія – це дія, яка відбувається з інтенцією зашкодити іншій людині або примусити до поступливості чи згоди. Учасник спілкування, який вдається до примусових дій, очікує, що його поведінка або зашкодить його співбесіднику, або призведе до згоди. Насправді, існує багато цінностей або цілей, які переслідуються під час примусових дій. Наприклад, мовець може виправдовувати шкоду, завдану ним слухачу, вважаючи, що це є справедливим. Або ж мовець може вважати покірливість співрозмовника виправданою через те, що це, на його думку, викличе відчутні переваги [10, с. 168]. Шкода, завдана адресатові може призвести до “зменшення його влади або зниження його статусу” [10, с. 171]. На думку Л. Бібе, примусова неввічливість пов'язана з функцією отримання влади. Дослідниця стверджує, що застосування грубості задля отримання влади має на меті наступне:

(1) бажання здаватись вищим за статусом (передбачає образливе ставлення, різкі зауваження, грубі відповіді);

(2) намір отримати вплив над перебігом подій, змусити когось іншого щось зробити або самому уникнути виконання цієї дії (виражається за допомогою сарказму, нав'язливої ввічливості, яку мовець використовує, аби змусити співрозмовника щось зробити або лишити його у спокої);

(3) інтенцію зайняти лідируючі позиції у розмові, тобто керувати спілкуванням: вимусити адресата говорити, припинити розмовляти та ін. (застосовуються такі слова, як “shush!”, грубі перебивання) [1, с. 150–163].

У кожній із вищезазначених цілей можна простежити певний зв'язок з негативним обличчям П. Браун та С. Левінсона, яке є центральним поняттям у теорії неввічливості – “прагненням до свободи дій та свободи від нав'язування” [3, с. 61].

Крім того, за нашими даними примусова неввічливість зустрічається у ситуаціях спілкування різних за статусом та ситуативною “владою” співрозмовників. Учасник спілкування, у якого більше влади, має більше свободи бути неввічливим, оскільки він може (а) зменшити здатність співбесідника застосувати неввічливість у відповідь та (б) погрозити більш суворою відплатою у випадку, якщо співбесідник, врешті решт, відважиться бути неввічливим навзаєм. Наприклад, під час спілкування поліцейського із водієм таксі, який порушив правила дорожнього руху, перший задля того, щоб продемонструвати свій вищий соціальний статус, а також змусити порушника до покори, вдається до примусової неввічливості:

“... Which lie are you telling me? ... You want to argue with me or you want to go to jail? I'll stick your stinking ass in jail right now... Look at my name and remember it” [12].

Звичайно, примусову неввічливість можна помітити й у ситуаціях з симетричними соціальними статусами мовців. У такому випадку неввічливість застосовується задля отримання ситуативної влади.

Проте влада є не єдиним фактором, який впливає на використання примусової неввічливості. У той час, як примусова неввічливість може бути інструментальним способом досягнення реоргані-

зації цінностей, вона сама по собі може дорого коштувати. Насправді, примусова неввічливість є ризикованою, оскільки у разі швидкого досягнення вигідної для мовця переорієнтації цінностей, у подальшому він може зазнати значних “збитків”. Саме тому, примусова неввічливість більш вірогідна для асиметричних контекстів, де відключаючий ризик відплати є меншим. За примусової неввічливості існує також ризик втручання третьої сторони. З іншого боку, таку поведінку можна розглядати як крок на випередження з метою мінімізування можливих ризиків у майбутньому.

Ще одним різновидом неввічливості може бути **розважальна**, тобто така, що передбачає розвагу за рахунок адресата, причому останній не завжди усвідомлює неввічливість. Важливим є той факт, що інші, окрім адресата, розуміють можливі наслідки неввічливості для адресата. Інакше неввічливість не була б розважальною.

Чому саме неввічливість буває розважальною? Подібний тип поведінки є завжди неприємним, люди зазнають шкоди або відчувають злість. Здається, що розвага не вписується у цю картину. Проте ключовим моментом є те, що під час бесіди співрозмовники фокусуються на дуже чітко визначеному інтерактивному фреймі: зазвичай це один фрейм, що включає пару – мовця та слухача. Розважання досягається у процесі символічного скривдження особи та її соціальних прав (пор.: захоплення від гладіаторських боїв та інших брутальних практик). Сьогодні вербальне насильство та жорстокість найчастіше зустрічаються у телевізійному дискурсі. Навіть документальні фільми, комедії й так звані сіт-коми перенасичені випадками неввічливості та вербальної агресії.

В якості прикладу розважальної неввічливості можна навести письмову скаргу незадоволеного клієнта телекомпанії “NTL”. Розпочинаючись зі слів “Dear Cretins...”, клієнт скаржить на погане обслуговування:

“When your technician did not arrive, I spent another 57 minutes listening to your infuriating hold music, and even more annoying Scottish robot woman telling me to look at you helpful

website.... HOW?” та закінчує свій лист слівом *“Have a nice day – may it be the last day in your miserable short life, you irritatingly incompetent and infuriatingly unhelpful bunch of twats”* [13].

Судячи із відгуків, що їх залишили читачі сайту (“LOL”, “Great choose of words. Really amusing read...”, “Nothing more entertaining than overdone criticism” etc.), на якому було розміщено скаргу, автор вищенаведених слів досяг своєї мети розважити інтернет-користувачів.

Спробуймо більш детально простежити зв’язок між невічливим спілкуванням та розвагою. Ми вважаємо, що існує п’ять першопричин задоволення, яке може бути спричиненим розважальною невічливістю:

1. *Емоційне задоволення.* Спостереження за невічливістю викликає у спостерігача схвилювання, і такий стан може приносити задоволення. Як зазначає С. Майерс, досліджуючи ток-шоу, “глибоке схвилювання або збудження міститься у потенційному насильстві чи жорстокості” [8, с. 183]. Іншими словами, не потрібний справжній кулачний бій, аби викликати схвилювання, достатньо простого натяку на нього.
2. *Естетичне задоволення.* За винятком обговорення добродушних жартів, мало уваги приділялось соціально негативному використанню вербальної креативності. Фактично, більшості випадків невічливості притаманна креативність, не в останню чергу через її зазвичай суперницький характер: якщо на одного з учасників спілкування нападають (вербально), то він, у свою чергу, відповідає у тому ж дусі або навіть сильніше. Задля вчинення “сильнішого” нападу необхідні креативні навички.
3. *Вуйаристичне (споглядальне) задоволення.* Споглядання за тим, як люди реагують на невічливість, часто має наслідком публічне викриття власного Я, особливо тих його аспектів, що є емоційно чутливими, і це може призвести до вуйаристичного задоволення. Як стверджують К. Річардсон та У. Майнхоф, ток-шоу “торгують людськими слабкостями заради вуйари-

стичного задоволення” [9, с. 132].

4. *Втіха від почуття самовдоволення та зверхності.* У теоріях зверхності, сформульованих в рамках теорії гумору, стверджується, що існує саморефлексивне задоволення від спостереження, як хтось інший перебуває у гіршому становищі [2].

5. *Задоволення від почуття безпеки.* Лукрецій розуміє це наступним чином:

It is pleasant, when on the great sea the winds are agitating the waters,
to look from the land on another’s great struggle;
not because it is a delectable joy that anyone be distressed,
but because it is pleasant to see what ill you yourself are free from. [7, Book II, 1-4].

Підводячи підсумки, зазначимо, що у даній статті ми розглянули три ключові функціональні типи невічливості: емоційну, примусову та розважальну. Емоційна невічливість може передбачати просто невимушене вираження емоцій у ситуації, в якій це не вважається нормальним та є забороненим. Проте більш інструментальний варіант такої поведінки має на меті цілеспрямований вияв підвищених емоцій, зазвичай, злості, з тим, що саме той, кому адресовані ці емоції, звинувачується у спричиненні такого негативного емоційного стану мовця. Метою примусової невічливості є реорганізація цінностей між мовцем та слухачем таким чином, що мовець отримує з цього користь або ж його поточні переваги підкріплюються чи захищаються. Розважальна невічливість передбачає отримання задоволення за рахунок співрозмовника, якому призначається невічливість, та є певною мірою експлуаторською; зокрема, існують п’ять причин задоволення, що їх спричиняє розважальна невічливість: емоційне, естетичне, вуйаристичне задоволення, втіха від почуття самовдоволення та зверхності, задоволення від почуття безпеки.

Перспектива подальших досліджень вбачається у розробці парадигми мовленнєвих стратегій реалізації описаних у даній статті типів невічливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beebe L. Polite fictions: Instrumental rudeness as pragmatic competence / L. Beebe. // J.E. Alatis, C.A. Straehle, B. Gallenberger, M. Ronkin (eds.) *Linguistics and the Education of Language Teachers: Ethnolinguistic, Psycholinguistics and Sociolinguistics Aspects*. Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics. – Georgetown: Georgetown University Press, 1995. – P. 68-154.
2. Bergson H. *Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic* / H. Bergson. – London: Macmillan, 1911. – 200 p.
3. Brown P. *Politeness: Some Universals in Language Usage* / P. Brown, S. Levinson. – L., NY., etc. : CUP, 1987.
4. Dollard J. *Frustration and Aggression* / J. Dollard, L. Doob, N. Miller, O. Hobart Mowrer, R. Sears. – New Haven, CT : Yale University Press, 1939.
5. Jay T. *Cursing in America: a Psycholinguistic Study of Dirty Language in the Courts, in the Movies, in the Schoolyards and on the Streets* / T. Jay. – Philadelphia: John Benjamins, 1992.
6. Kasper G. *Linguistic Politeness: Current research issues* / G. Kasper // *Journal of Pragmatics*. – 1990. – № 14 (2). – P. 193-218.
7. Lucretius T. *De Rerum Natura* / T. Lucretius. – Oxford University Press, 1947.
8. Myers G. “I’m out of it; you guys argue”: Making an issue of it on the Jerry Springer Show / G. Myers // *Television Talk Shows: Discourse, Performance, Spectacle*. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum, 2001. – P. 91-173.
9. Richardson K. *Worlds in Common? Television Discourse in a Changing Europe* / K. Richardson, U. Meinhof. – London: Routledge, 1999.
10. Tedeshi J. *Violence, Aggression and Coercive Actions* / J. Tedeshi, R. Felson. – Washington DC: American Psychological Association, 1994.
11. <http://www.tnz.com/2007/04/22/alecs-threatening-message/>
12. <http://www.chron.com/default/article/Cabdriver-accuses-officer-of-tirade-With-audio-1984364.php>.
13. <http://www.derbyripe.co.uk/ntl.htm>

УДК 811.111'42

**ВПЛИВ ПАРАМЕТРІВ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ
НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЇ НЕЗГОДИ
(на матеріалі англомовного кінодискурсу)**

О.В. Рыбакова (Харків)

У статті подані результати аналізу комунікативної стратегії незгоди в англомовному кінодискурсі. Стратегія незгоди визначається як висловлення оцінки певної сутності, властивості / дії чи ситуації, яка розходиться з оцінкою співбесідника. Доводиться, що розходження в оцінці може бути наслідком конфліктних стосунків комунікантів, що відбивають різні системи аксіологічних орієнтирів, або словесною грою при гармонічних стосунках. На формування оцінки може впливати різниця в об'ємі інформації стосовно параметрів комунікативної ситуації, яким володіють комуніканти.

Ключові слова: комунікативна стратегія незгоди, комунікативна ситуація, оцінка.

Рыбакова Е.В. Влияние параметров коммуникативной ситуации на реализацию стратегии несогласия (на материале англоязычного кинодискурса). В статье представлены результаты анализа коммуникативной стратегии несогласия в англоязычном кинодискурсе. Стратегия несогласия определяется как выражение оценки определенной сущности, свойства / действия или ситуации, которая расходится с оценкой собеседника. Оказывается, что расхождение в оценке может быть следствием конфликтных отношений коммуникантов, отражающих различные системы аксиологических ориентиров, или словесной игрой при гармоничных отношениях. На формирование оценки может влиять разница в объеме информации относительно параметров коммуникативной ситуации, которым обладают коммуниканты.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия несогласия, коммуникативная ситуация, оценка.

Rybakova O.V. The impact of the communicative situation parameters on realisation of the strategy of disagreement (based on the English cinema discourse). The article presents the results of the analysis of the communication strategy of disagreement in the English cinema discourse. The strategy of disagreement is determined as an expression of difference in the assessment of entities, properties / actions or situations by the interlocutors. It turns out that the difference of assessments may be due to conflicting relations between the interlocutors as a result of different axiological grounds of assessment, or it may be pure play on words in a harmonious relationship. The formation of the assessment may be influenced by the difference in the amount of the information concerning the communicative situation parameters possessed by the interlocutors.

Key words: communication strategy of disagreement, communicative situation, assessment.

Мета статті полягає у виявленні й описі параметрів комунікативної ситуації, що впливають на реалізацію стратегії незгоди в англомовному кінодискурсі.

Актуальність теми обумовлена необхідністю вивчення конфліктних комунікативних ситуацій з метою гармонізації комунікації й зняття комунікативних конфліктів.

Об'єктом дослідження є мовленнєво-поведінкові акти, в яких мають місце висловлення незгоди, а предметом – параметри комунікатив-

ної ситуації, що впливають на інтерпретацію висловлень незгоди.

Новизна статті полягає в тому, що висловлення незгоди ще не розглядалися в комунікативно-когнітивному ракурсі як вияв конфліктної комунікативної стратегії з урахуванням усіх параметрів ситуації комунікації, які впливають на інтерпретацію змісту висловлень.

Матеріалом статті слугують 35 фрагментів, вилучених із 10 скриптів англомовного кінодискурсу, що ілюструють комунікативні акти незгоди

в гендерно гетерогенних парах.

Згідно з 8 опрацьованими тлумачними словниками [6-13], поняття DISAGREEMENT / НЕЗГОДА визначається як розбіжність думок по відношенню до певних фактів, дій чи ситуації в цілому. Наприклад: a situation where people have different opinions about something and often argue (ситуація, коли люди мають різні погляди з приводу чогось та часто сперечаються) [11]; a failure or refusal to agree (неспроможність чи відмова згоди) [7].

У чотирьох словниках [7; 8; 10; 12] DISAGREEMENT / НЕЗГОДА тлумачиться як абстрактне поняття несхожості. Наприклад: lack of agreement; diversity; unlikeness: a disagreement of colors (нестача згоди; розбіжність, несхожість; несумісність кольорів) [8].

У трьох словниках [7; 8; 10] тлумачення цього поняття зводять до сварки: a quarrel.

Для нашого дослідження, спрямованого на вивчення комунікативних актів незгоди, актуальним є найбільш поширене визначення поняття DISAGREEMENT / НЕЗГОДА, а саме – *розходження в думках стосовно певної сутності, властивості / дії чи ситуації*.

Комунікативний акт розуміємо як метаструктуру, що охоплює мовленнєвий акт адресанта, аудитивний акт адресата і комунікативну ситуацію в цілому [1, с. 121-122].

Комунікативну ситуацію тлумачимо як поєднання різноманітних соціальних параметрів (статусно-рольові відношення, місце, обставини спілкування, соціально-культурне середовище, рівень формальності/неформальності, контактності/дистантності спілкування) і психологічних характеристик учасників комунікативного акту (ступінь знайомства, емоційний, психологічний, фізичний стан в момент спілкування, ставлення один до одного та до предмету спілкування, наміри, мотиви, мета спілкування), які впливають на процеси інтерпретації мовних форм [2, с. 150].

У структурному аспекті комунікативний акт складається з комунікативних ходів: ініціальних та респонсивних. Комунікативний хід є мінімально значущою функціонально-структурною одиницею

(вербальною або невербальною дією одного з комунікантів), що розвиває комунікативну взаємодію, просуває її до досягнення комунікативної цілі [4, с. 69; 5, с. 6]. Ініціальний хід відкриває комунікативну взаємодію й спонукає одного з комунікантів до дій у мовленнєвому акті, у нашому випадку, до висловлення незгоди, а респонсивний хід є реакцією на ініціальний хід. Власне респонсивний хід і містить висловлення незгоди. Комунікативний хід може реалізуватися на базі одного або більше висловлень.

В рамках комунікативно-когнітивного підходу висловлення незгоди розглядаємо як втілення комунікативної стратегії незгоди. Комунікативну стратегію розуміємо за І.Є. Фроловою як *комунікативний намір* мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань; *оцінювання наміру* як адекватного досягненню бажаних соціально значущих цілей спілкування в його конкретний момент; *реалізацію наміру* вербальними засобами і *осмислення* цієї реалізації усіма суб'єктами дискурсу. Спільно сконструйований смисл – конструкт дискурсу – відбиває інтерактивну природу дискурсивної стратегії; зіставлення цього смислу з системою норм і цінностей національно-мовного колективу визначає її соціальну характеристику [3, с. 107].

Стратегія незгоди відноситься до конфронтаційних стратегій, оскільки комунікативний намір мовця тут полягає у *висловленні думки стосовно певної сутності, властивості / дії чи ситуації, яка розходиться з думкою співбесідника*. Власна думка формується на основі операції оцінювання: комуніканти по-різному оцінюють певну сутність / властивість / дію / ситуацію й відтак виникає певний конфлікт поглядів стосовно одного і того самого об'єкта оцінки.

Щодо соціальних параметрів, які впливають на реалізацію стратегії незгоди, вони визначаються побутовою сферою комунікації, що передбачає місце, обставини й адресатно-адресатні конфігурації з низьким або нульовим ступенем формальності, контактність й особистісну орієнтованість спілку-

вання. Відтак соціальні параметри комунікативного акту незгоди слід вважати відносно сталими.

Психологічні параметри варіюють від ситуації до ситуації й їх конфігурація в кожному конкретному випадку значно впливає як на формування мотивів та мети комунікації, так і на інтерпретацію висловлень комунікантів.

За нашими підрахунками із 35 комунікативних актів незгоди, виявлених в 10 англomовних кінофільмах, 22 відбуваються між чоловіком та жінкою. Відповідно, найчастіше комунікативна стратегія незгоди реалізується в гендерно гетерогенних парах.

Мінімальна кількість ходів у комунікативному акті незгоди між чоловіком та жінкою дорівнює 2-м, а максимальна – 8-ми вербальним діям. Згідно з результатами аналізу, чоловікові належить 7 ініціальних та 14 респонсивних ходів, а жінці – 14 ініціальних та 7 респонсивних ходів. Відтак, чоловіки вдвічі частіше висловлюють незгоду з думкою жінки.

Власне висловлення незгоди в гетерогенних парах є вершиною айсбергу, який приховує найрізноманітніші глибинні когнітивні процеси, що викликають розбіжність в оцінці тієї чи іншої сутності/ситуації.

В залежності від конфігурації психологічних параметрів комунікативного акту вербальний акт незгоди може відбивати реальний конфлікт інтересів комунікантів, а може слугувати своєрідною словесною грою, прикриттям гармонії інтересів учасників комунікації. Наприклад:

[A noncommittal nod from Kate. Then Jack notices her look over at the pianist, drawn in by the music]
JACK: *You want to dance?*

[A puzzled look from Kate. There's nobody else dancing. There isn't even much room to dance]
KATE: *I don't think there's dancing here, Jack.*
[Jack gets up and holds out a hand] JACK: *Sure there is...* (Family Man)

Наведений комунікативний акт незгоди містить два ходи. Учасники комунікації, дружина і чоловік, перебувають в романтичній обстановці ресторану, де грає жива музика. Чоловік, помічаючи захоп-

лення дружини музикою, запрошує її до танцю. Проте, вона відповідає, що тут навряд чи танцюють *I don't think there's dancing here, Jack*. Висловлення жінки ініціює реакцію незгоди, що включає вербальну (*Sure there is*) і невербальну дію чоловіка (*Jack gets up and holds out a hand*). У розглянутому випадку розходження в оцінці можливого сценарію поведінки в ситуації комунікації (варто чи не варто їм танцювати) не містить конфлікту інтересів. Обоє налаштовані на приємне спілкування. Незгода чоловіка спрямована на те, щоб зробити приємне дружині, створити романтичну атмосферу за допомогою танцю.

У випадку наявності конфлікту інтересів учасників комунікації причиною реакції незгоди стає психологічний стан продуцента висловлення незгоди в момент спілкування, наслідком якого є розбіжність в оцінці ситуації. Наприклад:

BRUCE: *Come on Grace, lighten up. Tomorrow's Saturday. The office is throwing me a party here, for getting anchor. Let's enjoy the ride for a while. We're just starting to have some fun.*

GRACE: *No, you're just starting to have fun.* (Bruce Almighty)

Цей комунікативний акт незгоди, як і попередній, складається з двох комунікативних ходів. Учасниками акту є чоловік та жінка, які знаходяться в інтимних стосунках. Грейс не задоволена стосунками, оскільки вони не набувають розвитку й Брюс відмовляється від серйозної розмови з цього приводу. Ініціальний хід, що спричиняє реакцію незгоди, належить чоловікові й становить собою оцінне твердження *We're just starting to have some fun* (Ми якраз починаємо веселитися). Продуцентом висловлення незгоди є жінка. Незгода виражена заперечним реченням, у якому мовець виключає себе із числа референтів, позначених займенником *we* (я і ти), вживаючи займенник *you* (ти), що відсилає лише до чоловіка. Відтак, жінка здійснює протилежну оцінку ситуації: веселяться не вони удвох, веселиться лише Брюс. Відповідно, причиною незгоди стають саме стосунки комунікантів й ставлення один до одного в момент комунікації, а розбіжність оцінки ситу-

ації є лише вербальним виявом невдоволення жінки станом речей.

Разом з тим, зафіксовані й комунікативні акти незгоди, де причиною конфліктного спілкування є різні системи аксіологічних орієнтирів (цінностей і норм) комунікантів, які є підставою для розбіжностей в оцінці сутності / ситуації, що відбивається і на характері стосунків й психологічному стані комунікантів в момент спілкування. Наприклад:

KATE [cutting him off]: *I can't believe you want to move back into the city. **I thought the reason we left was because we didn't want to raise the kids here?***

JACK: *No, this is the center of the universe. If I were living in Roman times, I would live in Rome, where else? Today, America is the Roman Empire and New York is Rome itself.* (Family Man)

Наведений комунікативний акт незгоди є прикладом гендерно гетерогенного спілкування й складається з двох комунікативних ходів. Причиною незгоди є різна оцінка ситуації, що виникла в подружньому житті комунікантів: вони по-різному оцінюють перспективу переїзду до Нью Йорку з провінціального містечка. Висловлення незгоди належить Джеку й є реакцією на твердження Кейт у формі запитання *I thought the reason we left was because we didn't want to raise the kids here?* (Я думала, що причиною переїзду в провінцію була наша неготовність виховувати дітей у великому місті). Вербально незгода чоловіка представлена запереченням (*No*), яке супроводжується обґрунтуванням точки зору.

Причиною незгоди тут є різні системи аксіологічних орієнтирів мовців: для чоловіка Нью Йорк є, насамперед, центром цивілізації, який таїть безмежні можливості для росту, а для дружини – це великі ризики для її сім'ї.

Ще однією причиною виникнення незгоди є та обставина, що учасники комунікації можуть не мати рівноцінного доступу до всіх параметрів комунікативної ситуації через відсутність певного сенсорного каналу (один із учасників не чує/не бачить тощо того, що інший) або необізнаність з певною інформацією (один з учасників не знає того,

що інший), що впливає на комунікативну взаємодію. Наприклад:

GRACE: *Bruce, we need to talk. I thought we had an understanding...*

[Suddenly, the WHISPERS start again. Bruce looks around, figures it's coming from the restaurant patrons] BRUCE: ***Wow. It's kind of loud in here.*** [Grace looks around the quiet romantic setting] GRACE: ***What are you talking about? It's not loud.*** (Bruce Almighty)

Цей комунікативний акт незгоди має місце в ресторані. Учасниками акту є чоловік і жінка, що перебувають в інтимних стосунках. Висловлення незгоди належить жінці й є реакцією на ініціальне висловлення її партнера: Грейс давно хоче поговорити з Брюсом й прояснити їхні стосунки й не розуміє, чому Брюс відмовляється від розмови, посылаючись на те, що в ресторані дуже шумно. Вона не знає, що Брюс говорить правду: він чує голоси, яких Грейс не чує. Відтак Грейс сприймає й оцінює обстановку комунікативного акту як тиху і романтичну, у той час як Брюсу заважають голоси. Не знаючи справжнього стану речей, Грейс не погоджується з оцінкою обстановки Брюсом, висловленою в ініціальному ході. Ініціальний хід Брюса містить вигук (*Wow*), що передає його емоційний стан, й оцінює твердження (*It's kind of loud in here*). Респонсивний хід Грейс містить два висловлення: вербалізацію обурення за допомогою риторичного запитання *What are you talking about?* й власне висловлення незгоди за допомогою заперечення (*It's not loud*). Відтак, оцінювання обстановки тут є лише приводом для демонстрації конфлікту інтересів.

[Doc waits by the car as Frank and Ana walk toward him. The Toscas wave goodbye from the front step of the mansion. Frank slips the cigar into his top pocket as they climb in]

ANA: ***Why would you trust these people, the way they look at you?***

FRANK: ***They look at me like it's Christmas and I'm Santa Claus***

ANA: ***They looked at us like we're the help.***

FRANK: [kisses her cheek] ***No. They're working for me now.*** (Americam Ganster)

У цьому комунікативному акті, що складається з чотирьох ходів, причиною незгоди стає різне сприйняття Анною і Френком стосунків з їхніми знайомими, сім'єю Тоска. Ініціальне висловлення належить Анні, якій здається, що до її чоловіка ставляться зневажливо. Анна виражає думку імпліцитно за допомогою запитання, а потім, незважаючи на пояснення Френка, експлікує її: їй здається, що їх сприймають як хатню прислугу (*They looked at us like we're the help*). Френк заперечує Анні (*No*) й пояснює свою незгоду: Тоска не можуть розглядати їх як прислугу, бо самі працюють на нього. У даному випадку немає конфлікту інтересів комунікантів, а незгода вирішується поповненням інформації.

Таким чином, комунікативна стратегія незгоди полягає у висловленні думки стосовно певної сутності, властивості / дії чи ситуації, яка розходиться з думкою співбесідника. Думка формується на основі операції оцінювання. Розходження в оцінці може бути наслідком конфліктних стосунків комунікантів, що відбивають різні системи аксіологічних орієнтирів, або словесною грою при гармонічних стосунках. Окрім аксіологічних орієнтирів на формування оцінки впливає нерівноцінність доступу комунікантів до всіх параметрів комунікативної ситуації.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні гендерних особливостей втілення стратегії незгоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 2. Макаров М.Л. Основы теории дис-

курса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с. 3. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 4. Coulthard M. An Introduction to Discourse Analysis / M. Coulthard. – L. : Longman, 1977. – 195 p. 5. Edmondson W.J. On saying you're sorry / W.J. Edmondson // *Conversation* / [ed. by F. Coulthard]. – The Hague : Mouton, 1981. – P. 273-288.

ДЖЕРЕЛА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

6. Cambridge Dictionary Online [Electronic resource]. – Access : <http://dictionary.cambridge.org/>. 7. Dictionary by Farlex [Electronic resource]. – Access : <http://www.thefreedictionary.com/disagreement>. 8. Dictionary.com [Electronic resource]. – Access : <http://dictionary.reference.com/browse/disagreement?s=t>. 9. Longman English Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://www.ldoceonline.com/>. 10. Merriam-Webster [Electronic resource]. – Access : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/disagreement>. 11. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/disagreement>. 12. Oxford Dictionaries [Electronic resource]. – Access : <http://oxforddictionaries.com/definition/disagreement?q=disagreement>. 13. Webster's Online Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://www.websters-online-dictionary.org/>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. American gangster [Electronic resource]. – Access : <http://www.imsdb.com/scripts/American-Gangster.html>. 2. Bruce Almighty [Electronic resource]. – Access : <http://www.imsdb.com/scripts/Bruce-Almighty.html>. 3. Family Man [Electronic resource]. – Access : (<http://www.imsdb.com/scripts/Family-Man-The.html>).

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'371

СРЕДСТВА НОМИНАЦИИ КОНЦЕПТА ЗЕМЛЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: СЕМАНТИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

И.В. Давыденко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье определяются базовые лексемы-реперзентанты концепта ЗЕМЛЯ в английском языке; выявляются имена концепта – лексемы *earth, ground, land* – на основе семантического анализа и исследования частотности употребления данных лексем в речи; проводится этимологический анализ лексем *earth, ground, land* – имен концепта ЗЕМЛЯ, выявляющий феномен полисемии на этапе их образования.

Ключевые слова: имя концепта, концепт, лексема, полисемия, этимология.

Давиденко І.В. Засоби номінації концепту ЗЕМЛЯ в англійській мові: семантико-етимологічний аналіз. У статті визначаються базові лексеми-реперзентанти концепту ЗЕМЛЯ в англійській мові; виявляються імена концепту – лексеми *earth, ground, land* – на основі семантичного аналізу та визначення частотності вживання цих лексем у мовленні; проводиться етимологічний аналіз *earth, ground, land* – імен концепту ЗЕМЛЯ, який надає підґрунтя виявити феномен полісемії на етапі формування лексем, що вивчаються.

Ключові слова: ім'я концепту, концепт, лексема, полісемія, етимологія.

Davydenko I.V. Means of nomination of the concept EARTH / GROUND / LAND in the English language: semantic and etymological analyses. The article determines basic lexemes representing concept EARTH / GROUND / LAND in the English language, and the names of the concept – lexemes *earth, ground, land*. The study is methodologically based on semantic and frequency analyses. The semantic and etymological analyses of lexemes *earth, ground, land* – names of the concept – reveal their polysemantic nature.

Key words: concept, etymology, lexeme, name of the concept, polysemy.

Объектом исследования является концепт ЗЕМЛЯ и способы его языковой репрезентации в английском языке, цель статьи заключается в определении имен концепта ЗЕМЛЯ среди его базовых номинаций – лексем *earth, ground, land* и *soil*, а также в выявлении этимологического слоя концепта ЗЕМЛЯ. Материал почерпнут из толковых и этимологических словарей, тезаурусов современного английского языка и энциклопедий.

Средствами объективации концепта служат единицы различных уровней – слова, словосочетания и фразеологизмы, тексты, что позволяет говорить о наличии так называемых лексических,

фразеологических, текстовых концептов. По мысли З.Д. Поповой и И.А. Стернина, системное описание концепта предполагает характеризацию семантики этих единиц, структурирование “участка языка системы языка, репрезентирующего данный концепт” (семантическое, лексико-семантическое, лексико-грамматическое, синтаксическое поле) [12].

Под лексическим концептом понимают информационную целостность, присутствующую в языковом сознании, воспринимаемую языковой личностью как инвариантное значение ассоциативно-семантического поля и прошедшую означивание,

то есть имеющую **имя, представленное лексической единицей** данного языка [1; 2; 5; 6; 9–12; др.].

Экспликация концепта в речи осуществляется лексическими единицами, хотя **слово представляет концепт не полностью** – оно передает несколько концептуальных признаков с помощью некоторых релевантных значений. Каждое слово репрезентирует лишь часть концептуальных характеристик, имеющих значение для коммуникации [3, с. 35], что подтверждается существованием синонимов, различных дефиниций, обозначений и текстовых описаний одного итого же концепта [4, с. 25–36].

Согласно лексикографическим источникам, концепт ЗЕМЛЯ вербализуется следующими базовыми лексемами: *earth*, *ground*, *land* и *soil* [19–38]. Для выявления среди них имени (имен) концепта ЗЕМЛЯ используем положения о том, что имя концепта должно совпадать с доминантой соответствующего синонимического ряда, отличаться высокой частотностью употребления (учитывая, что частотность лексем зависит от типа дискурса, места общения и участников общения) и максимально покрывать смыслы (ЛСВ) иных лексем – номинаций концепта [12].

Проведенный частотный анализ употребления слов-репрезентантов исследуемого концепта в нашем текстовом корпусе свидетельствует о доминировании лексем *earth* (30,5% – 6100 словоупотреблений), *ground* (33,6% – 6720 словоупотреблений) и *land* (25,8% – 5160 словоупотреблений), в то время как частотность употребления лексемы *soil* на порядок ниже: (10,1% – 2020), что дает возможность предположить наличие трех имен концепта ЗЕМЛЯ – лексем *earth*, *ground*, *land*.

Обобщение отдельных значений базовых лексем *earth*, *ground*, *land* и *soil* по данным словарей [19–38] позволяют выявить следующее: полисемантическая лексема *earth* (n.) в английском языке имеет следующий обобщенный список из 11 ЛСВ:

1. “земля, мир, в котором мы живем, земной шар”: *the greatest poet on earth*; 2. (E., the E.) “Зем-

ля (планета)”: *the Earth goes around the Sun*; 3. “земля, почва, грунт”: *excavation of earth*; 4. “суша”: *the airplane fell to the earth*; 5. “(земной) мир”: *among the things of earth*; 6. “люди (смертные)”: *the earth rejoiced*; 7. “нора”: *to go to earth, to take to earth*; 8. “прах, плоть”: *sinful earth*; 9. “страна”: *this Earth... this England* (Shakespeare); 10. эл. “заземление”: *earth electrode*; 11. *хим.* “земля, земельные элементы”: *rare earths*.

Полисемантическая лексема *ground* (n.) в английском языке имеет следующий обобщенный список из 12 ЛСВ, которые выявлены на основе анализа словарных статей [19–38]:

1. “земля, поверхность земли, суша”: *a narrow slip of ground*; 2. “земля, почва, грунт”: *fertile ground*; 3. “целина”: *to break fresh ground*; 4. “дно моря”: *to touch ground* (коснуться дна); 5. “участок земли”: *whose ground is it?*; 6. pl. “сад, парк, участок земли вокруг дому”: *the mansion has extensive grounds*; 7. “площадка (спортивная, строительная и т.д.)”: *sports ground, building ground*; 8. “полигон, аэродром, плац”: *parade ground, drill ground, training ground*; 9. “территория (страна, местность, область, район)”: *flat ground*; 10. “фон”: *a design of flowers on a white ground*; 11. “основание, причина, мотив”: *to have no ground for suspicion*; 12. “предмет, тема (спора, исследования)”: *debatable ground*.

Полисемант *land* (n.) в английском языке имеет следующий обобщенный список из 8 ЛСВ, которые выявлены на основе анализа словарных статей толковых словарей английского языка [19–38]:

1. “земля, поверхность земли”: *firm land*; 2. “суша, берег”: *to reach land*; 3. “гавань, порт”: *to come to land* (войти в гавань, порт); 4. “страна, территория”: *native land*; 5. “почва”: *clayey land*; 6. “земельный участок”: *a house with some land*; 7. pl. “поместье, земельные владения”: *his lands extend for several miles*; 8. *иномл.* “доходный дом”.

Полисемант *soil* (n.) в английском языке имеет следующий обобщенный список из 2 ЛСВ, которые выявлены на основе анализа словарных статей толковых словарей английского языка [19–38]:

1. “земля, почва, грунт”: *rich soil, poor soil*;
  2. “страна”: *on one’s native soil, a son of the soil*.
- Полученные данные о лексико-семантических

вариантах лексем *earth, ground, land, soil* – номинаций концепта ЗЕМЛЯ представлены в таблице 1.

Таблица 1

Лексико-семантические варианты (ЛСВ) лексем *earth, ground, land, soil* – номинаций концепта ЗЕМЛЯ

ЛСВ лексем	Лексемы			
	<i>earth</i>	<i>ground</i>	<i>land</i>	<i>soil</i>
1. “земля, мир, в котором мы живем, земной шар”	+	–	–	–
2. “Земля (планета)”	+	–	–	–
3. “земля, почва, грунт”	+	+	+	+
4. “суша”	+	+	+	–
5. “(земной) мир”	+	–	–	–
6. “люди (смертные)”	+	–	–	–
7. “нора”	+	–	–	–
8. “прах, плоть”	+	–	–	–
9. “страна”	+	+	+	+
10. “заземление”	+	–	–	–
11. “земля, земельные элементы”	+	–	–	–
12. “целина”	–	+	–	–
13. “дно моря”	–	+	–	–
14. “участок земли”	–	+	+	–
15. “сад, парк, участок земли вокруг дому”	–	+	+	–
16. “площадка (спортивная, строительная и т.д.)”	–	+	–	–
17. “полигон, аэродром, плац”	–	+	–	–
18. “фон”	–	+	–	–
19. “основание, причина, мотив”	–	+	–	–
20. “предмет, тема (спора, исследования)”	–	+	–	–
21. “берег”	–	–	+	–
22. “гавань, порт”	–	–	+	–
23. “доходный дом”	–	–	+	–
ВСЕГО (из 23):	11	12	8	2

Как видно из таблицы 1, наибольшее количество ЛСВ имеют лексемы *earth, ground, land* (11, 12, 8 соответственно), в то время как лексема *soil* представлена двумя ЛСВ.

Полученные данные свидетельствуют, что лексемы *earth, ground, land* демонстрируют наибольшее количество значений, по сравнению с количеством значений лексемы *soil* – их синонима, а также их содержательные объемы покрывают объем лексемы – синонима. Таким образом, име-

нами концепта ЗЕМЛЯ справедливо считать три лексемы – *earth, ground, land*, доминантные с точки зрения частотности и наиболее емкие в семантическом плане.

Следующим этапом исследования концепта ЗЕМЛЯ является выявление его **этимологического слоя**. В структуру концепта, по мысли Ю.С. Степанова, входит все то, что делает его фактом культуры – исходная форма (этимология); сжатая до основных признаков содержания исто-

рия; современные ассоциации; оценки и т.д. [14]. Этимология раскрывает внутреннюю форму слова, “она – есть предыстория, дописьменная история концепта” [14, с. 7]. А.А. Потемня различал внешнюю форму, т.е. членораздельный звук, содержание, объективируемое посредством звука, и внутреннюю форму, или ближайшее этимологическое значение слова, тот способ, каким выражается содержание [13]. Внутренняя форма слова – это осознаваемая говорящим мотивированность значения слова данного языка значением составляющих его морфем или исходных значением того же слова, т.е. образ или идея, положенные в основу номинации и задающие определенный способ построения заключенного в данном слове концепта [8, с. 46]. Между тем, В.Н. Ярцева считает, что внутренняя форма слова – это семантическая и структурная соотнесенность составляющих слово морфем с другими морфемами данного языка [15], способная возникать в представлении говорящих при анализе структуры этого слова [17; 18], а также признак, положенный в основу номинации при образовании нового лексического значения слова. Внутренняя форма слова указывает на причину, по которой данное значение оказалось выраженным именно данным сочетанием звуков [17; 18]. Таким образом, наличие внутренней формы слова означает наличие у данного слова определенного типа деривационно-ассоциативных смыслов.

Внутренняя или исходная форма слова восходит к этимону. Этимон – это восстанавливаемая исходная форма данной единицы языка (корня, слова, фразеологизма), обычно самая ранняя из известных форм [16], в отличие от внутренней формы – фрагмента значения, явленного во внешней форме знака [7].

Согласно этимологическим словарям английского языка [292; 304; 305] в лексеме *earth* (*n.*) выявляются следующие исторические связи: О.Е. *eorpe* “ground, soil, dry land”, “the material world”, from P.Gmc. *ertho* “ground”, from PIE root **er* – “earth, ground”. Исходя из этих данных, суммированных нами в таблице № 2, внутренняя форма лексемы *earth* восходит к протоиндоевропей-

скому существительному **er* со значением “земля, поверхность земли, суша”, который является этимоном, т.е. самой ранней из известных форм.

Таблица 2

Этимология лексемы *earth*

Язык	Лексема	Значение
PIE	<i>*er</i>	“земля, поверхность земли”
P.Gmc.	<i>ertho</i>	“поверхность земли”
О.Е.	<i>eorpe</i>	“земля, поверхность земли”, “материальный мир”

Историческое развитие лексемы *earth* шло по пути приобретения новых значений, которые, по данным этимологических словарей [29; 30], появлялись в различные периоды. Так, например, лексема *earth* вошла в обиход в значении “третья планета от Солнца, Земля” только лишь в 1400 г.

Полученные данные об этимоне лексемы *earth* (“земля, поверхность земли”) и историческом развитии лексемы позволяют определить **внутреннюю форму *earth* (*n.*) – “поверхность земли”**.

В этимологии лексемы *ground* (*n.*) – одного из имен концепта ЗЕМЛЯ по данным этимологических словарей [29; 30] выявляются связи: О.Е. *grund* “bottom, foundation, ground, surface of the earth”, “bottom of the sea”, from P.Gmc. *grundus* “deep place”. Сведения об этимологии лексемы *ground* суммированы нами в таблице № 3.

Таблица 3

Этимология лексемы *ground*

Язык	Лексема	Значение
P.Gmc.	<i>grundus</i>	“глубокое место”
О.Е.	<i>grund</i>	“дно, основание, земля, поверхность земли”

Историческое развитие лексемы *ground* шло по пути приобретения новых значений, которые появлялись в различные периоды [29; 30], например, значение “основание, причина, мотив” впервые зарегистрировано в 1200 г. Исходя из этимологических данных, суммированных в таблице № 3, **внутренней формой** лексемы *ground* является **“земная поверхность (под водой)”**, что восходит

к протогерманскому существительному *grundus* со значением “глубокое место”, который является ее этимологом.

В ЗЕМЛЯ этимологии лексемы *land* (*n.*) – одного из имен концепта по данным этимологических словарей [29; 30] выявляются следующие исторические связи: О.Е. *land, lond* “ground, soil”, “definite portion of the earth’s surface”, “home region of a person or a people”, “territory, marked by political boundaries, country”, from P.Gmc. **landom* “land”, from PIE **lendth* “land, heath”. Сведения об этимологии лексемы *ground* суммированы нами в таблице № 4.

Таблица 4

Этимология лексемы *earth*

Язык	Лексема	Значение
PIE	<i>*lendth</i>	“земля, пустошь, болотистая местность”
P.Gmc.	<i>*landom</i>	“земля”
О.Е.	<i>land, lond</i>	“земля, почва”, “участок земной поверхности”, “родина человека или народа”, “территория, страна”

Полученные данные об этимоне лексемы *land* “земля, пустошь, болотистая местность”) и историческом развитии лексемы позволяют определить внутреннюю форму *land* (*n.*) – “(болотистая) местность, участок земли”.

Средства лексической репрезентации концепта ЗЕМЛЯ в английской языковой картине мира включают базовые лексемы *earth, ground, land* и *soil*, словарные значения которых существенно разнятся. Лексемы *earth, ground, land* демонстрируют наибольшее количество значений (соответственно, 11, 12 и 8) по сравнению с лексемой-синонимом *soil*, имеющей 2 значения. Содержательные объемы существительных *earth, ground, land* включают содержательный объем лексемы – синонима *soil*. Таким образом, три полисемантические лексемы – *earth, ground, land* (доминантные с точки зрения частотности и наиболее емкие в семантическом плане) служат именами концепта ЗЕМЛЯ в английской ЯКМ.

Этимологически лексема *earth* восходит к протоиндоевропейскому глаголу **er* “земля, поверхность земли”, что обуславливает ее внутреннюю форму *earth* (*n.*) – “поверхность земли”. Внутренней формой лексемы *ground* является “земная поверхность (под водой)”, что восходит к протогерманскому существительному *grundus* со значением “глубокое место”, который является ее этимологом. Полученные данные об этимоне лексемы *land* “земля, пустошь, болотистая местность”) позволили определить внутреннюю форму лексемы *land* (*n.*) – “(болотистая) местность, участок земли”.

Сказанное позволяет сделать вывод о полисемантической и частично синонимичной природе лексем *earth, ground, land* – имен концепта ЗЕМЛЯ. Их синонимия прослеживается в общем значении, характерном для этих лексем: “земная поверхность”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 104 с.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. – Изд. 2-е, стер. – С. 35.
4. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова / Н.Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – С. 25–36.
5. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2005. – № 4. – С. 76–83.
6. Воркачев С.Г. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования. – ВолГУ; под общ. ред. проф. С.Г. Воркачева. – Волгоград : ВолГУ, 2007. – 400 с.
7. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С.А. Жаботинская // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – № 928. – 2010. – С. 6–20.
8. Зализняк А.А. Многозначность в языке и способы ее представления / А.А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 672 с.
9. Колесов В.В. Философия русского слова / В.В. Колесов. – СПб. : ЮНА, 2002. – 445 с.
10. Мас-

- лова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие / В.А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 296 с. 11. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика / В.А. Маслова – Мн. : ТетраСистемс, 2005. – 256 с. 12. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с. 13. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – Киев : Сенто, 1993. – 192 с. 14. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с. 15. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с. 16. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс], 2000. – Режим доступа : http://mirslivarej.com/content_bes/cennost-69111.html 17. Внутренняя форма // Большая советская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия. 1969–1978. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/> 18. Внутренняя форма слова // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/> 19. BBC English Dictionary. – London : HarperCollins Publishers, 1993. – 1372 p. 20. COLLINS COBUILD English Language Dictionary. – London : Collins Sons & Co Ltd, 1990. – 1704 p. 21. Oxford Advanced Learner`s Dictionary of Current English / Ed. by J.Crowther. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1428 p. 22. 7th Edition / A.S. Hornby. – London, N.Y. : Oxford University Press, 2005. – 1715 p. 23. Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ldoceonline.com/search/> 24. Longman Dictionary of Contemporary English – Harlow : Pearson Education Ltd., 2000. – 1668 p. 25. Longman Language Activator – Essex, England : Longman Group UK Ltd., 1997. – 1587 p. 26. McMillan English Dictionary for Advanced Learners. International student`s edition. – Oxford : Division of McMillan Publishers Ltd., 2002. – 1692 p. 27. Merriam-Webster Dictionary (MWD) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.merriam-webster.com/> 28. MERRIAM-WEBSTER Collegiate Dictionary, 10th edition. – Massachusetts : Merriam-Webster Inc., 1994. – 1560 p. 29. Online Etymology Dictionary (OED) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/> 30. Oxford Dictionary of English Etymology. – Oxford : OUP, 1992. – 1026 p. 31. Oxford Wordpower Dictionary (OWD). – Oxford University Press, 1998. 746 p. 32. Roget`s Thesaurus of Synonyms and Antonyms. – London – Ramboro, 1988. – 430 p. 33. Synonyms Thesaurus with Antonyms & Definitions (STAD) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.synonym.com/> 34. The Cambridge Encyclopedia / Ed. by D.Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 1334 p. 35. The New Roget`s Thesaurus in Dictionary Form / Ed. by S. Marrow. – New-York : G.P. Putnam`s Sons, Inc., 1972. – 496 p. 36. The Oxford Dictionary of English (2nd edition revised) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.oxfordreference.com 37. The Synonym Finder / Prepared by J.I. Rodale. – Essex : Rodale Press, 1978. – 678 p. 38. The Oxford Paperback Thesaurus [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.oxfordreference.com

УДК 811.111 (73) '27'06

ПРАЙМІНГ ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗПІЗНАВАННЯ КОМІЧНОГО

О.В. Харченко, канд. філол. наук (Київ)

Стаття фокусує свою увагу на визначенні такого поняття як “комічне” та функціонуванні лінгвокогнітивного механізму “праймінг” на рівні американського дискурсу комічного. Проведене лінгвокогнітивне дослідження американських етнічних жартів, які мають форму запитання/відповідь, виявляє, що наявність певних пресупозиційних знань з американської лінгвокультури, дозволяє адресату прогнозувати переключення інференцій та ключову фразу жарту (ендшпіль жарту) за рахунок чіткого прогнозу актуалізації оцінних концептів, притаманних певній етнічній групі США, у даному випадку ірландців та афроамериканців.

Ключові слова: комічне, дискурс комічного, стилістична фігура анантаподатон, когнітивний механізм розпізнавання праймінг, пресупозиційні знання тощо.

Харченко О.В. Прайминг как когнитивный механизм распознавания комического. Стаття фокусує своє внимание на определении такого понятия как “комическое” и функционировании лингвокогнитивного механизма “прайминг” на уровне американского дискурса комического. Проведённое лингвокогнитивное исследование американских этнических шуток, которые имеют форму вопрос/ответ показывает, что наявність определённых пресупозиционных знаний американской лингвокультуры, позволяет адресату прогнозировать переключение инференций и ключевую фразу шутки (ендшпіль шутки) за счёт чёткого прогноза актуализации оценных концептов, присущих определённой этнической группе США, в данном случае ирландцев и афроамериканцев.

Ключевые слова: комическое, дискурс комического, стилистическая фигура анантаподатон, когнитивный механизм распознавания “прайминг”, пресупозиционные знания и так далее.

Kharchenko O.V. Priming as a cognitive mechanism of recognition. The article focuses its attention on defining such notion as “comic” and functioning of such lingocognitive mechanism “priming” on the level of American comic discourse. The conducted lingocognitive research of the American ethnic jokes, which have the form of “question and answer jokes”, determines that availability of some definite presupposition knowledge relating to American linguistic culture, permits an addressee to predict the switching of inferences and the punchline of a joke (end spiel of a joke) because of the precise prediction of the assessment concept actualization, inherent in some definite ethnic group of the USA, in this case it relates to the Irish and Afro Americans.

Key words: comic discourse, stylistic figure anantapodaton, the cognitive mechanism of recognition “priming”, presupposition knowledge etc.

Актуальністю статті постає необхідність ідентифікації когнітивних механізмів комічного сучасного американського гумору. Об'єктом дослідження виступає сучасний американський дискурс комічного. Матеріалом для аналізу слугували сучасні американські жарти США. Предметом дослідження є когнітивний механізм розпізнавання комічного, який актуалізуються в американському дискурсі комічного. Мета статті – виявлення та загальна характеристика когнітив-

ного механізму “праймінг” та його складових, які залучаються у розпізнаванні лінгвостилістичних засобів комічного. Аналіз останніх досліджень і публікацій базується на роботах В.І. Карасика [2, с. 10–120], В.О. Самохіної [4, с. 7–220], В.Я. Проппа [5, с. 15–155], М.М. Бахтіна [1, с. 20–125], які найбільш адекватно та глибоко дослідили проблеми комічного в цілому.

Аналізуючи феномен комічного, зазначимо, що при визначенні континууму комічного, ми буде-

мо спиратися на точки зору М.М. Бахтіна [1] та В.Я. Проппа [5].

У своїй роботі “Творчість Франсуа Рабле і народна культура Середньовіччя та Ренесансу” М.М. Бахтін робить декілька висновків стосовно природи комічного та сміху. На думку літературознавця, карнавальний сміх – це народно-святковий сміх. “Карнавальний сміх, по-перше, всенародний, сміються усі, це – сміх “на миру”; по-друге, він є універсальним, він націлений на усе та усіх (у тому числі і на самих учасників карнавалу), увесь світ постає смішним, сприймається та розуміється у своєму сміховому аспекті, у своїй веселій відносності; по-третє, нарешті, цей сміх амбівалентний: “він веселий, лікуючий і одночасно – глузливий, той, що висміює, він заперечує та стверджує, ховає та відроджує. Таким є карнавальний сміх” [1, с. 12–17]. М.М. Бахтін зазначає, що проявами народно-сміхової культури є три головні форми, які тісно переплетені: 1) обрядово-видовищні форми (свята карнавального типу, різні площадні сміхові дії, як то “свято дурнів”, “свято осла”, “храмові свята” з блазнями та карликами, свята збору винограду, обрання королев та королів під час бенкету, що були розповсюджені в усіх країнах Середньовічної Європи); 2) словесні сміхові твори різного роду як письмові та усні (зі зворотньою логікою “a l'envers”; логікою переміщення верху та низу “колесо”; різні пародії, типу “parodia sacra”; профанації, зниження; 3) різні жанри фамільярно-вуличного мовлення (груба лайка, блюзнірство, тощо). Народний сміх має гротескний характер та пов’язаний з матеріально-тілесним низом людей, він знижує та матеріалізує, стверджує автор. Площадне слово є гротескним по суті. “Площадне слово – це дволикий Янус. Площадна похвала... іронічна і амбівалентна... Такий самий характер носить і площадна лайка” [1, с. 37].

Архетипом усіх більш пізніх форм комічного, а саме гумору, іронії, сатири, пародії та сарказму є свято, вважає дослідник, яке є “первісним та без початку”, а усі більш пізні форми комічного є редукованими формами народно-святкового сміху. Важливими ідеями цього класика також є те, що сміх

має ігровий характер, а уся історія сміху, з точки зору М.М. Бахтіна – це історія боротьби проти серйозності, яка є антитезою сміху [1, с. 12–17].

В.Я. Пропп, автор книги “Проблеми комізму і сміху” вважає, що протиставлення комічного трагічному та піднесеному не є доречним, комічне треба досліджувати окремо. Для прикладу він приводить такі твори, як “Шинель” та “Записки божевільного” М. Гоголя, які є трагічними за змістом, але комічними за стилем. Скоріше, комічне можна протиставити серйозному. Протиставлення форми та змісту теж не є доречним. В комедіях В. Шекспіра, М.В. Гоголя, К. Гольдони та Ж.Б. Мольєра, з точки зору автора, форма та зміст повністю підходять одне одному.

В.Я. Пропп сприймає комічне як родовий термін відносно гумору, іронії, сатири та сарказму. Комізм обумовлюється протиріччям між сутністю та видимістю, піднесеним та низьким, ідеальним та реальним [5, с. 171].

Виходячи з вищесказаного, ми визначаємо “комічне” як цілісне явище багаторівневого й об’ємного характеру, яке є головною складовою частиною відповідного комунікативного послання, що на рівні глибинних інтенцій має агресивно-глузливу (гумор етнічних меншин, *school pranks*), сексуальну (жарти гендерного характеру), ігрову (численні жарти “питання-відповідь” або жарти-загадки), безтурботно-сміхову, соціальну природу (підвищення статусу адресанта та зниження об’єкту жарту), призводить до сміхового й гедонічного ефекту і побудоване переважно на неочікуваному рефреймінгу змісту, що приводить до когнітивного дисонансу, контрастного зіткнення часто несумісних та суперечливих експлікатурних й імплікатурних смислів, які спричинюють комічні конотації, асоціації, натяки, закріплені в американській комічній картині світу. Зазвичай на глибинному семантичному рівні серйозне і піднесене піддається пейоризації, карнавалізації та профанації і перетворюється на приземлене та смішне. Об’єкт осміяння найчастіше шиється в дурні. У випадку “піднесення” об’єкта осміяння (амеліорації) типово залучається іронія, що все одно спричинює зниження. Континуум ко-

мічного включає такі головні види прояву: гумор, сатиру, іронію, сарказм.

Одним із головних механізмів розпізнавання комічного, на нашу думку, є когнітивний механізм “праймінг”. Поняття “праймінг” вперше почало використовуватися в когнітології у 1980-х роках в значенні короткочасної імпліцитної пам’яті, що полягає у зміні концептуальної (переважно семантичної) або перцептуальної (переважно візуальної) реакції на стимул у випадку попереднього впливу подібного стимула. У парі об’єктів, що пред’являються, перший об’єкт називається ‘праймом’ *prime*, а другий ‘мішенню’ *target* [12]. Так, семантичним праймом для лексеми ‘дантист’ може бути ‘хірург’, оскільки ці лексеми споріднені і мають спільний гіперонім – ‘лікар’. А у наборі візуальних картинок після показу картинки ‘футбольний матч’ (прайм), очікується картинка іншої спортивної гри, наприклад, ‘волейбольний’ або ‘баскетбольний матч’ (та сама ситуація – наявність спільного гіпероніма).

У сучасній когнітології поняття ‘праймінг’ почали застосовувати і у значенні довготривалої імпліцитної пам’яті, що виходить на рівень інтуїтивного передбачення. Когнітивні дослідження Д. Бема з Корнельського університету на вибірці у більш ніж 1000 респондентів показали, що 53,1% учасників експерименту робили правильний семантичний прогноз появи певної лексеми, а 46,9% – помилялися. Більш складні експерименти дослідника з МДУ імені М.В. Ломоносова Євгена Родимина надали ще більш переконливі статистичні дані. Наявність ‘довготривалого праймінгу’ підтвердили 58% респондентів [3, с. 33].

З лінгвокогнітивної точки зору, ми визначаємо поняття “праймінг” як когнітивний механізм інтуїтивного розпізнавання адресатом неочікуваної (образної, парадоксальної, містичної тощо) інференції жарту, що приводить до комічного ефекту. В основі праймінгу знаходяться пресупозиційні знання адресата. Незважаючи на мінливість реальності, “El otro es el mismo” (“Інше – це те саме”) – ствер-

джує Х. Борхес [7, с. 1], і ми погоджуємося з цим, зазначаючи, що свідомість більшості реципієнтів відповідної лінгвокультури завжди в змозі проявити винахідливість та упіймати чергову модифікацію реальності на основі своїх пресупозиційних знань.

Під час рефреймінгу інференцій переключені з логічної (або вірогідно-індуктивної) інференції на неочікувано-вірогідну (можливо, образну, парадоксальну тощо), саме когнітивний механізм “праймінг” дозволяє більшості адресатів певної лінгвокультури із багатовекторного набору інференцій швидко спрогнозувати саме ту інференцію (зазвичай контрастну), що приводить до комічного ефекту. Завдяки тому, що у більшості адресатів когнітивний механізм розпізнавання “праймінг” добре розвинутий, жарт сприймається більшістю аудиторії швидко, часто миттєво, ну а ті, до кого жарт доходить “як до жирафа на третю добу”, завжди складають меншість. При цьому очікування протиріччя і певної контрастної інференції все одно не приводить до стовідсоткового прогнозування кінцівки жарту. Арсенал мовних засобів занадто великий і, як зазначає О.А. Шмельова: “Анекдот – це пастка, досвідчений слухач чекає каверзи, але все одно потрапляє в пастку” [6, с. 25].

Проілюструємо реалізацію когнітивного механізму “праймінг” на етнічних жартах про ірландців із серії *lightbulb jokes*. Коли адресат, знайомий з англо-американською лінгвокультурою, почує традиційний дебют жарту про електричну лампочку (*light bulb joke*): “*Q. How many Irish men does it take to change a light bulb?*”, на основі своїх пресупозиційних знань він миттєво згадає два оцінних концепти (фактично два імпліцитних “прайми”), які характеризують ірландців в жартах, а саме “алкоголізм” (існує прецедентне порівняння “to drink like an Irish docker”) та “алогічна ірландська логіка” (поширені прецедентні фрази “It sounds Irish”, “It’s a kind of funny Irish logic!”). Дивну ірландську логіку добре ілюструють фото 1 та фото 2.

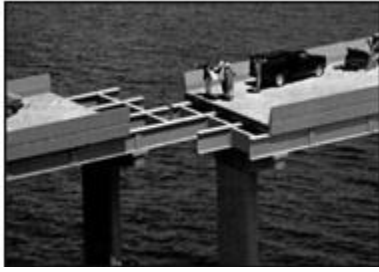

Photo 1. An Irish bridge project

Photo 2. Irish buses don't need bridges

Тому почувши комічне запитання на рівні форми, адресат очікує короткої відповіді, притаманної *light bulb jokes*, а на рівні смислових компонентів дискурсу адресат очікує відповідь-ендшпіль, де піддається осміянню саме 'дивна ірландська логіка' та 'любов до випивки', і адресат не помиляється, наведемо два варіанта відповіді:

- (1) "Q. *How many Irish men does it take to change a light bulb?*"
 "A. *One to hold the bulb and 10 to drink until the room spins.*"
- (2) "Q. *How many Irish men does it take to change a light bulb?*"
 "A. *Never mind, we'll drink in the dark!*" [8, с. 5].

Якщо адресату, знайомому з англо-американською лінгвокультурою, поставити гумористичне запитання про афроамериканців, яке по формі є дебютом або першою частиною традиційного етнічного жарту запитання/відповідь (question and answer joke), то у відповіді на це запитання або ендшпілі жарту, базуючись на своїх пресупозиційних знаннях, адресат буде очікувати осміяння двох головних оцінних концептів (знову ж таки – два імпліцитних прайми), які характеризують афроамериканців в американських етнічних жартах, а саме "кримінального способу життя" та "баскетболу".

Стереотипні уявлення про життя афроамериканців добре ілюструють фото 3, 4 та 5.

Photo 3. An American basketball star

Photo 4. American street basketball

Photo 5. An American street gang.

Наведемо приклади етнічних жартів про афроамериканців.

- (3) "Q. *There's a Mexican and an African American riding in a car. Who's driving?*"
 A. *The Police* [9, с. 2].
- (4) "Q. *Why are black people so fast? All the slow ones are in jail*" [9, с. 3].
- (5) "Q. *A black guy and his black girlfriend are in a car. Who's driving?*"
 A: *The cop!*" [9, с. 2].

У традиційних етнічних жартах-загадках 3, 4, 5, які мають форму запитання/відповідь, незважаючи на застосування стилістичної фігури анантаподатон (неочікувана відповідь, що часто йде з порушенням логічної інференції) в ендшпілі жарту, на семантично-когнітивному рівні адресат прогнозує

несподівану відповідь із переключенням з логічної інференції на неочікувано-вірогідну інференцію, оскільки прогнозує актуалізацію імпліцитного концепту “кримінальний спосіб життя”, і адресат при цьому не помиляється.

(6) “*Q. What do you call a black guy who goes to college?*

A: A Basketball player” [10, с. 3].

У цьому жарті теж, незважаючи на застосування стилістичної фігури анантаподатон, концепт “баскетбол” легко прогнозується, тим сприяє легкому прогнозуванню переключення з логічної на вірогідно-індуктивну інференцію.

(7) “*Q. Why are black people so good at basketball?*

A. Because they can run, shoot, and steal” [11, с. 2].

У цьому випадку, незважаючи на актуалізацію концепту “баскетбол”, ще у дебюті жарту, імпліцитний концепт “кримінальний спосіб життя”, все одно прогнозується, і він актуалізується через каламбур, де обігрується два значення пароніму “to steal” (красти, або робити підбір біля баскетбольного щита супротивника).

Висновки. Лінгвокогнітивний аналіз ряду американських традиційних етнічних жартів, а саме *lightbulb jokes* про ірландців та *question and answer jokes* про афроамериканців свідчить про те, що на рівні смислових компонентів дискурсу комічного піддаються прогнозуванню неочікувано-вірогідні індуктивні інференції жартів (зазвичай контрастного плану) та оцінні концепти, притаманні етнічним групам США, засобом яких піддаються висміюванню “дивна логіка” та “алкоголізм” у ірландців, та “кримінальний спосіб життя” і “любов до баскетболу” у афроамериканців. Вищезазначені оцінні концепти фактично є частотними

праймами, які миттєво актуалізуються з пресупозиційних знань адресатів, знайомих з англоамериканською лінгвокультурою, і таким чином ілюструють залучення когнітивного механізму “праймінг”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин. – М. : Мысль, 1979. – 280 с.
2. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 389 с.
3. Лаговский В. Нам дано предугадать [Electronic resource] / В. Лаговский, Е. Родимин. – Режим доступа : <http://kr.ru/daily/25867.4/2832573/>
4. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : монография / В.А. Самохина. – Харьков : Харьков. нац. ун-т имени В.Н. Каразина, 2008. – 355 с.
5. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне) / В.Я. Пропп. – М. : Лабиринт, 1999. – 288 с.
6. Шмелева Е.Я. Русский анекдот. Текст и речевой жанр / Е.Я. Шмелева, А.Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002 (6). – 144 с.
7. Borges J.L. El otro, el mismo [Electronic resource] / J.L. Borges. – Режим доступа : <http://www.literatura.us/borges/elotro.html>
8. Kohan N. Clean jokes [Electronic resource] / N. Kohan – 2009. – Режим доступа : <http://www.ahajokes.com>
9. Primeeval B. Ethnic Jokes [Electronic resource] / B. Primeeval. – 2012. – Режим доступа : <http://www.myearbook.com>
10. Smith.D. Popular jokes [Electronic resource] / D. Smith. – 2012. – Режим доступа : <http://www.ebaumsworld.com/jokes/read/861379/>
11. Sterling. D. Anti Jokes. [Electronic resource] / D. Sterling. – 2012. – Режим доступа : <http://anti-joke.com/anti-joke/popular/11341>
12. Tulving E. Priming effects in word fragments completion are independent in recognition memory / E. Tulving // *Journal of Experimental Psychology: Learning, memory and cognition*. – Vol. 8. – Issue 4. – Washington, 1982.

УДК 811.111'42

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОТОТИПОВОГО СЦЕНАРІЮ
ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ГНІВ
В БРИТАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

Н.В. Спіжавка (Чернівці)

У статті здійснено аналіз засобів мовної об'єктивації емоційного концепту ГНІВ у британському художньому дискурсі. Ознаки концепту упорядковані за допомогою прототипового сценарію гніву. Встановлена лінгвокультурна специфіка концептуалізації й мовної об'єктивації емоції гніву в британській лінгвокультурі порівняно з американською.

Ключові слова: емоційний концепт, мовне втілення, прототиповий сценарій.

Спіжавка Н.В. Реализация прототипного сценария эмоционального состояния ГНЕВ в англоязыковом художественном дискурсе. В статье осуществлен анализ средств языковой объективации эмоционального концепта ГНЕВ в британском художественном дискурсе. Признаки концепта упорядочены с помощью прототипного сценария гнева. Установлена лингвокультурная специфика концептуализации и языковой объективации эмоции гнева в британской лингвокультуре в сравнении с американской.

Ключевый слова: эмоциональный концепт, языковое воплощение, прототипный сценарий.

Spizhavka N.V. Realization of prototypical script of emotional state ANGER in English fiction discourse. The article analyzes means of the linguistic objectification of the emotional concept ANGER in the British fiction discourse. Signs of the concept are organized by prototypical script of anger. Linguocultural specificity of conceptualization and linguistic objectification of emotion ANGER in the British linguoculture in comparison with American is installed.

Key words: emotional concept, speech implementation, prototypical script.

Мета статті полягає у моделюванні ознак, встановлених на основі аналізу дефініцій та контекстів актуалізації емоційного концепту ANGER/ГНІВ у сучасному британському художньому дискурсі, у вигляді прототипового сценарію.

Актуальність обраної теми зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на інтеграцію традиційних і новітніх підходів до аналізу мовної об'єктивації емоцій.

Об'єктом дослідження є ознаки емоційного концепту ANGER/ГНІВ, а предметом – моделювання цих ознак на підставі прототипового сценарію гніву, характерного для британської лінгвокультури.

Матеріалом статті є 500 фрагментів британського художнього дискурсу, що відображають емоційний стан ГНІВ.

Емоційний концепт ANGER/ГНІВ (далі ЕК ANGER/ГНІВ) є осмисленням однієї із базових людських емоцій поряд зі СТРАХОМ, РАДІСТЮ і СУМОМ. Такі емоції за своїм походженням є первинними, а за природою – елементарними, але соціалізованими [5, с. 39], вони проявляються на ранній стадії розвитку особистості й обумовлюються емоційним досвідом, що є генетично закладеним та спільним для всіх людей [7]. Відтак, базові емоції є універсальними для більшості лінгвокультур.

Попри універсальний характер емоції гніву, специфіка її прояву й об'єктивації залежить від особливостей лінгвокультури. В англійській мові іменем ЕК ANGER/ГНІВ є номінація *anger*, основне значення якої визначаємо як *негативний емоційний стан експерієнцера, що є результатом малефактивної дії уособленого/неуособленого кау-*

затора і викликає протидію [4, с. 39]. Це значення є категоріальною семемою, що дозволяє віднести денотат *anger* до категорії емоційних станів й конститує ядро поняттєвого змісту емоційного концепту ANGER/ГНІВ.

Диференційні семи (семемі), що специфікують стан гніву серед інших емоційних станів й визначають ознаки ЕК ANGER/ГНІВ, можна встановити лише на основі аналізу контекстів актуалізації цього стану у дискурсі. Ознаки ЕК ANGER/ГНІВ упорядковуються за допомогою когнітивного сценарію гніву, запропонованого Дж. Лакоффом як прототипового для американської лінгвокультури [6, с. 397]. Гіпотетично припускаємо, що аналіз втілення емоційного стану гнів у британському художньому дискурсі дозволить виявити лінгвокультурну специфіку концептуалізації й мовної об'єктивації цієї емоції.

Запропонований сценарій включає п'ять стадій:

Стадія 1. Ситуація, що викликала гнів: *виникла неприємна ситуація, що розсердила S. Існує хтось, хто навмисне робить S зле. Винний цей хтось, а S невинний. У результаті цієї неприємної ситуації виникла несправедливість, і це викликало гнів S. Справедливість може бути встановлена лише за допомогою певного акту відплати, але ступінь цієї відплати має бути приблизно рівною ступеню нанесеної образи. S повинен виконати акт відплати.*

Ситуацію, що викликає гнів, моделюємо за допомогою двох схем акціонального фрейму (назви та тлумачення фреймів подані за С.А. Жаботинською [1]): схеми каузативної дії і схеми афективної дії, які пов'язані між собою як дія і протидія, а також кваліфікативної схеми предметного фрейму, яка якісно характеризує ситуацію в цілому і кожну дію зокрема.

Схема каузативної дії відбиває стан справ, що має місце у теперішній час, й залучає таких актантів: експерієнцера стану гнів (S) і каузатора стану гнів (*хтось, хто навмисне робить S зле*). Відношення між актантами позначається предикатом малефактивної каузативної дії (*навмисне робить зле*) / *творює несправедливість* / *нано-*

суть образу). Характерно, що прототипова ситуація гніву, визначена Дж. Лакоффом, включає лише інтенціональну каузацію гніву уособленим суб'єктом (*хтось*), на відміну від ситуації, встановленої на підставі аналізу дефініцій імені відповідного концепту, яка залучає і неусобленого каузатора.

Схема афективної (проти)дії віддзеркалює стан справ у майбутньому часі й теж містить двох актантів: суб'єкта афективної дії (для подолання негативного емоційного стану експерієнцер має перетворитися на суб'єкта малефактивної дії) й афектива (каузатор стану гніву стане афективом).

Дія каузатора на підставі кваліфікативної схеми характеризується негативно як несправедлива (*У результаті цієї неприємної ситуації виникла несправедливість*), а протидія експерієнцера гніву кваліфікується як справедлива і невідворотна (*Винний цей хтось, а S невинний / Справедливість може бути встановлена лише за допомогою певного акту відплати / S повинен виконати акт відплати*). Ситуація гніву в цілому кваліфікується негативно як неприємна.

Відтак, для американської лінгвокультури гнів є негативним емоційним станом експерієнцера, інтенціонально викликаним каузатором; перебування у стані гніву вважається несправедливим для експерієнцера через нанесену йому образу; подолання стану гніву є можливим лише за умови справедливої (рівної за ступенем) відплати.

Ці знання складають пресупозиційний фонд, необхідний для вірної інтерпретації ситуацій гніву, актуалізованих в американському дискурсі.

За нашими даними, ознака несправедливості образи як причини гніву, що має першочергове значення в американському сценарії, не завжди актуальна для британської лінгвокультури. Так, стадію 1 прототипового сценарію гніву ілюструє такий приклад: *I accused Rebecca of this and she flared up at once, cursing me, using every filthy word in her particular vocabulary* (Daphne du Maurier). У наведеному контексті ситуація гніву описується персонажем чоловіком, який дізнався про зраду дружини й висловив їй свої обвинувачення. У відповідь вона розлютилася через те, що чо-

ловік дізнався про факт зради й накинулася на чоловіка з найбруднішими словами.

Лінгвальним маркером стану гніву є предикат *to flare up* (to become suddenly angry [8, с. 357] – раптово розізлитись), каузатор стану гнів представлений займенником *I*, що відсилає до персонажа чоловіка, експерієнцер – займенником *she*, що відсилає до дружини; дія каузатора позначена предикатом *to accuse*, а протидія експерієнцера – предикатом *to curse using every filthy word*.

Описана ситуація суттєво відрізняється від прототипової, оскільки стан гніву, як і протидію експерієнцера цього стану, тут не можна вважати результатом несправедливо нанесеної образи.

“Справедливість” або “несправедливість” гніву залежить від причин, що його викликають. Гнів може спричинити особиста образа, обман та інші моральні причини, особливо, якщо вони несподівані для експерієнцера. Проте найчастіше причиною гніву є фрустрація, нездоланна перешкода до досягнення певної мети [3].

С. Паттерсон наводить список вербальних стиmulів, які найчастіше сприяють зародженню гніву:

- наполегливі поради;
- різка критика;
- повторювані незаслужені й принизливі докори (“Ти ніколи мені не допомагаєш...”; “І це ти називаєш їжею?”);
- рішуче встановлення межі розмови (“Все, вистачить. Забудь про це” або: “Зараз же припини!”);
- погрози;
- надмірне узагальнення, навішування ярликів (“Усі ви, жінки (чоловіки), однакові...”);
- лайки;
- обструктивна поведінка (“Я взагалі відмовляюся це обговорювати!”);
- необ’єктивна інтерпретація намірів співрозмовника (“Я знаю, чого ти домагаєшся; ти хочеш...”);
- іронія, постійні “уколи”;
- зневажливі заяви (“Я не можу з’явитися з тобою в пристойному товаристві”);
- вислови, які мають на меті “випустити пару” (“Забирайся з мого життя!”; “Мені осточортіла твоя фізіономія!”);

- прокльони;
  - сарказм (“Знаю, як ти полагодиш! Як минуло го разу, коли довелося викликати водопровідника”);
  - звинувачення;
  - ультиматуми (“Якщо ти не змінишся, я піду”)
- [3].

Гнів можна спровокувати не лише вербально, а й невербально (через міміку, жест, рухи тіла).

Стадія 2. Прояв гніву: *гнів має ступінь інтенсивності. Коли інтенсивність зростає, S відчуває певні фізіологічні зміни: підвищення температури тіла, тиску, зростання хвилювання. Коли гнів дуже сильний, він викликає у S бажання здійснити акт відплати – покарати людину, що нанесла образу. Так як відплата небезпечна та/або соціально неприйнятна, S повинен контролювати свій гнів. Більше того, втрата контролю над собою може шкодити життю самого S, що є однією з причин контролю гніву.*

У другій стадії прототипового сценарію уточнюється, що емоція гніву має певний ступінь інтенсивності. Варіювання інтенсивності гніву об’єктивуються номінаціями цього емоційного стану, синонімічними *anger* (*displeasure, annoyance, irritation, vexation, spleen, exasperation, gall, temper, anger, cholera, ire, passion, wrath, rage, infuriation, fury, furor*).

Саме від ступеню інтенсивності емоції залежать певні фізіологічні зміни в організмі експерієнцера гніву. У працях психологів відмічається, що фізичними проявами емоції гніву є пришвидшений пульс, підвищений тиск, викид адреналіну. Зовні це проявляється у міміці та жестах, поглядах, різних фізіологічних реакціях (наприклад, зміні кольору обличчя та температури тіла) [2].

У британському художньому дискурсі такі фізіологічні зміни відображаються за допомогою буквальної дескрипції проявів гніву. Наступні приклади є ілюстрацією фізіологічних змін, яких зазнає організм людини у стані гніву, а саме почервоніння або потемніння обличчя: *The painter stared in amazement. It was so unlike Dorian to speak like that. What had happened? He seemed quite angry.*

His face was flushed and his cheeks burning (Oscar Wilde); *“I didn’t touch you, you lying creature!” cried she, her fingers tingling to repeat the act, and her eyes red with **rage**. She never had power to conceal her passion, **it always set her whole complexion in a blaze** (Emily Bronte); **Landau’s face darkened**. *Not in embarrassment! In anger!* (John le Carre).*

Інтенсивність прояву гніву, що спричиняє фізіологічні зміни в організмі експерієнцера, викликає необхідність контролювати прояв гніву. Цей контроль здійснюється повністю в його інтересах (втрача контроль над собою може пошкодити його здоров’ю та життю).

Стадія 3. Спроба контролю: *С намагається контролювати свій гнів.*

В аналізованому дискурсі спроба контролю переважно передається за допомогою метафоричної дескрипції. Наприклад: *‘Keep your temper,’ said the Caterpillar. ‘Is that all?’ said Alice, **swallowing down her anger** as well as she could (Lewis Carroll).* Так, у наведеному прикладі ГНІВ уподібнюється ШМАТКУ/КОМКУ, який КОВТАЮТЬ, за допомогою предиката *to swallow*, який описує дії експерієнцера гніву.

Стадія 4. Втрата контролю: *кожна людина може стримувати свій гнів. Ця здатність утримувати контроль над собою може розглядатися як крайня точка на шкалі зростання гніву. Коли сила гніву проходить цей поріг, С більше не може контролювати свої почуття та намагається здійснити акт відплати. Так як С вже більше не контролює себе, і тільки гнів керує ним, він не може відповісти за свої вчинки на даній стадії.*

Ця стадія гніву також передається за допомогою метафоричної дескрипції, як наприклад у фрагменті, де експерієнцер гніву уподібнюється ТВАРИНИ (ймовірно, СОБАЦІ), яка ГАРЧИТЬ за допомогою предиката *to bark*: *“**Rubbish!**” **he barked, rage welling up inside him for the lie as much as the violence** (Anne Perry).* Фрагмент також містить експресію стану гніву, що передається лайливим номінативним реченням *Rubbish!*

В наступному прикладі експерієнцером гніву є персонаж-вчитель школи магії Хагрід, який розсердився на сім’ю Дурслів, опікунів Гаррі Поттера, головного героя твору, за брехню, якою вони “годували” хлопчика на протязі шести років його життя: *“**CAR CRASH!**” **roared** Hagrid, **jumping up so angrily that the Dursleys scuttled back to their corner** (Joanne Rowling).* Втрата контролю над собою подається за допомогою метафоричної дескрипції, що уподібнює експерієнцера гніву ЗВІРУ, який РИЧИТЬ на підставі предиката *to roar*, а також буквальної дескрипції поведінки персонажа й реакції каузаторів гніву на цю поведінку – емоційного стану страху (*scuttled back to their corner*).

Стадія 5. Акт відплати: *С виконує акт відплати. Той, хто зробив йому щось погане, – об’єкт цієї відплати. Сила відплати приблизно дорівнює ступеню нанесеної образи. Якщо акт відплати виконано – справедливість відновлено. Сила гніву спадає, поки зовсім не проходить.*

У британському художньому дискурсі ця стадія прототипового сценарію гніву, як правило, подається за допомогою буквальної або метафоричної дескрипції проявів цієї емоції. Значну кількість прикладів втілення саме акта відплати знаходимо у творах Джоан Роулінг, оскільки цьому сприяє жанр твору – фантастична казка. Наприклад: ***Hagrid seized his umbrella and whirled it over his head, “NEVER,” he thundered, “INSULT-ALBUS-DUMBLEDORE-IN-FRONT-OF-ME!” He brought the umbrella swishing down through the air to point at Dudley — there was a flash of violet light, a sound like a firecracker, a sharp squeal, and the next second, Dudley was dancing on the spot with his hands clasped over his fat bottom, howling in pain. When he turned his back on them, Harry saw a curly pig’s tail poking through a hole in his trousers. Uncle Vernon roared. Pulling Aunt Petunia and Dudley into the other room, he cast one last terrified look at Hagrid and slammed the door behind them.*** Інтенсивність переживання гніву тут передана графічно – написанням репліки персонажа великими буквами, а також за допомогою метафоричної дескрипції – предиката *to thunder*,

що уподібнює його голос ГРОМУ. Власне акт відплати описано буквально: персонаж Хагрід карає опікуна Гаррі Поттера за образу, брехню, неввічливість і невихованість, наділяючи його свинячим хвостом. Як і в попередньому випадку реакцією на відплату з боку каузаторів гніву є страх.

Таким чином, аналіз втілення емоційного концепту ГНІВ у британському художньому дискурсі дозволяє впорядкувати його ознаки на п'яти стадіях прояву цієї емоції за допомогою прототипового сценарію гніву, характерного для американської лінгвокультури, що підтверджує універсальний характер базових емоцій, до яких належить гнів. Разом з тим, отримані дані підтверджують гіпотезу про наявність британської лінгвокультурної специфіки концептуалізації й мовної об'єктивації цієї емоції: характерна для американської лінгвокультури акцентуація несправедливості переживання гніву експерієнцером й необхідності відновлення справедливості шляхом покарання каузаторів гніву не є конститутивної ознакою концепту ГНІВ для суб'єктів британського дискурсу.

Перспективи дослідження пов'язуємо з перевіркою висловленої гіпотези на більш чисельному емпіричному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
2. Нікішина І.Ю. Особенности лексикализации концепта anger в языке художественной литературы на английском языке / І.Ю. Нікішина // Вестник Москов. ун-та. Сер. 9. Филология. – 2008. – № 1. – С. 97–103.
3. Паттерсон С. Теории психологии / С. Паттерсон, Э. Уоткинс. – [5-е изд.]. – С-Пб. : Питер, 2003. – 544 с.
4. Спіжавка Н.В. Засоби актуалізації емоційного концепту ANGER/ГНІВ у сучасному англomовному художньому дискурсі / Н.В. Спіжавка // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Сер. “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – 2010. – Вип. 61, № 896. – С. 36–40.
5. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
6. Lakoff G. Women, fire and dangerous things. What the categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago, 1987. – 397 p.
7. Kemper T.D. Research Agendas in the Sociology of Emotions / T.D. Kemper. – New York : State University of New York Press, 1990. – 333 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, CT, USA : Lexicon Publications Inc., 1993. – 1216 p.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.111:81'373

NAMES AS SYMBOLIC SIGNS IN CULTURE, GENERATIONS, AND TIME

S.I. Garagulya, Doctor of Philology (Belgorod)

The paper reports on the study of given names that are either famous or very common in the context of the modern mass culture in the United States of America. Such names pass into the level of symbolic ones existing irrespective of real life, and becoming the elements of ordinary consciousness, culture, perception of time, and generations. We can see their symbolism most clearly when they take on materialized forms as toys, and other material things.

Keywords: given name, mass culture, perception of names, symbolic name.

Гарагуля С.І. Ім'я як знак культури, поколінь та часу. У статті розглядається ім'я особисте в контексті сучасної масової культури Сполучених Штатів Америки. Подібні імена переходять на рівень імен-знаків, імен-символів, які існують незалежно від реального життя, стаючи елементами звичайної свідомості та культури, сприйняття часу і поколінь, іноді набуваючи матеріалізовану форму у вигляді іграшок та інших предметів.

Ключові слова: ім'я особисте, ім'я-символ, масова культура, сприйняття імені.

Гарагуля С.И. Имя как знак культуры, поколений и времени. В статье рассматривается имя личное в контексте современной массовой культуры Соединенных Штатов Америки. Подобные имена переходят на уровень имен-знаков, имен-символов, существующих независимо от реальной жизни, становясь элементами обыденного сознания и культуры, восприятия времени и поколений, иногда приобретаая материализованную форму в виде игрушек и других предметов.

Ключевые слова: восприятие имени, имя личное, имя-символ, массовая культура.

In the present paper, the object of the study is given names of those people who have gained fame or notoriety. Such names illustrate the symbolic function; they can also attain and reflect important cultural values.

A modern industrial society is characterized by the production of cultural values intended for mass consumption and disseminated by mass media. It is also characterized by the focus on an average mass taste, the standardization of a form and content, and an interest in a commercial success. The modern mass culture has created symbolic values in names deemed typically common and famous ones that are preserved in its collective memory. Many special reference books and dictionaries, containing such names-symbols and

names-signs of their time are readily available. For gathering a representative sample, I have relied on one book in particular, "Panati's Parade of Fads, Follies, and Manias. Origin of Our Most Cherished Obsessions" by Charles Panati [4]. It draws special attention to the formation of idols and symbolic characters coming to the foreground in the context of the American mass culture. The advantage of this book lies in the fact that it makes a record of these idols and symbolic characters every ten years and, accordingly, reflects the changes, substitutions, and persistence in the symbolic values of famous American names. In view of the above, the linguistic material under study is given names of the mass culture in the United States of America.

The topicality of the study conducted is to show here how some names become a part of the collective memory as the values they reflect and emulated by common people, and how they are perpetuated by commercial products and other material forms. Thus, concrete reality helps to shape language, but language also helps to shape reality.

The main events in social development leave their marks in the language of the society. Names closely associated with major cultural events will retain their associative value in much the same way as place names may retain local history in individual communities. Many names acquired symbolic value by the importance of both World War I and World War II. Military words of the period of World War I came to the United States of America, mainly, from Great Britain through newspapers and magazines. Some of them have been already forgotten and some continue to be used to the present time, sometimes with other meanings. For instance, the expression *Big Bertha* was very popular during the World War I period. It is the name of a large caliber German cannon. It was named after the wife of Krupp von Bolen, the largest gun manufacturer. In Modern English, *Big Bertha* is related to slang and it means “a plump or fat woman”.

During World War II the name *GI Joe* (*GI* is an acronym for *Government Issue*) became current for a common American soldier. This name is used metaphorically, having become symbolic shorthand for an American of that period of time. The British refer to an English soldier as *Tommy Atkins* (Tommy is, of course, a pet form of Thomas, and soldiers were conventionally called as *Thomas Atkins* in service regulations). In his book, Charles Panati points out that the name *GI Joe* emerged like the phrase *Uncle Sam*, which is a nickname of the US government, sometimes of the whole country. *Uncle Sam* is a humorous deciphering of the letters *US*. This form came into use during the Anglo-American War of 1812 – 1814 as the name of Sam Wilson, a packer of meat products, who put a stamp on packages and boxes. The acronym *GI* was also put as a stamp on any government manufactured item ranging from underclothes to machines. Then a given name *Joe*, being phonetically

simple, frequent, and already in wide use in different set expressions by that time, was added to it [4, p. 203]. Previous idiomatic use of the name *Joe* can be seen in *Holy Joe* (“a saint’s nickname; a hypocrite, a sanctimonious person”); *Joe Bloggs/Joe Doakes/Joe Bloe* (“an ordinary and common person, an average American”); *nor for Joe* (“by no means, not for anything in the world, on no account; not for the world; not for all tea in China”) [3, p. 417]. Thus, the name already had symbolic value suggesting a common person, and it brought that meaning to the new term, *GI Joe*, metaphorically. It is interesting to note that the name for a female soldier follows a similar pattern – *GI Jane* – from antecedent phrases such as *plain Jane*.

Another symbolic name from World War II is *Rosie the Riveter*. This term was generalized to refer to many women who assumed jobs normally done by men during the war. There exist two versions of the origin of this name: according to one, a front-rank worker Rosie Bonavita with her workmate hammered a record number of rivets into a plane wing; according to the other, it became widespread simply because of the famous patriotic song “Rosie the Riveter” [4, p. 204]. Thus, a symbolic name for a participant in military hostilities, i.e. *GI Joe*, is chosen, and at the same time a symbolic name for a worker of the home front – a record-setter in work productivity, i.e. *Rosie the Riveter*, is also chosen. These names can be considered as a pair in respect to each other because they express broad generalities in a time of cultural stress. They are symbolic of experience that is both common and complementary. Later, in the 1960s, *GI Joe* “does not die” and is not forgotten. The name is retained as a linguistic symbol, and *GI Joe* is given a materialized form as a toy; i.e. the symbolic status of the name is demonstrated by concrete materialization. It has meaning in reference to a specific toy as well as to the idea of the common soldier.

A less well-known name arose from association with the so-called *pin-up girl*, an answer to the interests of so many lonely soldiers, and meaning “a pretty, sexually attractive girl whose picture is displayed on magazine covers or centerfolds”.

From the many pin-up girls, the name *dumb Dora* meaning “a pretty but silly girl, a stupid girl” emerged. The name cannot be traced to an individual, and so probably arose as a prosodic coinage, i.e. based on phonetic simplicity and alliteration. *Dumb Dora* came into use as early as the prewar time in the 1930s, when the first beauty contests were arranged and participants were generally so referred to, emphasizing the fact that they were only attractive in outward appearance without having many intellectual faculties.

Another trend in mass culture is the emergence of names and images associated with famous people, especially with political leaders. The name of the 26th US President Theodore (Teddy) Roosevelt (1858 – 1919) can serve as an example of how a name, a particular incident, and a material object (especially a commercial object) can interact. In this particular case, a diminutive form of his name (Theodore > Teddy) is used for the name of a plush-covered stuffed toy bear – *Teddy bear*.

“The Teddy bear mania” overwhelmed America at the beginning of the 20th century. In November 1902, President Theodore Roosevelt was visiting the state of Missouri to conduct the talks on the settlement of the boundary conflict with the neighboring state of Louisiana. After finishing official business, he took part in bear hunting, during which he refused to shoot at a helpless bear cub. It was noticed by the famous American cartoon maker Clifford Berryman, who depicted this event as a cartoon and published in the “Washington Star”. Later, it was reprinted by New York newspapers. Nobody paid special attention to this fact, except for a toy shop owner from Brooklyn Morris Michton. He and his wife made a plush-covered toy bear and displayed it in their shop window with a copy of Berryman’s cartoon and a signboard “Teddy Bear” [4, p. 55]. The name thereby symbolized affection or sympathy that was to be attached to the object. The effectiveness of this symbolism can be seen in the fact that this toy bear was sold very fast and soon it became one of the most favoured children’s toys in America. Thus, the name of the real man, *Teddy*, is correlated with a popular toy. The name had been transferred to the artifact, and then this name and its meaning became

widely disseminated. It is easily seen by this example how the name of the real person continues its life with the help of a material object, in this particular case, with the help of a children’s toy. In the case of Roosevelt, the object determined the symbolic value of the name.

In another political example the individual gave meaning to the name and objective memorabilia that followed. The citizens of the United States of America eventually took a great liking to the 16th US President Abraham Lincoln (1809 – 1865) because, in withstanding intense criticism, he seemed to embody honesty and personal integrity. Thus, his name became registered in a set phrase of *Honest* (or *Old*) *Abe*, using, of course, the diminutive form (Abraham > Abe).

Thus, in different ways, the given names of Roosevelt and Lincoln have acquired symbolic meaning beyond simple designation, have become stored in collective memory, and have become, in a real sense, a part of the American lexicon.

Sometimes the name of a real person is preserved in collective memory and in a part of the lexicon through a style, a way of behaving, dressing, etc. In this way, a name becomes a sign of social behaviour. The example of Jacqueline (Jackie) Kennedy Onassis (1929 – 1994) is significant. She was a rather influential spouse of the 35th US President John Fitzgerald Kennedy (1917 – 1963). All the manners and ways, which were imitated by Jacqueline Kennedy’s admirers, are stored in collective memory, and, accordingly, the following expressions emerged with her name – *Jackie smile*, *Jackie hair style*, *Jackie hat*, etc.

Similarly, in the sphere of pop music, if we use only the given name *Elvis*, a complex image with a rich semantic domain is immediately evoked. That semantic domain includes all those things associated with “the king” of rock’n’roll and the idol of the youth of the 1950s. It includes his manner of singing, the content of his songs, his voice quality, his tight, glittery clothing, and many more things that stuck in the minds of individual fans. Thus, we can see that within the popular culture a name can elicit a vast range of meanings from the images associated with the person. Interestingly, in this case, the names either *Elvis* or

Presley may evoke for almost everyone in the culture a set of specific features and a concept associated with the person. Even more than with the example of *Jackie Kennedy*, the names and images are closely correlated and widely understood.

The symbolism acquired by famous names in mass culture is abundantly evident in many forms of storytelling – e.g., fiction literature, films, theaters, and TV shows. Certain psychological stereotypes are created in these media of mass culture.

Long ago, when debating about a literary theory, the great Russian writer Fyodor Dostoyevsky spoke much about beauty and singled out two aspects in it – a “dark” side and a “light” one. The characters of his novels often correlated with these two types of beauty. Beauty can be ruinous and destructive; at the same time it can be calm, serene and pacifying. In his novel, “*Idiot*”, Aglaya Yepanchina is a bearer of quiet, clear and light beauty, but Nastasya Philippovna is an exponent of destructive, dark and fascinating beauty, like Leo Tolstoy’s passionate Anna Karenina.

A similar idea of two polar types of beauty may also be observed in mass culture. On the one hand, there is Marilyn Monroe (1926 – 1962), one of the most romantic and attractive legends of Hollywood. Being an embodiment of a splendid woman, she was the most popular actress in the 1950s. Her outward physical qualities were exploited skillfully, as a result of which she turned into a sex symbol of her time and a living embodiment of an American idea. This is one type of beauty – a blonde with symmetrical as well as voluptuous forms, but archetypal doll-type features. On the other hand, there is a vamp woman, having extravagant manners, an uncontrollable character, a defiant behavior, and a corresponding personal life. A modern pop singer and film actress Madonna (Madonna Louise Ciccone, b. 1958) became a similar sex symbol of America later, in the 1980s. The symbolic stratus of her name became clear when a set phrase *Madonna mimics* emerged [4, p. 432]. They had bright lipstick on their lips and penciled eyelashes, stuck up locks, and tight clothes.

The names of such idols of mass culture – “dolls” and “vamps” are stored in mass consciousness and,

accordingly, preserve the features of a person and image, which are evoked by the name. In this way, the name *Madonna* has become associated with a specific type of behavior and outward appearance. This is in spite of the fact that there exists another Madonna – the “Sistine Madonna”, a painting by the Italian painter of the High Renaissance, Raphael Santi (1483 – 1520), portraying the Virgin Mary with an infant, Saint Barbara and Saint Sixtus. This *Madonna* is a much different and older idea; it has a religious context and refers to the Mother of God, the Virgin Mary; but the modern *Madonna* is a name symbolizing secular and material values, and the play on meaning invites a veneration of those different contrasting values. The new *Madonna* is an example of the simultaneous borrowing and substitution of one image by the other, i.e. one concept overlays (and plays off from) the other in mass consciousness and collective memory. This is very characteristic of symbols and their function in mass culture.

The characters of popular films may also become symbolic names, such as *Indiana Jones* and *Rocky Balboa*. Indiana Jones (Indy) is the main character of film serials produced by Steven Spielberg and George Lucas. He is a modest lecturer at a girls’ college, who becomes a tireless explorer and participant in unbelievable adventures. His name – both the geographical centrality of *Indiana* and the commonality of *Jones* – began functioning symbolically to refer to the ordinary person caught up in extreme events. Similarly, Rocky Balboa is a film serial character, an ordinary boy from the Italian district of Philadelphia trying to achieve his American dream. The name *Rocky* is a nickname of those who do bodybuilding, has obvious metaphorical suggestions, and functions symbolically to denote a super- courageous man. Americans took a liking to the image of this film character so much that tours were arranged on the route of his training runs through Philadelphia, and a monument to Rocky Balboa was put up in front of the Museum of Arts [1, p. 447, 812].

It is, of course, the goal of the entertainment industry to promote the symbolic status of names, and sometimes, as with *Indiana Jones*, a given name must function with a surname. Another such example is the

singer and actress Liza Minnelli (b. 1946). Her given and family names function as a unit to elicit the intended meaning. That is to say, the given name Liza cannot be separated from the family name Minnelli; the meaning comes only from Liza Minnelli. In the same way, if we say Eliza, the family name Doolittle springs up in memory immediately. Similarly, *the Michael Jackson glove* is related to another very popular singer whose given name functions only with his surname. His name is linked symbolically to a glittering white glove on his right hand, a distinctive trademark that became imitated by thousands of teenagers in many countries of the world [4, p. 432].

Finally, there is also a subculture of childhood occupying one of the leading places in mass culture. Children are clearly a part of mass culture and mass consciousness. For the formation of the children's picture of the world and outlook mass culture creates and maintains a familiar set of icons, at least, for girls – a pleasant, attractive, pretty and well-dressed doll-girl. As social life focuses on children's qualities, the corresponding forms of maintaining this myth and image through a name are also found.

A little beautiful girl named Shirley Temple came to represent virtually all desirable qualities associated with little girls in the American society of the 1930s. She began acting in films at the age of three and immediately won the hearts of most Americans during the period of the Great Depression. From 1934 to 1939 she was one of the most successful stars of Hollywood in box-office terms; she acted in a large number of melodramas, comedies and musicals. At that time "Shirley Temple mania" ran through the United States of America. A great variety of goods bearing her name came to market: *Shirley Temple polka dot dresses, hair ribbons, hats, underwear, shoes, boots, soap, tableware* and mostly *dolls* [4, p. 161]. The name of the real person becomes the name of a doll – a *Shirley Temple doll*, and the name *Shirley*, until then a man's name, became a woman's name because of its symbolic value.

Later, at the end of the 1950s, this doll was renewed and received a new support in mass consciousness: a *Barbie doll* named after the daughter of its maker

Ruth Handler entered the market. This is almost the same doll, the same dissemination of a similar image, style, and behavior. At the beginning of the 1960s, Stanley Weston in turn made a soldier doll called *GI Joe*, a sort of substitute of a popular Barbie doll for boys. A *GI Joe doll* is already a materialization of *GI Joe*, who was so famous in the years of World War II. A cultivated image characteristic for boys, youths, and men, i.e. an image of force, manliness, courage and firmness, is maintained and used with good effect in this particular doll. Thus, the symbolism of the names becomes more fixed in the language and culture as they are attached to objects and disseminated.

Summing up the study of the above material, it should be noted that mass culture creates such symbolic names that are preserved in memory of different generations of the society, i.e. a sort of a social life of a name in collective memory. In the course of time, it can be noticed that those who were the idols for the youth already becomes a nostalgic recollection for a middle-aged generation. One way or another, the names of heroes, characters, and idols do not vanish without leaving a trace. They are preserved as symbols of culture, generations, and time. Names enter collective memory and mass consciousness through various fields of the life of the society, and various spheres of modern mass culture, namely: the names of the military sphere, political leaders, counterculture, children's subculture, and the entertainment industry. Such names are not mere labels, but obviously carry symbolic meaning, existing irrespective of the real life, becoming the elements of our consciousness, the perception of time, sometimes acquiring a materialized form as a toy or other material things or being characters of comics, films, songs, clothes, etc.

The names of mass culture idols get the opportunity to continue their life. When a famous given name transits to the level of mass culture, it no longer belongs to a specific individual or author; it is a collective perception. A famous or typical name in mass culture is quite different from the names of individuals, which may be used as simple designations or to indicate

intimacy or distance in the relationship. In mass culture, famous and typical names are created, disseminated, introduced into mass consciousness as symbols and passed on from one generation to another as images of behaviour to follow, as specific styles, and as measures of social status [2, p. 129].

In perspective it will be interesting to study the use and coinage of names in youth subculture as a separate aspect of language and culture, religious culture, and in the context of anthroponymic transformations.

REFERENCES

1. Американа. Англо-русский лингвострановедческий словарь / Под ред. Г.В. Чернова. – Смоленск : Полиграмма, 1996.
2. Гарагуля С.И. Антропонимия в лингвокультурном и историческом аспектах: на материале английских личных имен. – М. : Книжный дом “Либроком”/URSS, 2010.
3. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М. : Русский язык, 1984.
4. Panati C. Panati’s Parade of Fads, Follies, and Manias. The Origin of Our Most Cherished Obsessions. – New York : Harper Perennial, 1991.

УДК 81'373.421

СИНОНИМЫ КАК КОННОТАТИВНЫЕ ДИВЕРГЕНТЫ

Говердовский В.И., докт. филол. наук (Харьков)

Язык есть живой организм. Он возникает, развивается, стареет и умирает. Как любой организм язык имеет материальную и духовную стороны. Грамматика – это скелет языка, лексика – его плоть. Но этот организм еще не может дышать. Что оживляет его – это стиль. Стиль – это дух языка. Коннотация как порождение стиля есть душа языка. И это не метафора, если рассматривать денотацию как рациональное, а коннотацию – как эмоциональное содержание языка. При денотативном обмене мыслями происходит сближение умов говорящих, при коннотативном взаимопонимании совершается слияние душ.

Синонимы дифференцируются с пятнадцати коннотативных позиций. Коннотативное освещение представляет синонимы в аспектах: экспрессивно-оценочном, языковом, историко-языковом, историко-культурном и определяет синонимы как одноденотатные слова с разным составом коннотатов.

Ключевые слова: денотат, коннотат, коннотация, мелиорация, пейорация, синонимы, стиль, экспрессия.

Говердовський В.І. Синоніми як конотативні дивергенти. Синоніми диференціюються з п'ятнадцяти конотативних позицій. Конотативне висвітлення подає синоніми в аспектах: експресивно-оціночному, мовному, історико-мовному, історико-культурному і визначає синоніми як одно-денотатні слова з різним складом конотатив.

Ключові слова: денотат, експресія, конотат, конотація, меліорація, пейорація, синоніми, стиль.

Goverdovskiy V.I. Synonyms as connotative divergents. Synonyms are differentiated from fifteen connotative positions. Connotative interpretation presents synonyms in such aspects: expressive-estimating, lingual, historical-lingual, historical-cultural, and determines synonyms as single denotive words with different composition of connotates.

Key words: denotat, conotat, connotation, expression, melioration, pejoration, style, synonyms.

Синонимы зиждутся всегда на общей понятийной основе. Из этого понимания происходят почти все дефиниции синонимов, представленные в учебниках, пособиях и научной литературе. Но из этого понимания происходят и все трудности анализа синонимии, так как понятия, кроме научных и технических, не имеют четких границ.

Расплывчатость понятия, в свою очередь, вынуждает также часто неопределенно говорить о близости и далекости значений, о туманных оттенках, обертонах, наслоениях, признаках, нюансах и т.д. и давать синонимии осторожные определения, как, например, такое: “Слова, способные в том же контексте или контекстах, близких по смыслу,

заменять друг друга без ощущения заметного различия по смыслу” [3, с. 39].

Этот недостаток породил в лингвистике стремление определять степень близости значений объективными способами: на основе только семантических критериев [2, 8], с помощью дистрибутивно-статистического анализа [4] и даже при помощи математического аппарата и электронно-вычислительной машины [9]. Коннотационный подход по-новому определяет понятие лексической синонимии.

Между тем, в лингвистике остаются прочными и традиционные способы описания синонимии, основанные на опыте и интуиции человека или, ког-

да, например, описываются социальные, локальные, временные признаки членов синонимического ряда, именно такие признаки синонимов, которые недоступны для формального и тем более машинного анализа.

При традиционном описании синонимический ряд слов, выражающий одно понятие, обычно состоит не более чем из трех звеньев, группирующихся в зависимости от их отношения к центральному слову ряда, которое выражает основной смысл, общий для всех синонимов, причем в наиболее объективной, наиболее рассудочной и наименее эмоциональной форме [1]. Если синоним отличается от доминанты ряда некоторым семантическим содержанием, то говорят, что это оттеночный синоним, что у него несколько иной смысл, так как он выделяет только один признак понятия. Если же синоним по отношению к центральному отличается только известным количеством чувства говорящего, выражающего степень и меру в признаке или интенсивность действия, то считается, что это слово относится к группе экспрессивных синонимов. Наконец, синонимы, служащие для выражения субъективной оценки говорящего, принято называть стилистическими синонимами.

Разделение всех синонимов на три такие группы не всегда выдерживается практически, так как группы, обладающие только одним из названных признаков, в языке встречаются редко. Например, к слову *вежливый* нельзя подобрать или только оттеночные, или только экспрессивные, или только стилистические звенья синонимов.

Отсюда вполне оправдана такая методика, когда составители синонимических словарей вынуждены при дефиниции синонимов в одной словарной статье давать семантические и стилистические

определения. Например, в Словаре синонимов русского языка [10] к слову *вежливый* (*проявляющий учтивость и уважение в обращении с людьми*) два первых синонима дают смысловую детализацию понятия (*учтивый, корректный: строго придерживающийся правил поведения*), но третий по счету синоним (*уважительный*) определен только со стороны стилистики, без обращения к смысловому различию (он снабжен только пометой “разг.”), в то время как четвертый и пятый синонимы (*обходительный* и *предупредительный*) дефинированы опять-таки со стороны смысловой (*приветливо вежливый и проявляющий внимание и готовность услужить*), но к последним двум синонимам (*любезный* и *галантный*) снова даны лишь стилистические пометы (“устар.”). Впрочем, в словаре раннего издания эти пометы отсутствуют [11].

Из описанного примера видно, что синонимический словарь характеризует слова по их различию с трех сторон: смысловой, экспрессивной, стилистической и как следствие – по употреблению. Коннотативный синонимический словарь, мыслимый пока теоретически, представляет синонимы в иных аспектах: экспрессивно-оценочном, языковом, историко-языковом и историко-культурном.

Синонимы можно сравнивать, используя коннотативный анализ. Для наглядности полезно представить коннотативное отличие синонимов в матрицах. Так, распределение коннотаций для немецких слов *völkisch* и *volkseigen* будет выглядеть так (сокращения обозначают виды коннотаций: ироничности, эвфемистичности, мелиоративности, пейоративности, усиления, жаргонистичности, разговорности, книжности, терминологичности, иноязычности, новизны, диалектности, архаистичности, идеологичности, культурологичности):

Тип коннотации	экспр. - оцен.	языковой	ист. - языковой	и. - к.
Вид коннотации	ИрЭвМеПеУс	ЖаРаКнТе	ИнНоДиАр	ИдКу
<i>volkseigen</i>		+	+	+
<i>völkisch</i>	+		+	+

Völkisch – слово, имеющее пейоративно-идеологическую коннотацию, оно использовалось в фашистской Германии, языке ГДР не употреблялось и существовало с коннотацией архаичности. Слово же *volkseigen* относительно недавнее и на начальном этапе его использования сопровождалось коннотацией новизны. Благодаря словосложению оно сопровождается также коннотацией книжности.

Традиционный словарь синонимов дает нередко толкования значений синонимов, приближаясь тем самым к толковому словарю или, наоборот, не устанавливает никакого различия, например, *копать* трактуется как полный синоним слова *рыть*.

Словарь синонимов, построенный по коннотативному принципу, отличается от традиционного синонимического словаря тем, что он фиксирует в слове наличие определенных коннотатов.

Нем. Greis: Кн. – Ора: Ра, Ме. – Großvater: Ра, Ме. – Mummelgreis: Ра, Пе, Ус. – Fatergreis: Ра, Пе. – alter Knabe: Ра, Ур. – Knacker: Ра, Пе, Ус.

Рус. *Абзац*: Кн, Те, Ин – *отступ*: Те, Ра. *Абориген*: Кн, Ин – *туземец*: Ра – *автоктон*: Кн, Те, Ин, Ар. *Коммунист*: Кн, Ид – *большевик*: Ар, Ид, Ку – *партиец*: Ра, Ар, Ид.

Укр. *Озлити*: Ра – *розлютити*: Ра, Ус – *розсердити*: Кн. *Обдумати*: Ра – *обміркувати*: Кн. *Огледіти*: Кн – *обдивитися*: Ра.

Из данных примеров также видно, что с коннотативной точки зрения в группе синонимов не обязательно должен быть нейтральный синоним. Ср. также группу *абстрактный – умозрительный – спекулятивный – отвлеченный*, где коннотации книжности и терминологичности выражены в первых трех синонимах, в то время как последний включает только коннотацию книжности, а первый, кроме того, несет коннотацию иноязычности.

Нем.: Anerkenntnis: (-) – Anerkennung: Кн. Barberei: Ра – Barbarentum: Кн. Backwerk: (-) – Gebäck: Ра. Bettlerin: Ра – Bettlerfrau: (-). Dampfer: Ра – Dampschiff: (-). Flitterwerk: (-) – Flitterkram: Пе. Fragerei: Пе, Ус – Gefrage: Пе. Hast: (-) – Hastigkeit: Кн. Krieger: (-) – Kriegsmann: Кн. Papier (-) – Papierzeug: Кн. Prahler: (-) – Prahlhaus: Пе. Unernte: (-) – Mißernte: Кн. Unglück: (-) – Mißglück: Кн. Unsinn: (-) – Widersinn: Кн.

Показ коннотативного отличия в матрице особенно удобен для многочленного синонимического ряда, в который входят также контекстные синонимы.

Коннотации:	ИрЭвМеПеУс	ЖаРаКнТе	ИнНоДиАр	ИдКу
Лицо		++		
личность	+	+		
особа	+ +			
персона	+ +		+ +	
субъект		+		
элемент		+	+	+
тип		++		

Слово *лицо* несет коннотацию книжности и терминологичности (например, *обвиняемое лицо*). *Личность* употребляется обычно книжно-коннотативно, иронически или с пейоративностью в зависимости от контекста. *Особа* ингерентно включает в себе коннотацию ироничности. *Персона* близко слову *особа*, но имеет более иронический оттенок, поэтому в таблице вместе с коннотацией ироничности отмечена коннотема уси-

ления. Коннотацией пейоративности отмечено слово *субъект*, так как оно обозначает преимущественно человека, который вызывает некоторое недоверие или же употребляется по отношению к человеку неопрятному или подозрительному. С коннотативной точки зрения слово *элемент* резко отличается от всех своих синонимов. В то время как коннотации всех перечисленных синонимов ограничены экспрессивным и языковым

типами, то коннотированность слова *элемент* лежит в культурно-исторической плоскости: употребляется преимущественно при характеристике человека с точки зрения его социального, общественного положения, то есть с коннотацией идеологичности, причем, чаще по отношению к лицам

социально опасным, вредным, то есть с коннотацией пейоративности. Слово *тип* имеет усиленную пейоративную и снижено-жаргонную коннотацию.

Представим синонимы основных частей речи в общей матрице.

Коннотации:	ИрЭвМеПеУс	ЖаРаКнТе	ИнНоДиАр	ИдКу
Языкознание		+ +		
Языковедение		+ +	+	
Лингвистика		+ +	+	
Глоттология		+ +	+ +	
Дезинфекция		+ +	+	
Обеззараживание	+	+		
Бездельничать	+			
Лодырничать	+	+		
Лоботрясничать	+ +	+		
Балбесничать	+ +	+ +		
Баклушничать	+	+	+	
Воровать		+		
Красть				
Похищать	+	+		
Грабить	+			
Тащить	+	+		
Тянуть	+	+		
Уводить	+	+		
Уносить	+			
Спереть				
Вялый		+		
Апатичный			+	+
Безжизненный		+	+	
Неживой	+	+	+	
Сонный	+	+	+	

Представим теперь матрицу в более компактном виде. В группе русских синонимов, обозначающих человека, занимающегося естественными науками, коннотаты распределяются следующим образом:

Коннотаты:	Те	Ра	Кн	Ин	Ар
Естествовед			+		+
Природовед		+			+
Естествоиспытатель	+		+		
Натуралист		+		+	
Естественник		+			

Напомним, что коннотация не является прямым отражением соответствующих лексикологических категорий: архаизмов, заимствований, жаргонизмов, терминов, диалектизмов, поэтизмов, политизмов и т.д. Наоборот, коннотация их не сопровождает, если они употреблены в своей среде: в исторических текстах, в жаргонной, технической, диалектной, поэтической или политической речи. Коннотация по сути есть лишь намек на качества, которые могут со временем привести данные слова в эти лексикологические группы или,

наоборот, она сигнализирует об исчезновении этих качеств.

Установка на исключение из синонимических рядов диалектных, жаргонных и специальных слов, разумеется, оправдана, но только при условии, что данные слова имеют твердый статус диалектных, жаргонных, специальных. Однако, мы часто встречаемся с примерами, где это состояние не вполне определено. Неопределенность лексикологического статуса многих слов обусловлена динамикой языкового развития, а методическая установка при составлении словарей синонимов основана на принятии синонимии как синхронного факта.

Между тем, в отечественной лингвистике прочно утвердилось понятие “живой” синхронии, не существующей без диахронии. С этих позиций очевидно, что словарь синонимов должен с необходимостью включать в некоторые группы “слабых” диалектизм, жаргонизмов и профессиональных слов, которые постоянно служат источником питания литературных языков. С этих позиций в словарь должны включаться и вновь возникающие значения полисемантических слов, а также определенная часть устаревающей и просторечной лексики.

В связи с этим, ни *естествовед*, ни *природовед* не являются архаизмами, они только коннотированы некоторой долей архаичности. В большей мере это обусловлено устареванием компонента *-вед* в русском языке. Слово *натуралист* также не ощущается как актуальное заимствование, его коннотированность заметна только при специальном сравнении или при сознательном выборе его среди синонимов в речи. Коннотация новизны также не обязательно связана с неологизмами. Это может быть просто “свежее” слово, употребляемое редко, как, например, *пионер* в значении *первопроходец*.

Из матрицы видно, что каждый синоним имеет общие и различные коннотации. Так, слово *естествовед* совпадает со словом *природовед* по коннотации архаичности, но отличается коннотацией книжности, *естествовед* совпадает со словом *естествоиспытатель* по коннотации книж-

ности, но последний отличается коннотацией мелиоративности, синоним *природовед* совпадает по коннотации разговорности со словом *естественник*, но отличается от него коннотацией архаичности, слова *естествоиспытатель* и *натуралист* имеют общий коннотат мелиоративности, но последний синоним имеет еще коннотацию иноязычности.

Подобным образом анализируются любые группы синонимов.

Коннотаты:	Ме	Пе	Ра	Кн	Но	Ар	Ин
зачинатель				+		+	
инициатор				+			+
застрельщик	+		+			+	
зачинщик		+					
пионер	+				+		
начинатель	+			+		+	
закоперщик		+				+	
заводила		+	+				

В соответствии с этим каждое слово можно представить как “коннотативную молекулу”, состоящую из “коннотатов-атомов”:

естествовед	+	+	
естествоиспытатель	+	+	
естественник	+		и т.д.

Коннотативный синонимичный словарь различает также синонимы, которые нельзя различить ни семантически, ни стилистически, ни дистрибутивно. Такое различие синонимов становится возможным благодаря коннотемному анализу, в котором основное внимание уделяется коннотативному различению служебных морфем при одной и той же основе.

Так, денотативно равнозначные глаголы *изгнать* и *выгнать* коннотативно различны потому, что приставка *из-* способствует образованию коннотации книжности, она диахронически более ранняя, в то время как приставка *вы-* устойчиво сопровождает слова коннотацией разговорности.

Подобным образом сравниваются любые однокоренные синонимы с различными аффиксальными коннотемами. Если, например, суффикс *-ствовать* во многих словах несет коннотацию

книжности, а *-нича(ть)* – разговорности, то коннотативный анализ способен провести различие между синонимами, которые при обычном подходе кажутся неразличимыми: *любопытствовать* – *любопытничать*, *обезьянствовать* – *обезьянничать*, *умствовать* – *умничать*. С учетом коннотативных основ первые в парах слова можно определить как книжно-пейоративные, вторые – как разговорно-пейоративные.

Проследим далее по коннотативным признакам однокорневые синонимы с разными суффиксами, например, *толстенный* и *толстенький*. Сравнение показывает, во-первых, присутствие в двух словах разнонаправленных коннотаций: в первом случае – это пейоративная (окказионально), во втором, наоборот, мелиоративная коннотация. Во-вторых, усиление в слове *толстенный* денотативно, а в слове *толстенький* – чисто коннотативно: если первое слово “увеличивает”, “огрубляет” сам предмет, то второе не “уменьшает” уже “увеличенный” денотат, а то, что принимается за “уменьшение” (суффикс *-еньк-*) – не что иное, как коннотация мелиоративности. Таким образом, оба слова совпадают только по одному виду коннотации, но отличаются по трем. Это выглядит так:

Коннотаты:	Ме	Пе	Ра	Ус
толстенный		+	+	+
толстенький	+		+	

Однако, некоторые слова-синонимы, как, например, *тигриный* – *тигровый* с коннотативной точки зрения равнозначны. Их различие – исключительно дистрибутивное. Но постоянное их употребление в определенных окружениях накладывает на их семантику коннотацию. Пары типа *акробатический* – *акробатичный*, *гармонический* – *гармоничный*, *сферический* – *сферичный* различаются дистрибутивно, то есть их различие относится к ведению грамматики, но не семасиологии. Можно, конечно, возразить, что различие подобных пар – паронимов как раз семантическое: *дипломатичный* – это “тонко рассчитанный, осторожный, мягкий, вежливый”, а *дипломатический* – “относящийся к дипломатии”, *техничный* – “об-

ладающий высоким мастерством”, а *технический* – “относящийся к технике” и т.д. Но в том то и дело, что их семантическое различие – это отложившийся результат их контекстного окружения. Вот украинский язык не знает этих паронимов, и чтобы понять, о чем идет речь, приходится обращаться за разъяснением именно к дистрибуции, ср.: *економічні відношення* (экономические отношения) и *економічне приладдя* (экономичное устройство).

Введем в матрицу два синонима – *толстющий* и *толстоватый*. Очевидно, что *толстющий* не отличается от слова *толстенный* ни денотативно, ни дистрибутивно. Коннотативно *толстенный* и *толстющий* несут коннотации пейоративности, разговорности и усиления. В чем тогда различие? Видимо, не различаясь по отдельным коннотатам, они отличаются по степени какого-либо вида коннотации. В данном случае у слова *толстенный* пейоративность выражена слабее, это слово показывает отрицательное отношение к признаку, во время как *толстющий* выражает грубо-пренебрежительную оценку признака. Синоним *толстоватый* отличается от других помимо прочего тем, что суффиксы *-оват-*, *-еват-* снабжают качественные имена прилагательные слабой коннотацией эвфемистичности. Таким образом, матрица выглядит так:

Коннотаты:	Эв	Ме	Пе	Ра	Ус
толстенький		+		+	
толстоватый	+	+		+	
толстенный			+	+	
толстющий			+	+	+

Матрица показывает полное отсутствие совпадающих коннотаций и их степени у однокорневых синонимов.

Трудности коннотативного анализа возникают там, где требуется определить различие однокорневых синонимов с разными морфемами, имеющими один коннотат: нем. *Witwentum* – *Witwenschaft*. В определении их коннотативного различия может оказать помощь установление степени коннотированности. *Witwentum* как менее

частотное обладает более сильной степенью коннотации: Witwentum – Witwenschaft^(*) (*вдовы*). Ср. также: Generalität – Generalschaft^(*) (*генералитет, генеральство*), Gerede – Rederei^(*) (*пустые разговоры, болтовня*), Irrtum – Irrung^(*) – Irrnis (*заблуждение*).

Там, где при разведении синонимов коннотативный анализ исчерпывает свои возможности, необходимо использовать другие уровни анализа. В соответствии с трехаспектным членением слова: денотативным, коннотативным и знаковым [б] можно привлекать два других уровня. Так, денотативный подход различает синонимы нем. das Laufen – der Lauf, das Springen – der Sprung, знаковый (фонический) аспект различает синонимы *ведрышко – ведерышко, кентавр – центавр, туннель – тоннель*. Но эти уровни анализа оказываются безрезультативными при определении слов der Denkende – Denker^(*), der Vorsitzende – Vorsitzter^(*), а коннотативный анализ их различает. Так возникают комбинированные (денотативно-коннотативный, денотативно-знаковый, коннотативно-знаковый) способы анализа синонимов.

Денотативный подход к синонимам (Ю.Д. Апресян, С.Г. Бережан) делает видимым, так сказать, “фундамент” лексики, ее понятийную основу. Подход этот статический, так как понятия относительно стабильны во времени. Такая точка зрения, в сущности, отрицает синонимию, поскольку все синонимы ряда сводятся к одному понятийному ядру: *жрать – лопать – трескать* сводится к понятию “есть много и с жадностью”. Денотативный аспект рассмотрения синонимов ничего не говорит об употреблении, то есть, о фактической жизни языка. Коннотативный подход раскрывает его жизнь и тем самым существует как противопоставление недвижимой и сухой понятийно-логической схеме языка: *есть много и с жадностью* (Д) – *жрать: Ра, Пе, Ус – лопать: Ра, Пе, Ир – трескать: Ра, Пе, Ус*.

Коннотативный подход учитывает диахроническую точку зрения на язык вообще и на синонимы в частности, в то время как денотативное определение синонимии основывается на представлении

о языке как семиотической системе, лишенной временных характеристик.

Денотация – это скелет языка, а коннотация – его живое дыхание. Синонимическая группа на значительном отрезке времени постоянно вбирает в себя, закрепляет или отторгает коннотации, идущие из различных сфер употребления. Синонимическая группа объединяет общезыковые и рожденные в индивидуальном творчестве. Синонимический ряд – это как бы мост, связывающий язык во времени.

Денотативно-логический подход к синонимии жестко обуславливает зависимость отличительных признаков синонима от контекста или словосочетания, коннотативный подход рассматривает контекст и значения в диалектической связи: обязанные своему возникновению новому окружению, коннотации приобретают затем автономное существование и сами подбирают для себя контексты. Попадая в позицию двойной соотнесенности, они приобретают особую функцию выразительности – контекстную, окказиональную, индивидуальную. Коннотационная позиция при рассмотрении синонимов хорошо согласуется с концепцией В.В. Виноградова, различавшего синонимию идеографическую и стилистическую [5, с. 92].

В этой связи нужно учесть весьма важный момент. Когда говорится о контексте, обычно имеется в виду нечто абстрактное, некая сумма контекстов. В действительности же слово входит в общее употребление через вполне реальные, но не всегда узуальные контексты, возникающие в разном времени и различном пространстве. Получается, что речевые употребления слова в контекстах $N_1, N_2, N_3, \dots$ могут быть идентичны по денотации, но не всегда тождественны по коннотации. В силу этого общий контекст N как сумма речевых употреблений является абстракцией, из которой не выводимы твердые и однозначные коннотации.

Словарь и беллетристика в какой-то мере закрепляют в языке эти зыбкие коннотации, но, во-первых, лексикограф не может практически учесть бесчисленное коннотативное творчество

народа и, во-вторых, писатель и лексикограф бесильны во времени: многие слова синонимического словаря и языка художественной литературы коннотативно устаревают со сменой одного поколения, а в течение смены двух поколений они могут быть измененными уже денотативно.

К тому же лексикограф фиксирует лишь вполне ясные, крайние смыслы и созначения. А промежуточные, как подчеркивал Л.В. Щерба, в самом первоисточнике – в сознании говорящих – оказываются колеблющимися и неопределенными. Вот почему непреходящей для лингвистики остается его мысль, что эти неясные и колеблющиеся созначения должны более всего привлекать лингвистов [7, с. 35–36].

Коннотативный анализ дает возможность определить синонимы как близкие по смыслу слова с разным составом коннотатов. Такая дефиниция подчеркивает способность синонимов дифференцировать тончайшие оттенки. Именно эту способность синонимов Л.В. Щерба считал главной, обозначая ее термином “квазисинонимы” [7, с. 88].

Коннотативный анализ синонимов открывает возможности в перспективе построения синонимического коннотативного словаря. Такой словарь мог бы дополнительно (там, где это необходимо) включать в дефиницию слова экстралингвистическую (денотативную) отнесенность синонима, а также устанавливать различия слов на зна-

ковом уровне. Однако в основе такого словаря должен лежать анализ синонимов во всех коннотативных аспектах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика ; пер. с франц. / Ш. Балли – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 178 с.
2. Бережан В.М. Семантическая эквивалентность лексических единиц / В.М. Бережан – Кишинев : Штинца, 1973. – 270 с.
3. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. Ч. 2 / Л.А. Булаховский – М. : Учпедгиз, 1963. – 142 с.
4. Вилюман В.Г. Английская синонимика : Введение в теорию синонимии и методику изучения синонимов / В.Г. Вилюман – М. : Высш. школа, 1980. – 164 с.
5. Виноградов В.В. Избранные труды : Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов – М. : Наука, 1977. – 270 с.
6. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н.Г. Комлев – М. : Изд-во МГУ, 1969. – 170 с.
7. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Т. 1 / Л.В. Щерба. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – 190 с.
8. Англо-русский синонимический словарь [под рук. А.И. Розенмана, Ю.Д. Апресяна]. – М. : Рус. яз., 1979. – 544 с.
9. Русский семантический словарь: Опыт автоматического построения тезауруса : от понятия к слову : Ок. 10000 ед. / [Отв. ред. С.Г. Бархударов]. – М. : Наука, 1983. – 566 с.
10. Словарь синонимов : Справочное пособие / [ред. А.П. Евгеньева]. – Л. : Наука, 1975. – 648 с.
11. Словарь синонимов русского языка : В 2 т. / [ред. А.П. Евгеньева]. – Л. : Наука, 1971. – 1536 с.

УДК 811.111'42

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЛІНГВІСТИЦІ

Самохіна В.О., доктор філол. наук (Харків)

У статті пропонується новий напрям лінгвістичних досліджень – функціонально-комунікативна стилістика тексту, який стверджує фактор людини як суб'єкта та об'єкта мовленнєвої діяльності, а також дозволяє зосередити увагу на функціональному аспекті.

Ключові слова: функціонально-комунікативна стилістика тексту, функція, дискурсивний контекст, мовленнєвий жанр.

Самохіна В.А. Функционально-коммуникативное направление исследований в лингвистике. В статье предлагается новое направление лингвистических исследований – функционально-коммуникативная стилистика текста, которое утверждает фактор человека как субъекта и объекта речевой деятельности, а также позволяет сосредоточить внимание на функциональном аспекте.

Ключевые слова: функционально-коммуникативная стилистика текста, функция, дискурсивный контекст, речевой жанр.

Samokhina V.O. Functional-communicative approach to research in linguistics. A new approach of linguistic research – functional-communicative text stylistics is proposed in the article. This approach asserts the factor of a man as the subject, the self and the object of communicative activity. It also gives an opportunity to concentrate attention on the functional aspect.

Key words: functional-communicative text stylistics, function, discursive context, speech genre.

“Функціоналізм у лінгвістиці забезпечує дослідження мови як діяльнісного, цілеспрямованого живого організму”

О.О. Селіванова [26, с. 96].

Актуальність зумовлено нагальною потребою комплексних лінгвістичних досліджень у річизі нового напрямку комунікативної лінгвістики – функціонально-комунікативної стилістики тексту, в підґрунті якого – принцип комунікативно-доцільного відбору та комбінування мовних одиниць відповідно до комунікативної мети в певних типах тексту й дискурсу. Цей підхід вимагає системного розгляду взаємодії комунікативних та стилістичних аспектів функціонування мовних одиниць і тексту [24].

Об'єктом статті є проблеми функціонально-комунікативної стилістики тексту.

Предметом роботи є визначення теоретико-методологічного підґрунтя функціонально-комунікативної стилістики тексту.

Теоретико-методологічним підґрунтям статті є настанови антрополінгвістики, яка бере до уваги роль людського фактору в комунікативних процесах. Конкретно-науковою методологією є когнітивно-дискурсивний підхід до розгляду мовних явищ, особливостей їх дискурсивної реалізації і закономірностей їх функціонування, який дозволяє розкрити комплексний характер досліджуваного явища.

У зв'язку з переорієнтацією мовознавства зі структурної парадигми на функціонально-комунікативну з'являються напрями, які вивчають ті чи інші аспекти мовлення, використання мови мовцями, визначається поняття культури мовлення, що передбачає мовленнєву діяльність адресанта, а, отже, враховується мета спілкування, адресат, стиль мов-

лення, жанр та інші параметри мовленнєвого спілкування, “весь широкий контекст мовленнєвих актів, що вказує на суб’єкта мовлення, вибір їм і організацію мовних засобів, процес, динаміку, функціонування мови” [13, с. 37]. О.Б. Сиротиніною висловлюється досить точне критичне зауваження: формулювати не “*набір* мовних засобів, а *вибір*” [27, с. 17]. Сфера мови помітно розширюється – спостерігається процес виходу досліджень за межі структури мови, звернення до проблем використання мови ті її одиниць у різних ситуаціях спілкування, що стимулюється увагою науковців до вивчення функціонування мови, мовного спілкування. Таким чином, розширюється об’єкт дослідження: не тільки система мови, але і мовлення.

Слідом за Ф.С.Бацевичем, під комунікативною лінгвістикою ми розуміємо “розділ і водночас новий напрям сучасної динамічно і антропоцентрично зорієнтованої науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням “живої” природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.)” [1, с. 328]. Комунікативна стилістика тексту, що розробляється, переважно, пермськими лінгвістами, спирається на дослідження в *комунікативній лінгвістиці* (див., [3; 10; 15; 16; 20; 24]). У працях цих учених вищезазначений напрям представлено, головним чином, аналізом наукового дискурсу. Як видається, визначення цього напрямку було б більш точнішим, якщо включити в нього поняття “функціональний”. Методологічний принцип – *функціоналізм* – це комунікативний підхід до аналізу мови [14], який звернений до реальних фактів мовлення як діяльності людини [17; 18]. Тому пропонуємо назву цього напрямку – *функціонально-комунікативна стилістика тексту* (далі – ФКСТ). Доречно навести цитату з роботи А.В. Зинов’євої: “Стилiстика, що трактується з точки зору її комунікативного призначення, розуміється як наука, яка ґрунтується на принципі комунікативно-доцільного відбору та комбiнування мовних одиниць, які перебувають у системних відносинах і **функціонують у мовленнєвій ко-**

мунікації (виділено мною – В.С.) відповідно до комунікативно-прагматичної мети мовленнєвого акту в певних типах тексту і мовленнєвих формах” [8, с. 67]. З цим визначенням перекликається і визначення стилю як системи “взаємопов’язаних мовних засобів, призначених для виконання специфічної функції комунікації і націлених на певний ефект” [31, с. 253].

Функціонально-комунікативний підхід дозволяє досліджувати явища, що вивчаються, комплексно. На відміну від системно-структурного, функціонально-комунікативний підхід вступає в сферу аналізу **функціонування** мови в умовах комунікації. У межах цього підходу “текст тут представлений не просто як матеріальний носій, що фіксує результат/ продукт дискурсивної діяльності, а як інформаційна база, на основі якої стає можливим здійснення цієї діяльності” [19, с. 18]. Мовленнєва комунікація є діяльнісним утворенням і як таке не може не мати функціональності. Функціональність мовленнєвої комунікації полягає у наявності в неї функцій (або функцій). Під функцією ми розуміємо роль (уживання, призначення) мовної одиниці або тексту в тому чи іншому контексті або сфері спілкування. *Комунікативний* передбачає мовлення, спілкування, передачу інформації, інформування, його основні функції – фатична, контакто-встановлююча, регулятивна, що забезпечують розуміння та інтерпретацію сказаного, а, отже, обмін інформацією, тобто підкреслюється *діяльнісний* характер явища. *Функціональний* означає *націлений* на використання мови і тексту в процесі комунікації, спрямований на забезпечення ефективності спілкування, тобто той, що реалізує певні функції мовних одиниць та тексту у взаємодії з навколишнім контекстом, виявляє призначення, роль, мету мовної одиниці або тексту в спілкуванні (пор. “функціональний – тобто призначений для досягнення якої-небудь мети” [23, с. 163]), “використання певних номінативних одиниць, а також реалізація їх різних *функцій у процесі комунікації*” (виділено мною – В.С.) [там само, с. 165–166]). Таким чином, функціональний – це результат мовленнєвого спілкування, “поведінка” окремих мовленнє-

вих форм або тексту в вербально-ситуативному контексті. Від комунікативної мети залежить мовленнєва поведінка людини, зміст, композиція і стиль її мовлення.

Поняття „комунікативний“ пов’язане з маніфестаційним рівнем, що відповідає на запитання „що сказати“, в той час, як „функціональний“ – з іллокутивним, тобто інтенціональним рівнем, відповіддю на питання якого є „як сказати“, і перлокутивним, тобто „чому так сказати“. Такий підхід вимагає „комплексного розгляду взаємодії комунікативного та стилістичного аспектів функціонування мовних одиниць та тексту“ [30, с. 133].

Найбільш суттєвими поняттями ФКСТ є такі: дискурс, текст, жанр, тональність спілкування, стиль спілкування, або комунікативний стиль, мовна особистість, стильові риси. Одне із завдань ФКСТ – вивчення різних форм дискурсивних практик, специфіки комунікації з використанням нових комунікативних каналів, таких як Інтернет, телекомунікативних засобів, вивчення проблем організації засобів мови і її функцій у різних типах спілкування. Особливістю ФКСТ є той факт, що *мовленнєвий твір розглядається як форма комунікації*. Разом з мовними аспектами ФКСТ переслідує ціль дослідження екстралінгвальних факторів спілкування: взаємовідношення між адресантом і адресатом, цілі, завдання, специфіку сфери спілкування, характер ситуації. Основна мета ФКСТ – ефективність „текстової діяльності адресанта й адресата з урахуванням специфіки їх мовної особистості, сфери спілкування, жанрово-стильових та ін. особливостей тексту“ [4, с. 159].

ФКСТ вирішує питання побудування єдиної моделі дискурсивної діяльності, що виводить емпіричну стилістику в когнітивну і функціонально-комунікативну сфери та передбачає дослідження багатьох комунікативних, лінгвістичних та інших факторів, які впливають на породження та сприйняття дискурсу. Цей підхід перебуває в підґрунті ФКСТ, яка являє собою особливу інтеграцію двох провідних підходів сучасності – функціонального та комунікативного, їх раціональний синтез. Таким чином, функціонально-комунікативний підхід до різно-

манітних типів текстів переносить акцент з самих текстів на їх функціонування/використання у комунікації, наближаючись тим самим до дискурс-аналізу.

ФКСТ пов’язана з *прагмалінгвістикою*, яка досліджує аспект відношення знаків до їх користувачів і вивчає питання мовного спілкування і стосунки адресанта та адресата в різних ситуаціях для досягнення певних цілей, у зв’язку з цим – проблеми засобів впливу на адресата, типи мовленнєвого реагування на стимул, питання успішності мовленнєвих актів, інтерпретації та ін. [12, с. 30]. На думку Ю.С. Степанова, „у зв’язку з активізацією вивчення у лінгвістиці аспекту використання мови мовцем у різних ситуаціях, передумов успішного здійснення мовленнєвих актів і т.ін., ці питання включаються в сферу мовної прагматики, і можна говорити про прагматичну стилістику“ [28, с. 49].

На відміну від *лінгвістики тексту* та *функціональної стилістики*, ФКСТ вивчає текст у функціонально-комунікативному аспекті з точки зору діяльності адресанта (у фольклорному тексті – гіпотетичного автора) та адресата, звертає увагу на лінгвістичні аспекти естетичної сфери мовного спілкування. З цими сферами знання ФКСТ зближує інтерес до мовної особистості, „яка стоїть за текстом“ [9, с. 15].

Питання ефективності мовного спілкування є центральними в сучасній лінгвістиці. ФКСТ також має широкі можливості у вирішенні цієї проблеми, яка вивчає „мову по усьому розрізу його структури відразу“ [5, с. 223], але в особливому аспекті – з точки зору функціонування.

На відміну від традиційної *стилістики цілого тексту*, яка досліджує структуру тексту, його жанрові ознаки, композиційно-стилістичні прийоми, типологію текстів в залежності від композиційно-стилістичних особливостей, ФКСТ орієнтована на структурно-змістовну організацію та інтерпретацію тексту [11, с. 27]. На соціокомунікативний характер сучасної стилістики вказувала Т.Г. Вінокур [6]. Зокрема, в колективній монографії пермських лінгвістів, присвяченій стилістиці наукового

тексту, розглядається змістовна сторона цілого тексту, принципи його розгоргання (властиві певній сфері спілкування), композиція, своєрідність реалізації текстових категорій, стильова специфіка (див. [20]).

ФКСТ включає аналіз екстралінгвальних стилеутворюючих факторів, тобто явищ „позамовної дійсності, в яких відбувається мовне спілкування і під впливом яких здійснюється відбір і організація мовних засобів, тобто мова набуває свої стильові характеристики. Уживання мови мовцем відбувається не у вакуумі, а в певному невербальному контексті мовленнєвого акту, фактори якого, як і властивості мовної особистості, впливають на стиль мовлення. Ці фактори дуже різноманітні“ [12, с. 624]. Основні специфічні стильові риси формуються під впливом таких екстралінгвальних факторів, як сфера спілкування, пов’язана з тим чи іншим видом діяльності, який співвіднесений з формою свідомості (напр., повсякденна свідомість у побутовій сфері); форма мислення (напр., образне); мета спілкування – основна, зумовлена призначенням у соціумі зазначеного виду діяльності; тип змісту (який розрізняється зазвичай у різних сферах спілкування); функції мови (комунікативна, естетична, експресивна, фатична та ін.); типова ситуація спілкування (офіційна/неофіційна). Інші чинники – це умови спілкування та форми мовлення, пов’язані з реалізацією додаткових завдань спілкування в будь-якому більш конкретному різновиді діяльності, умовами її „протікання“, врахуванням своєрідності аудиторії; крім того, міжособистісним або масовим видом спілкування, безпосереднім чи опосередкованим; усною або письмовою формами мови, підготовленою/непідготовленою (спонтанною); монологічною/діалогічною; конкретною ситуацією спілкування; специфікою жанру; стосунками між мовцями; їх соціальною роллю; індивідуальними інтенціями мовця. Ці фактори обумовлюють стильові особливості мови. Одним із завдань ФКСТ є також вивчення дискурсивного потенціалу текстових одиниць, їх ролі в організації мовленнєвої та змістовно-сислової структури тексту, а також питань композиції тексту, обумовлених екстралінгвальною основою останнього.

Таким чином, функціонально-комунікативний підхід до дослідження мовних явищ характеризується багатоаспектністю, охопленням одиниць різних рівнів мовної системи. „Для того щоб досить повно пізнати властивості одиниць мови, необхідно вивчати їх як з точки зору системи мови, так і з точки зору *функціонування*“ (курсив мій – В.С.) [21, с. 138]. В.І. Перебийніс відзначає, що „функціональні характеристики відображають усе розмаїття суспільних функцій мови на даному етапі життя людського суспільства, все розмаїття спілкування людей“ [там само, с. 140]. На думку М.М. Полюжина, „загальні завдання функціонального аналізу полягають у виявленні функцій, важливих для спілкування“ [22, с. 11]. Ці функції визначаються роллю мови в соціумі та реалізуються тільки в конкретних текстах.

Головним постулатом функціонально-комунікативної лінгвістики А.Е. Левицький вважає положення про те, що мова виступає інструментом, знаряддям, засобом, механізмом для реалізації людиною певних намірів як у сфері пізнання дійсності, так і в актах спілкування [18, с. 122]. Якщо в емпіричній стилістиці процес застосування мови розуміється як процес конструювання висловлювань, що здійснюється за мовними нормами, закладеними у системі мови, то в рамках ФКСТ система використання мовних знаків виходить за межі стилістики і актуалізується у сферах людського знання і діяльності. Взаємодія системи мови і людини реалізується в комунікативно-мовленнєвій діяльності, результатом якої є текст. Особливістю ФКСТ є переключення уваги від об’єкту до суб’єкту, тобто до людської суб’єктивності, пов’язаної з роботою свідомості, яка орієнтована на досягнення й інтерпретацію змісту. У цьому зв’язку стиль розглядається як сторона мовленнєвої і мовної діяльності людини, підкреслюється зв’язок фактору використання мови в різноманітних галузях людської діяльності, в дискурсивній практиці.

Розглянувши базові риси функціонально-комунікативного підходу, відзначимо його переваги над іншими, близькими до нього напрямками:

- вивчення функцій мови та тексту в комунікації;

- аналіз мовленнєвої діяльності адресанта і адресата з урахуванням мети спілкування, стилю мовлення, жанру, тональності спілкування, стильових рис мовлення;
- розгляд мовленнєвого жанру як форми комунікації;
- привертання уваги до лінгвальних аспектів естетичної сфери мовного спілкування та їх інтерпретації;
- виявлення екстралінгвальних стилеутворюючих факторів (сфери спілкування, форми мислення, мети спілкування, функцій мови, типових ситуацій спілкування тощо);
- вивчення питань композиції тексту, обумовлених екстралінгвальною основою останнього;
- зосередження уваги на вивченні функціонально-комунікативної специфіки не тільки художніх текстів, але й фольклорних, текстів масової, офіційно-ділової комунікації тощо.

Класифікація текстів з функціонально-комунікативної точки зору створює основу для подальшої конкретизації та уточнення типології текстів, а саме, виділення мовленнєвих жанрів. ФКСТ орієнтується на функціонування мови в різних сферах мовленнєвої діяльності. Саме при такому розумінні мови її комунікативна функція виявляється не потенційною, а реальною.

Одним із пріоритетних напрямків ФКСТ є дослідження функціональної природи мови гумору, що виходить у реальність мовленнєвої діяльності, спілкування. Звідси випливає необхідність урахування екстралінгвальної дійсності, а не замикання на лексико-граматичній системі мови. У цьому зв'язку суттєвим є підхід з точки зору функціонально-семантичних взаємозв'язків мовних одиниць в їх проекції на „текстову площину“, значущості мовної одиниці при виконанні конкретного комунікативного завдання (наприклад, епітет розглядається не тільки як експресивний засіб, але і як „ініціатор“ гумористичної ситуації в жарті); частоти вживання цієї мовної одиниці в мові, тобто її закономірній появі при реалізації відповідної мети (наприклад, повтори в жарті). Пор. також: „Для визначення функціональної здатності будь-якої мовної одиниці

необхідною умовою є визначення типу контекстів, в якому остання вживається і реалізується як така в тексті та дискурсі“ [7, с. 18].

Впливаючи на адресата, гумористичний текст у тій чи іншій комунікативній ситуації виконує одну або декілька функцій і є дієвим засобом прагматичного впливу. Вивчення прагматики гумористичного тексту дозволяє розкрити специфіку використання стилістичних засобів у різних суспільно-комунікативних умовах, встановити структурно-композиційні схеми організації гумористичного тексту в залежності від конкретних комунікативно-прагматичних настанов.

У світлі комунікативно-орієнтованої лінгвістики експресивний фактор в мові є одним з „найбільш людських“ факторів [29, с. 673]. Організуючим центром гумористичного тексту постає його так звана „емотивно-змістовна домінанта“, яка, будучи ядром моделі породження цього типу тексту, організує семантику, фонетику, графіку, морфологію, синтаксис і його стиль (під емоційно-змістовною домінантою розуміється система когнітивних і емотивних еталонів, характерних для певного типу особистості, які слугують психічною основою метафоризації і вербалізації картини світу в тексті. Функціонально-емотивний гумористичний текст транслює емоції на адресата. Для нього головне – висловити їх так, щоб адресат усвідомив цей інформаційний фокус. Тому вважаємо, що такий текст, перш за все, призначений для адекватного сприйняття його емоційного змісту. Його розуміння може бути скоріше емоційним, ніж раціональним, тому що незаперечним є той факт, що за ним стоїть не тільки система мови, але й **мовна особистість**, яка його інтерпретує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Бацевич Ф.С. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
2. Белянин В.П. Основы психолінгвистической диагностики: Модели мира в литературе / В.П. Белянин. – М. : Тривола, 2000. – 248 с.
3. Болотнова Н.С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня / Н.С. Болотнова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та,

1992. – 313 с. 4. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика художественного текста / Н.С. Болотнова // *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* ; [под ред. М.Н. Кожинной]. – М. : Флинта: Наука, 2003. – С. 157–161. 5. Винокур Г.О. Избранные труды по русскому языку / Г.О. Винокур. – М. : Учпедгиз, 1959. – 492 с. 6. Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т.Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 171 с. 7. Гетьман З.О. Тлумачення контексту як необхідної умови мовленнєвої комунікації в іспайністиці / З.О. Гетьман // *Вісник Київ. нац. ун-ту*. – 2002. – Вип. 32. – С. 17–20. 8. Зиновьева А.Ф. Коммуникативно-ориентированная стилистика (на материале немецкого языка) / А.Ф. Зиновьева // *Филологические науки*. – 1989. – № 4. – С. 65–72. 9. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с. 10. Кожина М.Н. О функциональных семантико-стилистических категориях текста / М.Н. Кожина // *Филологические науки*. – 1987. – № 2. – С. 35–41. 11. Кожина М.Н. Стилистика русского языка : [учеб. пособие для студентов фак. рус. яз. и лит-ры пед. ин-тов] / М.Н. Кожина. – [изд. 3-е, перераб. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1993. – 223 с. 12. Кожина М.Н. Взаимоотношение стилистики и смежных дисциплин / М.Н. Кожина // *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* ; [под ред. М.Н. Кожинной]. – М. : Флинта: Наука, 2003. – С. 25–33. 13. Кожина М.Н. Истоки и перспективы речеведения / М.Н. Кожина // *Проблемы речевой коммуникации : межвуз. сб. науч. тр.* – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та. – 2003. – Вып. 3. – С. 34–46. 14. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1984. – 175 с. 15. Котюрова М.П. Об экстралингвистических основаниях смысловой структуры научного текста / М.П. Котюрова. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1988. – 171 с. 16. Лапп Л.М. Интерпретация научного текста в аспекте фактора “субъект речи” / Л.М. Лапп. – Иркутск : Изд-во Иркутск. ун-та, 1994. – 218 с. 17. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц языка современного английского языка : [монография] / А.Э. Левицкий. – К. : АСА, 1998. – 362 с. 18. Левицкий А.Е. Функціональний підхід до аналізу системи номінативних одиниць сучасної англійської мови / А.Е. Левицький // *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна*. – 2000. – № 471. – С. 137–143.
19. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики/ А.П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с. 20. Очерки истории научного стиля литературного языка XVIII–XX вв. – Т. 1: Развитие научного стиля в аспекте функционирования языковых единиц различных уровней. – Ч. 1; Т. 2: Стилистика научного текста (общие параметры) / [Под ред. проф. М.Н. Кожинной]. – Пермь, 1994–1996. 21. Перебийніс В.І. Системні та функціональні характеристики мовних одиниць / В.І. Перебийніс // *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна*. – 2004. – № 635. – С. 138–141. 22. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспект англійського словотворення : [монографія] / М.М. Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с. 23. Полюжин М.М. Курс лекцій з лінгвістичної історії : [навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей] / М.М. Полюжин. – Вінниця : Фоліант, 2004. – 272 с. 24. Салимовский В.А. Жанры речи в функционально-стилистическом освещении (научный академический текст) / В.А. Салимовский. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2002. – 234 с. 25. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / В.О. Самохіна. – К., 2010. – 36 с. 26. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – 712 с. 27. Сиротинина О.Б. Основные критерии хорошей речи / О.Б. Сиротинина // *Хорошая речь* ; [под ред. М.А. Кормилицыной, О.Б. Сиротининой]. – Саратов, 2001. – С. 16–29. 28. Степанов Ю.С. Стилистика / Ю.С. Степанов // *ЛЭС*. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 292–294. 29. Шаховский В.И. Эмоции в коммуникативной лингвистике / В.И. Шаховский // *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство* : сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 671–683. 30. Шевченко И.С. Корпоративный дискурс и типология дискурса / И.С. Шевченко // *Лингвистические и методологические аспекты преподавания иностранных языков : междунар. науч.-практ. конф., 19-20 ноября 2007 г.*, : тезисы докл. ; [под ред. А.М. Аматава]. – Белгород : ИПЦ „Полиterra”, 2007. – С. 391–399. 31. Galperin I.R. *Stylistics* / I.R. Galperin ; [sec. ed. revised]. – М. : Higher School, 1977. – 332 p.

УДК 81'821.111

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ У ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ (на матеріалі романів С. Мейер)

Т.К. Варенко, канд. пед. наук (Харків)

Стаття присвячена дослідженню та класифікації способів вираження модальності у сучасних англійських художніх текстах жанру фентезі. Розглядається поняття “жанр”, особливості творів у жанрі фентезі як види фантастичної літератури, аналізуються мовні засоби реалізації модальності реальності/нереальності як основної категорії для текстів цього жанру. Підбиваються результати кількісного дослідження мовних засобів різних рівнів, що є притаманними для творів жанру фентезі та сприяють створенню особливого світу.

Ключові слова: жанр, модальність, фентезі.

Варенко Т.К. Языковые средства выражения модальности в жанре фэнтези. Стаття посвящена изучению и классификации способов выражения модальности в современных англоязычных художественных текстах жанра фэнтези. Рассматривается понятие “жанр”, особенности произведений в жанре фэнтези как виде фантастической литературы, анализируются языковые средства реализации модальности реальности/нереальности как основной категории для текстов этого жанра. Подводятся результаты количественного исследования языковых средств разных уровней, присущих произведениям жанра фэнтези и способствующих созданию особого мира.

Ключевые слова: жанр, модальность, фэнтези.

Varenko T.K. Language means of expressing modality in fantasy fiction. The article is devoted to study and classification of means of expressing modality in modern English fantasy fiction. The notion of genre, as well as peculiarities of fantasy novels are reviewed, verbal means of expressing modality of reality/unreality as the main category for such texts are analyzed. The results of the quantitative study of language units characteristic of fantasy novels and enhancing creation of a special world are summarized.

Key words: genre, fantasy, modality.

Вивчення мовної особистості, тісний зв'язок мови з людиною, її свідомістю та духовно-практичною діяльністю в межах сучасної антропоцентричної лінгвістичної парадигми дозволяє аналізувати роль граматичних явищ в організації цілісного тексту, зміст і форму граматичних (морфологічних і синтаксичних) категорій з урахуванням знань мовця, його досвіду, намірів, взаємозв'язку між учасниками спілкування. Однією з важливих категорій у цьому плані є категорія модальності, що уможливує виконання реченням свого комунікативного призначення.

Сучасні виміри категорії модальності враховують її навантаження не лише в синтаксично-формальній та семантичній структурі речення, а й цілісному зв'язному тексті, до того ж особлива

роль належить особі мовця (з його знаннями, оцінкою знань і вираженого ставлення до того, що повідомляється) в актах комунікації. Розкриття її сутності як функціонально-семантичної категорії, розрізнення в ній об'єктивної модальності (як відношення змісту повідомлення до дійсності у вимірах реального та ірреального) і суб'єктивної (як ставлення мовця до повідомлюваного) уможливають комплексне дослідження сукупності засобів її вираження на різних рівнях мовної системи (В.В. Виноградов, О.В. Бондарко, О.І. Беляєва, В.Г. Гак, М.В. Ляпон, В.З. Панфілов, Р.О. Якобсон та ін.). Зростання інтересу науковців до проблеми віддзеркалення у мові особистісних категорій обумовлює актуальність цієї роботи.

Наукова новизна роботи полягає у вивченні

особливостей реалізації модальності реальності/нереальності у жанрі фентезі як системоутворюючої категорії для фантастичних творів.

Метою дослідження є визначення лінгвістичного статусу модальності реальності/нереальності та аналіз засобів її вираження у сучасному англійському художньому тексті жанру фентезі (на матеріалі романів С. Мейер).

Об'єктом даної роботи постають мовні одиниці, які об'єднує категорія модальності реальності/нереальності з огляду на її семантико-прагматичну сутність та лінгвістичні й екстралінгвістичні чинники, що зумовлюють її смислове (інформаційно-значуще) навантаження.

Предметом дослідження є модальне забарвлення мовних одиниць у сучасній англійській мові.

Матеріалом дослідження слугували 470 мовних засобів вираження модальності, обраних методом суцільної вибірки із сучасних англійських романів С. Мейер “Сутінки”, “Новий місяць”, “Затьмарення” та “Світанок”.

Основне поняття нашого дослідження – жанр, що визначається сукупністю структурно-композиційних засобів, особливостями мови і стилю, розуміємо як парадигму текстів, які володіють спільними характеристиками [5]. Услід за М. Бахтіним, жанр – це відносно стійкий тип висловлювання [1, с. 177], в якому узагальнюються риси, що належать до групи творів, широкої або відносно вузької. Типовими для мовленнєвих жанрів є: комунікативна ситуація, експресія (виразність) та експресивна інтонація, обсяг (приблизна довжина мовленнєвого цілого), концепція адресата тощо [10, с. 149]. Жанри розрізняються за допомогою стійких характеристик: 1) стандартна композиція (зав'язка, кульмінація, розв'язка); 2) певні мовні особливості: каркас із впорядкованих у часі подій, які описуються однотипними граматичними формами [5, с. 105].

Фентезі належить до жанру літератури, головною ідейно-естетичною установкою якого є диктат уяви над реальністю [5, с. 110]. Дія творів цього жанру відбувається в майбутньому, минулому або в “паралельному світі”, а події найчастіше навмисно протиставляються повсякденній дійсності

й звичним поданням про правдоподібність.

Поява та широке розповсюдження творів такого жанру у другій половині ХХ століття пов'язується зі зміною загальної філософської парадигми, на якій ґрунтується західна культура, а також відродженням міфологічних принципів світобачення, реміфологізації форм взаємодії людини зі світом та вираження результатів її пізнавальної діяльності [4].

Побудова й організація уявного світу у сучасних творах жанру фентезі відбувається на міфологічних засадах. У змодельованому світі детально розбудовуються всі аспекти його космогонії, онтології та аксіології в перспективі відносно зміненого концептуально-культурного фокусу. Тому віртуальний світ постає епістемологічним варіантом бачення реального світу, тобто альтернативним світом. Більш того, цей альтернативний світ є водночас нереальним у випадку сприйняття його крізь фільтр раціонально “здорового глузду”, але й цілком реальним унаслідок того, що в його контексті “здоровий глузд” набуває іншої якості [4, с. 201]. Таким чином, визначною характеристикою фентезі-світу є цілковитий реалізм абсолютно нереального світу, що й перетворює його нереальність на відносну. Підґрунтям такого уявного світу постає певна національна міфологічна традиція, на основі концептуальної матриці якої твориться космогонія, теогонія й історія уявного світу.

Людина стає перехідною ланкою між реальним та ірреальним, тобто людська уява, фантазія забезпечують певною мірою процес трансценденції – перехід зі сфери можливого досвіду (природи) у сферу, що знаходиться по той бік від нього. Таким чином, віртуальний світ з імітації перетворюється на реальність, яка, в свою чергу, має власні можливості проявлення себе, а саме, через чуттєву природу людини. Найповніше це розкривається саме у жанрі фантастики як візуалізації певної структури людських станів та їхнього виявлення шляхом чуттєвого проникнення в ірреальний вимір.

Жанр фантастики поділяється на три піджанри: наукова фантастика, фентезі та жахи. Якщо наукова фантастика є проникненням у віртуальність наукових теорій та оживлення їхніх ідей методом

візуалізаційної інтерпретації, то фентезі не намагається пояснити світ, в якому відбувається дія, з точки зору науки. Сам цей світ існує в вигляді припущення (паралельний світ, інша планета), а його фізичні закони можуть відрізнятись від реалій нашого світу. В такому світі реальним є існування богів, чаклунства, міфічних істот (дракони, ельфи, гноми), привидів, вампірів, вурдалаків та будь-яких інших фантастичних створінь. Принципова відмінність між фентезі та казками є те, що усі дивовижні події у творах фентезі є нормою зображуваного світу [5, с. 105].

Отже, фентезі є особливим піджанром, що ґрунтується на особливому “казковому” художньому світі. Цей світ нагадує середньовіччя, але населений нереальними істотами, має власну розвинену міфологію, побудований на основі архетипічних сюжетів.

Твори у жанрі фентезі наповнені поняттями, позбавленими будь-якої логіки, таким чином конструюючи світ, в якому може відбуватися будь-що, тобто світ, що характеризується відсутністю причинно-наслідкової жорсткої детермінації. У мові фентезі можуть бути присутні назви істот, предметів та явищ, які ніколи не існували в жодній культурі, окрім уяви їх авторів. На відміну від казок, герої фентезі не мають постійної полярної оцінки “добрий” – “поганий”, а набувають то позитивних, то негативних характеристик у різних ситуаціях, проте, незважаючи на логіку фактів, тобто здійснення жорстоких або непривабливих вчинків (наприклад: вбивства, катування, жага влади, використання усіх наявних магічних засобів і т. ін.), певний герой є апіорі добрим і досягне успіху в фіналі, тільки тому, що так побажав автор.

Фентезі пропонує відійти від реальності у світ, який не існує, не існував і ніколи не буде існувати. Для цього автори-фантасти використовують магічні предмети, фантастичних істот та невідомі явища, вигадуючи для них нові назви – все це дозволяє читачам відновити втрачені ілюзії, самооцінку та здійснити свої бажання.

Розглянемо, яким чином та за допомогою яких мовних засобів конструюється такий нереальний світ.

Поняття реальності/нереальності дії невід’ємно пов’язане з поняттям модальності, яка визначає відношення мовця до оточуючого середовища [2].

Більшість дослідників відзначають існування модальності у двох її різновидах: об’єктивної і суб’єктивної. Об’єктивна модальність є обов’язковою ознакою будь-якого висловлювання і формує предикативну одиницю (пропозиція). Об’єктивна модальність виражає відношення висловлення до дійсності в плані реальності/ірреальності [8].

Суб’єктивна модальність, тобто відношення мовця до того, що повідомляється, не є обов’язковою ознакою висловлення [9]. Вона утворює у пропозиції другий модальний шар та іноді називається вторинною модальністю. Її семантичний обсяг значно ширший за семантичний обсяг об’єктивної модальності [3, с. 61].

Модальні значення можуть бути передані різними мовними засобами, до яких відносяться: граматичні (спосіб дієслова); лексичні (модальні слова); лексико-граматичні (модальні дієслова), інтонаційні.

Зважаючи на мету нашого дослідження, зосередимо увагу на дослідженні мовних засобів відображення об’єктивної модальності, яка є обов’язковою ознакою будь-якого висловлювання і виражає відношення висловлювання до дійсності в плані реальності/ірреальності. Ця функція об’єктивної модальності представлена протиставленням форм синтаксичного дійсного способу формам синтаксичних ірреальних способів (умовного, бажаного, спонукального, зобов’язального). Категорія способу дієслова, як найбільш поширений граматичний засіб передачі нереальності, розуміється як граматична категорія в системі дієслова, що позначає модальність дії, тобто визначає відношення дії до дійсності, яке встановлюється мовцем [7, с. 21]. Розглянемо вживання способів дієслова у текстах жанру фентезі:

- дійсний спосіб (Indicative) використовується для констатації, ствердження чи заперечення реальної дії в теперішньому, минулому чи майбутньому часі. Модальність дійсного способу полягає в тому, що зміст присудка, а через нього і всього

речення представляється/оцінюється мовцем як достовірний:

(1) *The hunter smiled in a friendly way as he sauntered forward... (1, p. 3)*

При цьому слід зауважити, що в обраних для дослідження автентичних текстах міститься опис нереального світу, тому вживання дійсного способу можна лише умовно охарактеризувати як передачу достовірної інформації. Знайомство головної героїні роману “Сутінки” Белли з молодим вампіром Едвардом сприймається як цілковито реальна подія саме за допомогою використання форм дійсного способу. Вампіри у творах фентезі дещо відрізняються від стандартних уявлень: вони не бояться часнику, святої води, релігійних символів, ані сонця, мають надприродну красу та надзвичайні здібності. Усі нереальні персонажі схожі на звичайних людей, саме тому такий спосіб реалізації об’єктивної модальності є найбільш поширеним у романах і складає 91,3 % від усіх проаналізованих прикладів та утворює основу, в якій функціонують різноманітні засоби вираження нереальності.

- наказовий спосіб (Imperative) передає модальне значення спонування до здійснення дії і виражає волю мовця. В англійській мові стверджувальна форма наказового способу другої особи однини і множини співпадають з формою інфінітива:

(2) *Don't worry about it! (1, p.60)*

- умовний спосіб I (Subjunctive I) по формі співпадає з інфінітивом без частки to. Дія, що передається даною формою, є гаданою і цілком можливою - не протиставлена реальності:

(3) *So I requested that I be assigned kitchen detail for the duration of my stay. (1, p. 31)*

- умовний спосіб II (Subjunctive II) виражає дію, що протирічить реальності. Ця форма передає модальне значення припущення, при цьому міра його реальності може бути різною, в залежності від того, до якого часу належить це припущення – майбутнього чи теперішнього. Цікаво, що обрані романи, де майже всі дії є нереальними, не містять прикладів такого способу.

- умовний спосіб (Conditional) передає нереаль-

ну дію в зв'язку з відсутністю необхідних умов для її реалізації. Це аналітичний спосіб, що утворюється за допомогою модального дієслова *should/would*:

(4) *If I were lucky enough to sit by you, I would have talked to you. (p. 26)*

(5) *If he was glaring at me, I would skip Biology. (p. 41)*

Отже, серед граматичних засобів вираження нереальності (які становлять 8,7% порівняно з 91,3% реальних висловлювань) найбільш поширеним є умовний спосіб (Conditional) – 6,1%. Частка наказового способу (Imperative) становить 2%, а на долю умовного способу I (Subjunctive I) припадає 0,6%.

Лексико-граматичний засіб вираження модальності нереальності базується на використанні модальних дієслів, що характеризують дію, виражену інфінітивом, як можливу, вірогідну, необхідну.

Так, можливість дії та здібність у романах С. Мейер переважно позначається за допомогою дієслів *can* і *could* (62% від усіх модальних дієслів у романах), навіть якщо їх справжнє значення є протилежним:

(6) *“I can do this,” I lied to myself feebly. (2, p. 14)*

Можливість дії також передається за допомогою модального дієслова *may/might*, який також позначає можливий розвиток подій у романі. На його долю припадає 10%:

(7) *I may have been imagining the double meaning in her words. (p.171)*

Вірогідність найчастіше виражена дієсловами *must, have to, would* та *should* (22%):

(8) *He must feel strongly about whatever people were saying. (1, p. 37)*

Необхідність позначається за допомогою *need* (6 %):

(9) *You didn't need to do that. (3, p. 7)*

Отже, серед модальних дієслів найпоширенішим засобом реалізації об’єктивної модальності є *can/could* (62%), який переважно має лише уявне значення можливості.

Лексичні засоби вираження нереальності включають модальні слова: *maybe* (55), *surely* (26),

apparently (24), *probably* (19), *naturally* (7), *evidently* (5):

(10) ... *apparently* it was the first snowfall of the new year. (4, p. 40)

(11) *Naturally*, the ambulance got a police escort... (1, p. 59)

(12) *Surely* it was a good way to die, in the place of someone else. (1, p. 1)

Отже, жанр фентезі є особливим типом тексту, головна ідея полягає в уявності зображуваної дійсності, якій притаманні міфічні істоти, дивовижні події та особливі реалії, що є нормою такого нереального світу. При цьому об'єктивна модальність як обов'язкова ознака будь-якого висловлювання реалізується саме за допомогою дійсного способу дієслова, а умовний спосіб не відіграє значної ролі.

Підбиваючи підсумки дослідження, зазначимо, що серед граматичних засобів передачі модальності найбільш поширеною є категорія способу дієслова (дійсний спосіб 91,3%), серед лексико-граматичних засобів найпоширенішим є *can/could* (62%), а серед лексичних – модальне слово *maybe* (40,5%). При цьому, частотність вживання граматичних засобів реалізації модальності реальності/нереальності суттєво переважає застосування лексичних та лексико-граматичних засобів, що можна пояснити тим, що дієслово як невід'ємна частина будь-якого висловлювання є основним втіленням об'єктивної модальності, а переважання дійсного способу при реалізації модальності реальності/нереальності свідчить про сприйняття мовцем зображувальних подій як цілковито реальних.

Перспективу дослідження категорії модальності вбачаємо у компаративному аналізі вербальних засобів вираження об'єктивної модальності на матеріалі різних типів тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема речевих жанров / М.М. Бахтин. ; [Собр. соч.] – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5: Работы 1940-1960 гг. – С. 159–206.
2. Бондаренко В.Н. Виды модальных значений и их выражение в языке / В.Н. Бондаренко // Филол. науки, 1979. – № 2. – С. 54–61.
3. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Труды института русского языка АН СССР. – Т. 2. – Л.: Наука, 1950. – С. 53–87.
4. Ионин Л.Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие / Л.Г. Ионин. – М. : Логос, 2010. – 412 с.
5. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Сост. А.Н. Николюкин. – М. : Интелвак, 2003. – 812 с.
6. Мулярчик Л.А. Авторская сказка: философско-антропологические смыслы : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.04 / Л.А. Мулярчик. – Ставрополь, 2006. – 22 с.
7. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность ; отв. ред. А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
8. Петров А.В. Безлично-модальные предложения в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 10.02.20 / А.В. Петров. – М., 1999. – 22 с.
9. Сафонова Н.М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Н.М. Сафонова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
10. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра / Т.В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов : УНЦ “Колледж”, 1997. – С. 88–99.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Meyer S. Twilight / S. Meyer. – NY : Little, Brown and Company, 2005. – 544 p.
2. Meyer S. Breaking Dawn (The Twilight Saga) / S. Meyer. – NY : Little, Brown and Company, 2012. – 768 p.
3. Meyer S. Eclipse (The Twilight Saga) / S. Meyer. – NY : Little, Brown and Company, 2010. – 640 p.
4. Meyer S. New Moon (The Twilight Saga) / S. Meyer. – NY : Little, Brown and Company, 2009. – 576 p.

УДК811.111.2'282.4

AMERICAN IDIOMS: HISTORY, STRUCTURE, SEMANTICS*R. Kritsberg, Ph.D. (Kriviy Rig)*

American idioms had come into their own in the 19th c., they vary from corresponding British phrases in lexis, quantity, and syntax, frequently combined together. Semantically, American idioms often have difference of language forms for the same sense and difference of senses for the same language form against British set expressions. Functionally, the idioms can serve as regional equivalents and synonyms of British and common English expressions, and fill the non-equivalent notions.

Key words: idioms, semantics, set expressions, structure, variation.

Крицберг Р.Я. Американські фразеологізми: історія, структура, семантика. Американські ідіоми набули розвитку у 19 ст., у них присутня відчутна лексична, кількісна, синтаксична, та комплексна варіативність відносно відповідних британізмів. Семантично американські ідіоми нерідко відзначені різницею мовної форми при тотожності змісту, та різницею змісту при тотожності форми, порівняно із британськими фразеологізмами. Вони можуть виконувати функції регіональних еквівалентів, синонімів британських одиниць, а також заповнювати безеквівалентні лакуни.

Ключові слова: ідіоми, семантика, стійки вирази, структура, варіативність.

Крицберг Р.Я. Американские фразеологизмы: история, структура, семантика. Американские идиомы получили развитие в 19 в., в них присутствует заметная лексическая, количественная, синтаксическая и комплексная вариативность по отношению к соответствующим британизмам. Семантически американские идиомы нередко отмечены разностью языковой формы при идентичности содержания и разностью содержания при идентичности формы по сравнению с британскими фразеологизмами. Они могут выполнять функции региональных эквивалентов, синонимов британских единиц, а также заполняют безэквивалентные лакуны.

Ключевые слова: идиомы, семантика, устойчивые выражения, структура, вариативность.

The study of American idioms is somewhat marginal in sociolinguistics and language variation. There is a clash between numerous references that contain the abundant material and lack of adequate research on signatures of American idiomatic phrases, particularly in comparison to British set expression that conditions the topicality of the present work.

The aim of this paper is bringing to light the differences in structure and semantics of the above-mentioned set units in synchrony, along with special reference to the formative period of American idioms in the 19 and 20th cc. Its object covers the regional varieties of present-day English – American (AE) and British (BE). The subject includes idiomatic AE and BE forms. About 800 units of both varieties gleaned from lexicographic sources [5], [6], [7], [8], [10], [11] serve as material for this paper.

Historically, numerous travelers to the USA, especially in the 19-20th cc. elaborated on the peculiarities of AE, including its idioms. Thus Captain Thomas Hamilton in his *Men and Manners in America* (1833) writes about such American phrases as *go the whole hog* in now obsolete sense “be ardent supporter of a political party”, *take the floor*, a novelty at that time [18, p. 18, 83, 249].

James Silk Buckingham in *America, Historical, Statistic, and Descriptive* (1841) spuriously claims that “... most of the phrases which we are accustomed to call „Americanisms“ are in reality old English, and were probably brought to this country by the original settlers, the only difference being that they have become obsolete in England, but are still continued to be used here” [13, 528]. This is misconception being repeated by many English travelers.

Isabella Bird in *The English Woman in America* (1855) is one of very few writers who gives an unbiased account of American society, culture, and language of the mid-19th c. The author relishes the use of bright American idioms, e.g. *full blast, a cute coon down east, roughing it in the bush, go on our own hook, pile it on, 'yarns' of adventures, a wide-awake feller, a smart sell*, along with nicknames of the American cities – *the Empire City, the City of Brotherly Love, the Forest City* (Cleveland), *the Prairie City* (Chicago), *the Queen City of the West* (Cincinnati). In particular, she writes: “*There were occasional anecdotes of „bustings-up“ on the southern rivers, „making tracks“ from importunate creditors, of practical jokes, and glaring impositions. There was a great deal of „liquoring-up“ going on the whole time. The best story-teller ... at last declared he was a „gone 'coon, fairly stumped,“ by which he meant to express that he was tired and could do no more. This assertion was met by encouragements to „pile on,“ upon which the individual declared that he „couldn't get his steam up, he was tired some.“* [12, p. 81, 247]. The author gives some local idioms: *old alligator* “a friend” in Kentucky becomes *old hoss* in Michigan [ibid].

Th. Cooley Grattan in *Civilized America* (1859) refers to some American set phrases: “*Where does such a one hail from*” [16, p. 90], “*right off*” [ibid, p. 54], “*time and again*” [ibid], “*He, or she, has been hawled up*” (laid up), “*Such a one has had quite a siege of it*” (a long illness), “*used up*” (in obsolete senses “criticized”, and “had sex”). He notes that the English “*being knocked up ... is considered a most offensive vulgarism in the United States*” [ibid, p. 90].

Th. Grattan cannot avoid the usual trap of the Englishman calling the American ways of speaking “*inexcusable vulgarisms*” [ibid, p. 54]: “*No amount of vivacity or naiveté can reconcile us to the long-drawn-out „Oh, yes!“ or „Did you ever!“ or „Yes, indeed!“ or „Do tell!“ or „Well, now!“ of a New England belle; or the sharp „I know it,“ or „No two ways about that,“ „and no mistake“, „I don't care a copper*” (instead of English *farthing*) [ibid, p. 63].

The author lambasts “*ambitious people*” who try to “*establish a sort of quaint and coarse phraseology*”, when “*standard notions of politeness in language are very far indeed below European refinement*” [ibid, p. 62].

Thomas Low Nichols in *Forty Years of American Life* (1864) gives a vivid description of the American society, including its language. His remarks on American idioms, although blown out of proportions, still present some interest. Comparing Western, New England, and Southern expressions, the author claims that the Western vocabulary is “*more copious*” than that of the Yankee due to the “*breadth and magnitude*” of the country. Among his Western idioms are: *a gone 'coon, be down on all cussed varmint, get into an everlasting fix, hold that the longest pole knocks down the persimmons, a story smells rather tall, sink into one's feelings like a snagged boat into the Mississippi, a person is as cross as a bear with two cubs and a sore tail, laugh like a hyena over a dead nigger, walk through a fence, be like a falling tree through a cobweb, go the whole hog, dust me wide open!, be chawed up* “be defeated” (old American slang) [19, p. 386-7].

As for the Southernisms, there are some phrases mentioned in the book, as *size one's pile* “make a bet with a man”, *as easy as shootin'*, *shuck oneself* “get undressed”, *vamose quicker'n greased lightnin'* down a *peeled hickory* “run away”, *cut stick* “travel” [ibid, p. 388]. The South-Western man is characterized as “*He walks the water, out hollers the thunder, drinks the Mississippi, calculates that he is the genuwine article, and that those he don't like aint worth shucks. He tells of a fellow so poor and thin he had to lean up agin a saplin' to cuss. He gets as savage as a meat axe. He splurges about, and blows up like a steamboat*” [ibid].

Henry Gratton in his *As a Chinaman Saw Us; passages from his letters to a friend at home* (1904) mentions some expressions related to American political machinery of wheeling and dealing: *the Boss* [17, p. 186], *be no slouch, have a pull, be paralyzed* “surprised”, *cut no ice* [ibid, p. 190]. The author is

unapologetic about American slang expressions, such as *what's on?*, *get a move on*, *toppy*, *jim dandy* [ibid, p. 120], thinking that “*it goes back to the professional actors on the stage and then imitated by ‘leaders in all towns’*” [ibid, p. 118].

Stephen Graham in “*With Poor Immigrants To America*” (1914) is very expressive in his description of early XX c. AE. Some his observations, however, have not stood the test of time, as the exaggeration of the foreign influence: “*English in America will be subject to a very powerful influence from the immigrants ... America must necessarily develop away from us at an ever-increasing rate. Influenced as she is by Jews, Negroes, Germans, Slavs, more and more foreign constructions will creep into the language*” [15, p. 252]. It has not come out that way. Besides that, most of the expressions marked by the author as “*hardly permanent*” have proven to be strong in the survival of the fittest till nowadays: *cut it out*, *I should worry (and get thin as a lamp-post so that tramps should come and lean against me)*, *do you get me?*, *I'll put you wise*, *she is one good-looker*, *she is one sweetie*, *she began to lay down the law*, *now beat it! Did they feed that to you?* [ibid, p. 249].

Frank Dilnot in *The New America* (1918) provides his English readers with some American informal expressions, some are stable usages, some – nonce formations: *don't be fresh*, *get wise to it*, *jolly you along* “chaff you”, *take a Brodie* “take a chance (from Steve Brodie who dived from Brooklyn bridge)”, *shook me for a blonde* “left me for another”, *cut it out*, *the jinx have a hunch on me* “evil spirits haunt me”, *you've said a pageful* “you've talked enough and too much”, *he's a bird and you want to watch him fly* “he's smart, keep your eye on him” [14, p. 23-4].

The vigor, figurativeness, and pictorial imagination of American idioms manifest themselves in a jocular line written by one of the O. Henry's character and quoted by the author: “*His nibs skedaddled yesterday per jack-rabbit line with all the coin in the kitty and the bundle of muslin he's spoony about. The boodle is six figures short. Our crowd in good shape,*

but we need the spondulicks. You collar it. The main guy and the dry goods are headed for the briny” (=His boss fled yesterday quite unexpectedly with all money from the fund and the girl he is in love with. There is six-figure shortage of the sum of money. We, guys, are OK, but we need money. You get it. The guy and the girl are going to the sea-side”) [ibid, p. 247].

Apart from the travelers' notes, American idiomatic phrases are cited in some works of the field. Thus F.G. Cassidy and J.H. Hall in *English in North America* refer to many colorful phrases from the time of the Westward Expansion which have survived to the present: *all talk and no cider*, *dog eat dog*, *keep one's eyes peeled*, *make the feathers fly*, *paddle one's own canoe*, etc. [4, p. 196]. J. Lighter in the same volume writes on some slang idioms in America: *beat up your chops* “to talk” (of African-American origin), *blow one's mind*, *knock oneself out*, etc. [ibid, p. 222].

Some American idioms are mentioned in E. Finegan's *Language in the USA*, especially from the sport terminology: *slam dunk*, *stepping up to the plate*, *two strikes against you*, *a full court press*, *getting to the first base* [3, p. 34]. H. Mencken gives the chronology of origin of many American phrases, as *take for a ride*, *bite the dust*, *pass in one's checks* [9, p. 355], but the lack of any research on the subject in this and other works is disappointing.

A.V. Kunin describes some idioms of American origin: *bark up the wrong tree*, *have an ax to grind*, *face the music*, *spill the beans* but no specifics of American set phrases are highlighted in his work [2, p. 204-205].

The author of the present paper has elaborated on some signatures of American units. Among them are the ellipsis (break-down) of some phrases, with the formation of new word meaning, as *deliver the goods* > *deliver* “meet the expectations”, *get the bang* > *bang* “pleasure”, *no great shakes* “nothing particular” > *shakes* “something particular”; the noticeable number of verbal phrases, as *ride shotgun*, *see the elephant*; polysemy, as *in the bag* 1. “drunk”; 2. “certain”, *on the rocks* 1. “served with ice”; 2. “bankrupt” [1, p. 106-107].

In the present study American idioms have been compared to the British counterparts to cast a light on their relevant characteristics in structure, semantics, and functionality.

Of roughly 800 pairs some 3% reveal differences in quantity of components. Thus the American phrase *have your cake and eat it* corresponds to the British *have your cake and eat it too*. Equally, one can compare American *the gift of gab* to British *the gift of the gab*; *home-from-home* – *home-away-from-home*; *ifs, ands, or buts* – *ifs and buts*; *know something inside and out* – *know something inside out*; *know backwards and forwards* – *know backwards*; *the life of the party* – *the life and soul of the party*; *in light of* – *in the light of*; *right and left* – *right, left and centre*; *the right of way* – *right of way*; *rub the wrong way* – *rub up the wrong way*; *pull up sticks* – *up sticks*; *if worst comes to worst* – *if the worst comes to the worst*; *know something backwards and forwards* – *know something backwards*, etc. As it is seen, the British idioms are slightly more explicit than American ones in terms of a number of their components.

In 10% of the stock, American and British set units have lexical variants, as *double or nothing* (AE) – *double or quits* (BE). ‘Lexical variation’ here is an umbrella terms that covers different cases. There is variation in the head word, as *dim one’s headlight* (AE) – *dip one’s headlight* (BE), *set the clock back* – *put the clock back*, *lay of the land* – *lie of the land*, *blow one’s lines* – *muff one’s lines*, *ride roughshod* – *run roughshod*, *fill the bill* – *fit the bill*, etc.

Variation in dependent members of the units are more telling, as *mind the store* (AE) – *mind the shop* (BE), *off the rack* – *off the peg*, *be home and free* – *be home and dry*, *blow one’s own horn* – *blow one’s own trumpet*, *pull up stakes* – *pull up sticks*, *take the cake* – *take the biscuit*, *like death warmed up* – *like death warmed over*, *drop in the bucket* – *drop in the ocean*, etc. Often, lexical variation is complex, with two and more different items and inversion of those, as *like the cat that ate the canary* (AE) – *like the cat that got the cream* (BE), *neat and clean* –

clean and tidy, *get, set, go!* – *ready, steady, go!*, *a tempest in a teapot* – *a storm in a teacup*, *various and sundry* – *many and various*, *lock the barn after the horse is stolen* – *lock the stable after the steed is stolen*, *if a push comes to shove* – *if it comes to the push*, etc.

Next case shows the combination of two factors: quantitative and lexical, as *like a cat on a hot tin roof* (AE) – *like a cat on hot bricks* (BE), *put your foot in your mouth* – *put your foot in it*, *knock on wood* – *touch wood*, *throw a monkey wrench in the works* – *put a spanner in the works*, *push the envelope* – *push the boat out*, *like waving a red flag in front of a bull* – *like a red rag to a bull*, *fair shake* – *fair crack of the whip*, *as bright as a button* – *as bright as a new penny*, *have blind munchies* – *have a twist*, *eat crow* – *eat humble pie*, etc.

Morphological variation occurs more seldom. In the following examples the first members, American idioms, show differences in number or other word-forms from their British counterparts, as *be skin and bone* – *be skin and bones*; *for starters*, *for a starter* – *for a start*; *in the driver’s seat* – *in the driving seat*; *out of the woods* – *out of the wood*.

Of much interest is the syntax variation, when identity in senses and partial similarity in lexical components is wrapped in different syntactic structure of the idioms. Thus the idea “be criticized severely” is expressed by Americanism *be called on the carpet* and Britishism *be carpeted*. Equally: *might makes right* and *might is right*, *need some more meat on one’s bones* versus *not have enough meat on*, *third time’s charm* – *third time lucky*.

In 12% of the stock it goes about the complete difference in form under the same or nearly identical idiomatic sense. E.g. American and British phrases *game the system* – *move (shift) the goalpost* describe the situation when people change the rules for their own benefit. Equally, the phrases *cut the line* – *jump the queue* mean “go in front of the others who are waiting in line”. Other examples of that kind may be illustrated as follows: *Real Mc Coy* – *just the job* “what is needed”, *pass the buck* – *offload one’s problem* “shift the responsibility”, *dime a dozen* – *ten*

a penny “regular”, *blow one’s gasket – do one’s nuts* “get in temper”, *bang for the buck – value for money* “satisfaction for money spent”, *like a boy in a candy store – be spoilt for choice* “be embarrassed by many options”, etc.

Often, American proverbs and sayings have their British semantic equivalents, with those having completely different forms. Thus American idiom *an apple doesn’t fall far from the tree* corresponds to the British *a chip of the old block*, equally: *the whole ball of wax* and *all the world and his wife, be the third wheel – play gooseberry, the nickel is in the slot – the penny has dropped*, etc.

Thematically, such correspondences sometimes pertain to professional spheres, at least in one of the varieties. E.g. in horse racing, if one places an overall bet, it is called in the USA *bet across the board*, in the UK – *have a quid each way*. Equally, when lawyers or doctors start up their practice, they *hang up their shingles* (AE) and *put up brass plate* (BE). Or, in the theater world, the phrases *try it on the dog* and *fly a kite* imply “put up a play off Broadway (in province) to test its box-office chances”.

There is one, very specific case when the same idiom has different meaning in AE and BE. Thus the phrase *melting pot* means in the USA “a place where people of various races live”, while in the UK it is “a situation that is likely to change”. Some examples of the same kind follow the suit: *on the nail*: “correct” and “immediately”; *on the up and up*: “honest, legal” and “successful”; *make whoopee*: “have sex” and “enjoy oneself”; *give something a lick and a promise*: “do a job quickly and carelessly” and “clean something quickly and carelessly”; *off the bat – off one’s own bat*: “immediately” and “of one’s own initiative”.

Functionally, American idioms may perform only one of the following four functions. Firstly, they serve as the only regional equivalents to the British phrases. Thus the notion of “receiving the lawyer’s license” is expressed by the phrase *admitted to practice* in AE and *called to the bar* (for barristers) in BE. There are no other ways to express idiomatically this concept.

On the other hand, American set expression perform the function of synonyms of British or common

English phrases, as *keep one’s shirt on, take the rap, run out of gas, go bananas, the meat and potatoes, monkey on one’s back, put the pedal to the metal, catch some Z’s*, etc. Synonymous expressions with the corresponding senses “keep control of oneself”, “take responsibility”, “lose one’s energy”, “go crazy”, “the main things”, “serious problem”, “drive fast”, “have short sleep” are easily found, e.g.: *keep calm; be the fall guy; lose one’s steam; go bonkers; the hook, line, and sinker; 64 thousand dollar question; ball the jack, take a nap*.

Two last functions refer to non-equivalent notions. The idioms may express specific phenomena of American culture that just don’t exist outside the country, as *the Big Town* (New York City), *throw a beanball* “in baseball: a pitch thrown at a batter’s head”, *reading the defense* “in American football: recognition by the quarterback of the defensive formation”, *a house divided against itself cannot stand* “A. Lincoln’s phrase about the conflict between the free and slave state at the time”, *read my lips: no new taxes* (President G. W. Bush raised taxes later in his presidency), etc.

Last but not least, American idioms may express the notions that do exist in other English speech communities, but their language realizations are missing outside AE. Thus the phrase *suicide by cop* means “an occasion when someone deliberately threatens a police officer to shoot to commit suicide” refers to the notion that may exist elsewhere, with only American idioms found. Equally, *kick out the jams* “play rock music loudly”, *you go, girl!* “go for it!” (usually in feminine use), *will it play in Peoria?* “will a given product, etc. appeal to the mainstream?”, etc.

Summing up, American idioms had come into their own in the 19th c., they have considerable lexical, quantitative, syntactical variations, sometimes combined together, in comparison to British units. Semantically, American phrases often have difference of language form for the same meaning and difference of meaning for the same language form against British set expressions. Functionally, the idioms can serve as regional equivalents or synonyms of British and common

English expressions, and fill the non-equivalent notions.

The prospects of this study lie in further complex research on regionally marked idiomatic expressions, American, British, Australian, etc. that bring to light both cultural signatures of various communities and specifics of their language realization.

REFERENCES

1. Крицберг Р.Я. Дивергенция и конвергенция региональных вариантов современного английского языка / Р.Я. Крицберг. – Киев : КГЛУ – И.В.И., 2000. – 284 с. 2. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. – М.: Высшая школа., 1986. – 332 с. 3. Finegan E. (eds.) Language in the USA. Themes for the Twenty-first Century / E. Finegan, J. Rickford. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 502 p. 4. Hogg Richard (ed.). The Cambridge History of the English language. Vol. 6. English in North America / R. Hogg. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 567 p. 5. Lighter J. Random House Historical Dictionary of American Slang, Vol. 1: A-G / J. Lighter (ed.). – NY : Random House, 1994. – 1080 p. 6. Lighter J. Random House Historical Dictionary of American Slang, Vol. 2: H-O / J. Lighter (ed.). – NY : Random House, 1997. – 984 p. 7. Lighter J. Random House Historical Dictionary of American Slang, Vol. 3: P-Z / J. Lighter (ed.). – NY : Random House, 2002. – 1128 p. 8. Mathews M. A Dictionary of Americanisms on Historical Principles / M. Mathews. –

Chicago : University of Chicago Press, 1956. – 1537 p. (DA). 9. Mencken H. The American Language / H. Mencken. – NY : Alfred A. Knopf, 1986. – 777 p. 10. Pickett J. The American Heritage Dictionary of the English Language / J. Pickett (ed.). – Boston-NY : Houghton Mifflin Co., 2000. – 2069 p. 11. Summers D. Longman Dictionary of Contemporary English / D. Summers (Director). – Harlow : Pearson, 2006. – 1949 p.

WEB RESOURCES

12. Bird I.L. The Englishwoman in America / I.L. Bird. – London : John Murray, 1856. – 464 p. 13. Buckingham J.S. America, Historical, Statistic, and Descriptive / J.S. Buckingham. – London : Fisher, Son & co., 1841. – 491 p. 14. Dilnot F. The New America / F. Dilnot. – New York : The Macmillan Company, 1918. – 145 p. 15. Graham S. With Poor Immigrants to America / S. Graham. – New York : The Macmillan Company, 1914. – 306 p. 16. Grattan T.C. Civilized America / Th.C. Grattan. – London : Bradbury and Evans, 1859. – 444 p. 17. Gratton H. As a Chinaman Saw Us; passages from his letters to a friend at home / H. Gratton. – New York : D. Appleton and Company, 1904. – 316 p. 18. Hamilton Captain Th. Men and Manners in America / Captain Th. Hamilton. – London : William Blackwood, Edinburgh; and T. Cadell, Strand, 1833. – 393 p. 19. Nichols T.L. Forty Years of American life / Th.L. Nichols. – London : John Maxwell & Co., 1864. – 408 p.

УДК 811.111'42

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІЧНОГО У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

К.І. Ластовка (Харків)

Статтю присвячено поглибленому аналізу фундаментальних праць вітчизняних та зарубіжних учених на предмет дослідження комічного та його різновидів у різноманітних жанрах політичного дискурсу на емпіричному матеріалі різних країн. У роботі обґрунтовується актуальність, аналізується ступень вивчення цієї проблематики та з оглядом на це пропонуються перспективи подальшого дослідження комічного у політичному дискурсі.

Ключові слова: жанр, комічне, політичний гумор, політичний дискурс.

Ластовка К.І. Аспекты исследования комического в политическом дискурсе. Статья посвящена углубленному анализу фундаментальных работ отечественных и зарубежных ученых на предмет исследования комического и его разновидностей в разных жанрах политического дискурса на эмпирическом материале разных стран. В работе обосновывается актуальность, анализируется степень изучения проблематики и с учетом этого предлагаются перспективы дальнейшего исследования комического в политическом дискурсе.

Ключевые слова: жанр, комическое, политический дискурс, политический юмор.

Lastovka Ch.I. Aspects of Research of Comic in Political Discourse. This article focuses on the profound analysis of fundamental works by domestic and foreign scientists on the subject of research of comic and its varieties in various genres of political discourse on empirical material of different countries. This paper discusses the currency, analyses the degree of the research of the issue and taking this into account suggests the perspectives of further research of comic in political discourse.

Key words: comic, genre, political discourse, political humour.

“Повна свобода запанувала в ораторському мистецтві – основному засобі комунікації політиків”

(А.В. Дмитрієв, *Соціологія політичного гумору*)

Мета статті полягає у проведенні аналізу ступеню вивчення категорії комічного у політичному дискурсі, яка виступає об'єктом цього аналізу, на основі опису фундаментальних робіт провідних учених про комічне та його різновиди у різноманітних жанрах політичного дискурсу, що складають предмет дослідження.

На сьогоднішній день особливої актуальності набувають наукові дослідження, які всебічно вивчають комічне та його різновиди у різних його напрямках, а саме як естетико-філософське (Ю.Б. Борєв [3], Б.О. Дземідок [8], Л.В. Карасьов [15], В.Я. Пропп [24], Т.М. Рюміна [25]), соціологічне (А.В. Дмитрієв [9]), психологічне (Р. Keith-

Spiegel [34]), літературне (Т. Lipps [36]), лінгвістичне (В.О. Самохіна [26]) явище.

Учені відзначають амбівалентний характер комічного, прирівнюючи це поняття до протиріччя, відхилення від норми, обмануте очікування, протесуперечать один одному та самим собі, надаючи йому (комічному) визначення та відмічаючи, що “не всяке протиріччя є комічним” [18, с. 270]. Найчастіше комічне порівнюють із трагічним (напр. Ю.Б. Борєв [3]) та ототожнюють із смішним (див. В.Я. Пропп [24]), розглядаючи його як естетичну категорію, що “відображає предмети та явища дійсності, які характеризуються внутрішнім протиріччям, тобто невідповідністю між тим, чим вони

є по суті, та тим, за що себе видають, і протиріччям зовнішнім, тобто протиріччям між недосконалістю людства та його позитивним досвідом, його естетичним ідеалом” [12, с. 13]. З соціологічної точки зору “комічне – це явище, властиве лише людському суспільству, що являє собою особливий вид творчості, пов’язаний як з вербальною, так і невербальною комунікацією” [10, с. 8]; комічне “контролює поведінку представників тієї чи іншої соціальної групи, відповідність їхньому соціальному статусу” [12, с. 18–19]. Лінгвістами ж це поняття розглядається як “гра зі змістом, щось добре знайоме і упізнавальне, <...> що тягне за собою аналіз, оцінку, критику, відображення алогічності явищ життя” [26, с. 81]. Будемо дотримуватися цього визначення комічного, тому що воно, як нам здається, повною мірою відбиває суть цього феномену.

Феномен комічного межує з театральністю, карнавалом. Як відзначає О.І. Шейгал “театральність політичного дискурсу пов’язана з тим, що одна зі сторін комунікації – “клієнт”, народ – виконує у ній переважно роль не прямого адресата, а адресата-спостерігача, який сприймає політичні події як певне дійство, що розігрується для нього” [30, с. 86]. Саме тому, намагаючись зробити процес комунікації більш видовищним, політики нерідко вибирають гумористичну тональність спілкування, що виконує низку цілей – від гармонізації спілкування та привернення уваги аудиторії до висміювання опонента.

На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук відмічається підвищений інтерес до аналізу різних аспектів політичного дискурсу (О.В. Бакумова [2], О.І. Воробьева [5], М.В. Китик [16], О.О. Пономарьова [21], Л.В. Постникова [22], О.І. Шейгал [30], W. Dieckmann [32], К. Hudson [33]) та його жанрів (С.Б. Верещагин [4], О.Н. Дудецкая [11], Т.С. Магера [19], Н.Л. Наблук [20], Т.Г. Федотовских [27], О.Є. Філімонов [28], J.M. Scacco [38]) на емпіричному матеріалі різних країн (О.О. Ворожцова [6], В.О. Даулетова [7], Л.В. Постникова [22], Д.В. Шапочкин [29] та ін.). Проте, не дивлячись на достатньо великий досвід у дослідженні

цього феномену, досі зверталось недостатньо уваги на співвідношення комічного та його різновидів з цим об’єктом, виявленню засобів його реалізації та лінгвістичних механізмів його здійснення у промовах політиків. Саме тому виникає потреба дослідити, які аспекти та з яких ракурсів уже були вивчені науковцями та що ще представляє інтерес для подальших досліджень. При всьому різноманітті наукової літератури це питання досі ретельно не досліджувалось, а якщо спроби і були, то емпіричним матеріалом цих робіт є переважно російський та німецький політичні дискурси (див. М.Р. Желтухіна [12], А.А. Іванюшкін [13]). Все це зумовлює актуальність статті, тому основним завданням на цьому етапі є вивчення ступеню дослідження цієї проблеми у науці та виявлення подальших перспектив.

Питаннями дослідження *комічного та його різновидів у політичному дискурсі* займалися зарубіжні та вітчизняні дослідники різних галузей науки: соціологи (А.В. Дмитрієв [10], J. Cadena-Roa [31]), політологи (А.А. Іванюшкін [13], R.L. Knutson [35], J.C. Wood [39]) та лінгвісти (Є.О. Артемова [1], М.Р. Желтухіна [12], Г.Є. Істоміна [14], М.Ю. Кочкін [17], М.А. Phillips-Anderson [37], D.G. Young [40]).

Вітчизняні науковці почали розробляти поняття “політичний гумор” нещодавно, а саме у другій половині 1990-х років. А.В. Дмитрієв у своєму дослідженні “Соціологія політичного гумору” [10] визначає основні напрями та зміст політичного гумору *Росії з соціологічної точки зору*. Автор розглядає такі питання, як історія політичного гумору, його основні об’єкти та суб’єкти, засоби реалізації, а також соціальні функції. Вчений доходить висновку, що “політичний гумор є реакцією (іноді неадекватною) на надто велику концентрацію влади у суспільстві, він, виходить, є прикладом своєрідної сублимації агресії і, отже, відносно безпечним вивільненням накопиченої агресивності стосовно вищої влади. Саме ця влада, і це її істинна природа, породжує інститути, які прагнуть накласти на суспільство ті чи інші заборони. І люди, звичайно, шукають будь-які форми опору авторитарним

намірам, і, звісно, гумор не найгірша з цих норм. <...> Найголовніше, й у цьому полягає суспільно-політична функція гумору – він викликає загальний інтерес публіки до політики загалом і до її представників зокрема” [там само, с. 300].

На початку XXI століття з’явилась ще одна спроба вивчення цього питання серед вітчизняних лінгвістів – кандидатська дисертація волгоградської дослідниці М.Р. Желтухіної “Комічне у політичному дискурсі” [12]. У дисертації дається комплексна характеристика функцій, стратегій та тактик використання комічного у промовах *російських та німецьких політичних діячів*, а саме, у становленні характерних рис різновидів комічного та виявах їх схожості та відмінності у наведених вище лінгвокультурах. В окремому розділі авторка аналізує концепт ПОЛІТИК, фреймові трансформації як фактор комічного та метафоричні моделі, що складає когнітивний аналіз цієї роботи. Окрім того, підкреслюється можливість використання методики когнітивних сценаріїв А. Вежбицької для діагностики комічного у протигагу некомічному, а також для диференціації видів комічного [там само, с. 71]. Вчена вводить поняття “комічний субфрейм”, під яким розуміється “частина інтегрального фрейма, що фіксує ті фрагменти дійсності (аспекти денотата), які підвергаються сумніву” [там само, с. 177]. Дослідивши російську та німецьку лінгвокультури, М.Р. Желтухіна робить висновок, що найбільш активно політиками використовуються агресивні різновиди комічного – сарказм та сатира, що підтверджує агональність політичного дискурсу, і в обох країнах переважає метафорична модель комічного “війна”, що дозволяє прослідити тенденції до мілітаризації свідомості громадян Росії та Германії.

Дисертаційне дослідження А.А. Іванюшкіна “Політичний гумор як фактор взаємодії суспільства та влади” [13] присвячено аналізу політичного гумору як поняття *політичної науки*, розглянуто його генезис у російській історії та його місце у сучасному *російському просторі*. Автор відмічає, що “основною ознакою політичного гумору є прямий або непрямий зв’язок із політикою,

який сам органічно породжує комічне” [там само, с. 136]. Вчений надає авторську типологію суб’єктів політичного гумору, серед яких він виділяє дві групи – представників влади та представників суспільства та об’єктів: 1) держава, політичні інститути, символи; 2) політичні рішення, програми, ідеології; 3) політична ситуація в країні; 4) конкретні політики та їх діяльність; 5) національність, етнос. У праці, націленій переважно на дослідження маргінальних жанрів, показано вплив політичного гумору на взаємодію влади й суспільства як символічної реакції, конотативного опору владним дискурсам, а також зроблено висновок про амбівалентний характер політичного гумору в сучасній Росії.

Слід відзначити також роботу Є.О. Артемової “Карикатура як жанр політичного дискурсу” [1]. У підрозділі “Карикатура у системі сміхових жанрів політичного дискурсу” дослідниця виділяє три сміхові жанри: політична карикатура, політичний анекдот та політична частушка, тобто комічне розглядається лише у периферійних (вторинних) жанрах політичного дискурсу. Авторка дисертації порівнює ці сміхові жанри та виявляє схожості між ними, що зумовлено загальною комунікативною метою, яка полягає у сатиричному осміянні політичних подій і політичних діячів, тематикою, адресатом, посиланням до прецедентних феноменів та розважальною функцією. Серед відмінностей креолізованого жанру політичної карикатури з інших розглянутих сміхових жанрів Є.О. Артемова зазначає розбіжність у каналах передачі, виділяючи Інтернет як єдиний універсальний канал передачі для проаналізованих жанрів.

Ще однією важливою роботою для нашого огляду є дисертаційне дослідження Г.Є. Істоміної “Фейлетон як жанр політичного дискурсу” [14], в якій ключове поняття “політичний фейлетон” визначається як засіб сатиричної інтерпретації політичної реальності, який можна віднести до комічного дискурсу за параметром тональності спілкування. У роботі цей феномен зіставляється з іншими сміховими жанрами політичного дискурсу та іншими сатиричними жанрами газетної публіцистики, розглядається сатирична картина світу

як результат інтерпретації політичної реальності у фейлетоні та визначається її структура і зміст. Дослідниця робить висновок, що “зміст сатиричної картини світу складається з концептів політичного дискурсу, що пройшли когнітивну “обробку” та представлені у рекомбінованому і карнавалізованому вигляді” [там само, с. 7], виділяючи найбільш значимі концепти для сатиричної картини світу сучасного *російського фейлетону* (“президент”, “влада”, “уряд”, “дума”, концепти політичних партій). Авторка порівнює фейлетон із політичним анекдотом, політичною частушкою, пародією та з креолізованими жанрами карикатури і колажу. Серед відмінностей вона відмічає той факт, що фейлетон є авторським витвором, а також його відмінною ознакою є “виражена агональна спрямованість, що забезпечує полемічність жанру, і аналітичний характер обробки інформації” [там само, с. 26]. До характеристик, що притаманні сатиричній картині світу, Г.Є. Истомина відносить ідеологічну орієнтованість, стереотипність, реалістичність, оцінність, карнавальність, гротескність.

У своїй дисертації “Політичний скандал як лінгвокультурний феномен” М.Ю. Кочкін [17] розглядає *політичний скандал* в інституціональній (жанр інформаційного повідомлення, політичного коментаря, інтерв’ю, публічного виступу, відкритого письма) та неінституціональній (жанр розмов про політику та комічні жанри політичного скандалу) комунікаціях, переважно на матеріалі публіцистичних текстів *російських ЗМІ*. Оглядовій розробці питання присвячений окремий підрозділ “Комічні жанри політичного скандалу”, в якому вчений зазначає, що “будь-який політичний скандал за визначенням передбачає активне ставлення з боку аудиторії й утрирування суперечностей у навколишній дійсності. Тому не дивно, що розвиток реакції на скандал часто проходить саме у формі комічних жанрів” [там само, с. 86] та пояснює причину розвитку комічних жанрів політичного дискурсу в США, “чому сприяла досить тривала історія демократичного виборчого процесу у цій країні” [там само, с. 93].

Щодо зарубіжного досвіду з цього питання, слід відмітити працю М.А. Філліпс-Андерсона “Теорія риторичного гумору у американському політичному дискурсі” [37], метою якого є дослідження прикладів, де політики використовують гумор стратегічно для посилення чи змінення точки зору аудиторії, а не визначення того, що робить дискурс комічним. Автор пропонує класифікацію риторичних стратегій гумору, що включають три категорії: сміх, гумор та риторичний гумор, який він розуміє як лінгвістичний акт з боку мовця, що приводить до передбачуваного ефекту спричинення стану звеселення на аудиторію з метою викликання зміни у ставленні або переконанні. На емпіричному матеріалі дослідник демонструє розгляд та аналіз промов екс-президента США Білла Клінтона, губернатора штату Техас Енн Ричардз та активістки за боротьбу за права жінок Соджернер Трут. З розвитком теорії риторичного гумору в політичному дискурсі та її впровадженням, дослідження сприяє розумінню риторики, політичного дискурсу та гумору.

Робота Р.Л. Кнутсона “Політична партійність, ідеологічна ідентифікація та риторична спільність: підходи і переваги у використанні політичного гумору” [35] попри те, що вона виконана в межах *політичної науки*, також заслуговує на увагу, бо в ній доводиться, що політичний гумор може використовуватися для ідентифікації та опису політичних партій. Вчений доходить висновку, що підходи та переваги використання політичного гумору відрізняються у залежності від належності до тієї чи іншої політичної партії та ідеологічної ідентифікації.

Інтерес до дослідження комічного у політичному дискурсі викликаний, на перший погляд, невідповідністю та протиріччям між цими двома поняттями, що, насамперед, складає природу комічного. Його реалізація у політичному дискурсі відбувається у межах мовленнєвих жанрів, тому вважаємо за доцільне розглянути один з них – публічний виступ, в якому відсоток уживання гумору є досить високим. У якості прикладу наведемо уривок з промови президента США

Барака Обама на саміті Великої Вісімки:

(1) *All right, everybody, listen up. First of all, I want to welcome all the leaders here. The press, you're welcome as long as you don't break anything. (Laughter).*

Комічний ефект цього жарту ґрунтується на грі слів прямого значення дієслова *to break* – ламати та переносного словосполучення *breaking news* – екстрене повідомлення. Полісемія у цьому жарті сприяє різній інтерпретації, а також неправильному сприйняттю референта як такого, що відрізняється від очікуваного, а це й породжує гумористичний ефект. Метою цього жарту є налагодження атмосфери. Проте це не єдина функція гумору у політичних висловлюваннях. Так, у наступному прикладі Барак Обама висміює політичні наміри свого опонента, обравши гумор як інструмент, що має суттєвну функцію – мовленнєвий вплив шляхом зміни ставлення адресата до певної ситуації або людини:

(2) *This week in Tampa, my opponents will offer you their agenda. It should be a pretty entertaining show. (Laughter).*

Цей жарт побудований на гіперболічному перебільшенні на основі порівняння політичної кампанії і розважального шоу, що створює комічність ситуації. Тож, неможливо недооцінити важливість та необхідність використання політиками гумору у своїх промовах для реалізації певних стратегій і тактик, про що неодноразово зазначалось у вищеведених наукових працях.

Те, що дослідження політичного дискурсу з різних ракурсів, у межах різних парадигм та на матеріалі різних мов, є надзвичайно актуальним, зумовлює необхідність його подальшого вивчення, зокрема дослідження гумористичних, іронічних, саркастичних та сатиричних висловлювань.

Попри різноманітність досліджень на цю тему, вивчення комічного у різних жанрах політичного дискурсу в *американській лінгвокультурі* не було достатньо проаналізовано та досі не розглянута жанрова стратифікація через призму комунікативного стилю, ураховуючи використання комічного та його різновидів від жанру з найбільш високою ймовірністю присутності жартів, до того жанру,

де відсоток використання гумору зводиться до мінімуму.

Дослідивши ступінь вивчення цієї теми, вважаємо за доцільне охарактеризувати основні мовленнєві жанри політичного гумору, що проявляються у взаємодії суспільства і влади, та розглянути реалізацію комічного у різних жанрах політичного дискурсу на емпіричному матеріалі американського політичного дискурсу ХХІ століття, що складає подальшу перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Е.А. Карикатура как жанр политического дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Артемова Евгения Александровна. – Волгоград, 2002. – 237 с.
2. Бакумова Е.В. Ролевая структура политического дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Бакумова Елена Владимировна. – Волгоград, 2002. – 200 с.
3. Борев Ю.Б. Основные эстетические категории / Ю.Б. Борев. – М. : Высш. школа, 1960. – 446 с.
4. Верещагин С.Б. Дискурсивные аспекты политических дебатов (на материале русских и английских текстов) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / С.Б. Верещагин. – Тюмень, 2007. – 22 с.
5. Воробьева О.И. Политическая лексика: ее функции в современной устной и письменной речи / О.И. Воробьева. – Архангельск : Изд-во Помор. гос. ун-та им. М.В. Ломоносова, 2000. – 120 с.
6. Ворожцова О.А. Лингвистические исследования прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ворожцова Ольга Александровна. – Екатеринбург, 2007. – 217 с.
7. Даулетова В.А. Вербальные средства создания автоимиджа в политическом дискурсе (на материале русской и английской биографической прозы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Даулетова Виктория Александровна. – Краснодар, 2004. – 193 с.
8. Дземидок Б. О комическом / Дземидок Б. – М. : Прогресс, 1974. – 223 с.
9. Дмитриев А.В. Социология юмора : Очерки / А.В. Дмитриев. – М., 1996. – 214 с.
10. Дмитриев А.В. Социология политического юмора : Очерки / А.В. Дмитриев. – М. : РОССПЭН, 1998. – 332 с.
11. Дудецкая А.Н. Гендерная специфика коммуникативного поведения немецких политических деятелей (на материале речевого жанра “ин-

- тервью”) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / А.Н. Дудецкая. – Волгоград, 2009. – 22 с. 12. Желтухина М.Р. Комическое в политическом дискурсе (на материале немецкого и русского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Желтухина Марина Ростиславовна. – Волгоград, 2000. – 250 с. 13. Иванюшкин А.А. Политический юмор как фактор взаимодействия общества и власти : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.01 / Иванюшкин Андрей Анатольевич. – Москва, 2006. – 154 с. 14. Истомина А.Е. Фельетон как жанр политического дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Истомина Анна Евгеньевна. – Волгоград, 2008. – 192 с. 15. Карасев Л.В. Философия смеха / Л.В. Карасев. – М. : Рос. гос. гум. ун-т, 1996. – 224 с. 16. Китик М.В. Снижение интенсивности высказывания в политическом дискурсе (на материале стенограмм заседаний Британского парламента) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / М.В. Китик. – Волгоград, 2004. – 20 с. 17. Кочкин М.Ю. Политический скандал как лингвокультурный феномен : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Кочкин Михаил Юрьевич. – Волгоград, 2003. – 184 с. 18. Кошелев А.Д. О структуре комического / А.Д. Кошелев // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2007. – С. 263-294. 19. Магера Т.С. Текст политического плаката: лингвориторическое моделирование (на материале региональных предвыборных плакатов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Магера Татьяна Сергеевна. – Барнаул, 2005. – 167 с. 20. Наблок Н.Л. Авторские стратегии в англоязычном политическом дискурсе (на материале теледебатов Дж. Буша – Дж. Кэрри) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Н.Л. Наблок. – Тамбов, 2007. – 21 с. 21. Пономарева О.А. Вербализация политического имиджа в российских и американских средствах массовой информации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Пономарева Ольга Александровна. – Волгоград, 2008. – 215 с. 22. Постникова Л.В. Просодия и политический имидж оратора (на материале речей американских президентов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Постникова Лариса Вячеславовна. – Москва, 2003. – 198 с. 23. Поцелуев С.П. Политические парадиалогии / С.П. Поцелуев. – Ростов-на-Дону : Изд-во ЮФУ, 2008. – 392 с. 24. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха / В.Я. Пропп. – СПб. : Алетейя, 1997. – 288 с. 25. Рюмина Т.М. Эстетика смеха : Смех или виртуальная реальность / Т.М. Рюмина. – [3-е изд.] – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 320 с. 26. Самохина В.О. Жарг у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США : текстуальний та дискурсивний аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Самохіна Вікторія Опанасівна. – Київ, 2010. – 518 с. 27. Федотовских Т.Г. Листовка как жанр политического дискурса : когнитивно-прагматический анализ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Федотовских Татьяна Григорьевна. – Екатеринбург, 2005. – 190 с. 28. Филимонов А.Е. Риторические особенности текста политической рекламы (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Филимонов Александр Евгеньевич. – Москва, 2009. – 194 с. 29. Шапочкин Д.В. Когнитивные аспекты политического дискурса (на материале британских, американских и немецких публичных политических речей) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Д.В. Шапочкин. – Тюмень, 2005. – 21 с. 30. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Шейгал Елена Иосифовна. – Волгоград, 2000. – 440 с. 31. Cadena-Roa J. Staging contentious politics in Mexico : Democratization, emotions and humor : Ph.D. / Cadena-Roa Jorge. – The University of Wisconsin. – Madison, 2001. – 187 p. 32. Dieckmann W. Politische Sprache, politische Kommunikation : Vorträge, Aufsätze, Entwürfe / W. Dieckmann. – Heidelberg : Winter, 1981. – 279 S. 33. Hudson K. The Language of Modern Politics / K. Hudson. – London ; Basingstoke : Macmillan, 1978. – 167 p. 34. Keith-Spiegel P. Early Conceptions of Humor : Varieties and Issues / P. Keith-Spiegel ; [Jeffrey H. Goldstein, P.E. McGhee (eds.)] // The Psychology of Humor : Theoretical Perspectives and Empirical Issues. – New York : Academic Press, 1972. – P. 72–118. 35. Knutson R.L. Political partisanship, ideological identification and rhetorical community : Attitudes and preferences in the use of political humor : Ph.D. / Knutson Roxann Louise. – University of Minnesota, 1988. – 195 p. 36. Lipps T. Komic und Humor / Lipps T. – Hamburg und Leipzig : Eco Library, 2006. – 220 p. 37. Phillips-Anderson M.A. A theory of rhetorical humor in American political discourse : Ph.D. / Phillips-Anderson Michael Andrew. – University of Maryland, College Park, 2007. – 275 p. 38. Scacco J.M. A weekly genre : The rhetorical content and persuasive effects of the Saturday

presidential address in the Obama administration / J.M. Scacco. – M.A. : Georgetown University, 2010. – 138 p. 39. Wood J.C. Humor as a form of political action : the case of Malcolm X : Ph.D. / Wood James Craig. – Arizona State University, 1975. – 293 p. 40. Young D.G. Two presidential candidates walk into a bar. Late-night political humor : Cognitive processes, political consequences and normative implications : Ph.D. / Young Dannagal Goldthwaite. – University of Pennsylvania, 2007. – 328 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Remarks by the President Before Working Session with G8 Leaders [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/05/19/remarks-president-working-session-g8-leaders>. 2. Remarks by the President at Campaign Event [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/08/28/remarks-president-campaign-event-ames-iowa>.

УДК 81'1/4.003.81'22

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІКОНІЧНОСТІ В БЛАЗОНАХ*Ю.М. Литвиненко (Чернігів)*

У статті підіймаються суттєві питання про роль іконічності в текстах блазону як опису герба, розглядаються основні принципи іконічного кодування на різних рівнях організації блазонних текстів та постулюються когнітивно-семіотичні засади іконічності геральдичної мови.

Ключові слова: блазон, іконічність, герб, символ.

Литвиненко Ю.М. Реализация принципа иконичности в блазонах. В статье поднимаются существенные вопросы о роли иконичности в текстах блазона как описания герба, рассматриваются основные принципы иконического кодирования на разных уровнях организации блазонных текстов и постулируются когнитивно-семіотические основы иконичности геральдического языка.

Ключевые слова: блазон, иконичность, герб, символ.

Lytvynenko Yu.M. The realization of the iconicity principles in blazons. The article deals with the essential questions on the role of iconicity in the blazon texts as the description of coat-of-arms and the basic principles of the iconic encoding on the different levels of organization of blazons and postulates cognitive-semiotic fundamentals of iconicity in heraldic language.

Key words: blazon, iconicity, coat of arms, symbol.

Проблема іконічності в мові є одним з актуальних напрямків зарубіжної й вітчизняної лінгвістики. Базу для виникнення теорії іконічності складає теорія Ч.С. Пірса [7, с. 16] про тріаду знаків: ікона – індекс – символ. Американський логік зазначив в останніх роботах, що іконічні знаки належать минулому, індексальні вказують на сучасне, а символ є орієнтованим у майбутнє. Подібна ідея висловлювалася Р. Цуром у його розвідках з когнітивної поетики. Перші з них обробляються правою півкулею, а інші – лівою. З цього випливає припущення, що саме іконічні знаки краще запам'ятовуються людиною і можуть виконувати сугестивну функцію, оскільки саме активізація правої півкулі сприяє навіюванню.

Іконічні знаки базуються на подібності означеного та означника. Як зауважує Ч.В. Морріс, іконічні знаки позначають або денотують об'єкти, які мають ті самі властивості, що й самі знаки. Знаки-індекси та символи базуються на суміжності між знаком і позначуванням ним об'єктом. Різниця між ними полягає в тому, що в індексального знака

ця суміжність реально існує, а у знака-символа вона встановлюється за домовленістю [6, с. 41].

Якщо застосувати класифікацію знаків Ч. Пірса та Ч. Морріса до геральдичної системи, то в кожному гербі можна виділити знаки-символи. Деякі з гербів будуть являти собою знаки-сигнали, наприклад, якщо людина впізнає герб архієпископа, слід віддати пошану належним чином [3, с. 146]. Нарешті, в геральдичній системі спостерігається взаємодія між іконічним і символічним способом вербалізації знань. Розглянемо докладніше характер цієї взаємодії. Отже, об'єктом нашого дослідження є принципи іконічного кодування на різних мовних рівнях опису гербів, а предметом – когнітивно-семіотичні засади іконічності геральдичної мови. За мету ставимо визначити засоби іконічного кодування в блазонах як описах гербів. Дослідження виконується на матеріалі фрагментів творів англо-американської літератури, що містять геральдичну лексику.

Художній текст взагалі та блазон як опис герба у складі будь-якого художнього тексту цілком має

іконічну природу. Використання блазону або елементів блазону в художньому тексті є проявом екфразису, тобто опису твору мистецтва або архітектури в літературному тексті [5, с. 11].

Зазвичай в якості прикладу класичного екфразису приводять опис щита Ахілла у 18 пісні “Іліади” Гомера, де у 120 рядках описується те зображення, яке буде на щиті, коли його викує Гефест. Своєрідність екфразису полягає в тому, що це “текст в тексті”, прояв інтертекстуальності та іконізму. Античний екфразис – це риторичне утворення, фігура мовлення. Як і метафора, екфраза тісно пов’язана з образністю. Екфразис зображує ілюзорне як реальне [11, с. 976]. Екфразис переводить у слово не об’єкт, а сприйняття об’єкта, його тлумачення й код [12, с. 25]. В результаті екфразису відбувається переклад з мови однієї семіотичної системи на мову іншої семіотичної системи, передача візуального образу в словесному, але цим його функції не вичерпуються, хоча головне навантаження і справді припадає на зображально-виражальні можливості слова [10, с. 123]. Іконізм блазонів тією чи іншою мірою підсилюється завдяки використанню іконічних знаків різного рівня.

Чарльз Пірс розрізнявав три типи іконів: власне образи, діаграми та метафори. Перший і другий тип іконів достатньо описані в спеціальній літературі, а виокремлення другого вимагає пояснень. Діаграми – іконічні знаки відношень, які можна виявити в будь-якій мові, завдяки правилам комутації, асоціації та дистрибуції. Це алгебра мови. Роман Якобсон звернув увагу лінгвістів на всеосяжність іконізму, який виявляється на різних мовних рівнях. Будь-які елементи вербального коду протиставляються, зіставляються, розміщуються один біля одного, що створює семантичний зв’язок, формує автономне значення [13, с. 367].

Діаграмний характер має об’єднання слів у синтаксичні групи, об’єднання морфем у слові. Аранжування слів у реченні має бути іконічним, щоб речення було зрозумілим. Правилам дистрибуції підкоряється і послідовність речень у цілісному тексті. Три зірочки чортополоху, які є основним символом, розміщуються над полоскою хутра

соболя і це відображене у послідовності лексем: ‘*Arms: Azure, three caltrops in chief over a fess sable. Born in 1846.*’ [14, с. 231].

Впливова сила іконів зменшується від образів до метафор. Але вбачається, що комбінування різних типів іконів, їх взаємодія або протидія створює складну зображувальну систему тексту.

Вербальний та іконічний тексти як правило поєднуються в одному текстовому просторі та утворюють креолізований текст. Вербальні та пікторіальні конститuentи співіснують в іконічності геральдичної мови, створюючи мультимодальність, так званий візуальний синтаксис.

Американський учений Т. Гівон у статті “Iconicity, Isomorphism and Non-Arbitrary Coding in Syntax” сформулював мета-принцип іконічності, який полягає в тому, що „кодований досвід легше зберігати, обробляти, і передавати, якщо код максимально ізоморфний цьому досвіду [1, с. 17]. Науковець накреслив і принципи іконічного кодування інформації: принцип кількості, близькості й принципи послідовного порядку.

На думку Т. Гівона, принцип кількості (the quantity principle) полягає в тому, що більшої частині інформації надається більша частина коду, менш передбачуваний і більш важливі інформації надається більший кодовий матеріал. Так, в одному з оповідань В. Вулф опис герба родини неодноразово повторюється, іконічно відбиваючи події сюжету. По-перше, елементи самого герба зображують рід занять та фрагмент історії роду: “*And then on it went, the sun’s feeble but impartial finger, and lay upon the coat of arms over the fireplace-gently illumined-the shield, the pendant grapes, the mermaid, and the spears. Miss Antonia looked up as the light strengthened. Vast lands, so they said, the old people had owned-her forefathers-the Rashleighs. Over there. Up the Amazons. Freebooter. Voyagers. Sacks of emeralds. Nosing round the island. Taking captives. Maidens. There she was, all scales from the tail to the waist*” [17, с. 80]. По-друге, те, що трапляється з гербом, відбиває події в родині: “*There was a crash. A slate had fallen down the chimney. The great log had snapped*

in two. Flakes of plaster fell from the shield above the fireplace. "Falling," old Miss Rashleigh chuckled. "Falling." [17, с. 81]. Нарешті, герб падає і розбивається в ту саму мить, коли помирає остання представниця родини, яка під час свого падіння зачепила його палицею, а герб впав на неї: *Another caught old Miss Rashleigh on the cheek. The old woman staggered backwards. She fell against the mantelpiece. Her stick, striking wildly, struck the shield above the fireplace. She fell with a thud upon the ashes. The shield of the Rashleighs crashed from the wall. Under the mermaid, under the spears, she lay buried* [17, с. 82].

Оскільки мовний знак і знак-символ у геральдиці різняться, то й принципи іконічного кодування вимагають модифікації в процесі їхнього застосування до аналізу блазона на всіх мовних рівнях організації художнього цілого.

Іконічність на лексичному рівні організації блазонного тексту забезпечується за рахунок асиметрії мовного знака, що є результатом його полісемії. Одне позначувальне починає співвідноситися з декількома позначуваними. І навпаки, як зауважує Ю.М. Лотман, знаки, які мають у мові різні денотати, отримують спільний денотат на рівні вторинної моделюючої системи [4, с. 57]. Денотативне значення словесних знаків переосмислюється, і на перший план виходить внутрішньосистемне значення, що трансформує словесний знак у знак естетичний [2, с. 140]. Яскравим прикладом іконічності на цьому рівні слугують так звані "промовисті герби" (*canting arms, armes parlantes*), які відображають ім'я свого власника. Так, герб В. Шекспіра (*Or, on a bend sable a spear Or*) містив геральдичний символ спису, оскільки прізвище цього письменника означає "трясти списом".

На синтаксичному рівні спрацьовують сформульовані Т. Гівоном такі принципи іконічного кодування, як принцип близькості й принципи послідовного порядку. Принцип близькості (*the proximity principle*) полягає в тому, що одиниці, пов'язані між собою функціонально або концептуально, розташовуються ближче одне до одного в просторовій або часовій структурі коду. За влучним зауважен-

ням Серед принципів послідовного порядку (*the sequential order principles*) дослідник виокремлює семантичний принцип, згідно якого порядок речень у зв'язному тексті має тенденцію відбивати темпоральну послідовність відображуваних ними подій, і прагматичний принцип, який полягає в тому, що найважливіша, найтерміновіша або менш доступна інформація посідає ініціальну позицію в послідовності одиниць коду [8, с. 70].

Взагалі іконічність на синтаксичному рівні проявляється в тому, що лінійна схема речення кодує зображення на гербі таким чином, що його ієрархічне членування сприймається читачем як ізоморфне лінійній синтаксичній послідовності. Яскравий приклад спостерігаємо в оповіданні Е.А. По: *"A huge human foot d'or, in a field azure; the foot crushes a serpent rampant whose fangs are imbedded in the heel."* *"And the motto?" "Nemo me impune lacessit."* [16, с. 88]. Тут реалізується принцип близькості, оскільки лексема на позначення ноги людини золотавого кольору стоїть поруч з лексемою на позначення лазурового поля, на якому розташований цей символ та поруч зі словесним символом змії, яка кусає цю ногу. Семантичний принцип послідовного порядку виражений у відбитті вертикального розміщення символів на гербі знизу догори відповідно до послідовності подій, тобто спочатку на нижній девізній стрічці йде девіз-попередження латиною "Ніхто не торкнеться мене без поранення", потім змія кусає ногу людини, після чого людина розтרוщує змію.

Ми погоджуємося з висновком К.Я. Сігала [9, с. 116], що семіологічна орієнтація на іконічність такого типу тексту, як блазон забезпечує його розуміння адресатом. У конструкції блазонів, представлених багатьма лексичними одиницями, іконічність простежується на рівні синтагматичних зв'язків мовних знаків у лінійній послідовності. Принцип іконічного віддзеркалення темпоральної послідовності подій або послідовності подій за ступенем важливості за допомогою порядку мовних елементів, відомий у зарубіжній лінгвістиці як *ordo naturalis principle* [2, с. 139] виявляється на рівні синтагматичних відношень між мовними знака-

ми блазонної конструкції. Так пояснює Лавлейс створення матримоніального герба (згадаємо також алюзивні герби, створення яких пов'язане з якоюсь історією): *But what, thinkest thou, are the arms to this matrimonial harbinger?—Why, in the first place, two crossed swords; to show that marriage is a state of offence as well as defence; three lions; to denote that those who enter into the state ought to have a triple proportion of courage. And [couldst thou have imagined that these priestly fellows, in so solemn a case, would cut their jokes upon poor souls who came to have their honest desires put in a way to be gratified;] there are three crooked horns, smartly top-knotted with ribands; which being the ladies' wear, seem to indicate that they may very probably adorn, as well as bestow, the bull's feather. To describe it according to heraldry art, if I am not mistaken—gules, two swords, saltire-wise, or; second coat, a chevron sable between three bugle-horns, OR [so it ought to be]: on a chief of the second, three lions rampant of the first—but the devil take them for their hieroglyphics, should I say, if I were determined in good earnest to marry!* [15, с. 548].

Таким чином, можна зробити висновок, що в геральдичних символах як знаках вторинної моделюючої системи не існує чітких меж між планом вираження і планом змісту, тобто відбувається взаємопроникнення семіотичних рівнів організації. Формальна структура вираження стає структурою змісту, що забезпечує формування образної системи на різних рівнях ієрархії твору, де спрацьовують принципи іконічного кодування інформації тексту. Перспективною є подальша розробка теорії іконічності саме на матеріалі блазонів, наприклад, у різних типах дискурсу, тобто співставлення романного опису гербів з гербовими описами у нехудожніх текстах, або залучення інших германо-романських мов для порівняння структури геральдичної мови і способів реалізації іконічності.

ЛІТЕРАТУРА

- Денисова Э. К вопросу об экспериментальном построении “шкалы иконичности” (на материале
- окациональной деривации газет / Э. Денисова // Сборник материалов Москов. междунар. конф. по теор. и приклад. лингвистике. – М. : МГУ, 2006. – С. 16–18.
- Кібальнікова Т. Особливості реалізації принципів іконічності під час аналізу англomовного поетичного тексту / Т. Кібальнікова // Наукові записки Кіровоград. держ. ун-ту. – Кіровоград : РВЦ КДПУ імені В.Вінченка, 2009. – Вип. 81 (2). – С. 138–141.
- Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 464 с.
- Лотман Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – Спб. : Искусство, 1998. – 704 с.
- Морозова Н.Г. Экфрасис в прозе русского романтизма : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Наталья Геннадьевна Морозова. – Новосибирск, 2006. – 210 с.
- Моррис Ч.У. Основания теории знаков / Ч.У. Моррис // Семиотика: Антология ; сост. и ред. Ю.С. Степанов. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 37–89.
- Пирс Ч.С. Избранные философские произведения / Ч.С. Пирс. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
- Савченко Л.Р. Иконизм как феноменологическое свойство языка А. Платонова / Л.Р. Савченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Вип. 47. – Харків, 2006. – С. 67–72.
- Сигал К.Я. Проблема иконичности в языке (обзор литературы) / К.Я. Сигал // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 100–120.
- Третьяков Е.Н. Экфрасис как матричная репрезентация образных знаков : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Евгений Николаевич Третьяков. – Тверь, 2009. – 187 с.
- Уртмицева М.Г. Экфрасис: научная проблема и методика ее исследования / М.Г. Уртмицева // Вестник Нижегород. ун-та им. Н.И. Лобачевского. – № 4 (2). – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 2010. – С. 975–977.
- Ходель Р. Экфрасис и “демодализация” высказывания / Р. Ходель // Экфрасис в русской литературе ; под ред. Л. Геллера. – М. : МИК, 2002. – С. 23–30.
- Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – М. : Прогресс, 1985. – 455 с.
- (АОСН) Doyle A.C. Adventures of Sherlock Holmes. – N.Y. : Harper and Brothers, 1992. – 307 p.
- (СОТНОAYL) Richardson S.C. Or The History Of A Young Lady / S.C. Richardson. – Charleston : BiblioBazaar, LLC, 2007. – 1308 p.
- (ТСОА) The Cask of Amontillado // Edgar Allan Poe's Annotated Short Stories ; edited by Andrew Barger. – N.Y. : Bottletree Books LLC, 2008. – 648 p.
- (ТМОТWAOSF) Woolf V. The Mark on the Wall and Other Short Fiction / V. Woolf. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 109 p.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 378.016:81'25

СПІВВІДНОШЕННЯ ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Л.М. Черноватий, докт. пед. наук, М.Д. Волчанська (Харків)

Грунтуючись на загальній системі вправ для навчання перекладу, автори розглядають можливе співвідношення підсистем, груп та видів вправ при розробці їх комплексів для навчання майбутніх авіабудівників професійно спрямованого письмового перекладу.

Ключові слова: навчання письмового професійно спрямованого перекладу; система, підсистеми, групи та види вправ; майбутні авіабудівники, комплекс вправ, співвідношення вправ.

Черноватый Л.Н., Волчанская М.Д. Соотношение упражнений для обучения профессионально направленному письменному переводу. Основываясь на общей системе упражнений для обучения переводу, авторы рассматривают возможное соотношение подсистем, групп и видов упражнений при разработке их комплексов для обучения будущих авиастроителей профессионально направленному письменному переводу.

Ключевые слова: обучение письменному профессионально направленному переводу; система, подсистемы, группы и виды упражнений; будущие авиастроители; комплекс упражнений; соотношение упражнений.

Chernovaty L., Volchanska M. Correlation of exercises in teaching field specific translation. Basing upon the general system of exercises for training field specific translators, the authors consider a possible correlation of subsystems, groups and kinds of the said exercises in developing their specific batteries for teaching field specific translation to students majoring in Airspace Vehicles Manufacturing.

Key words: training field specific translators; system, subsystems, groups and kinds of exercises; students majoring in Airspace Vehicles Manufacturing; batteries of exercises; correlation of exercises.

Постановка проблеми. Як ми вже зазначали у наших попередніх публікаціях [12], питома вага професійно спрямованого письмового перекладу постійно зростає. За наявними даними [8], близько 95% усього загальносвітового перекладу відноситься до професійно спрямованого, тоді як частка художнього не перевищує 5%. Зокрема, обсяг перекладу в організаціях Європейського союзу у 2002 році перевищив 1,3 млрд. сторінок [8, с. 191] і суттєво зріс протягом останнього десятиріччя. Зважаючи на згадану тенденцію, логічно припустити, що найімовірнішою сферою праці майбутніх перекладачів є професійно спрямований, а не художній переклад, тоді як зміст підготовки пере-

кладачів нерідко за інерцією попередніх років є переважно орієнтованим на останній. Іншою проблемою є брак науково обґрунтованих методик навчання галузевого перекладу, що ґрунтуються на системі відповідних вправ. Згадані фактори зумовлюють актуальність даної статті.

Аналіз актуальних досліджень. Методика навчання перекладу як наука на сьогодні перебуває у стадії становлення, а тому чимало її проблем лише окреслюються, чекаючи глибоких досліджень. В останні роки з'явилася низка праць [1–7; 9; 12], де здійснюються спроби дослідити проблему співвідношення вправ для навчання перекладу. Однак, в одних випадках автори обмежуються

лише називанням їх груп (для розвитку пам'яті, для застосування перекладацьких трансформацій тощо [1; 6]), не конкретизуючи їх види. Інші, за рідкими винятками [2], розглядають переважно питання навчання перекладу художньої літератури [4; 7] або усного перекладу [3; 9]. В єдиній роботі, що безпосередньо стосується проблем навчання професійно спрямованого перекладу (включаючи й письмовий) [2], відсутні експліцитні міркування щодо співвідношення підсистем, груп та видів вправ, однак міститься безумовно корисний аналіз умінь, необхідних для його здійснення, до якого ми повернемося у подальшому викладі.

Мета статті полягає у визначенні змісту системи, підсистеми, груп та видів вправ для навчання професійно спрямованого письмового перекладу, а також дослідження шляхів розв'язання проблеми їх співвідношення при розробці конкретного комплексу вправ для навчання письмового перекладу у сфері виробництва та експлуатації літальних апаратів.

Враховуючи результати досліджень стосовно проблеми типів і видів вправ для навчання письмового перекладу [11], можна прийняти за основу систему, що включає три підсистеми вправ (підготовчі, для формування навичок та для розвитку умінь). Побудова комплексів вправ для навчання майбутніх спеціалістів у конкретних сферах людської діяльності потребує складання номенклатури груп вправ у межах кожної підсистеми, а також їх видів у межах кожної групи.

Виходячи із принципів побудови загальної системи вправ для навчання перекладу [11], можна запропонувати структуру системи вправ для навчання письмового (галузевого) перекладу, що показана на рис. 1.

Як випливає з рис. 1, згадана система включає три підсистеми вправ: підготовчі, для формування навичок письмового перекладу та для розвитку його умінь. Кожна підсистема, у свою чергу, ділиться на групи вправ, кількість яких варіюється, залежно від підсистеми.

Підсистема підготовчих вправ, включає групу вправ на уміння аналізувати текст оригіналу (ТО), розпізнавати його найважливіші елементи, засвоювати відповідні предметні знання і термінологію, розпізнавати перекладацькі проблеми в ТО та визначати необхідні перекладацькі дії для їх подолання.

Підсистема вправ для формування навичок включає вісім груп вправ, метою яких відповідно є формування навичок: встановлення значень невідомих лексичних одиниць, утворення нових термінів, переносу значень лексичних та фразеологічних одиниць мови оригіналу (МО) мовою перекладу (МП), передачі словосполучень ТО у тексті перекладу (ТП) з урахуванням правил сполучуваності у МО, переносу значень граматичних форм та структур ТО у ТП, переносу значень стилістичних засобів ТО у ТП, лексико-граматичних трансформацій, конверсії тексту.

У межах підсистеми вправ для розвитку умінь, можна виділити принаймні 10 груп вправ, призначенням яких є розвиток таких умінь: реалізації стратегії перекладу, вибору адекватних способів перекладу, визначення доцільності адаптації ТП, побудови ефективної тема-рематичної перспективи викладу, відходу від буквалізму та спроможності створення різних варіантів перекладу одного й того ж тексту, перебору й відсіювання проміжних варіантів ТП, аргументування правильності перекладу, комплексних умінь письмового перекладу, редагування тексту перекладу та використання зовнішніх ресурсів для інформаційного пошуку і добування екстралінгвістичних знань.

Кожна група вправ, з тих що викладені вище, включає певні їх види, кількість яких є величиною змінною і залежить від мети навчання, сфери перекладу, бюджету часу тощо. Далі наводяться лише деякі приклади можливих видів вправ, що можуть бути використані при складанні комплексу вправ для навчання майбутніх авіабудівників професійно спрямованого письмового перекладу.

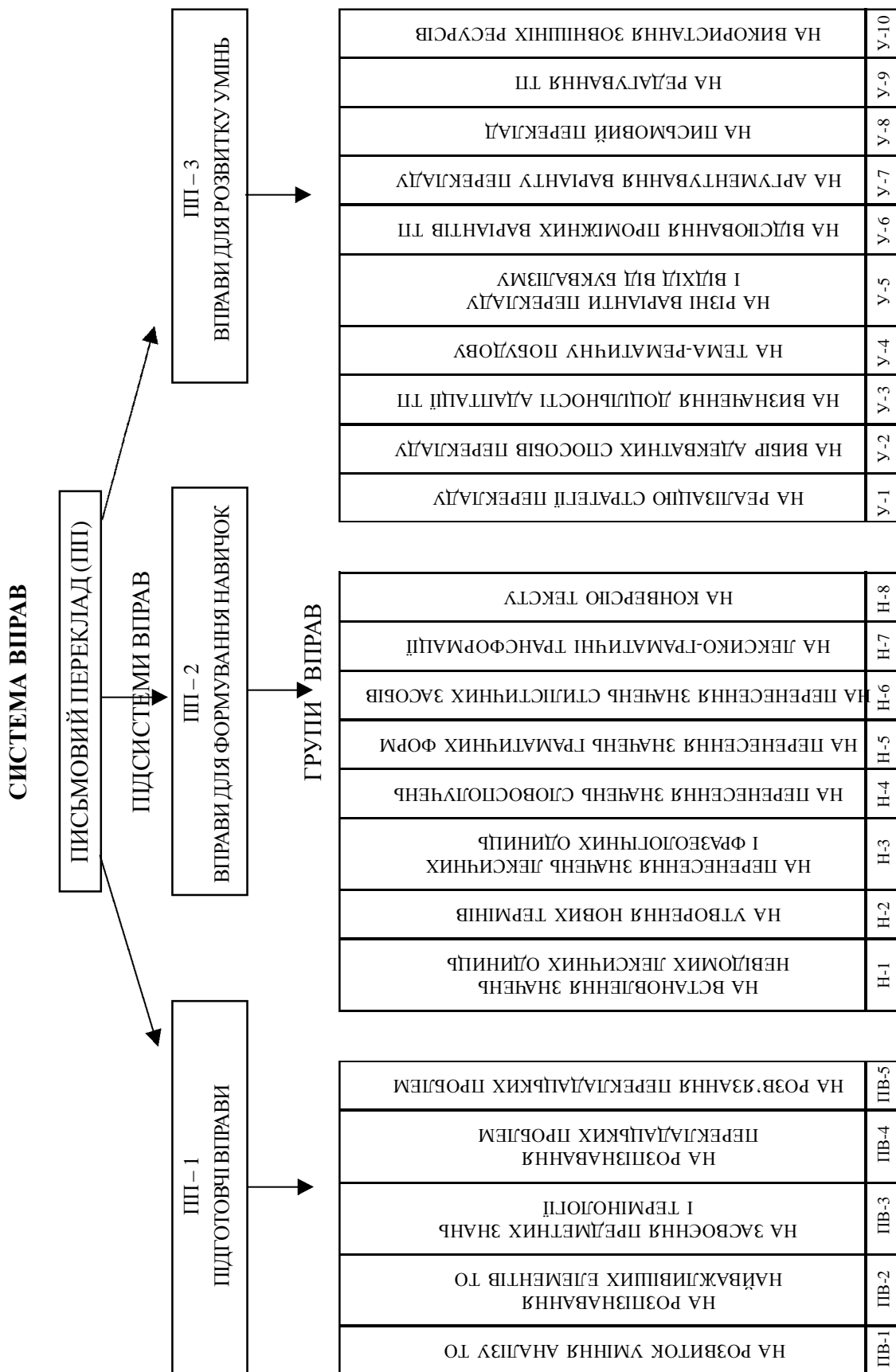

Рис. 1. Система вправ для навчання письмового (галузевого) перекладу
 Умовні позначення: ПВ – підготовчі вправи, Н – вправи для формування навичок, У – вправи для формування умінь

Можливі види підготовчих вправ: *для аналізу ТО*: ПВ-1А (тут і далі застосовуються скорочення із рис. 1, в даному випадку, воно означає: підготовча вправа групи 1, вид А) – сформулюйте головний намір автора ТО; *для розпізнавання головної інформації в ТО*: ПВ-2А – знайдіть головну й другорядну інформацію в ТО; *для засвоєння предметних знань і попереднього знайомства з термінологією*: ПВ-3А – вивчіть паралельні тексти, подані далі, звертаючи увагу на передачу термінів, виділених жирним шрифтом, у тексті перекладу; ПВ-3Б – розподіліть терміни, виділені жирним шрифтом у паралельних текстах, поданих далі, за поняттєвими категоріями; ПВ-3В – знайдіть у тексті англomовні відповідники українських слів, поданих далі; *для розпізнавання перекладацьких проблем*: ПВ-4А – визначте мовні особливості ТО; ПВ-4Б – визначте транслатологічний тип ТО; *для розв'язання перекладацьких проблем*: ПВ-5А – проаналізуйте паралельні тексти (ТО і ТП), визначте застосовані перекладацькі прийоми та ступінь обґрунтованості їх застосування.

Можливі види вправ для формування навичок: *для встановлення значень невідомих лексичних одиниць*: Н-1А – знайдіть у МП відповідники виділених у тексті слів за допомогою словника; *для утворення нових термінів*: Н-2А – передайте наступні терміни мовою перекладу за допомогою транскодування; *для переносу значень лексичних та фразеологічних одиниць МО у МП*: Н-3А – закрийте правосторонній (лівосторонній) із паралельних текстів, поданих далі, і перекладіть терміни, виділені жирним шрифтом; Н-3Б – лексичний (термінологічний) диктант-переклад з використанням слів та словосполучень, що входили до змісту самостійної роботи студентів; *для передачі словосполучень ТО у ТП з урахуванням правил сполучуваності у МО*: Н-4А – вивчіть схему сполучуваності даних слів з прикметниками й перекладіть словосполучення, подані далі; *для переносу значення граматичних форм та структур ТО у ТП*: Н-5А – вивчіть схему відповідників даних дієслів і перекладіть речення, подані далі; *для переносу значення стилістичних засобів ТО*

у ТП: Н-6А – вивчіть принципи передачі метафор і перекладіть речення, подані далі; *для формування навичок лексико-граматичних трансформацій*: Н-7А – передайте у перекладі смисл речення, абзацу тощо, застосовуючи будь-які лексичні трансформації; *для формування конверсії тексту*: Н-8А – перефразуйте у перекладі речення, абзац тощо без зміни його смислу.

Можливі види вправ для розвитку умінь: *для реалізації стратегії перекладу*: У-1А – проаналізуйте паралельні тексти (ТО й ТП), визначте стратегію, обрану перекладачем, а також ступінь її дотримання; *для вибору адекватних способів перекладу*: У-2А – проаналізуйте паралельні тексти (ТО й ТП), визначте ступінь обґрунтованості застосованих прийомів перекладу і запропонуйте власні варіанти у проблемних випадках; *для визначення доцільності адаптації ТП*: У-3А – проаналізуйте ТО, встановіть імплікатури ТО, експлікація яких є доцільною в ТП; *для побудови ефективної тема-рематичної перспективи викладу*: У-4А – із двох варіантів ТП виберіть речення, що краще реалізують тема-рематичну перспективу викладу ТО і з'єднайте їх, аби вони утворили зв'язний текст; *для відходу від буквалізму та спроможності створення різних варіантів перекладу одного й того ж тексту*: У-5А – перекладіть поданий далі текст двома (трьома тощо) різними варіантами; *для перебору й відсіювання проміжних варіантів ТП*: У-6А – порівняйте кілька варіантів перекладу одного й того ж ТО, виберіть найвдаліший; *для аргументування правильності перекладу*: У-7А – порівняйте два варіанти ТП, виберіть кращий та аргументуйте ваш вибір з точки зору його більшої смислової, мовної та стилістичної правильності; *для розвитку комплексних умінь письмового перекладу*: У-8А – перекладіть текст письмово; *для редагування перекладу*: У-9А – проаналізуйте паралельні тексти (ТО й ТП), визначте недоліки перекладу і запропонуйте власні варіанти у проблемних випадках; *для використання зовнішніх ресурсів*: У-10А – підготовте короткий огляд за відповідною темою з використанням довідкових матеріалів.

Грунтуючись на викладеній вище системі, підсистемах, групах та видах вправ, можна розробляти їх комплекси для навчання письмового перекладу у відповідній сфері людської діяльності, враховуючи цілі та умови відповідного навчання. Бажаними характеристиками співвідношення вправ у межах комплексу є наступні. Питома вага підсистем вправ має залежати від етапу в межах структурного відрізка навчання (тема тощо), тобто метою навчання є розвиток умінь письмового перекладу, а тому на заключному етапі згаданого відрізка мають переважати саме такі вправи. Однак успіх у досягненні цієї мети залежить від формування передумов функціонування таких умінь, які формуються у підготовчих вправах та вправах для формування навичок. Логічно припустити, що питома вага згаданих вправ має бути найбільшою у першій частині структурного відрізка навчання.

Розглянемо, як приклад, розроблений нами комплекс вправ для навчання письмового перекладу майбутніх літакобудівників у сфері професійної комунікації (аерокосмічна галузь).

цикли	I	II	III	IV	
заняття	1 (U1, L1)	2 (U1, L2)	3 (U2, L1)	4 (U2, L2)	5 (контроль)

Рис. 2. Загальна схема побудови процесу навчання письмового перекладу майбутніх фахівців у аерокосмічній галузі

Умовні позначення:

U – (*Unit*) блок навчання, який включає 2 уроки (*Lesson*),

L – (*Lesson*) урок, одиниця організації матеріалу в розробленому нами посібнику

Усього в розробленому нами комплексі вправ передбачено 4 навчальних модулі (14 циклів), метою яких було формування навичок та розвиток умінь майбутніх фахівців у аерокосмічній галузі професійно орієнтованого письмового перекладу українською мовою з англійської та англійською з української на матеріалі 14 уроків протягом 18 аудиторних занять, з яких 4 відводилось на контроль. Послідовність і зміст субциклів в межах одного циклу та їх розподіл на аудиторну і самостійну

Згаданий комплекс вправ ґрунтувався на циклічному принципі побудови процесу навчання письмового перекладу у сфері професійної комунікації.

У даному комплексі цикл (1 академічна (акад.) година (год.) аудиторної + 2 акад. год. самостійної + 1 акад. год. аудиторної роботи) розглядається як сукупність взаємопов'язаних вправ (на матеріалі 5 текстів), що спрямовані на розвиток навичок та умінь усіх етапів письмового перекладу (аналізу ТО та створення і редагування ТП). Структурно цикл відповідає уроку як одиниці організації матеріалу в посібнику (*Lesson*).

Субцикл в межах даної концепції тлумачиться як складова циклу, вправа чи група вправ, що виконуються на матеріалі одного тексту або призначені для засвоєння відповідних знань чи формування окремих навичок або умінь на матеріалі кількох текстів.

Загальна схема побудови процесу навчання письмового перекладу майбутніх фахівців у аерокосмічній галузі в межах навчального модуля показана на рис. 2.

роботу показані далі на прикладі циклу 2 (цикл 1 є нетиповим, оскільки йде першим). Скорочення для позначення вправ – див. коментар до рис.1.

ЦИКЛ 2 (UNIT 1, LESSON 2)

Аудиторна робота

Заняття 2 (45 хвилин)

Субцикл 1. Вправа 1 (ПВ-3А). На ознайомлення з новими термінами (паралельні тексти) (тут показано лише фрагмент вправи).

ТЕКСТ 6

The **flight vehicle mass** (1) is the sum of the **propellant mass** (2), **structure mass** (3), including **mass of the fairing** (4), and the mass of everything above the **launch vehicle interface** (5), including **mass of the spacecraft bus** (6), **payload** (7), and any **upper stages** (8).

Польотна маса РН (1) включає **масу палива** (2), **масу конструкції** (3) з урахуванням **маси обтічника** (4) й масу всього, що перебуває вище **інтерфейсу РН** (5) включаючи **масу платформи КА** (6), **корисного вантажу** (7) та **верхніх ступенів** (8).

Вправа 2 (ПВ-3Б). На засвоєння предметних знань (розподіл термінів за категоріями). Додайте з тексту 6 англomовні слова і словосполучення та їх відповідники українською мовою у категорії, що вже траплялися в Уроці 1:

Запуск КРК (космічного ракетного комплексу): *launch process*

Технічні характеристики КРК: *lift capability, spacecraft design, restrictions,*

Частини КРК: *launch vehicle, launch system, basic launch vehicle,*

Функції РН (ракети-носія): *alter velocity, place the spacecraft in orbit,*

Характеристики польоту: *desired orbit, environment, satellite, ascent,*

Вправи 3-4 (Н-3А). На попереднє засвоєння нових термінів. Закрийте праву (ліву) частину тексту 6 і перекладіть виділені слова.

Субцикл 1А. Текст 7.

Вправи 5-6 (ПВ-3А) (див.впр.1-2)

ТЕКСТ 7

Вправи 7-8 (Н-3Б) (див.впр.3-4, але у цій вправі переклад здійснюється на рівні тексту).

САМОСТІЙНА РОБОТА (90 хвилин)

Субцикл 2. Текст 8 (переклад українською мовою).

Вправа 9 (ПВ-3В). Знайдіть англomовні відповідники українських слів, поданих далі, у тексті 8 (тут показано лише фрагмент вправи).

Використання КРК для запуску кількох КА одночасно; використання КРК, спеціально виділеного для даної місії; виявитися дорожчим; зменшувати шанси; проблеми з іншим КА;

ТЕКСТ 8

Another critical issue is whether the spacecraft will use a dedicated or shared launch system. The dedicated system may cost more, but it lessens the chances that a problem with another spacecraft will adversely affect the launch. On the other hand, shared launches are usually less expensive per spacecraft.

Вправа 10 (У-8А). Перекладіть текст 8 українською мовою.

Субцикл 2А. Текст 9 (переклад українською мовою).

Вправа 11 (див. впр. 9) (ПВ-3В).

Вправа 12 (У-8А) (див. впр. 10). Перекладіть текст 9 українською мовою.

Субцикл 2Б. Текст 10 (переклад англійською мовою).

Вправа 13 (ПВ-3В) (див. впр. 9).

Вправа 14 (У-8А) (див. впр. 10).

Субцикл 3.

Вправа 15 (ПВ-3Д). На засвоєння предметних знань (розподіл термінів текстів 7-10 за категоріями, які вже траплялися в текстах 5-6, та за новими).

Субцикл 4. Вивчіть визначення прийому перекладу “додавання слів”, подане далі, і перейдіть до виконання вправи 16.

Вправа 16 (ПВ-5А). Випишіть із текстів перекладів 7-10 усі випадки застосування додавання слів.

Субцикл 5.

Вправа 17. Визначте транслатологічний тип текстів 7-10 (ПВ-4Б) та їх мовні особливості (ПВ-4А).

Заняття 3 (45 хвилин)

Аудиторна робота

Субцикл 6. Контроль та узагальнення і розвиток умінь аналізу й редагування ТП, відсіювання проміжних варіантів та вибору кращого варіанту.

Вправа 18 (Н-3Б). Диктант-переклад.

Вправа 19 (У-2А). Обговорення виконання вправи 16 (виписування з текстів 7-10 випадків застосування прийому перекладу “додавання слів”).

Вправа 20 (У-6А, У-7А, У-9А). Обговорення варіантів перекладу тексту 8.

Вправа 21 (У-6А, У-7А, У-9А). Обговорення варіантів перекладу тексту 9.

Вправа 22 (У-6А, У-7А, У-9А). Обговорення варіантів перекладу тексту 10.

Як впливає з викладеного вище, кожен субцикл вносить свій внесок до процесу формування навичок та розвитку умінь майбутніх фахівців у аерокосмічній галузі професійно орієнтованого письмового перекладу з англійської мови на українську та з української мови на англійську.

Так в межах субциклу 1 студенти знайомляться з новими термінами за відповідною темою на матеріалі паралельних текстів, що дозволяє уникнути спеціального етапу запам'ятовування, оскільки контекстний переклад усього тексту увесь час знаходиться перед очима студентів. З іншого боку, попереднє запам'ятовування згаданої лексики все таки відбувається, але не завдяки спеціальним мнемічним зусиллям, а внаслідок виконання вправ, мета яких перенесена із запам'ятовування на інші аспекти діяльності. Наприклад, у вправі 2 студенти вибирають із текстів оригіналу та перекладу термінологічні одиниці, класифікуючи їх за певними категоріями. Хоча у даному випадку не ставиться завдання запам'ятати згадані одиниці, однак відповідні логічні операції, що їх виконують студенти, сприяють мимовільному запам'ятовуванню, яке, як свідчать результати психологічних досліджень (П.І. Зінченко; Г.К. Середя), може бути ефективнішим за довільне. Засвоєння термінологічних одиниць закріплюється у вправах 3 та 4, в яких студенти використовують ці одиниці для формування навичок переносу значень термінів з мови оригіналу у мову перекладу на рівні слів та словосполучень.

Робота із засвоєння нових термінологічних одиниць, але вже на матеріалі іншого тексту, продовжується у субциклі 1А, який принципово не від-

різняється від змісту субциклу 1, за винятком того, що вправи 7-8, на відміну від вправ 3-4 у субциклі 1, виконуються на рівні тексту, а не слів та словосполучень. Доцільно зауважити, що вправи 2 (субцикл 1) та 6 (субцикл 1А), крім сприяння запам'ятовуванню термінологічних одиниць, виконують ще й іншу важливу функцію, забезпечуючи накопичення та мобілізацію предметних знань у відповідній сфері й утворюючи підґрунтя для побудови поняттєвої схеми цієї сфери наприкінці відповідного блоку (*Unit*).

Субцикли 1 та 1А, що здійснюються під керівництвом викладача в аудиторії, створюють сприятливу основу для продовження процесу формування навичок та розвитку умінь майбутніх фахівців у аерокосмічній галузі професійно орієнтованого письмового перекладу з англійської мови українською та з української мови англійською, а також засвоєння відповідних знань. В субциклах 2, 2А та 2Б на матеріалах різних текстів формуються навички встановлення відповідників лексичних одиниць тексту оригіналу за допомогою дій, спрямованих на пошук згаданих відповідників у тексті. Відповідні вправи (9, 11, 13), як і ті, що згадувалися у підциклах 1 і 1А, виконують також функцію попереднього засвоєння термінологічних одиниць, забезпечуючи їх мимовільне запам'ятовування та готуючи студентів до перекладу на рівні тексту. Формування відповідних умінь здійснюється у вправах 10, 12 та 14 на матеріалі різних текстів.

Процес накопичення та мобілізації предметних знань з відповідної теми, що почався в субциклах 1 та 1А, продовжується в субциклі 3 (вправа 15), де студенти поповнюють категорії, які вже траплялися в текстах 6-7, розподіляючи до них терміни текстів 8-10, а також створюють нові для термінів, що не відповідають жодній із наявних категорій.

Субцикл 4 призначений для усвідомлення змісту прийомів та способів перекладу і розвитку навичок їх розпізнавання у текстах перекладу. Для цього дається визначення способу перекладу “додавання слів”, а у вправі 16 студенти шукають випадки його застосування у текстах 7-10.

Субцикл 5 призначений для розвитку умінь

аналізувати текст оригіналу з метою визначення його типу (повідомлення, опис, розмірковування, пояснення, переконання тощо) та мовних особливостей. До останніх, зокрема, відносяться клішовані структури та звороти, які є характерними для даного типу тексту, найчастотніші граматичні структури (наприклад, структури, що вживаються для класифікації понять, вказівки на мету тощо), термінологічні одиниці, засоби когезії тощо. Поступове накопичення згаданих елементів має сприяти тому, що переклади студентів, які містять елемен-

ти, характерні для текстів, написаних носіями мови, будуть наближатися за згаданими параметрами до загальноприйнятих стандартів у відповідній сфері.

Субцикл 6, що здійснюється в аудиторії протягом перших 45 хвилин заняття 3, призначений для контролю якості самостійної роботи студентів, а також для узагальнення і розвитку умінь аналізу й редагування ТП, відсіювання проміжних варіантів та вибору його кращого варіанту.

Загальний розподіл підсистем, груп та видів вправ у межах циклу 2 показано в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл підсистем, груп та видів вправ у межах циклу 2
(Умовні позначення – див. рис.1 та коментар до нього)

Субцикл	Номер вправи	Підсистеми вправ		
		Підготовчі	Для формування навичок	Для розвитку умінь
1	1	ПВ-3А		
	2	ПВ-3Б		
	3		Н-3А (англ.-укр.)	
	4		Н-3А (укр.-англ.)	
1А	5	ПВ-3А		
	6	ПВ-3Б		
	7		Н-3А (англ.-укр.)	
	8		Н-3А (укр.-англ.)	
2	9	ПВ-3В		
	10			У-8А (англ.-укр.)
2А	11	ПВ-3В		
	12			У-8А (англ.-укр.)
2Б	13	ПВ-3В		
	14			У-8А (укр.-англ.)
3	15	ПВ-3Б		
4	16	ПВ-5А		
5	17	ПВ-4А, 4Б		
6	18		Н-3Б	
	19			У-2А
	20			У-6А, 7А, 9А
	21			У-6А, 7А, 9А
	22			У-6А, 7А, 9А

Як випливає з табл. 1, в межах циклу застосовуються 10 підготовчих вправ, 5 вправ на формування навичок та 7 вправ на розвиток умінь, тобто переважна кількість вправ призначена для формуванню навичок і розвитку умінь. З точки зору часу,

який виділяється для розвитку умінь, така перевага є набагато суттєвішою, якщо врахувати, що тривалість вправ на розвиток умінь за визначенням є довшою, порівняно із підготовчими та тими, що призначені для формування навичок. Позитив-

ним чинником даного співвідношення вправ є також поступове збільшення питомої ваги вправ на розвиток умінь в міру розгортання циклу від його початку до завершення. Так, якщо в перших двох субциклах (1 та 1А – 8 вправ) вправи на розвиток умінь взагалі відсутні (що є логічним, оскільки початкова фаза циклу призначена для створення передумов розвитку умінь письмового перекладу на основі відповідного матеріалу), то в останньому (шостому) субциклі 80 % вправ призначені виключно для розвитку згаданих умінь.

Попри логічність розглянутої схеми, ефективність такого співвідношення вправ можна встановити лише за результатами спеціального експериментального навчання, в чому і вбачаємо перспективу нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика / И.С. Алексеева. – СПб. : Союз, 2004. – 288 с. 2. Гавриленко Н.Н. Обучение переводу в сфере профессиональной коммуникации : [монография] / Н.Н. Гавриленко. – М. : РУДН, 2008. – 175 с. 3. Ганічева Т.В. Методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ганічева Тетяна Вікторівна. – К., 2008. – 395 с. 4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : [учебное пособие] / В.Н. Комиссаров. – М. :

ЭТС, 2002. – 424 с. 5. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания : [учебное пособие для студ. перевод. факультетов высш. учеб. заведений] / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – М. : Академия, 2003. – 192 с. 6. Латышев Л.К. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе / Л.К. Латышев, В.И. Проворотов. – Курск : РОСИ, 1999. – 136 с. 7. Львовская З.Д. Современные проблемы перевода / З.Д. Львовская. – М. : ЛКИ, 2008. – 224 с. 8. Міщенко А. Комп'ютеризовані інструменти перекладача фахової літератури / А. Міщенко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. – 2010. – Вип. 89 (1). – С. 190-197. 9. Ольховська А.С. Проблема вправ для формування граматичного компоненту перекладацької компетенції / А.С. Ольховська // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2, № 3. – С. 177-182. 10. Черноватий Л.М. Принципи складання вправ для навчання галузевого перекладу / Л.М. Черноватий // Вісник СумДУ. – 2002. – № 3 (36). – С. 101-105. 11. Черноватий Л.М. Проблема типології вправ для навчання фахового перекладу / Леонід Черноватий // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу : IV Всеукр. наук. конф., 19-20 квітня 2007 р.: тези доп. – Харків, 2007. – С. 147-149. 12. Черноватий Л.М. Основи розробки системи вправ для навчання професійно спрямованого письмового перекладу / Л.М. Черноватий, М.Д. Волчанська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 6-7 (16-17). – С. 320-329.

УДК 811.111:81'373

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN TEACHING ENGLISH IN THE LIGHT OF ANTHROPONYMIC PRAGMATICS

T.A. Komova, Doctor of Philology (Moscow)

In the present paper attention will be drawn to the choice of the characters' names in some recent publications meant for teaching and learning English. A name as a record of important cultural and historical information about a person and as a means of his/her identification is one of the most topical subjects of academic research in modern linguistics, cognitive linguistics, and anthroponymic pragmatics.

Keywords: given name, personal identity, pragmatics, teaching the English language.

Комова Т.А. Традиції та інновації у викладанні англійської мови з точки зору антропонімічної прагматики. В даній статті звертається увага на особливості функціонування антропонімів у закордонних навчальних комплексах англійської мови. Ім'я як носій важливої культурно-історичної інформації про людину і як інструмент його ідентифікації залишається одним з найбільш актуальних предметів дослідження в сучасній лінгвістики, когнітивної лінгвістики, антропонімічної прагматики.

Ключові слова: ім'я особисте, особиста ідентичність, прагматика, викладання англійської мови.

Комова Т.А. Традиции и инновации в преподавании английского языка с точки зрения антропонимической прагматики. В настоящей статье обращается внимание на особенности функционирования антропонимов в зарубежных учебных комплексах английского языка. Имя как носитель важной культурно-исторической информации о человеке и как инструмент его идентификации остается одним из наиболее актуальных предметов исследования в современной лингвистике, когнитивной лингвистике, антропонимической прагматике.

Ключевые слова: имя личное, личная идентичность, прагматика, преподавание английского языка.

The choice of the subject can be accounted for by the growing interest in the topical problems concerning personal identity [1; 3; 4].

Semantically names of people referred to the status, like with *Снапа (boy)*, to military profession or pursuits in future, like with *Гыtha (battle)*, to supernatural patron like with *Фssa (god)*, to human traits, like with *Milda (mild)*. Christianity brought a new tradition in naming after prophets, martyrs, clairvoyants, monastic orders: *Agatha, Agnes, Anastasia, Lucia, Sebastian, Lucian, Simeon, Francis, Benedict, Bernard, Dominic*.

When we compare two systems of naming – Old English and Norman – we should take into consideration the fact that the old system was often based on taking two elements of different names and deriving from them the new ones: *Alfred and Edith >*

Aldith. The Norman tradition was based on the idea of lineage: a new-born baby was given a name of his father or forefather thus realizing in a family name tradition. The surnames of *Jones, Hobson, Perry* are derived from the first names – *John, Robert, Henry*.

There are family names derived from girls' names: *Ibson* from *Isabel*, *Magson* from *Margaret*; there are many first names derived from family names like *Scott, Curtis, Ryan, Ashley, Clyde, Trevis, Stacy, Kelly*. Not many names survived in the course of time, and as a rule they belonged to nobility: *Alfred, Edward, Edmund, Hilda, Mildred*.

In the XVII c. two names are widely spread, like those of some famous people: *James Francis Edward Stuart (1688 – 1766)*, *Henry St John Bolingbroke (1678 – 1751)* where the second name could have a religious association. Compare these to the names

of Geoffrey Chaucer (1340 – 1400) and Edmund Spenser (1552 – 1599).

The XYIII c. brought to life diminutive names like Betty from Elisabeth accepted by officials when the baby was baptized or registered, but in the XX c. this innovation becomes common practice with girls and boys like Alex from Alexander and Alexandra: Freddie from Frederick and Frederica. Some names become cultural symbols and foreigners should be aware of a host of cultural-historical associations that those names could have. Thus, Jack is very popular as such and at the same time as John's derivative: *I'm all right Jack; Every Jack has his Jill, or John the Barleycorn, John Collins, John Bull, Jonny Raw* and others deserve our knowing them.

In recently published teaching materials for learners of English a user will find very many short names, in some historically and literary biased contexts – full names too but never commented. For example, ten years have passed since the publication of one of many Pre-Intermediate courses for learners of English. Time has come to pay due attention to the authors of the “language boosters”, and “grammar builders” as the subtitles claim. By the way, in “Opportunities Intermediate” learners of English get an access to “language power book” [7]. I personally like booster very much: it promises a lot more – booster makes you feel more confident, and *healthier*. To learn to communicate in a foreign language looks like eating a nice fruit: according to the dictionary “fruit is an excellent *health booster*, or an extra amount of a medical drug that you are given so that a drug you had before will continue to be effective” [9, p.177]. The number of world-wide metaphors we live by can be extended by some new educational metaphors: learning is *eating*, learning is *taking drugs*. Processes are simple enough and do not make your head go round.

“Linguistic” diet is modest and familiar to the users – grammar flashes, memory bank is functioning, help line is at your elbow. The picture of the world is joyful: our life is climbing and surfing. A place which attracts tourists must inevitably attract the learners of languages.

We all live within the commercialized cultural world, and are quite logically invited to see a spectacular coastline in Cornwall only because it is “the famous last place in mainland Britain that has restaurants, amusements and wonderful coastal views”. But are these pleasures of life the most important attractions for young people to make their choice of English as a language for the rest of their lives: as a means of professional growth and advancement, and an instrument of self-perfection, as a “window” into the new knowledge of the past, present and future?

Ten years of active use of those teaching books revealed both the merits of the methodology adopted by the authors and some minor points of the strategies to be reconsidered. As follows from the name of the present publication our main concern will be with the characters presented in the two-book teaching set of “Snapshot” [2002].

The titles of the books are never commented on, though they may be of some interest to the learners. Thus, in the dictionary the first meaning of snapshot is that of “informal photograph”, the second – “a piece of information that quickly gives you an idea of what the situation is like at a particular time” [9, p. 1360]. Derivatives are also very helpful: snappy and snappish.

Let us take some examples. You are snappish if you are bad-tempered; snappy as an adjective defines some actions done in an angry way. A snappy title or phrase is short, clever and easy to remember!!! A snap judgement or decision is said to be made quickly and without enough thought or preparation!!! Snap is a noun, verb, adjective, interjection in modern English. If you snap something up it means that you buy this immediately, especially because it is very cheap.

And so in such a linguistic environment what can be the value of learning to learn? Thinking is not necessary! Your knowledge is as cheap as a price of your pains in the process of learning. Now it is high time to say a few words of the learners themselves in the globalized world of English.

“Wide Angle on the World” tells a story about a Russian seventeen-year old deaf-and-dumb schoolboy from St Petersburg happily returning home

after two years of stowaway wandering all over the world without any money.

Some anonymous Russian people told the Russian consul in Brazil about the boy (without being able to communicate with him by the way). Some other anonymous officials did not actually know whether to punish him for all his illegal wrong-doings or to let him go home. Seventeen countries behind *Roman's* back without a passport or money! How *romantic*! For two years Roman was never remembering, never recollecting his home in Russia. How inhuman to outline such a pattern of social behavior for teenagers of Russia and other countries. The authors were judging in a snappy / snappish way, indeed.

The title “Stowaway” is full of implications too. As a verb it means “to hide on a ship or plane in order to travel secretly or without paying”, as a noun it denotes “someone who hides on a ship or plane in order to avoid paying or to travel secretly” [9, p.1424 – 1425]. This theme is being developed on pages 92 – 93 of the teaching complex under our scrutiny.

Now it is smuggling in Cornwall between 1700 and 1850 of contraband goods like tea, tobacco, wine and brandy, silk, lace “and even playing cards”. Those goods are said to be smuggled into the country to avoid paying customs duty on them. The last line of the story is really written to horrify the young stowaway: the smugglers, when caught red-handed, were arrested and transported to prisons in Australia.

A snap-happy Garry Lewis, aged 20, is doing O’K as a photographer, his name has a variant Gary and is said to be an English name. Garry is clever enough to look at his father as a pattern to imitate and emulate. He does not run away to remote corners of the world, his father is a well-known photographer and he encouraged his son Garry to try photography. Garry sold the picture of Tom Cruise for 2,000 pounds.

Another character from “Snapshot” – Scott lives in a small town not very far from Sydney. He decides to go to Sydney by train so that to find his girl friend – Natalie. Although the book gives him a necessary instruction to stay cool and move on, he is quite sensible to look around nervously after getting off the train. His name and surname tell us about his Scottish ancestry

and heritage. Scott is careless enough to choose a cheap hostel to stay for the first night in Sydney. A learner then is given a chance to think over cheap things: hostel is defined by a dictionary as follows: “a building in which cheap food and lodging are provided for students, certain groups of workers, people without homes, travelers, etc.: a hostel for homeless families”. There are youth hostels too: “a building where cheap and simple food and accommodation are provided for especially young people on walking, riding, etc. holidays” [10, p. 576, 1390].

Scott really behaves as if he never opened any dictionary of his native language. No wonder that very soon other five young men sharing the same room with Scott start bullying him. Scott is said to take his guitar and get out. He spent the rest of the night on a park bench, was begging money in the morning and like a Cinderella got his prize – a work of a hand at the radio station COOL-FM.

There is another unlucky character in the “Snapshot” – Sasha Alexei – an acrobat, the star of the last night performance, leapt onto the trapeze and then he fell down to the ground, poor thing (“The Amazing Acrobats’). As the book comments: “he showed that he is only human after all!” [5, p. 24]

Sasha is an English spelling of a very popular Russian pet form of Alexander or Alexandra. It is used to-day in the English-speaking world as an independent name. Alexei / Alexej is a Russian / Slavonic first name too. The combination of these names can produce only a comic effect for the non-Russian, non-Slavonic audience and moreover it violates a fundamental cultural code of naming. So, two passages in which the representatives of non-English nationalities are introduced may be understood by the speakers of Russian or Slavonic languages as a bad joke.

The favourites of the “Snapshot” are people of Anglo-Saxon descent: Americans and the English. They are creative, ambitious and successful.

Those books are prepared for idle people: if they had money they would go to an island somewhere in the South Pacific, or anywhere that was full of tourists [5, p.54]. This is the philosophy dictating the choice of themes. Geographical and personal names in the “New

Snapshot” (2003) suggest new rubrics like “Learn to Learn” within which one can find such sub-rubrics as how to learn words, learn irregular past tense endings, learn from reading – rather promising, indeed. On page 14 in Exercise 2 we find a single reference to a personal name in the unit “Who’s Em?: “Em” is Emily (true or false). Another name – Dalton Sinclair from Los Angeles for the Russian teenager-user can be a sort of culturally biased too. Daltonism is a colour-blindness in medical terms, and the boy is obviously an Afro-American. His nice and friendly smile on the photograph is meant to tell about something lacking as far as his integrity is concerned. On the same page we see nice faces of Maria-Elena from Acapulco in Mexico and Lisa from Adelaide in Australia. These two characters are positively referred to.

Now for a change let us take “New Inside Out” [8]. This edition is provided with CD-ROM which is very helpful for a beginner. As tradition dictates there are units about “People”, “Families”, “Living”, “Sea”, “Days”, on the one hand, and “Different” and “Alone”, on the other. People discuss what they like or dislike: actors, films, pizza, beer, coffee, cycling, dogs, dancing, spending money versus loud music, towns and cities, sport [8, p. 10, 24, 30]. The characters look optimistic and friendly, they do not belong to a reflexive, musing over, philosophical type of nature. Although they are said to be different they are not really so in their ways of life, their age group is between 20 and 35, men and women are single and ready to meet a friend. One is quite pleased to have four pairs of shoes, the other – to have two cars: a VW Golf GTI 2 litre PSI Turbo for himself and a blue car called “Fred” for his girlfriend [8, p.23]. Those men who are married are ready to exchange wives (in TV show Wife exchange). This sketchy outline introduces us into the world of “New Inside Out”, a title however promising a lot in itself.

The useful phrases are given in every unit. My choice is with the following adjectives: *great* or *terrible* [8, p. 26]. Ann, Bob, Cathy, Fran, Debra, Greg are putting questions about Beyonce, Jude Law, the Rolling Stones and Wayne Rooney. Four mini-dialogues help you to enrich your vocabulary and express yourself quite well: *great*, *OK*, *terrible* [8, p. 26]. In the “Profile

of...” a learner reads about Rona Cameron: “This is Rona. She’s my best friend, and she’s also my sister! She’s fantastic, and she’s single. OK what can I tell about Rona? Well she’s thirty-one years old and she lives in Glasgow, in Scotland. She’s a nurse, and she works at night, so she doesn’t have a lot of time to meet new people. She likes eating out (her favourite food is Chinese), cooking, reading, listening to jazz and travelling...” [8, p. 30]. I like Rona very much. But from the point of view of a learner I am burning with so many questions about Rona’s country, Glasgow – this nice green place as the legend tells; her own name Rona, diminutive of Ronald, used mainly in Scotland, its men’s counterpart being Ronald, a variant of Reynold and Reginald. There is no cultural information for those people who really want to know more about a new friend on p. 30.

Another reference is to Unit 5 [8, p. 34]. A learner reads about Tanya, Bill, and Mary, and s/he is given a task to express their opinion of what these three personages could do. Activities are to be practised: Tanya is supposed to go out with friends, go dancing, drink cocktails, have a great time and read magazines (definitely the glossy ones!); Bill goes to work, listens to the radio, goes home (!!!); has a shower, and goes to bed. Mary is a good girl too: she stays in, has dinner, watches television, goes on the Internet and goes shopping. Then similar activities are said to be chosen by learners themselves. I am not against shopping myself. But the cultural profiles of Tanya and Ms Dynamite are twin sisters’: going out, drinking cocktails, wearing Armani, etc [8, p. 35]. A particular life style is being persistently introduced and advertized. These recent publications are not recommending anything linguistically-culturally correct, worthy knowing, cheap and easy going educational products.

To conclude: the above examples, I hope, show that the subject of naming in teaching materials may and should become an element of the “Wide angle on the world” (Culture flash) section in coming future. The study carried out shows that the names of literary characters as well as those of some personages in teaching complexes bring into a classroom some very important implications of political/cultural correctness.

However a lot more with a special emphasis to be made on similar processes in other European languages can be done in this domain of academic research in coming future.

REFERENCES

1. Комова Т.А. Введение в сопоставительную лингвокультурологию: Великобритания – Россия / Т.А. Комова. – М. : Красанд / URSS, 2010.
2. Комова Т.А. Концепты языка в пространстве культуры / Т.А. Комова // Мова. Культура. Бизнес. Вип. II. – Київ : Правови джерела, 2004. – С. 67-72.
3. Комова Т.А. Имя личное в англоязычном культурно-историческом пространстве / Т.А. Комова, С.И. Гарагуля. – М. : Книжный дом “Либроком” / URSS, 2011.
4. Лахно А.А. Дихотомия смысла и значения имени собственного в теософии / А.А. Лахно // Вісник КМУ. Серія “Іноземна філологія”. Вип. III. – Київ, 2005. – С. 127-136.
5. Barker Ch. Pre-Intermediate Language Booster. Workbook with Grammar Builder / Ch. Barker, B. Abbs, I. Freebairn, O. Johnston. Snapshot. – Harlow: Longman, 1999, 2002; Pre-Intermediate Students’ Book, 2001.
6. Hanks P. Dictionary of First Names / P. Hanks, F. Hodges. – Oxford : Oxford University Press, 1996.
7. Harris M. Opportunities Intermediate / M. Harris, D. Mower. – Harlow : Longman, 2000.
8. Kay S. New Inside Out. Elementary Student’s Book / S. Kay, J. Vaughan. – Harlow : Longman, 2007.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Longman, 1995.
10. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English // Ed. by A.S. Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 1995.

УДК 811.111'255:378.147

ОЦІННО ТА СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ В АСПЕКТІ НАВЧАННЯ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

О.І. Гридасова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено розгляду англомовних стилістично позначених засобів вираження оцінки. Їх основні типи класифіковано за лінгвістичним (стилістичним) та перекладознавчим (способи перекладу) критерієм. Кількісні показники способів перекладу, застосованих фаховими перекладачами та студентами, засвідчують необхідність розробки відповідних учбово-методичних матеріалів.

Ключові слова: засоби вираження оцінки, кількісні показники, навчально-методичні матеріали, способи перекладу, стилістична позначеність.

Гридасова Е.И. Оценочно и стилистически маркированные лексические единицы в аспекте обучения англо-украинского перевода. Стаття посвящена изучению англоязычных стилистически маркированных средств выражения оценки. Их основные типы классифицированы по лингвистическому (стилистическому) и переводческому (способы перевода) критерию. Количественные показатели способов перевода, использованные переводчиками и студентами, свидетельствуют о необходимости разработки соответственных учебно-методических материалов.

Ключевые слова: количественные показатели, способы выражения оценки, способы перевода, стилистическая окраска, учебно-методические материалы.

Grydasova O.I. Evaluative stylistically marked lexical items in terms of teaching English-Ukrainian translation. The present paper focuses on the study of English means of evaluation expression. Their main types are classified proceeding from linguistic (stylistic) and translational (ways of translation) criteria. Quantative indices of translation types used by interpreters and students prove the necessity of working out specific teaching materials.

Key words: means of evaluation expression, stylistic marking, ways of translation, quantative indices, teaching materials.

Актуальними є дослідження, в яких інтегральний підхід, зокрема до проблем методики навчання іноземної мови та перекладу, реалізується у зв'язку з набутками лінгвістики та перекладознавства.

Навчальний процес розподіляється на три етапи:

- засвоєння студентами мови як системи та структури, вивчення норм та правил;
- набуття навичок мовлення;
- набуття вмінь іншомовної комунікації.

Без сумніву, ці етапи реалізуються більшою мірою паралельно ніж послідовно: на молодших курсах більшу вагу мають перший та другий етапи, а на старших курсах – третій етап.

У світлі інтегрального підходу можна ствер-

джувати, що ці етапи кореспондують з рівнями компетенції [8].

Акцент на комунікативній компетентності та адекватності перекладу має бути обов'язковий на старших курсах факультету іноземних мов, він має як своє підґрунтя теоретичні знання студентів, здобуті ними під час опанування курсів з теоретичної лінгвістики та перекладознавства. Проте теорія і практика ще й досі не пов'язані настільки ефективно, щоб оптимізувати навчальний процес.

Запровадження інтегрального підходу в нашому дослідженні спрямовано на такий об'єкт як оцінні стилістично позначені лексичні мовні засоби.

Метою статті є розробка лінгвістичної типології та способів перекладу зазначених мовних оди-

ниць, для застосування отриманих результатів в навчальному процесі.

Значенню оцінних мовних засобів присвячено чимало лінгвістичних досліджень. Вивчаються питання формування оцінного значення на різних мовних рівнях (морфологічному, лексичному, синтаксичному), функціонування оцінних одиниць в тексті і дискурсі, ведеться пошук зв'язків мовної оцінки і різних характеристик індивіда (гендерних, національних, психологічних) і так далі. Проте, не зважаючи на досить активне вивчення цієї категорії, існує безліч спірних або відкритих питань [12].

Поняття оцінки, що походить від слова “цінність”, визначає особливості взаємодії людини і навколишнього світу. Об'єктивний світ поділяється мовцем з точки зору його ціннісного характеру – добра і зла, користі і шкоди, істинності й помилковості. Фундаментом поняття оцінки є філософська теорія цінностей, що робить оцінку універсальною категорією (навіть чи існує мова, в якій відсутні поняття “добре” і “погано”), а мовну ситуацію оцінки – типовою, що потребує відбору і використання певних мовних засобів для вираження оцінного значення [13, с. 11].

Аксіологічна категорія оцінки є результатом оцінної діяльності мовця і має об'єктивно-суб'єктивний характер, оскільки, з одного боку, базується на цінності предмета чи явища, а з іншого – цінність зумовлена індивідуальними особливостями сприйняття предметів чи явищ і знаходить своє відображення у розрізненні схвалення / несхвалення мовцем об'єкта оцінки.

Оцінне відношення – це особлива група відношень значущості, яка реалізується лише у людському суспільстві і лише завдяки цьому існує як соціальний феномен [3]. При визначенні поняття цінності треба враховувати не лише позитивне значення, але й негативне та нульове. Виділяють нульові цінності, бо оцінне відношення має місце як в тому випадку, коли предмет виявляється об'єктом позитивного чи негативного інтересу суб'єкта, так і в тому випадку, коли предмет виключається суб'єктом зі сфери його інтересів, коли йому надається нульова цінність [6].

Засоби оцінки поділяються на лінгвістичні та екстралінгвістичні. Лінгвістичними засобами вираження оцінки є морфологічні, лексичні та граматичні. До екстралінгвістичних засобів відносяться жести, інтонація [15].

Вивчення оціночних структур лінгвістами доводить, що оцінка торкається самих різних аспектів мовної системи. Оцінний аспект тексту складається зі значень, які реалізуються на всіх рівнях мови. Оцінка в тому чи іншому вигляді присутня у будь-яких типах текстів, навіть якщо вона виражена експліцитно. Як оцінювальний аспект значення оцінка присутня в самих різних мовних виразах. Вона може бути обмежена елементами, що менші за слово, а може й характеризувати групу слів або цілий вислів [5].

Більшість вчених розрізняють негативну (пейоративна), позитивну (меліоративна) і нейтральну (ситуативна) оцінки, “в основі яких лежить осуд, схвалення або відсутність яскраво вираженого схвалення або осуд як констатація соціально сталої оцінки явища” [4].

Ми бачимо оцінку як модальну рамку, яка включає в себе ряд обов'язкових елементів (експліцитних та імпліцитних), таких, як суб'єкт оцінки, об'єкт, аспект, оцінний елемент як такий, оцінний стереотип і шкалу оцінок. В оцінці семантичний та прагматичний аспекти є нероздільні, усі сторони її функціонування відбивають злиття семантики (власного значення мовних одиниць, включаючи вислів в цілому) і прагматики (умов реалізації процесу комунікації) [2, с. 242].

Англійська мова характеризується власними особливостями реалізації оцінної семантики у мовленні та комунікації. Актуалізація висловлювань оцінки здійснюється на різних рівнях мовної системи. У залежності від способу вираження оцінних значень виділяється експліцитна та імпліцитна форма їх репрезентації [14, с. 52].

Експліцитним способом оцінка реалізується через лексичні засоби, представлені різними частинами мови. Це слова, що мають оцінну семантику, конотацію та емоційну забарвленість [14, с. 53].

Експліцитні оцінні висловлювання вживаються у розмовній мові при неформальному спілкуванні. Експліцитними засобами переважно користуються комуніканти, рівні за своїм соціальним статусом та віком. Експліцитна передача оцінних значень забезпечує більш точне та чітке розуміння адресатом змісту висловлювання та авторської інтенції. При цьому прямі оцінні висловлювання можуть йти врозрід із нормами етикету спілкування й перешкоджати ефективній реалізації прагматичних цілей комунікантів [16, с. 52].

Імплицитне вираження оцінки здійснюється без застосування лексичних маркерів. Імплицитна оцінка завуальована в семантиці висловлювання й передається синтаксичними і стилістичними засобами та інтонацією, запитальними та окличними реченнями, риторичними запитаннями, іронією, сарказмом [14, с. 53].

Оцінні засоби, зокрема номінативні розглядаються у навчальному процесі у рамках курсу *лексикології* де вони визначаються як одиниці, лексичне значення яких містять позитивно або негативно позначений конотативний компонент [10 та ін.].

Відомо, що оцінно-позначенні лексичні одиниці окрім оцінного значення можуть також володіти стилістичною маркованістю, тобто належати до різних стилів мовлення які вивчаються у курсі *стилістики* [1 та ін.].

В сучасному мовознавстві, як і раніше, прийнято розрізняти три основні лексико-стилістичних розряди: *книжкова лексика* або *літературна* (наукова, офіційно-ділова, газетно-публіцистична, поетична), *стилістично нейтральна* (міжстильова) лексика та *розмовна* (власне розмовна лексика) [11].

До *літературної* лексики (стилістично піднесеної) належать: архаїзми, історизми, неологізми, варваризми, терміни.

До *розмовної* лексики (стилістично зниженої) належать: сленгізми, жаргонізми, вульгаризми, скорочення, діалектизми.

У теорії і практиці перекладу описано систему способів та трансформацій, що можуть бути

застосовані до лексичних одиниць [7]. Також висвітлено особливості перекладу певних груп лексичних одиниць (власних назв, інтернаціоналізмів тощо) [9], серед яких однак відсутні оцінно та стилістично позначені номінації. У той же час адекватний переклад передбачає максимальне збереження усіх відтінків змісту джерельного тексту та їх передачу у цільовому тексті, що й звертає увагу на досліджувальні нами одиниці.

Зазначимо, що використаний нами художній матеріал позитивно сприймається носіями англomовного менталітету, про що свідчить популярність досліджених творів в англomовному світі. Спираючись на досвід та нагороди отримані перекладачами, досліджених текстів українською мовою, цільові тексти вважаємо якісним та таким, що можуть аналізуватися як зразки з точки зору викладання методики навчання англо-українського перекладу.

Розробка типології стилістично позначених лексичних одиниць дозволяє нам зробити такі висновки: стилістично марковані засоби виразу оцінки у дослідженому матеріалі у 65% реалізовані за допомогою номінацій, що належать до розмовного шару лексики (в основному сленгізми, жаргонізми, вульгаризми), та 35% випадків здобули реалізацію за допомогою одиниць, що належать до шару літературної лексики (в основному варваризми та архаїзми, меншою мірою неологізми), наприклад:

– у *розмовній лексиці*, найчастіше зафіксовано застосування *сленгу*, наприклад:

(1) *They didn't have too much **dough*** [3, p.123].

На другому місці за вживаністю *жаргонізми*, наприклад:

(2) *I gave his helmet a **chuck** behind that knocked it over his eyes and did a **bunk*** [4, p.142];

Менш частотними є *вульгаризми*, наприклад:

(3) ***Shit!** It's your **damned ass*** [4, p.3];

Найменш вживаними виявилися *діалектизми*:
 (4) *"Talkin' about you, 'e was, to another doctor, **pal of is**, and sayin' you was such a marvel and all that, and out of curiosity **they 'ad a look – see**"* [5, p.17];

– серед *літературної лексики* перше місце за вживаністю займають *варваризми*, наприклад:

(5) *In Paris she was interested only in chic boutiques* [4, p.19];

Друге місце посіли *архаїзми*, наприклад:

(6) *He admired her bosom and her elegance* [5, p.81];

Та *неологізми*, наприклад:

(7) *He is aware of everything, he is a an excessive televiewer* [4, p.61];

Найменш вживаними є *терміни*, наприклад:

(8) *I don't consider misdemeanors serious offences in the country such as America* [5, p.65].

Проаналізувавши англомовні лексичні одиниці у перекладі українською мовою, ми дійшли висновку, що підчас перекладу українською мовою *стилістична позначенність* найчастіше **цілком втрачається** – 65%, так наприклад, у наступному англомовному висловлюванні наявний архаїзм (*becometh*), а при перекладі українською він втрачається:

(9) *He did all as becometh one with lordly aspirations* [5] – *Він робив усе, що личить людині з аристократичними замашками* [2].

Також досить чисельні випадки (35%), коли *стилістична позначенність зберігається* та передається тим самим стилістичним засобом при перекладі:

(10) *He was always pretty loaded* [5, p.14] – *Він завжди був при грошах* [4, с. 14];

(11) *She probably knew what a phony slob he was* [3, p.41] – *Вона напевно знала яким хамом він був* [1, с. 41];

З опорою на отримані дані було проведено експеримент, у ході якого студентам 4 курсу факультету іноземних мов було запропоновано фрагменти англомовних текстів, де стилістично марковані лексичні одиниці – носії оцінного значення було виділено жирним шрифтом, й саме їх треба було перекласти українською. Результати експерименту засвідчили, що стилістична позначенність була збережена у меншій (25%), а втрачена у більшій (75%) кількості випадків, у той час як оцінні конотації були збережені майже в усіх перекладах (96%).

Це дає підстави дійти висновку, що стилістична позначенність мовних засобів вербалізації оцін-

ки заслуговує на більшу увагу в процесі навчання англо-українського перекладу та вказує на перспективу дослідження – розробку методичних рекомендацій та вправ для практичної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : [учебник для вузов] / И.В. Арнольд. – [4-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
2. Бессонова О.Л. Концептуальна організація оцінного тезауруса англійської мови / О.Л. Бессонова // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДУ, 2005. – Вип. 13. – С. 241–245.
3. Вендина Т.И. Семантика оценки и ее манифестация средствами словообразования / Т.И. Вендина // Славяноведение. – М., 1987. – № 4 – С. 41–42.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
5. Демьянков В.З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста / В.З. Демьянков // Всесоюзный Центр переводов. Тетради новых терминов, 39. – М., 1982. – Вып. 2. Методы анализа текста. – С. 261–269.
6. Дудик П.С. Стилистика української мови / П.С. Дудик. – К. : ВЦ Академія, 2005. – 368 с.
7. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : навч. посіб.-довідник [для студ. вищ.навч. закл. зі спец. “Переклад”] / В’ячеслав Карабан; Джеймс Мейс. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с.
8. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Изд. 7. ЛКИ, – 2010. – 264 с.
9. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу = Theory and practice of translation: аспектний переклад : [підручник] / І.В. Корунець ; [ред. О.І. Терех]. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 448 с.
10. Лексикология английского языка : [учебник для ин-тов и фак. иностр. яз.] / [Р.З. Гинзбург, С.С. Хидекель, Г.Ю. Князева, А.А. Санкин]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. школа, 1979. – 269 с.
11. Приходько А.И. Семантика и прагматика оценки в современном английском языке : [монография] / А.И. Приходько. – Запорожье : Запорожский гос. ун-т, 2004. – 321 с.
12. Фомина Ю.А. Аспекты изучения языковой оценки / Ю.А. Фомина // Вестник Челябинс. гос. ун-та. – 1998. – С. 180–209.
13. Фролова И.Е. Прагматические и семантические особенности номинативных предложений в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / И.Е. Фро-

лова. – К., 1988. – 17 с. 14. Чернюк Н.І. Засоби передачі негативної оцінки в англійській мові / Н.І. Чернюк // Науково-теоретична конф. викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, 2011 р. : тези доп. – Суми : СумДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 52–53. 15. Negation linguistics [Electronic resource. – Access : [http://en.wikipedia.org/wiki/Negation \(linguistics\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Negation_(linguistics)). 16. Spett M. Expressing Negative Emotions / Milton Spett // NJ-АСТ. Retrieved L. – 2011. – P. 45–88.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Селінджер Дж.Д. Над прірвою у житті / Дж.Д. Селінджер: Повісті, оповідання. – К. : Молодь, 1984. – 272 с. 2. Уелш І. На іглі [Електронний ресурс] / І. Уелш. – 1996. – Режим доступу : <http://books.imhonet.ru/element/2475>. 3. Salinger J. D. The Catcher in the Rye / J. D. Salinger. – Boston, MA : Little Brown, 1951. – 258 с. 4. Shakespeare W. The Tragedy of King Lear / W. Shakespeare. – London, MA : First Folio, 1623. – 720 с. 5. Welsh I. Trainspotting / I. Welsh. – Great Britain, LT : Golden Crown, 1996. – 215 p.

УДК 811.111:378.147

СТИМУЛЮВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРАКТИВНОГО ПРОЕКТУ

Я.В. Довгополова, канд. пед. наук (Харків)

Стаття присвячена інноваційним засобам стимулювання мовленнєвої діяльності студентів на заняттях з іноземної мови. На основі ретроспективного аналізу української та іноземної методичної й педагогічної літератури систематизований досвід використання інтерактивних проєктів; розроблена й експериментально перевірена педагогічна система стимулювання мовленнєвої діяльності студентів за допомогою інтерактивного проєкту.

Ключові слова: засіб стимулювання, інтерактивний проєкт, мовленнєва діяльність, стимул, стимулювання мовленнєвої діяльності.

Долгополова Я.В. Стимулирование речевой деятельности студентов на занятиях по иностранному языку посредством интерактивного проекта. Стаття посвящена инновационным средствам стимулирования речевой деятельности студентов на занятиях по иностранному языку. На основе ретроспективного анализа украинской и иностранной методической и педагогической литературы систематизирован опыт использования интерактивных проектов; разработана и экспериментально проверена педагогическая система стимулирования речевой деятельности студентов посредством интерактивного проекта.

Ключевые слова: интерактивный проект, речевая деятельность, средство стимулирования, стимул, стимулирование речевой деятельности.

Dovgopolova Ia.V. Stimulation of Students' Speech Activity at the Foreign Language Lessons by Means of an Interactive Project. The article is devoted to innovative means of stimulating students' speech activity at the foreign language lessons. On the basis of retrospective analysis of Ukrainian and foreign methodological and pedagogical literature the experience of interactive project usage is systematized; the pedagogical system of stimulation of students' speech activity by means of an interactive project is developed and tested experimentally.

Key words: interactive project, means of stimulation, speech activity, stimulation of speech activity, stimulus.

Процеси європейської інтеграції в Україні охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності людини. Здійснення модернізації освітньої діяльності в контексті європейських вимог потребує перегляду політики підготовки кваліфікованих кадрів у різних галузях суспільного життя, які володіють навичками та вміннями професійного іншомовного спілкування.

Чинні програми з іноземних мов для вищих навчальних закладів висувають високі вимоги до мовлення студентів. Висловлювання студентів мають бути правильно оформленими у мовному відношенні. Щоб досягти цього необхідно правильно стимулювати мовленнєву діяльність студентів,

що дозволило б вільно оперувати мовним матеріалом у процесі спілкування.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки студентів, можна стверджувати, що в них ще недостатньо вивчено і розроблено теоретичні та практичні засоби стимулювання мовленнєвої діяльності за допомогою інтерактивного проєкту. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень та досвіду з цього напрямку в університетській освіті, об'єктивної оцінки інноваційних технологій навчання і вивчення можливих шляхів удосконалення якості мовленнєвої підготовки студентів.

Актуальність дослідження інноваційних засобів стимулювання мовленнєвої діяльності студентів зумовлена необхідністю подолання низки суперечностей, які існують у сучасній вищій освіті, а саме: протиріччя між традиційними методиками навчання і потребою в стимулюванні творчої суб'єкт-суб'єктної співпраці студентів на заняттях та поза ними; між недосконалістю традиційних методів стимулювання навчання іншомовного мовлення й відсутністю розробок інноваційних ефективних засобів такого стимулювання на заняттях з іноземної мови.

Об'єкт дослідження – іншомовна підготовка студентів у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – інноваційні засоби стимулювання іншомовної мовленнєвої діяльності студентів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності засобів стимулювання мовленнєвої діяльності студентів на заняттях з іноземної мови за допомогою інтерактивного проекту.

Матеріал дослідження включає положення провідних педагогів, психологів та методистів щодо мовленнєвої діяльності (Г.П. Бикова, А.Н. Васильєва, І.А. Зимня, І.А. Зязюн, А.Й. Капська та ін.); теорії диференціації методів навчання (Ю.С. Аругюнов, В.К. Дьяченко, В. Літлвуд, С.Ю. Ніколаєва, Х. Палмер), визначення інтерактивності та інтерактивної педагогічної взаємодії (Ч.К. Бонуел, А.А. Зверєв, С.С. Кашлев, Л.В. Піроженко, О.І. Пометун); визначення ролі інтерактивного навчання у вищій освіті (М. Здубієвська, Є.С. Полат, П. Річард-Амато), положення про проектну діяльність (Л.А. Байдунова, С.Л. Венедиктова, Н.П. Сибірська, Д. Фрайд-Бут).

В умовах розбудови української держави вже неможливо уявити наше життя без бурхливого розвитку технологій, нескінченного обміну інформацією та процесу спілкування людей, що представляють різні культури, мають зовсім інші способи мислення та формування думок. Міжкультурне спілкування вимагає від людей чіткого усвідомлення та розуміння не лише іншого менталітету й обізнаності

в області понять та явищ, притаманних певній культурі, а й вміння правильно їх застосовувати у мовленнєвій діяльності.

Рівень мовної освіти завжди був і залишається визначальним у характеристиці соціального розвитку суспільства загалом і кожної особистості зокрема. Зміна пріоритетів у сфері освіти, приєднання України до Болонського процесу зумовлюють якісно нові вимоги до вивчення іноземної мови у ВНЗ.

Вдамося до ретроспекції і проаналізуємо, в чому вбачали мету мовної освіти провідні українські вчені та методисти. І.К. Білодід підкреслював: „Мовне виховання потребує не лише засвоєння граматичних правил мови, а й придбання певної суми знань про природу людської мови, про її роль в життєдіяльності людини, знань про значення мови в житті суспільства, про мови народів світу, про контакти між народами світу і значення мов у цій справі, про фіксування і збереження у мовах понять, знань і вмінь” [2, с. 5].

В.М. Русанівський зазначає: „Мовні знання виробляються і закріплюються в суспільній практиці. Чим багатша ця практика, тим більша потреба в оволодінні новими словами, в умінні висловлювати свою думку, в мистецтві переконання словом, в естетичній освіті й самоосвіті. Завдання вищої школи полягає у з'ясуванні механізму мови, у розкритті її функцій, у виробленні вміння помічати одиниці мови і свідомо користуватися ними” [7, с. 203].

Характер мовленнєвої діяльності людини – найважливіший показник її загальної культури і творчих здібностей. Мовленнєвий розвиток повинен забезпечувати досконале, повноцінне культурне спілкування людей за допомогою мови.

Мовленнєва діяльність, на думку І.А. Зимньої, проявляється в манері, характері мовленнєвих дій, включаючи соматичну активність [3]. Мовленнєва діяльність, як і інші види соціальної діяльності перебуває під контролем суспільства. Перш за все, вона підпорядкована загальноприйнятим нормам літературного мовлення – орфоепічним, лексичним, фразеологічним, морфологічним, синтаксичним. Культура мовленнєвої діяльності зумовлена доціль-

ним вибором і організацією мовленнєвих засобів, які в кожній конкретній ситуації спілкування при дотриманні лінгвістичних і етичних норм дозволяють ефективно вирішувати комунікативні задачі. Однак, кожний акт професійної комунікативної взаємодії вимагає нестандартної мовленнєвої творчості, оскільки будується з врахуванням багатьох обставин – ситуацій спілкування, індивідуальності партнера по спілкуванню, його емоційного стану, характеру відносин, які склалися між партнерами тощо.

Відповідно до сучасної соціолінгвістичної парадигми, відбулися зміни в змісті й обсязі навчального матеріалу у зв'язку з багатоаспектним трактуванням мови. Це зумовлює введення нових, передусім комунікативно орієнтованих, тем до програми. Змістова частина іноземної мови як навчального предмета має забезпечити готовність випускників до подальшого навчання, самоосвіти, активної участі в громадському, виробничому, культурному житті держави.

Курс іноземної мови у ВНЗ різного профілю характеризується рядом своєрідних ознак, що, передусім, стосуються змісту й технології навчання. Досліджуючи методику навчання мови в вищих навчальних закладах було встановлено, що формування мовної особистості студентів є результативним за таких умов:

- урахування соціологічних, лінгвістичних, психологічних, психолінгвістичних, лінгводидактичних, культурологічних чинників навчання мови;
- урахування індивідуальних особливостей студентів;
- виявлення дидактичних засад навчання, що визначають технологію засвоєння програмного матеріалу;
- реалізація в процесі навчання ідеї позитивних мотиваційних настанов за рахунок включення відомостей про значення іноземної мови в професійній діяльності людини;
- розробка змісту навчання іноземної мови в групах з урахуванням психологічного, психолінгвістичного, особистісного, комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного, етно- та со-

ціокультурологічного підходів до навчання мови, що забезпечить формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, культурологічної компетенції студентів;

- відбір форм, методів, засобів навчання, розрахованих на постійне залучення студентів до активних форм спілкування;
- чергування репродуктивних і креативних дій студентів у системі роботи через упровадження вправ на вдосконалення умінь говоріння під час продуктивних видів мовленнєвої діяльності [4, с. 27].

У процесі дослідження встановлено, що мовленнєва діяльність студентів університету вимагає внутрішнього і зовнішнього стимулювання. Мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша діяльність, зазнає впливу певних стимулів, серед яких виділяють потреби, інтереси, переконання, ідеали, уявлення студента про себе, ціннісні орієнтації тощо. Зовнішні фактори (новизна навчального матеріалу, нетрадиційна форма навчання, комп'ютерна підтримка, застосування мультимедійних систем, використання інтерактивних методів тощо) – це об'єктивні джерела стимулів активної навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів учіння, або їх стимулятори.

Аналіз літератури дав можливість сформулювати визначення поняття „стимулювання мовленнєвої діяльності” – застосування комплексу стимулів і стимуляторів самостійної мовленнєвої активності студента для досягнення певної дидактичної мети або задоволення суб'єктивних пізнавальних чи соціальних потреб. Стимул – це внутрішня активна спрямованість особистості, що виявляється й активізується зовнішніми обставинами, тобто стимуляторами. Стимуляторами є відповідні прийоми, методи і засоби навчання, за допомогою яких викладач спонукає студентів до активної самостійної мовленнєвої діяльності, і насамперед ті, що сприяють їхній ефективній суб'єкт-суб'єктній взаємодії.

Необхідність впровадження інтерактивного проекту як засобу стимулювання мовленнєвої діяльності студентів є очевидною, оскільки він за своєю суттю є одним з продуктивних видів особистісно-

орієнтованих технологій навчання, за яких створюються сприятливі умови для формування професійних якостей майбутнього спеціаліста.

Враховуючи цю важливу передумову, можна визначити низку завдань, які б сприяли ефективному розвитку пізнавальної діяльності студентства, а саме: формування студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; створення у процесі навчання відповідного мікросередовища, яке б сприяло реалізації пізнавального та творчого потенціалу студентів; визначення алгоритму дій викладача і студентів, необхідних для якісного навчання; розвиток в учасників навчального процесу здатності до рефлексії; створення психолого-педагогічних умов з метою розвитку пізнавальної активності студента, реалізації його творчого потенціалу.

На нашу думку, наведені вище завдання можна реалізувати, використовуючи інтерактивні проекти, які могли б забезпечити якісну професійну підготовку майбутнього спеціаліста та подальший розвиток особистості. Студенти навчаються ухвалювати важливі рішення, мають можливість спілкуватися, розвиваючи професійні вміння та навички. У них з'являється глибока внутрішня мотивація.

Інтерактивні проекти ґрунтуються на взаємодії студентів у такому середовищі, де вони знаходять частину нового досвіду. При цьому досвід студента як повноправного учасника процесу є центральним джерелом навчального пізнання та є не менш важливим, ніж досвід викладача, який не дає готових знань, а спонукає до постійного пошуку. В умовах набуття професійних умінь та навичок цей підхід дозволяє знаходити нові шляхи організації та здійснення майбутньої професійної діяльності.

Проведене дослідження дозволило сформулювати робоче визначення поняття „інтерактивний проект” – спосіб суб'єкт-суб'єктної, суб'єкт-об'єктної взаємодії, що передбачає формування і розвиток навичок міжособистісного спілкування на основі координації цілеспрямованих зусиль для створення спільного або індивідуального матеріалізованого продукту мовленнєвої діяльності. Таким чином, інтерактивний проект – це педагогічна технологія, орієнтована не на інтеграцію фак-

тичних знань, а на їхнє використання і отримання нових шляхом самоорганізації і самоосвіти студентів.

Багато дидактиків і педагогів [1; 6; 8; 9] звернулися до інтерактивних проектів, оскільки у ході їх використання в навчальному процесі розв'язуються важливі дидактичні задачі:

– заняття не обмежуються отриманням студентами певних знань, умінь і навичок, а виходять на практичні дії студентів, завдяки чому посилюється мотивація студентів;

– студенти отримують можливість здійснювати творчу роботу в рамках заданої теми, самостійно здобуваючи необхідну інформацію не тільки з підручників, але й з інших джерел. При цьому студенти вчаться самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, залучаючи для цієї мети знання з різних областей, прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів вирішення, вчаться встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

– у проекті успішно реалізуються різні форми організації навчальної діяльності, в ході якої здійснюється взаємодія студентів один з одним і з викладачем, роль якого змінюється: замість контролера він стає рівноправним партнером і консультантом;

– в інтерактивному проекті весь процес орієнтований на студента: тут перш за все враховуються його інтереси, життєвий досвід й індивідуальні здібності;

– посилюється індивідуальна і колективна відповідальність студентів за конкретну роботу в рамках проекту, оскільки кожен студент, працюючи індивідуально або в мікрогрупі, повинен представити всій групі результати своєї діяльності.

Таким чином, створення інтерактивного проекту передбачає, з одного боку, використання різноманітних дослідницьких, пошукових методів і засобів навчання, а з іншого – необхідність інтеграції знань, умінь з різних сфер науки, техніки, творчих областей.

Використання інтерактивних проектів не тільки підвищує ефективність підготовки студентів,

але й робить захоплюючим процес навчання. Крім того, даний підхід може мати більш широке застосування, ніж багато сучасних методик вивчення іноземної мови, тому що він може використовуватися у більших за чисельністю групах.

Найефективнішим й найбільш доцільним, на нашу думку, використання інтерактивних проєктів буде на заняттях з усної практики, бо запам'ятовування та відтворення лексичного матеріалу проходить у дещо ігровій формі, що знімає напруження та невпевненість у результаті.

Позначимо суттєві методичні висновки, що лежать в основі використання інтерактивного проєкту як сучасної педагогічної технології:

1. Щоб сформуванню у студентів необхідні вміння і навички в тому або іншому виді мовленнєвої діяльності, а також мовну компетенцію на рівні, який визначений програмою, кожному студенту необхідна активна усна практика.

2. Щоб сформуванню комунікативну компетенцію поза мовним оточенням, недостатньо наповнити заняття умовно-комунікативними або комунікативними вправами, що дозволяють вирішувати комунікативні задачі. Важливо надати студентам можливість мислити, вирішувати будь-які проблеми, які породжують думки, міркувати над шляхами вирішення цих проблем, для того, щоб студенти акцентували увагу на змісті свого висловлення, щоб в центрі уваги була думка, а мова виступала б в своїй безпосередній функції – формування і формулювання цих думок.

3. Щоб студенти сприймали мову як засіб міжкультурної взаємодії, необхідно не тільки знайомити їх із країнознавчою тематикою, але й шукати способи залучення їх в активний діалог культур, щоб вони на практиці могли пізнавати особливості функціонування мови в новій для них культурі [5, с. 5].

Для підтвердження думки про те, що використання інтерактивних проєктів на заняттях з англійської мови є умовою стимулювання мовленнєвої діяльності студентів, ми розробили інтерактивний проєкт за темою **“Environmental Protection”**, який ми пропонуємо для використання на заняттях

із студентами IV курсу мовних факультетів, які вивчають англійську як другу іноземну мову.

Вивчення літератури і власний досвід викладання уможливили визначення послідовності етапів, з яких складається інтерактивний проєкт, а саме: 1) ознайомлення студентів з темою, метою проєкту і його основними завданнями; організація проєктних груп; 2) прогноз колективних та індивідуальних потреб для організації діяльності у проєкті, формування колокаційних рамок тезаурусу іноземного спілкування в межах обраної теми проєкту; 3) формування банку інформації та ідей проєкту; 4) система роботи студентів в межах теми проєкту **“Environmental Protection”**; 5) моделювання індивідуальних/групових проєктів; 6) презентація-захист індивідуальних/групових проєктів.

Експериментальні дослідження довели, що використання інтерактивного проєкту значно підвищує активність і самостійність більшості студентів у навчальній роботі під час занять з усної практики. Реалізація інтерактивних студентських проєктів сприяє комплексній організації навчально-виховного процесу, оскільки дає змогу здійснювати вплив на особистість студента не тільки в пізнавальній, а й у соціальній, психологічній і особистісній сфері.

Перспективи дослідження ми вбачаємо у поглибленні й розробці таких напрямків, як інтегрування інтерактивного проєкту в навчальний процес у ВНЗ різного профілю; розробка критеріїв оцінювання результатів інтерактивної проєктної діяльності відповідно до вимог Болонського процесу; пошук інших ефективних засобів стимулювання мовленнєвої діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байдурова Л.А. Метод проєктів при обученіи учащихся двум иностранным языкам / Л.А. Байдурова, Т.В. Шапошникова // Иностр. языки в школе. – 2002. – № 1. – С. 5–11.
2. Білодід І.К. Мовознавча наука і школа / І.К. Білодід // Мовознавство і школа / [відп. ред. М.А. Жовтобрюх]. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 5–21.
3. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке

- / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1978. – 187 с. 4. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко та ін. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с. 5. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 3–10. 6. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. – К., 2002. – С. 8–15. 7. Русанівський В.М. Наукові вимоги до сучасних підручників з мови / В.М. Русанівський // Мовознавство і школа: [відп. ред. М.А. Жовтобрюх]. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 201–217. 8. Чечель И. Метод проектов: субъективная и объективная оценка результатов / И. Чечель // Директор школы. – 1998. – № 4. – С. 3–10. 9. Fried-Booth D.L. Project Work / D.L. Fried-Booth. – Oxford University Press, 1986. – 89 p.

УДК 372.881.11

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ-ЕКОНОМІСТАМИ

Л.О. Ковальчук, канд. пед. наук (Тернопіль)

У статті розглядаються особливості формування комунікативної компетентності у процесі вивчення іноземної мови студентами-економістами. У моделі комунікативної компетентності виокремлено та проаналізовано чотири компоненти-компетенції: граматична компетенція, соціолінгвістична компетенція, дискурсивна компетенція, стратегічна компетенція. Визначено фактори формування відповідного рівня комунікативної компетенції студентів-економістів. З'ясовано суть акмеологічного підходу у процесі вивчення іноземної мови.

Ключові слова: іноземна мова, комунікативна компетентність, методи, стратегічна компетенція.

Ковальчук Л.А. Формирование коммуникативной компетентности в процессе изучения иностранного языка студентами-экономистами. В статье рассматриваются особенности формирования коммуникативной компетентности в процессе изучения иностранного языка студентами-экономистами. В модели коммуникативной компетентности выделены и проанализированы четыре компонента-компетенции: грамматическая компетенция, социолингвистическая компетенция, дискурсивная компетенция, стратегическая компетенция. Определены факторы формирования соответствующего уровня коммуникативной компетенции студентов-экономистов. Выяснена суть акмеологического подхода в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: иностранный язык, коммуникативная компетентность, методы, стратегическая компетенция.

Kovalchuk L.O. Formation of communicative competence in the process of foreign language's study by students-economists. The article deals with the peculiarities of communicative competence formation during the process of learning a foreign language by business students. The author distinguishes and analyzes the four following components of the competence model: grammatical competence, sociolinguistic, discourse and strategic ones. The work determines factors concerning formation of business students' communicative competence at the appropriate level. The author shows the essence of the akmeologic approach during the process of learning a foreign language.

Keywords: foreign language, communicative competence, methods, strategic competence.

Актуальність. У зв'язку з високим рівнем інформатизації українського суспільства та постійно зростаючої кількості зарубіжних контактів у різних сферах людської діяльності володіння іноземною мовою стає обов'язковою складовою професійної підготовки майбутнього фахівця. Від сучасної освіти вимагається підготовка таких кадрів, конкурентоспроможність на ринку праці яких передбачає високого рівня сформованості комунікативної компетентності в галузі іноземної мови.

Об'єкт дослідження – моделі-компоненти комунікативної компетентності.

Предмет дослідження – особливості моделей-компонент комунікативної компетентності.

Мета даного дослідження – розглянути особливості формування комунікативної компетентності у процесі вивчення іноземної мови студентами-економістами.

Поняття комунікативної компетентності впродовж років досліджується багатьма вченими,

зокрема, В.В. Вдовіна, П.Я. Гальперина, Г.В. Данченко, І.В. Кухти, Н.А. Сури, Ю.П. Федоренко, Ю.В. Яценко та ін.

Так, Н.В. Якса, А.А. Вербицький, П.Я. Гальперин термін комунікативної компетенції трактують як рівень уміння особистості встановлювати та підтримувати контакти з іншими; потребу в спілкуванні, впевненість у собі та власній самооцінці; соціально-ситуативну адаптованість і вільне володіння вербальними й невербальними засобами суспільної поведінки знання, уміння та навички, що забезпечують регуляцію процесу спілкування [2; 3; 10].

У науковій літературі комунікативна компетентність трактується як „здатність спілкування у специфічних ситуаціях (Р. Валетт); здатність враховувати у мовленнєвому спілкуванні контекстуальну доречність і вживаність мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій (Н.І. Гез); здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки вірно, а і відповідно до соціолінгвістичної ситуації реального життя (М. Фіноккіаро); здатність функціонально володіти мовою та уміння висловлюватись, інтерпретувати й обговорювати значення, що охоплюють спілкування між двома та більше особами або між однією особою та письмовим або усним текстом (С. Савіньон)” [11, с. 58].

Д.Х. Хаймс поняття комунікативної компетенції трактує як найбільш загальний термін для визначення можливостей особи. На його думку, компетентність залежить від знання мови і від вміння використовувати її залежно від ситуації і включає декілька секторів: компетенція як граматичність, компетенція як відповідність контекстів; компетенція як прийнятне використання; компетенція як виконання [1].

За В.В. Вдовіним, „проблема комунікативної компетенції розглядається за допомогою комунікативного підходу до вивчення мови”, який є „орієнтованим на вивчення мови через спілкування” [1, с. 15].

Комунікативна організація навчального процесу у вищих навчальних закладах передбачає три основні умови:

1. Спрямованість навчання студента не на здобуття мовних знань, а на вироблення навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих умінь), що забезпечують можливість здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності під час спілкування, реалізацію мови в актах.

2. Друга умова, пов'язана з реалізацією принципу комунікативної організації, передбачає комунікативний характер вправ, що використовуються в навчальному процесі для вироблення навичок і мовленнєвих умінь.

3. Формування у студентів спонукально-мотиваційної фази діяльності – створення потреби в іншомовному мовленнєвому спілкуванні [8].

У межах комунікативного підходу Л. Бахман і А. Палмер вважали, що засвоєння іноземної мови відбувається за принципами засвоєння мовних засобів вираження певної функції. Основна ідея – мова засвоюється через комунікацію, що вимагає активізації існуючих знань („вчитися, щоб вживати”) і стимулювання розвитку мовної системи („вживати, щоб вчитися”) [11]. Г.В. Данченко наголошує: комунікативна компетентність особистості – це ідейно-моральна категорія, що регулює і синтезує систему ставлень людини [5, с. 34–35]. Н.А. Сура наголошує: „Іншомовна професійно орієнтована комунікація – процес, у межах якого забезпечується потенційна здатність комунікантів реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно здійснювати пошук, накопичення й розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного іншомовного професійно орієнтованого спілкування із зарубіжними фахівцями. Комунікативна компетентність є особливим видом професійної компетенції, яка визначається як готовність та здібність до оволодіння предметними, науковими знаннями в професійному спілкуванні” [7].

Погоджуючись зі словами Кухти І.В., на увагу заслуговують праці М. Кенела та М. Свейна, які в моделі комунікативної компетентності виокремлюють чотири компоненти-компетенції:

п граматичну компетенцію – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, включаючи

словниковий запас, правила правопису і вимови, словотворення і побудови речень;

- п** соціолінгвістичну компетенцію – уміння доречно використовувати і розуміти граматичні форми у різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо);
- п** дискурсивну компетенцію, або компетенцію висловлювання – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різні синтаксичні і семантичні засоби;
- п** стратегічну компетенцію – здатність використовувати вербальні і невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів [6].

Оскільки сучасні дослідники підкреслюють, що саме стратегічна компетентність „мала неабиякий вплив на подальші наукові дослідження проблеми” [6], докладніше зупинимось на її дослідженні.

Так, поняття “стратегічна компетенція” (СК), як компонент комунікативної, вважається теоретичним фундаментом соціолінгвістики та низки інших споріднених наук і особливо тих, які вивчають взаємозв'язок мови і міжкультурного спілкування та “полягає у досконалому володінні стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю в одній або декількох сферах комунікативної компетенції, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування” [12].

У викладанні іноземної мови в студентів-економістів доцільно врахувати те, що на сучасному етапі розробки теорії комунікативної компетенції поняття стратегічної компетенції розвивається у двох напрямках: як комунікативні стратегії та як навчальні стратегії. В той час як комунікативні стратегії мають на меті цілеспрямоване подолання проблем у спілкуванні, навчальні стратегії виступають зняряддям оволодіння іноземною мовою

в цілому. Для успішного формування стратегічної компетенції студентів-економістів доречним є вміле поєднання викладачем комунікативних і навчальних стратегій задля вирішення комунікативних задач. Такими стратегіями можуть бути: сприймання (рецептивні стратегії), продукування (продуктивні стратегії), інтеракція (інтерактивні стратегії), медіація (посередницькі стратегії).

У формуванні комунікативної компетенції, розвитку мовленнєвої взаємодії важливу роль відіграє акмеологічний підхід, орієнтований на створення процесу навчання, адекватного процесу мовленнєвої взаємодії, завдяки моделюванню основних закономірностей мовленнєвого спілкування. Методи даного підходу об'єднують у собі комунікативні цілі: мікронавчання (micro teaching); швидке збирання ідей (brainstorming); навчання через дію (learning though); колективна взаємодія (interactive learning); демонстрація (demonstration); перекодування інформації (information solving); рольові ігри (role-play) [13, с. 115].

Поряд із зазначеним вище, раціональне поєднання комунікативного підходу та професійного контексту слугує передумовою успішного засвоєння і подальшого активного використання базової наукової та професійної термінології. Продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання в усному та писемному іншомовному фаховому мовленні багато в чому залежить від відповідної системи вправ, спрямованих на активізацію вмінь говоріння та слухання, необхідних для застосування цієї термінології у конкретних робочих ситуаціях. Ефективним є поєднання вправ репродуктивного характеру, що виконують ознайомлюючу функцію, та творчого, що сприяють активному самостійному використанню термінологічної лексики відповідно до виробничої ситуації. Також, доцільно дати усно тлумачення фаховим термінам іноземною мовою; усну презентацію термінів, їх семантизацію, поєднуваність з іншими словами/термінами, способи деривації, приклади вживання у певних зразках. Вправи творчого спрямування повинні бути складнішими і передбачати більшу самостійність студента при їх виконанні, наприклад:

скласти усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію; скласти діалог виробничої тематики, насичений фаховою термінологією студентів даної спеціальності. Застосування таких видів роботи допоможе студентам уникати сліпого калькування при перекладі фахової літератури та написанні текстів професійного спрямування, орієнтує на вживання нормативних форм термінологічного та фахових фразеологічних терміносполучень.

Не менш ефективним, особливо під час організації самостійної роботи студентів, є “case method” (метод випадків і ситуацій). Це інтерактивний метод навчання, що дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів. “Case method” – це опис реальної життєвої ситуації, який використовують як педагогічний інструмент, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії. Перевагою цього методу є можливість оптимально поєднувати теорію і практику, що є надзвичайно важливим у процесі підготовки майбутнього фахівця.

Важливим для досягнення ефективного спілкування є пояснення студентам умов і принципів діалогічного спілкування. Комунікативний вплив при діалогічному спілкуванні ефективний при використанні як вербальних, так і невербальних засобів спілкування. Навчання діалогічному мовленню спрямоване на вивчення закономірностей розгортання діалогу, на виявлення тематичної організації спілкування та розуміння умов успішної комунікації. Навчання діалогічній формі мови передбачає вивчення інтенціональних структур діалогу, які обумовлюють стратегії і тактики комунікантів, аналіз комунікативних компетенцій адресанта, комунікативну компетенцію адресанта і адресата.

Система вправ, спрямованих на оволодіння навичками діалогічного мовлення передбачає:

- вивчення широкого спектра практичного варіювання реплік діалогу, яке лежить в основі породження різноманітних висловів і зумовлює своєрідність структурно-семантичної організації висловлювання, відбір мовних засобів, специфіку комунікативних різновидів реплік;
  - оволодіння навичками використання мовленнєвих актів з прагматичними установами на різні ступені впливу, які можуть передавати змістовно-фактичну інформацію про процеси, які відбуваються у навколишньому світі та передавати змістовно-концептуальну інформацію з повідомленням про індивідуально-авторське розуміння подій, процесів, фактів і авторське становлення до них;
  - вивчення факторів, які обумовлюють прагматичну варіативність реплік діалогу: типів номінацій, різноманітних засобів інтенсифікації оцінки, специфікаторів прагматичних настанов комунікантів;
  - вивчення стратегічної політики, що відображає основні види соціальних процесів, на яких базуються міжособові контакти, при цьому потрібно звернути увагу на те, що асоціативно-спрямовані стратегії можуть відображати прагнення адресата до співпраці, створювати найбільш сприятливі умови для комунікації, а дисоціативно-спрямовані стратегії можуть передбачати контрадикторний характер взаємозв'язку реплік і висловлюють негативне ставлення комуніканта до репліки.
- Виходячи з досвіду використання комунікативного підходу при навчанні іноземній мові і в результаті створення навчальних матеріалів, були визначені деякі фактори, урахування яких може сприяти більш результативному використанню комунікативної методики:
- мета навчання, тривалість навчання;
  - добре засвоєння системи загальної мови до початку навчання мови спеціальності;
  - адаптація мовного курсу зі спеціальності до рівня знань і потреб тих, хто навчається;
  - поєднання при навчанні мови спеціальності комунікативного і традиційного методів викладання мови;
  - нові підходи до навчального матеріалу: цікавість, здатність викликати дискусію, логічний та змістовний зв'язок з іншими предметами, які вивчаються паралельно;
  - забезпечення навчального процесу матеріала-

ми професійного інтересу, які є різноманітними за тематикою, сприяють впровадженню принципів індивідуалізації навчального процесу, спрямовані на стимулювання комунікативної діяльності;

- використання функціонально-комунікативних вправ;
- створення сприятливого психологічного клімату в навчальній групі.

При навчанні ефективному мовленнєвому спілкуванню змінюється роль викладача: він розробляє комунікативні ситуації, організує обговорення тем, впливає на атмосферу заняття, створює умови для активної участі у процесі мовної комунікації кожного студента, виступає партнером студентів по комунікації. Викладач організує процес комунікації, а не вимагає точного відтворення навчального матеріалу. Комунікативна необхідність при мовній діяльності створює ситуації, у яких завоюються вже вивчені мовні структури.

Не менш важливим етапом формування комунікативної компетенції є створення мультимедійної презентації, що спонукає студентів до усного мовлення. Її використання допомагає викладачу змінити форму навчання з авторитарної на комунікативну, заглиблену в спілкування; вчити мову не аналітично, а критично (формувати здатність висловлюватися, висловлювати думки за рахунок умінь слухати, читати, говорити і писати іноземною мовою); підтримувати ефективну мотивацію та зв'язок із реальним життям для набуття практичних умінь; викликати інтерес до отримання інформаційних повідомлень та відтворення власних; виховувати та розвивати особистість студента одночасно з процесом засвоєння нових знань [5].

Зауважимо, що формування відповідного рівня комунікативної компетенції відбуватиметься за наявності сприятливих дидактичних умов: врахування вікових особливостей студентів; успішна соціалізація та сприятливі соціальні умови; відпрацювання викладачами оптимальних механізмів мовлення; педагогічна майстерність викладача; стимулювання студентів до вивчення мови; впровадження прийомів активізації навчально-пізнаваль-

ної діяльності учнів; забезпечення студентів методичними матеріалами, що містять необхідну інформацію для комплексного формування комунікативної компетенції; розвиток пізнавальної діяльності студента; сприятливі умови та комунікативна поведінка співрозмовників; моделювання у навчальному процесі типових ситуацій спілкування.

Формування комунікативної компетенції нерозривно пов'язане із соціокультурними, соціолінгвістичними, стратегічними та дискурсивними знаннями. Комунікативна компетенція як сукупність вищезгаданих складових (мовленнєвої, мовної, дискурсивної, соціокультурної, соціолінгвістичної, стратегічної), тобто здатність людини до іншомовного спілкування, бажання толерантно сприймати інших співбесідників, охоплює різноманітні тематичні сфери людської діяльності: власну особу та особу комуніканта, повсякденне життя, дозвілля, громадсько-політичний устрій, звичаї, національні та культурні традиції, галузі економіки, науки, освіти, культури, спорту, охорони здоров'я, засоби масової комунікації та інформації, світ і всесвіт. Від рівня сформованості навичок і вмінь залежить відповідно і рівень володіння мовою [9].

Аналіз наукових праць із поставленої проблеми дозволяє констатувати, що формування іншомовної комунікативної компетентності в економістів передбачає врахування особистісних та професійних детермінант, є невід'ємним компонентом їх професійної компетентності, специфічним видом іншомовного професійно орієнтованого спілкування, що базується як на обсязі знань професійної діяльності (навички логіко-семантичного розуміння іншомовних текстів професійно орієнтованої літератури, використання спеціальних інформаційних джерел), так і на сформованих комунікативних уміннях, що стосуються сфери спілкування (вміння забезпечити ділові контакти з представниками зарубіжних підприємств і спілкування з іноземними туристами) [11].

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що іншомовна комунікація можлива за умови володіння суб'єктами іншомовного спілкування мовою як засобом

комунікації. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у поглибленому вивченні факторів, які заважають становленню достатнього рівня комунікативної компетентності; дослідженням ціннісно-мотиваційної зумовленості розвитку комунікативної компетентності молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовін В.В. Комунікативний підхід як оптимальний засіб вивчення іноземної мови у ВНЗ / В.В. Вдовін // Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики : [зб. наук. пр.] / відп. ред. Ф.С. Бацевич. – Л. : Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – 140 с. – (Вісник нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – № 586). – С. 15–20.
2. Вербицкий А.А. Человек в контексте речи: формы и методы активного обучения / А.А. Вербицкий. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
3. Гальперин П.Я. Психология как объективная наука : избр. психол. труды / П.Я. Гальперин; ред. А.И. Подольский; РАО, Московский психолого-социальный ин-т. – М. ; Воронеж : МПСИ : Изд-во НПО “МОДЕК”, 2003. – 479 с.
4. Данченко Г.В. Психологічні детермінанти розвитку комунікативної компетентності менеджера освіти шкільного рівня : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Данченко Г.В. – К., 2002. – 207 с.
5. Ковальчук Л.О. Використання мультимедійних технологій у процесі вивчення іноземних мов студентами-економістами / Л.О. Ковальчук // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : наук.-теор. збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип. 19. – С. 66–70.
6. Кухта І.В. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови [Електронний ресурс] / І.В. Кухта. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Kuchta.php>
7. Сура Н.А. Іншомовна професійна компетентність: головні принципи та компоненти процесу навчання професійно орієнтованого спілкування / Н.А. Сура // Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – 2003. – № 4 (60). – С. 190–192.
8. Тарнопольський Б. Методика викладення англійської мови / Б. Тарнопольський. – К. : Вищ. шк., 1993. – 167 с.
9. Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / Ю.П. Федоренко. – Луцьк, 2005. – 20 с.
10. Якса Н.В. Соціально-педагогічний тезаурус: словник / Н.В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 154 с.
11. Ященко Ю.В. Сутнісний зміст формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів ВНЗ / Ю.В. Ященко // Вісник Черкас. ун-ту : наук.-теор. збірник. Серія Педагогічні науки. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – Вип. 149. – С. 57–60.
12. Щерба Н.С. Застосування методу контент-аналізу до визначення поняття “стратегічна компетенція” // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка, 2006. – № 29. – С. 166–169.
13. Basic American Language Instructor Course. – Detence Language Institute, 992. – 115 p.

УДК 378.016:811.111

МЕХАНІЗМ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ – ПОГЛЯД ЗСЕРЕДИНИ

М.В. Рябих, канд. пед. наук (Харків)

Робота виконана у світлі досліджень, присвячених пошуку шляхів оптимізації процесу навчання студентів іноземної мови у вищих навчальних закладах. У межах теорії управління процесом навчання іноземної мови розглядаються загальні принципи викладання, погляд “зсередини” на процес навчання, тобто з боку тих, хто навчається, та його аналіз автором цієї статті. Уточнюються складові поняття “оптимальний викладач”. У статті також аналізується структура мотивації до вивчення іноземної мови, шляхи її виникнення, підтримки та підвищення.

Ключові слова: мотивація до вивчення іноземної мови, оптимальний викладач, теорія управління процесом навчання.

Рябих Н.В. Механизм преподавания иностранного языка – взгляд изнутри. Работа выполнена в свете исследований, посвященных поиску путей оптимизации процесса обучения студентов иностранному языку в высших учебных заведениях. В рамках теории управления процессом обучения иностранного языка рассматриваются общие вопросы преподавания, взгляд “изнутри” на процесс обучения, т.е. со стороны учащихся, и его анализ автором данной статьи. Уточняются составляющие понятия “оптимальный преподаватель”. В статье также анализируется структура мотивации к изучению иностранного языка, пути ее появления, поддержания и повышения.

Ключевые слова: мотивация к изучению иностранного языка, оптимальный преподаватель, теория управления процессом обучения.

Riabykh M.V. Mechanism of second language teaching – a look from within. This contribution has been made within a series of studies aimed at searching for optimal teaching methods in higher educational institutions. The paper reviews the general teaching aspects, a look into the learning principles on the part of the students (a look from within the learning process), and its interpretation by the author of this contribution. The concept of an efficient teacher is studied and verified. The article also deals with second language motivation concept, ways of its emergence, maintenance and increase.

Key words: optimal teacher, theory of second language teaching guidance, second language motivation.

Дослідження, опис якого надається у цій статті, проводилось у межах теорії управління процесом навчання. Управління процесом навчання є терміном, і як і будь-який термін визначається сукупністю елементів, які його складають. Тому предмет дослідження полягає у вивченні моделей (способів) поведінки (дій, діяльності) викладача, у конкретній ситуації у навчальній аудиторії. Особливістю даного дослідження є те, що механізм управління процесом навчання висвітлюється здебільшого через погляд на нього з боку тих, на кого навчання спрямовано, а саме студентів. Даний опис ґрунтується, і є продовженням низки досліджень,

проведених раніше [2; 3; 4; 5]. Також дослідження спирається на аналіз процесу викладання у декількох вищих Сполучених Штатів Америки [1].

Об’єктом дослідження, викладеного у статті, є управління процесом навчання іноземної мови. Предметом дослідження є чинники, які можуть мати вплив на ефективність управління процесом навчання іноземної мови.

Метою дослідження є уточнення і розширення переліку чинників, які впливають на якість управління процесом навчання, а також встановлення структури та механізму дії мотивації до вивчення іноземної мови.

Матеріалом дослідження є інформація спостережень за процесом навчання та відповіді студентів на запитання запропонованої їм анкети.

На деякі питання запропонованої анкети студенти мали дати градуйовану відповідь в залежності від важливості цього аспекту для вивчення ними іноземної мовою. Для оцінки відповідності відповідей студентів та погляду на це питання автора цієї статті були побудовані діаграми. Постійною величиною у діаграмі була успішність навчання даного студента протягом року, а змінною величиною були градуйовані відповіді студентів на запропоновані питання. Успішність навчання студентів визначалася від 0 % до 100 % (постійна величина), відповіді студентів варіювалися від одного до п'яти (величина, яка змінювалася).

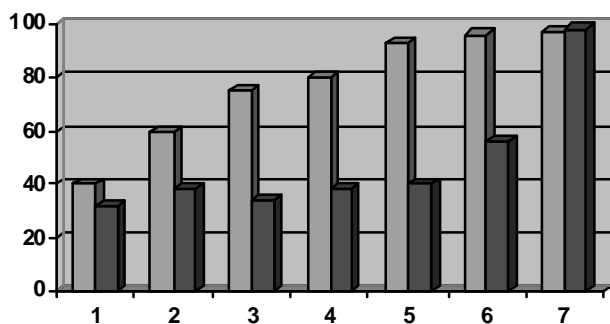

Рис. 1. Кореляція успішності навчання з навчальними матеріалами, що використовуються

Горизонтальна вісь показує нумерацію студентів, які розташовані від 1 до 7 за зростанням їхньої успішності у навчанні. Перша колонка (зліва) відображає величину успішності навчання у відсотках, друга колонка означає відповіді студентів переведені у відсотки наступним чином. За кожний бал відповіді відданий студентом за “навчальні матеріали” нараховувалося 2 %, за кожний бал відповіді, відданий за “особистість викладача – 6 %. Студенти, які у графі “інші” вказали важливість особистих зусиль для оволодіння іноземною мовою, тобто своєї власної мотивації до вивчення мови, отримували додаткові 60 %, що відповідає погляду автора даного дослідження на важливість цього чинника. Такий варіант відповіді був навмисно не включе-

ний до переліку відповідей, тому його визначення студентами самостійно мало ще більшу значущість і оцінювалося у шістдесят відсотків.

Як видно з діаграми, існує чітка кореляція між ступенем важливості чинників, які можуть, на думку автора цього дослідження, впливати на успішність засвоєння іноземної мови та реально досягнутими результатами у навчанні. Причому два найуспішніших студента мають найвищі показники (58 % і 96 %), у той час усі інші мають результат нижче за 50 %.

Інше питання стосувалося залежності високих результатів в оволодінні іноземною мовою від умов навчання серед яких: помешкання, забезпечення навчальною літературою, та інші. Для того, щоб наглядно побачити зв'язок між поглядами студентів на ймовірну залежність між їхніми досягненнями у вивченні іноземної мови від умов навчання, була побудована діаграма (див. нижче).

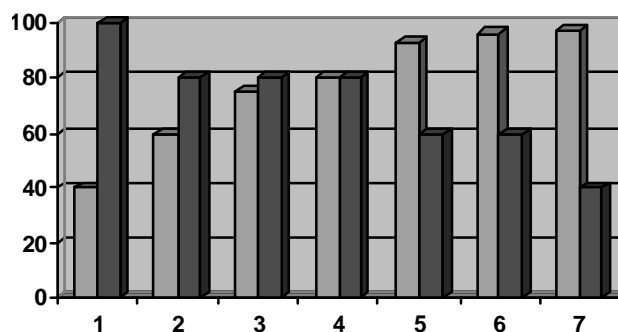

Рис. 2. Кореляція успішності навчання з умовами навчання

Ліва колонка – успішність навчання, права колонка – якість умов навчання.

Як видно з діаграми, існує досить сильна зворотна кореляція між успішністю у навчанні студентів з їхніми поглядами на вплив умов навчання на результат навчання. Тобто, студентка, яка досягла найвищого результату за рік навчання в найменшій мірі пов'язує цей факт з сприятливими умовами навчання, і у своїй відповіді особливо вказала, що її високому результату сприяла її особиста праця, “особисте бажання, натхнення”, тобто мотивація. Який висновок з даного факту можна зробити. Студенти, які не досягають високих резуль-

татів у навчанні, намагаються знайти будь-які зовнішні чинники, що, на їх погляд, не дають їм змогу досягати кращих результатів. І, навпаки, студенти, які спираються на свої власні сили, мають внутрішню мотивацію досягають набагато кращих результатів. Крім того, студенти з найгіршими результатами у оволодінні іноземною мовою серед інших зовнішніх чинників називають такі: методи, через які викладачі їх навчають, інтелектуальний рівень групи.

Ще одне питання, яке пов'язано з попереднім: *Чи пов'язуєте Ви свої успіхи з особистістю викладача (якщо так, то якою мірою? Цікавою є відповідь студентки № 6 (96% успішності): Вірогідно успіхи у навчанні деякою мірою залежать від викладача, але невдачі – ні. Взагалі все залежить від тебе самого.* Студентка № 7 (97% успішності): *Є багато нюансів. Багато залежить від професійних та особистісних якостей викладача. Якщо він може дати багато знань, то справа залишається тільки за студентом.* Наступний приклад відповіді студентки № 2 (передостаннє місце за успішність у навчанні): *Мої успіхи у навчанні – це їхні успіхи.* Вірогідно, що ця студентка безпосередньо пов'язує свої успіхи у навчанні з тим, як працює викладач, тобто на її думку лівова частина успішності залежить від зовнішніх чинників.

Далі розглянемо деякі питання, які вже ставилися у попередніх роботах автора цієї статті задля їх перевірки та уточнення. Не є секретом той факт, що деякі навчальні програми передбачають використання навчальних матеріалів з ключами до завдань. Ми вже не одноразово висловлювали таку точку зору, що це неприйнятно в умовах керованого (у протилежність самостійного навчання) навчального процесу. На питання *“Чи вважаєте Ви виправданим використання студентами ключів до вправ під час виконання домашнього завдання?”*. “Ні” відповіли студенти за номерами 7, 6, 5, 4, у той час студенти, які замикають рейтинг успішності навчання, дали відповідь “так” на це запитання. Деякі відповіді студентів, які дали негативну відповідь: 1) *Тому, що мову за допомогою*

ключів не вивчиш, ти вивчаєш її для себе, рачую, що це є виправданим тільки для предметів, які тобі не потрібні; 2) Не буде мотивації щось робити самостійно, шукати відповіді; 3) Необхідно користуватися та спиратися лише на власні знання. Як випливає з таких відповідей студенти вважають можливість використовувати ключі як чинник, що “знищує” мотивацію до навчання. Приклади відповідей студентів № 3 та 2: 1) *Студенти можуть перевірити свої помилки через використання ключів до вправ; 2) При використанні ключів студент може себе перевірити, після чого вивчити правильний матеріал, а не вчити щось неправильно, а потім вчитися заново.* І хоча друга відповідь має, на нашу думку, сенс (важливість правильного орієнтування студента на початковому етапі вивчення нового матеріалу), негативний ефект від використання ключів є набагато серйознішим.

Як відомо, вивчення іноземної мови зазвичай пов'язують з двома типами мотивації – інтегративною та інструментальною. Дослідження, що проводилися здебільшого у країнах, де у учнів була можливість спілкуватися іноземною мовою за межами класу, показали більшу значущість інтегративної мотивації до оволодіння іноземною мовою [6; 7]. У той же час дослідження, які проводилися в Україні на межі століття показали, що саме інструментальна мотивація є більш вагомим чинником для оволодіння іноземної мови в умовах відсутності можливості спілкуватися цією мовою за межами класу [3]. Студенти, які брали участь у дослідженні, опис якого надається у цій статті, продемонстрували наявність як інтегративної так і інструментальної мотивації, причому кількісні показники саме інтегративної мотивації переважають, хоча і невеликою мірою. Такі результати входять дещо у протиріччя з результатами згаданими раніше. Які можуть бути цьому причини? По-перше, очевидно, що нові данні потребують подальшої перевірки. По-друге, такі результати можуть пояснюватися все більшою інтегрованістю нашого суспільства до світового, тому мотиваційна структура може зазнавати певних змін. Треба відміти-

ти, що перевагу інтегративної мотивації продемонстрували як більш так і менш успішні студенти. Очевидно, що це питання потребує подальшого вивчення.

У даному дослідженні також уточнювалося ставлення студентів на деякі індивідуальні риси викладача, які можуть мати відношення до якості процесу викладання. Питання: *Наскільки для Вас важливо, щоб викладач перевіряв виконання самостійної роботи студентів (домашнього завдання). Варіанти відповіді: а) це вкрай необхідно, б) зовсім не обов'язково, в) не можу відповісти.* З трьох студентів, які мають найвищу успішність (більше 90%), двоє відповіли, що це вкрай необхідно, одна – все однаково. З чотирьох студентів, які мають успішність від 80% до 40% один студент заявив про необхідність даної дії викладача, інші три – про необов'язковість такої дії. Таким чином ще раз підтверджений висновок про те, що вищі результати у навчанні мають студенти, які більш відповідально ставляться до виконання своїх обов'язків (зокрема, виконання домашнього завдання), і, навпаки, менш відповідальні студенти досягають або середніх результатів, або навіть незадовільних.

Наступне питання, що вимагало уточнення, і яке, на наш погляд, впливає на якість управління процесом викладання: *Які якості викладача Вас захоплюють і які відштовхують?* Ось деякі відповіді трьох найуспішніших студентів:

- *подобається високий рівень знань, вміння легко пояснити, вимогливість, розуміння, всебічна розвиненість;*
- *освіченість, терпляче відношення до студентів, комунікабельність, почуття гумору односторонньо вітається;*
- *добре знання свого предмету, вміння організувати процес навчання, справедливість, вимогливість.*

Таким чином, успішні студенти виділяють перш за все високий рівень знань предмету та вимогливість.

Далі наводяться деякі відповіді студентів, які мають успішність від 80% до 40%.

- *професіоналізм, методика викладання;*
- *професіоналізм та вміння знайти індивідуальний підхід до кожного студента у групі;*
- *високий професіоналізм у навчанні, вимова, вміння йти на компроміс та поступки.*

Як видно з останніх відповідей ця група студентів також на перше місце ставить професіоналізм викладача. Відмінністю ж від попередньої низки відповідей є здатність викладача йти на поступки та компроміс та “індивідуальний” підхід до студента, що, на нашу думку, є завуальованою думкою схожою на попередню. Тобто менш успішні студенти шукають спосіб компенсувати недостатню працездатність і можливо пов'язану з нею недостатню мотивацію до вивчення іноземної мови.

Останнє питання, яке вимагало уточнення, і яке пов'язане зі ставленням студентів до особистості викладача: *Чи готові Ви вибачити викладачеві деякі, на Ваш погляд, негативні риси?(Якщо так, то за яких умов?).* Відповіді трьох найуспішніших студентів:

- *дуже легко, наприклад, надмірну вимогливість до знань студентів, але якщо попередньо викладач гарно пояснив матеріал, провів достатньо занять для тренування даного матеріалу;*
- *так, якщо викладач мені в цілому подобається;*
- *так, якщо викладач добре володіє мовою, вміє донести матеріал, якому він навчає.*

Деякі відповіді менш успішних студентів:

- *так, але це залежить від ситуації;*
- *якщо це не впливає на мою успішність;*
- *завжди можна піти на компроміс.*

З викладених вище відповідей можна зробити такі висновки. Більш успішні студенти більш категорично готові вибачити викладачу негативні риси за умови в цілому одного чинника – викладач є професіоналом у своїй справі і студенти мають до нього повну довіру. Інша група студентів також здебільшого готова вибачити викладачу, але їхні відповіді набагато менш категоричні, і при умові, що це не зашкодить їхнім власним інтересам (скоріше за все їхнім оцінкам).

Таким чином, проведене дослідження дало можливість уточнити та доповнити зміст управління процесом навчання іноземної мови завдяки погляду студентів на процес навчання та його тлумачення автором цієї роботи.

Перспектива дослідження вбачається у подальшому уточненні змісту процесу управління навчанням іноземної мови з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик як студентів та і викладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брінклі А. Мистецтво бути викладачем : [практичний посібник] / А. Брінклі. – К. : Навчально-методичний центр „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2003. – 144 с.
2. Рябих М.В. Гіпотетичні складові успішності навчання іноземної мови / М.В. Рябих // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2006. – № 726. – С. 213–215.
3. Рябих М.В. Экспериментальное исследование влияния некоторых аффективных факторов на усвоение иностранного языка / М.В. Рябих // Проблеми мови та мовленнєвої діяльності. – Харків : Константа. – 1995. – С. 142–143.
4. Рябих М.В. Психологія викладання: пошук / М.В. Рябих // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 194–198.
5. Черноватый Л.Н. Основы теории педагогической грамматики иностранного языка : дис... доктора пед. наук : 13.00.02 / Черноватый Леонид Николаевич. – К., 2000. – 480 с.
6. Gardner R. Motivation in Second Language Learning / R. Gardner, W. Lambert. – Rowley, Ma. : Newbury House, 1972. – 78 p.
7. Gardner R. Attitudes and Motivation / R. Gardner, W. Lambert // Language Learning. – 1989. – № 19. – P. 86–91.

УДК 378.016:811.111'243

ТРАДИЦИОННЫЕ И НОВЫЕ ПОДХОДЫ К КОРРЕКЦИИ ОШИБОК В ПИСЬМЕННЫХ КОНТРОЛЬНЫХ РАБОТАХ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ

В.С. Кузьмина (Харьков)

Статья посвящена рассмотрению проблемы исправления ошибок, возникающих в процессе обучения иностранному языку, их классификации, причинам возникновения, а также традиционным и новым подходам к коррекции ошибок, допущенных студентами в письменных контрольных работах. В современной методике считается, что при изучении иностранного языка ошибки являются органической частью усвоения языка, а работа над ошибками имеет огромное значение и ей следует уделять больше внимания.

Ключевые слова: коррекция ошибок, составная часть учебного процесса, эффективный способ проверки, отсроченный контроль, повышение мотивации.

Кузьмина В.С. Традиційні та нові підходи до корекції помилок в письмових контрольних роботах студентів спеціалізованих мовних вузів. Стаття присвячена розгляданню проблеми виправлення помилок при навчанні іноземної мови, їх класифікації, причин їх появи, а також традиційним та новим підходам до корекції помилок, яких допустилися студенти у письмових контрольних роботах. У сучасній методиці вважається, що при вивченні іноземної мови помилки є органічною частиною оволодіння мовою, а робота над помилками має велике значення, тож їй треба приділяти більш уваги.

Ключові слова: корекція помилок, складова частина учбового процесу, ефективний засіб перевірки, відстрочений контроль, підвищення мотивації.

Kuzmina V. S. Traditional and new approaches to the correction of mistakes in written test papers of students of specialized language faculties. The article deals with the problem of errors correction in foreign language teaching as well as errors classification, reasons of their occurrence and traditional and new approaches to correction of errors made by students in their written test papers. Modern methodological science considers errors to be an integral part of language acquisition process. Thus, work at error correction has great importance and should be paid much attention to.

Key words: error correction, integral part of learning process, effective method of checking, delayed control, increasing motivation.

Целью исследования является представление новых подходов к исправлению ошибок студентов в письменных контрольных работах, которые способствуют лучшему усвоению пройденного материала и в то же время повышают ответственность студентов и их мотивацию к изучению языка и овладению своей будущей профессией учителя или преподавателя иностранного языка, что также указывает на актуальность данной статьи.

Объектом исследования послужили методы работы над ошибками в письменных контрольных работах студентов специализированных вузов.

Предметом исследования является нетрадиционный подход к коррекции ошибок в письменных контрольных работах студентов.

Ошибка – результат ошибочного речевого действия, типичное отклонение от правил и норм иностранного языка, которое допускается обучаемым в ходе овладения этим языком. В современной методике утвердилось понимание ошибки (error), предложенное С.П. Кордером [5]. Согласно его теории, ошибки характеризуют путь, который проходят учащиеся в процессе овладения иноязычной речью. Ошибки в действительности выявляют

внутренние индивидуальные особенности усвоения языка и выступают как проявление активности индивида в процессе формирования и проверки им своих гипотез относительно правил изучаемого языка.

Проблема ошибок в обучении иностранному языку (их природа, классификация, коррекция, диагностирование и предсказуемость) всегда представляла интерес для лингвистов, методистов, психологов [1; 4; 6 и др.]. Можно сказать, что в целом данная проблема является хорошо изученной областью методики преподавания иностранных языков. Ошибки обычно классифицируют по аспектам языка: фонетические, лексические, грамматические (phonological, lexical, syntactic errors). Ошибки также можно подразделить на явные (formal errors) и скрытые (covert errors), серьезные или сильные (global errors), т.е. затрудняющие понимание, и слабые (local errors), которые на понимание не влияют. Различаются также межъязыковые ошибки (interlingual errors), возникающие в результате влияния родного языка и внутриязыковые ошибки (intralingual errors), отражающие специфику процесса овладения иностранным языком, ход этого процесса и, в частности, влияние ранее усвоенных явлений иностранного языка на последующие [2, с. 191].

Современной методикой признано, что ошибки являются органической частью процесса изучения иностранного языка, а работа над ошибками несомненно является важнейшей составной частью учебного процесса в языковом вузе. Для студентов филологических специальностей – будущих педагогов и переводчиков – она имеет особое значение. Поэтому преподавателям факультета иностранных языков следует уделять больше внимания работе над ошибками студентов для того, чтобы пройденный материал был хорошо усвоен, а допущенные однажды ошибки были поняты, объяснены и больше не повторялись.

Задача данного исследования состоит в том, чтобы напомнить преподавателям о некоторых способах работы над ошибками, которые дают студентам возможность осознать и “прочувство-

вать” допущенные ошибки и не повторять их в дальнейшем, а также в том, чтобы ознакомить преподавателей с некоторыми инновациями в данном вопросе. В рамках данной статьи мы рассматриваем только работу над ошибками в таком традиционном для факультета иностранных языков виде письменных контрольных работ как лексико-грамматический перевод.

При проверке контрольных работ наиболее традиционным способом исправления ошибок является следующий: преподаватель подчеркивает ошибку, допущенную студентом, и дает правильный вариант. Такой способ коррекции оправдывает себя только в самом начале обучения – на первом курсе. На старших курсах, на наш взгляд, такая коррекция недостаточно эффективна, так как не дает студенту возможности самому найти, понять и проанализировать допущенные ошибки, и следовательно, правильный вариант очень редко остается в памяти. Нами был проведен эксперимент со студентами 3 курса английского филологического отделения факультета иностранных языков, для которых английский язык первый иностранный, и со студентами 2 курса, изучающими английский язык как второй иностранный. После проведения контрольной работы студентам выдавались проверенные и исправленные преподавателем работы, правильные варианты зачитывались вслух, трудные грамматические моменты обсуждались или повторно кратко объяснялись преподавателем в аудитории. Через несколько дней студентам предлагалось перевести те же самые или слегка видоизмененные предложения из предыдущей контрольной работы, в которых было допущено наибольшее количество ошибок. Результаты проверки показали, что 75% студентов сделали те же самые ошибки, что и в предыдущей работе.

Более эффективным, на наш взгляд, является способ проверки, при котором преподаватель подчеркивает ошибочный вариант, и указывает на полях тип ошибки, используя заранее известные студентам символы, например, Sp – орфографическая ошибка, Gr – грамматическая ошибка, Lex – ошибка в употреблении лексики, Art – неправиль-

ное употребление артикля и т.д. Само собой разумеется, данные символы должны быть хорошо знакомы студентам. Студентам предлагается попробовать исправить ошибки самостоятельно или работая в паре с другим студентом. Обычно на данный вид работы выделяется около получаса аудиторного времени, в зависимости от объема работы и уровня знаний группы.

Для более сильных студентов мы предлагаем использовать более сложный и стимулирующий вид проверки письменных контрольных работ, когда преподаватель не подчеркивает ошибку, а только ставит на полях соответствующий символ. Студенты должны сами найти и исправить допущенные ошибки. Этот вид работы требует больше времени, поэтому его целесообразно давать как домашнее задание. Если преподаватель видит, что студент повторяет те же ошибки в каждой последующей работе, он может также предложить студенту написать реферат на ту грамматическую тему, которая не усвоена или вызывает трудности, и сделать на одном из занятий по грамматике устное сообщение на эту тему. В таком реферате обязательно должна быть практическая часть в виде одного-двух упражнений, которые докладчик предлагает сделать студентам своей группы в форме мини-теста, который ему же и предстоит проверить. Студентам обычно очень нравится некоторое время побыть в роли преподавателя. Такой вид работы не только способствует хорошему усвоению материала, но и повышает мотивацию студентов. Следует заметить, что перед проведением такой презентации студент показывает свою работу преподавателю, чтобы получить необходимые советы и рекомендации. Преподаватель также может помочь студенту с подбором учебной литературы для реферата или указать электронные адреса сайтов, содержащих интересные методические материалы и упражнения на данную тему.

Следующим шагом к более самостоятельной и ответственной работе студентов над ошибками может быть еще меньшее маркирование ошибок, когда преподаватель только отмечает на полях работы, что в данном предложении допущена

ошибка или ошибки. Студентам предстоит исправить ошибки самостоятельно или работая в паре с другим студентом. Вариантом выполнения данного задания может быть попытка обнаружения и исправления ошибок не в своей работе, а в работе другого студента с последующим обсуждением.

Иногда, если какое-то предложение оказалось трудным для большей части студентов группы, его можно написать на доске, подчеркивая все контрольные моменты, с последующим анализом грамматических или лексических трудностей. Отсроченный контроль в нескольких группах 2 и 3 курсов показал, что после проведения такого вида работы повторные ошибки возникают всего в 15–20% случаев.

Для повышения мотивации студентов к изучению языка в целом, и работе над ошибками, в частности, мы предлагаем на одном из первых занятий в начале учебного года провести беседу со студентами о важности работы над ошибками в письменной речи и рассказать им о системе символов и видах коррекции ошибок. В отечественной и зарубежной методике преподавания иностранных языков существует несколько таких систем. Например, Е.Н. Соловова [3] предлагает следующую систему символов для обозначения ошибок:

S – spelling error

P – punctuation error

V – verb tense error

WO – incorrect word order

WW – wrong word used

// – new paragraph needed

Agr – agreement (subject-verb, adjective-noun or noun-pronoun)

Преподаватель может ознакомить студентов с уже существующими символами для исправления ошибок или вместе со студентами выбрать иной способ маркировки и коррекции ошибок в письменных работах, что, на наш взгляд, значительно повысит уровень ответственности студентов при подготовке к контрольным работам.

Еще один метод работы над ошибками состоит в следующем. После проверки контрольной работы преподаватель выписывает на отдельные

листы предложения с типичными ошибками, сделанными студентами, и раздает эти предложения студентам, работающим в группе или по парам. Преподаватель в данном случае не указывает на допущенные ошибки, а просто предлагает студентам найти их и исправить. Сделав свою часть работы, студенты обмениваются друг с другом предложениями и при необходимости предлагают свой вариант. На заключительном этапе этого вида работы преподаватель собирает листы с исправленными предложениями и оценивает работу студентов, уделяя особое внимание тем ошибкам, которые не были исправлены и, соответственно тем грамматическим или лексическим явлениям, которые требуют повторения и закрепления. Следует отметить, что данный вид работы занимает довольно много аудиторного времени, но время это ни в коем случае нельзя считать потраченным напрасно, так как практика показывает, что в результате такой работы над ошибками студенты хорошо усваивают правильные варианты перевода и повторно таких ошибок не допускают. Такой метод работы целесообразно использовать при анализе итоговых модульных работ.

Важным элементом работы над ошибками, допущенными в письменной речи, является создание файлов письменных работ каждого студента, – то, что мы называем ‘Test Profile’. Мы рекомендуем, чтобы в этот файл студенты подшивали свои исправленные контрольные работы, чтобы можно было проследить, насколько меньше или больше ошибок они делают, что будет показывать степень эффективности их работы над ошибками и качество усвоения изученного материала.

При таком подходе к исправлению ошибок соблюдается несколько важных условий, необходимых для достижения наилучших результатов в обучении, а именно: индивидуальный подход к студенту,

создание комфортного психологического климата и повышение мотивации к изучению иностранного языка.

В заключение хотелось бы заметить, что к работе над ошибками, так же как и к другим видам работы над различными аспектами изучаемого иностранного языка, преподавателям следует подходить творчески, используя различные методы и приемы из богатейшего опыта, накопленного как зарубежной, так и отечественной методикой преподавания иностранных языков в специализированном вузе.

Перспективой данного исследования мы полагаем проведение эксперимента со студентами 2 и 3 курсов с целью проверки эффективности предложенных в данной статье методов работы над ошибками, а также дальнейшей разработки новых подходов к коррекции ошибок в письменных работах студентов специализированных факультетов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Залевская А.А. Вопросы теории овладения вторым языком в психолингвистическом аспекте / А.А. Залевская. – Тверь : ТРУ, 1996. – 212 с.
2. Колесникова И.Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И.Л. Колесникова, О.А. Долгина. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 224 с.
3. Соловова Е.Н. Практикум к базовому курсу по методике обучения иностранным языкам / Е.Н. Соловова. – М. : Просвещение, 2009. – 192 с.
4. Цейтлин С.Н. Речевые ошибки и их предупреждение / С.Н. Цейтлин. – СПб. : Изд. дом “МиМ”, 1997. – 190 с.
5. Corder S.P. The significance of learners’ errors / S.P. Corder // Richards J. C. Error Analysis Perspectives of Second Language Acquisition. – Longman. – 1993. – P. 19–27.
6. Richards J.C. A non-contrastive approach to error analysis / J.C. Richards // Richards J.C. Error Analysis. – Longman. – 1993. – P. 172–188.

УДК 371.15:81*243

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Н.В. Сорокіна (Київ)

У статті презентуються результати експериментального навчання майбутніх філологів з використанням мультимедійних навчальних презентацій та проілюстровано їх вплив на рівень навчальної мотивації студентів.

Ключові слова: майбутні філологи, мотивація, мультимедійна навчальна презентація, професійна іншомовна підготовка.

Сорокіна Н.В. Повышение уровня учебной мотивации будущих филологов посредством мультимедийных учебных презентаций. В статье презентуются результаты экспериментального обучения будущих филологов с использованием мультимедийных учебных презентаций, проиллюстрировано их влияние на уровень учебной мотивации студентов.

Ключевые слова: будущие филологи, мотивация, мультимедийная учебная презентация, профессиональная иноязычная подготовка.

Sorokina N.V. Rising the motivation of future philologists by using multimedia learning presentations. The article presents the results of experimental studying using multimedia learning presentations. It is illustrated their influence on the students' motivation level.

Key words: future philologists, motivation, multimedia learning presentation, professional foreign preparation.

Актуальність. Інтеграція України у світове співтовариство по-новому ставить проблему підготовки майбутніх фахівців, вимагає наукового переосмислення цінностей системи освіти, актуалізує пошук оптимальних форм цього процесу протягом навчання у вищому навчальному закладі. Професійна іншомовна підготовка студента вимагає застосування нових, сучасних засобів навчання, зокрема мультимедійних технологій, що сприятиме модернізації усього процесу навчання іноземної мови у вищій школі. Враховуючи те, що рівень навчально-пізнавальної діяльності студентів визначається системою мотивів та цілей, виникає необхідність дослідження взаємозв'язку мотиваційної сфери студентів як фактора ефективності їхньої навчальної діяльності і впровадження мультимедійних технологій у процес професійної іншомовної підготовки студентів.

Як свідчить аналіз наукових джерел і публікацій, вивчення проблеми формування мотивів учіння, дослідження мотиваційного потенціалу того

чи іншого виду діяльності у процесі іншомовної підготовки розглядають у своїх працях І.О. Зимня, С.Ю. Ніколаєва, Ю.І. Пассов, В.Г. Редько, Г.В. Рогова та інші дослідники. Деяким аспектам впровадження мультимедійних технологій як засобу підвищення мотивації студентів у процесі вивчення іноземної мови присвячені роботи Ю.Н. Єгорова, Т.В. Зубенко, Н.Ю. Іщук, О.Г. Квасової, Н.І. Клевцової, А.В. Рунова, П.І. Сердюкова та ін.

Об'єкт статті – процес професійної іншомовної підготовки майбутніх філологів.

Предмет статті – експериментальне навчання студентів-філологів засобами мультимедійних навчальних презентацій.

Мета статті полягає у презентації результатів впровадження мультимедійних засобів у процес професійної іншомовної підготовки майбутніх філологів і визначення їх впливу на мотиваційну сферу студентів-філологів.

Матеріал. Психологи зазначають, що успіх процесу професійної підготовки майбутніх фахівців

залежить від багатьох чинників, серед яких провідне місце належить мотивам (причини, що спонукають до навчання), установкам (психологічне налаштування, готовність до діяльності), пізнавальним потребам й інтересам, цілеспрямованості та іншим вольовим якостям студента [3, с. 141]. Структура мотивів студента, що формується у період навчання у вищій школі, є стрижнем особистості майбутнього фахівця. Вона включає зовнішні і внутрішні мотиви. До внутрішніх належать: суспільна значущість навчання, професійні та пізнавальні мотиви. Зовнішні мотиви зорієнтовані на цінності, що стосуються позанавчальної діяльності: мотиви матеріального заохочення, особисті інтереси, мотиви спілкування, престижу тощо [4, с. 65]. Серед стійких мотивів, які є спонукальними для майбутніх філологів і які спрямовують їхню навчальну діяльність на оволодіння професійними знаннями, навичками та вміннями можна виокремити такі: прагнення до постійної самоосвіти та самовдосконалення, запобігання невдач, пізнавальні інтереси, потреби оволодіння іноземною мовою як частиною професії, активне творче ставлення до процесу вивчення іноземної мови й оволодіння професійними знаннями, навичками та вміннями, позитивне бачення себе як суб'єкта.

Одним із шляхів підвищення рівня навчальної мотивації майбутніх філологів, що, на думку багатьох фахівців (В.П. Беспалько, І.О. Зимня, С.Ю. Ніколаєва, Ю.І. Пассов, В.Г. Редько та ін.), сприяє ефективності процесу їхньої професійної іншомовної підготовки, є використання мультимедійних технологій, зокрема мультимедійних навчальних презентацій (далі МНП). Під МНП розуміємо мультимедійний засіб навчання, який створений за допомогою комп'ютерних програм-інструментаріїв силами самого викладача відповідно до визначених теоретичних засад, має певну дидактичну структуру та який використовується з метою формування професійної іншомовної компетентності студентів-філологів на заняттях з іноземної мови. Програмою експериментального навчання студентів-філологів передбачалося дослідити вплив навчально-пізнавальної діяльності з вико-

ристанням мультимедійних навчальних презентацій на мотиваційну сферу майбутніх філологів. Дослідне навчання відбувалося за умови комплексного використання як традиційних засобів навчання (підручник, навчальні посібники, аудіо, відеоматеріали, художня література, періодичні видання, телебачення) так і мультимедійних, а саме МНП, які співвідносилися з темою занять і їхніми завданнями. Принагідно зауважимо, що мотиви учіння студентів, їх розподіл та рівень задоволеності, який відображає ставлення студентів до вивчення іноземної мови, рівень їхньої зацікавленості предметом, є показниками ціле-мотиваційного критерію сформованості професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів. Упродовж експериментального навчання передбачалося проведення діагностики рівнів задоволеності та розподілу мотивів вивчення іноземної мови у студентів-філологів з метою визначення динаміки підвищення, стабілізації чи зниження цих показників (див. табл. 2 і рис. 1).

На початку формувального етапу педагогічного експерименту ми провели вхідну діагностику, метою якої було ранжування основних мотивів студентів-філологів, які спонукають їх до вивчення іноземної мови. Нами було створено опитувальник, у основу якого було покладено адаптовану методику М.І. Алексєєвої [1, с. 8–11]. Авторка пропонує ранжування мотивів учіння, серед яких виокремлює такі: 1) соціально-політичний мотив, який означає усвідомлення суспільного значення володіння іноземною мовою; 2) пізнавальний мотив, що безпосередньо пов'язаний з навчальною діяльністю, змістом навчального процесу, отриманням нових знань, навичок і вмінь; 3) професійний мотив – бажання самовизначитися, самореалізуватися завдяки знанням з іноземної мови; 4) комунікативний мотив визначає задоволення потреби у спілкуванні з іноземцями; 5) мотив соціального престижу виявляється у бажанні досягти успіху в житті, використовуючи навички і вміння спілкування іноземною мовою, супроводжується почуттями гідності, самоповаги, сприяє зростанню самооцінки; 6) утилітарний мотив, який пов'язаний з ви-

лученням певної користі з процесу вивчення іноземної мови (можливість користуватися інформацією з Інтернету, використовувати комп'ютер в позанавчальній і професійній діяльності); 7) мотив самовиховання – спонукає особистість до самовдосконалення, саморозвитку, самопізнання; 8) мотив-вимога – мотив примусу, зумовлений бажанням батьків студента, необхідністю вивчати іноземну мову, оскільки це передбачено навчальним планом. Як видно з табл. 1, для студентів усіх трьох експериментальних груп домінуючими виявилися комунікативний мотив (44,5%) та мотив соціального престижу (30,5%). Це означає, що навчальна діяльність

загалом характеризується позитивною мотивацією. Проте, професійний і пізнавальний мотиви, які відіграють найважливішу роль у процесі оволодіння професійним іншомовним мовленням студентів, охоплюють лише п'яту і шосту позиції (17,8% та 15,7%). Зазначимо, що професійний мотив окреслює прагнення становлення майбутнього фахівця, самореалізації у майбутній професійній діяльності завдяки знанням, навичкам і вмінням іншомовного спілкування, бажання особистості самовизначитися, знайти свій індивідуальний стиль і зробити успішну кар'єру.

Таблиця 1

Розподіл мотивів вивчення іноземної мови у студентів-філологів на початку експериментального навчання

Групи		Мотиви								
		соціально-політичний	пізнавальний	професійний	комунікативний	соціального престижу	утилітарний	самовиховання	мотив-вимога	
ЕГ1 (90 студентів, макс. к-сть балів 720)	К-сть балів	102	117	133	310	223	173	119	135	
	%	14,1	16,2	18,5	43	31	24	16,5	18,8	
ЕГ2 (87 студентів, макс. к-сть балів 696)	К-сть балів	97	104	118	334	188	153	125	132	
	%	13,9	15	17	48	27	22	18	19	
ЕГ3 (88 студентів, макс. к-сть балів 704)	К-сть балів	53	60	68	160	126	86	60	69	
	%	14	16	18	42,6	33,5	22,9	16	18,4	
Середні показники		%	14	15,7	17,8	44,5	30,5	23	16,8	18,7

Пізнавальний мотив охоплює шосту позицію, а він впливає на здатність студента до активної роботи на занятті, до творчої самостійної діяльності, уміння орієнтуватися в інформаційному просторі, організувати свою навчальну і трудову діяльність.

З метою підвищення мотивації навчання, його продуктивності, у ході експерименту частина завдань, які розміщені в основних засобах навчання (підручник, аудіо, відеоматеріали), було замінено МНП, зміст яких мав комунікативно-когнітивне

та особистісно зорієнтоване спрямування. Така організація навчання була зорієнтована на підвищення показників професійного і пізнавального мотивів студентів-філологів, оскільки вони є визначальними у розподілі мотивів вивчення іноземної мови. Саме ці мотиви спрямовують навчальну діяльність майбутніх філологів, роблять процес оволодіння іноземною мовою творчим і продуктивним. Особливу увагу було приділено професійно зорієнтованим завданням, які пов'язані з майбутньою

трудовою діяльністю студентів, що безперечно вплинуло на рівень їхньої зацікавленості й викликало позитивне ставлення до предмету “Іноземна мова”. Процедурою експерименту передбачалось анкетування студентів після закінчення експериментального навчання з метою зіставлення результатів (див. табл. 2) і визначення впливу МНП на розвиток їхньої навчальної мотивації. Вивчення

розподілу мотивів учіння студентів-філологів (див. табл. 2) шляхом анкетування переконливо свідчать про ефективність використання МНП у навчанні, оскільки у списку мотивів пізнавальний і професійний займають першу і другу позицію, а їхні показники становлять 86,7% (15,7% – на початку експерименту) та 81,7% (17,8% – на початку експерименту).

Таблиця 2

**Розподіл мотивів вивчення іноземної мови у студентів-філологів
після завершення експериментального навчання**

Групи		Мотиви							
		соціально-політичний	пізнавальний	професійний	комунікативний	соціального престижу	утилітарний	самовиховання	мотив-вимога
ЕГ1 (90 студентів, макс. к-сть балів 720)	К-сть балів	209	612	569	506	374	125	434	92
	%	29	85	79	70,3	52	17,4	60,3	12,7
ЕГ2 (87 студентів, макс. к-сть балів 696)	К-сть балів	209	612	571	484	355	118	438	87
	%	30	88	82	69,5	51	17	63	12,5
ЕГ3 (88 студентів, макс. к-сть балів 704)	К-сть балів	225	613	591	500	380	127	429	88
	%	32	87	84	71	54	18	61	12,5

Третє місце належить комунікативному мотиву, показники якого підвищилися на 25,8% порівняно з результатами початкової діагностики. Використання МНП у процесі навчання сприяло формуванню у студентів навичок самостійної роботи, самостійного відкриття знань, пошуку шляхів і способів правильного розв’язання поставлених перед ними навчальних завдань. Це забезпечило зростання показників мотиву самовиховання (61,4% проти 16,8% на початку експерименту). Такі позитивні зміни ми пояснюємо тим, що експериментальне навчання проходило за умови комплексного використання традиційних засобів навчання та МНП, які сприяли формуванню у майбутніх філологів позитивної мотивації, зростанню інтересу до професії в цілому

і процесу здобуття знань, необхідних для оволодіння професійним іншомовним мовленням зокрема. Як зазначають фахівці, думку яких ми поділяємо, позитивна налаштованість студентів до навчання, рівень їхньої зацікавленості предметом є важливими чинниками успішності усього процесу іншомовної підготовки, його вмотивованості (І.О. Зимня, В.Г. Редько, Ю.І. Пассов).

Проаналізуємо тепер матеріали, які стосуються рівня зацікавленості студентів іноземною мовою, які є також показниками ціле-мотиваційного критерію сформованості професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів. Упродовж експериментального навчання передбачалось проведення діагностики рівнів задоволеності майбутніх філо-

логів. Результати анкетування свідчать, що на початку експериментального навчання 42,2% опитуваних мали значну зацікавленість дисципліною “Іноземна мова”, 27% студентів виявили незначний інтерес до оволодіння професійним іншомовним мовленням, 11% мали байдуже ставлення до цього предмету, 16% опитуваних виявили негативне ставлення, а 4,4% – максимум незадоволеності. Ситуація докорінно змінилася після проведення експериментального навчання. Результати підсумкової діагностики ілюструють тенденцію до зростання інтересу в майбутніх філологів до цього предмету. Більша половина опитуваних (57%) мала позитивні враження від процесу оволодіння іноземною мовою і виявила значну зацікавленість та 31% студентів демонстрували інтерес до предмету, лише 3,3% виявили незацікавленість, а 2% опитаних мали негативне ставлення до нього. Дані анкетування засвідчили, що інтерес до процесу професійної іншомовної підготовки залежить від того, наскільки вмотивованою є навчальна діяльність студентів. Відтак, у ході професійної іншомовної підготовки важливим чинником, який впливає на її ефективність, виявляється вміння викладача добирати та методично доцільно застосовувати різноманітні засоби навчання, включаючи найсучасніші. Динаміка індексу задоволеності студентів у процесі експериментального навчання, який обчислювався за формулою, запропонованою Н.В. Кузьміною [2], була такою: (1) вхідна діагностика: індекс задоволеності в експериментальних групах склав: ЕГ1 – 0,43; ЕГ2 – 0,42; ЕГ3 – 0,45; (2) підсумкова діагностика: індекс задоволеності в експериментальних групах досяг: ЕГ1 – 0,67; ЕГ2 – 0,69; ЕГ3 – 0,68.

Проілюструємо процес зростання індексу задоволеності у вигляді діаграми (див.рис.1):

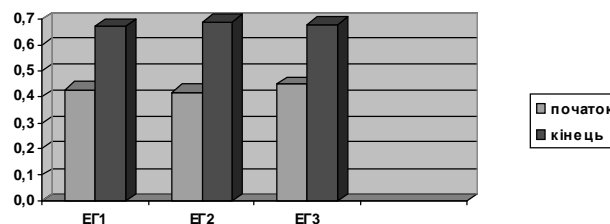

Рис. 1. Динаміка показників індексу задоволеності в експериментальних групах упродовж експериментального навчання

За показниками, що представлені у діаграмі, можна зробити висновок про ефективність використання МНП, які здійснюють позитивний вплив на процес професійної іншомовної підготовки майбутніх філологів і на мотиваційну сферу студентів зокрема.

Перспективи. Результати експериментального навчання переконливо свідчать про позитивні зміни у розподілі мотивів вивчення іноземної мови і ставленні майбутніх філологів до процесу оволодіння іншомовним мовленням, що є підтвердженням ефективності впровадження мультимедійних технологій у процес професійної іншомовної підготовки студентів і здійсненням позитивного впливу на їхню мотиваційну сферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів / М.І. Алексеева. – К. : Вища школа, 1974. – 115 с.
2. Методы системного педагогического исследования / Под ред. Н.В. Кузьминой. – Л., 1980. – С. 129–161.
3. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: [навч. посібник для магістрантів і аспірантів] / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320 с.
4. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: [навч. посібник] / З.І. Слєпкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.

РЕЦЕНЗІЇ

НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ Л.В. КОЛОМІЄЦЬ

Серія “Перекладознавчі семінари”

**“МЕТОДОЛОГІЧНО-СТИЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПОЕТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВІД КІНЦЯ ХІХ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ”**

(К. : Київський університет, 2011. – 495 с.)

**“АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА МОДЕЛІ АНАЛІЗУ
ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ”**

(К. : Київський університет, 2011. – 527 с.)

С.В. Засєкін, канд. філол. наук (Луцьк)

Упродовж усієї історії українського перекладознавства проблеми художнього перекладу, філософсько-культурологічні виміри, моделювання цього процесу перебували під пильною увагою дослідників. Перекладознавчий пошук в Україні й нині нуртує з небувалою силою, адже вітчизняна транслятологія розширює свої обрії завдяки неабиякому науковому інтересу до питань фахового перекладу й небувалій кількості нових перекладів творів зарубіжної літератури, що на українському ґрунті стали надбанням уже нашої літератури.

Започаткована навчальними посібниками Л.В. Коломієць серія “Перекладознавчі семінари” видається в цьому контексті особливо актуальною сьогодні, позаяк обидві книги з цієї серії пропонують свіжий погляд на процеси створення художнього твору автором, його інтерпретації, а також способи відтворення його експресивно-стилістичних рис в іншому лінгвокультурному середовищі.

У фокусі уваги розділу 1 першого посібника – **“Методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття”** – перебувають перекладацькі методи й стилі різних шкіл – романтичної, неокласичної та необарокової, представники котрих працювали над перекладами творів

Дж. Кітса, Т.С. Еліота та ін. Особливо автор акцентує на перекладах “Гамлета” В. Шекспіра у виконанні Пантелеймона Куліша, Юрія Клена, Григорія Кочура, Леоніда Гребінки, Ігоря Костецького, а також Юрія Андруховича. Цікавим, із погляду читача, видається зіставний аналіз першотворів і низки українськомовних версій шекспірівських сонетів, трагедій “Гамлет”, “Король Лір”, “Макбет” у контексті еволюції перекладацьких підходів і вимог до художнього перекладу.

Заслуговує на окрему увагу підрозділ, у якому йдеться про феномен Миколи Лукаша, без якого неможливо сьогодні уявити сучасний український художній переклад і сучасну українську перекладну літературу. Бо, за вдалим висловом М. Москаленка, майстер “помічав те, що байдуже минали інші, актуалізував і воскрешав те, що, здавалось, давно відійшло в минуле, неповторним словом вводив в універсальний поетичний контекст найглибшу сутність свого творчого буття – український трагізм, українську стихію і українську гармонію” [3, с. 5]. Матеріал розділу оригінально представлений як двобій геніїв М. Лукаша та С. Маршака: перекладачі постають безпосередньо деміургами, а український і російський читач – свідками семіотичного перевтілення Роберта Бернза.

Другий розділ заслуговує на не менший інтерес, оскільки пропонує дослідити проблеми редагування перекладів. Представники вітчизняних академічних кіл приділили цій темі явно недостатньо уваги, хоча будь-яка поважна перекладацька агенція в Україні надає цілий спектр послуг у цій галузі. Більш того, багато університетських програм з вишколу магістрів у галузі перекладу включають “Проблеми перекладу та редагування художнього перекладу” як окрему навчальну дисципліну. Перегляд доступної для студента українськомовної літератури з проблеми засвідчив наявність менше десятка опублікованих і рекомендованих профільним міністерством підручників і навчальних посібників (авторів М.С. Зарицького, В.В. Коптілова, З.В. Партика, А.О. Капелюшного, Н.В. Зелінської, Р.Г. Іванченка, В.В. Різуна та В.О. Карпенка). Серед згаданих праць лише дві перші [1; 2] фахово висвітлюють питання редагування саме англоукраїнського художнього перекладу. Тому тема літературного редагування на основі багатого зібраного матеріалу, без сумніву, – приємна несподіванка у змісті начального посібника “Методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття”.

Зазначу також про вдалий відбір завдань для аналізу наприкінці книги. На їхній основі студент-перекладознавець здатен чітко з’ясувати теоретичні підстави й інструменти, якими керувалися й користувалися професійні перекладачі під час інтерпретації творів чужоземної літератури. Відтак, це дає змогу новачку опанувати й згодом автоматизувати навички перекладу на основі систематизації вмій самостійної оцінки якості перекладу.

Друга книга – **“Актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу”** – на початку детально розкриває ключові світові “тренди” в сучасному перекладознавстві. Нагальністю відзначається введення до посібника сучасних концепцій і типів перекладів за їх методом та функціями, адже майбутньому перекладачеві потрібно достеменно знати про вплив теоретичних засад у перекладознавчій парадигмі на вибір підхо-

ду до інтерпретації художнього тексту. Упродовж історії мистецтва перекладу підходи змінювали одне одного, а ще й слугували своєрідним маркером дотримання тлумачем випрацюваного його школою підходу до процесу перекладу, а відтак належності перекладача до певної команди.

До читачевої уваги інтерпретативні теорії й моделі Д. Селескович та М. Ледерер, Ц. Тодорова та М. Новикової, а також О. Ал-Шабаба. Заслужують на увагу герменевтичні теорії поважних Й.-В. Гете, Дж. Стайнера, а також “розбудовника вітчизняної теорії художнього перекладу” В.В. Коптілова. Переклад нагадує “спеціальні задачі у шахових турнірах”, – пише поборник буквально перекладу В. Набоков [4, с. 142]. На думку майстра, лише найнезграбніший “академічний” переклад має потенціал збереження вірності авторському оригіналові, будучи у тисячу разів красивішим, аніж найкрасивіша парафраза.

Органічно вписується в загальний зміст емпірична частина книги, що дає змогу молодому перекладачеві збагнути шляхи до адекватної інтерпретації першоджерела, що їх із завзяттям торували професійні тлумачі. Свій пошук, як показано в ілюстративному матеріалі, вони не обмежували лише пропонуванням шаблонних рішень (також, безперечно, цінних для наслідування), а й унікальних евристичних розв’язків складних перекладацьких задач. Їх автор відтворює в цій частині книги на основі яскравих прикладів перекладів поетичних творів Т.С. Еліота, Р. Бернза, В.Б. Єйтса, Е. Паунда, Т.Г. Шевченка та ін. Оскільки експресивно-стилістичні засоби є невід’ємною частиною твору, його тканиною, автор акцентує на ідеї необхідності перекладачевих віртуальних “перемовин” з автором під час пошуку способів їхнього найповнішого відтворення в цільовому тексті.

Показовим є те, що автор посібника особливо підкреслює вагомість здобутків українських перекладознавців, серед яких названі праці Р.П. Зорівчак, В.В. Коптілова, Г.П. Кочура, М.О. Новикової, О.І. Чередниченко та ін., на тлі зарубіжних.

Насамкінець зазначу, що рецензовані праці Л.В. Коломієць “Методологічно-стильові орієнти-

ри в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття” та “Актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу” слугують для студентів гарним дороговказом на мапі українського перекладознавства, адже викладений у них матеріал сприяє опануванню перекладацькими вміннями й автоматизації навичок, а разом із цим стимулює молодих перекладачів до самостійного творчого пошуку.

Підкреслю високий професійний рівень добору навчального матеріалу й структурування пропонованих посібників, їхню практичну цінність для майбутніх фахівців у галузі перекладу. Книги також містять іменні покажчики, списки використаної літератури та ілюстративного матеріалу.

Навчальні посібники є складовою частиною робочих навчальних програм університетських курсів “Основи перекладу та редагування художніх текстів”, “Модельовання перекладу природних мов” магістеріуму та “Теорія і методика перекладу” бакалаврату спеціальності “Прикладна лінгвістика” факультету романо-германської філології Східноєвропейського національного універси-

тету імені Лесі Українки. За моєю власною оцінкою та за відгуками з боку молодих перекладознавців, текст доступно викладений, містить гарні приклади, має прикладну цінність, відповідаючи цілком науково-академічному рівню майбутніх фахівців у галузі перекладознавства. Книги, переконаний, стануть у пригоді також аспірантам, докторантам, викладачам українських вишів та всім дослідникам у галузі перекладу

ЛІТЕРАТУРА

1. Зарицький М.С. Переклад: створення та редагування : навч. посібник / М.С. Зарицький. – К. : Парламент. вид-во, 2004. – 120 с.
2. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : навч. посібник / В.В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
3. Москаленко М.Н. Високий шлях Миколи Лукаша / М.Н. Москаленко // Лукаш Микола. Від Боккаччо до Аполлінера : переклади ; ред. упоряд., авт. передм. М.Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1990. – С. 5–10.
4. Nabokov V. Problems of Translation: Onegin in English / V. Nabokov // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida; Eds. R. Schulte, J. Biguenet. – Chicago : The Univ. of Chicago Press, 1992. – P. 127–143.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об'єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.
2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передую назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноска не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 1022

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською,
німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 26.10.2012. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 17,3. Ум. друк. арк. 14,9.
Тираж 100 пр. Зам. 1411/2012. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.